Djurayeva S.N. Turdiyeva N.S.
Baxronova A.I.

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI

Buxoro – 2021

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

Djurayeva S.N. Turdiyeva N.S.
Baxronova A.I.

TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI

51111700-Boshlang’ich ta’lim va sport, tarbiyaviy ish yo’nalishi talabalari ushun o’quv qo’llanma

Buxoro – 2021

O'quv qo'llanma bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchllarining tarbiyaviy ishlarini tashkil qilish mazmuni, maqsad va vazifalari, sinf rahbarining ish faoliyati, sinf jamoasini o'rganish, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarining vazifalari,maktab, oila, b va mahalla hamkorligi ishlari, tarbiyaviy tadbirlarning o'quvchl tarbiyasidagi o'rni yoritib berilgan, hamda tajribali o'qituvchllar ijodidan namunalar, metodik tavsiyalar o'z aksini topgan.

O'quv qo'llanma 5111700- boshlang'ich ta'lim yo'nalishl talabalari uchun mo'ljallangan.

Mas'ul muharrir : A.R.Hamroyev –pedagogika fanlari doktori (Ds)

Ttaqrizchilar: Z.Hasanova- pedagogika fanlari mozodi,dotsent
N.T.Tosheva –falsafa bo'yicha pedagogika fahlari doktori (PhD)

O'quv qo'llanma Buxoro davlat universiteti Ilmiy kengashning «__»_________dagi __ - sonli yig'ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

K I R I SH

Yosh avlodga tarbiya berishdek murakkab vazifani hal etishda maktab juda katta ahamiyat kasb etadi. Ayni shu joyda yoshiarimiz ijtimoiy jamiyat va ilmiy texnika taraqqiyoti talabiariga javob bera oladigan mukammal ma'lumotlarni oladilar. Maktab yoshiarining dunyoqarashiariga poydevor hamda g'oyaviy e'tiqodlari uchun negiz yaratadi, ularning irodalarini shakilantiradi, xalqimiz baxt-saodati yo'lida sidqi dildan mehnat qilishga taayyorlaydi. Shuning uchun ham mamlakatimizda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020 yil 23.09) ta'lim tizimining bugunì va kelajagiga umid bilan qarashga undaydi. Hozirgi zamon maktabi tubdan yangilanmoqda.

O'quvchilarga tarbiya berish, ularga ta'lim berish bilan mustahkam va yaxlit birlikda amalga oshiriladi. Ammo, tarbiyaning o'z vazifasi, mazmuni, shakl hamda uslubiari bor. O'quv tarbiyaviy jarayon uzviyligi maktab oldiga qo'yilgan ehg muhim pedagogic qoidalardan biri hisobianadi, shunig uchun ham sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar bevosita o'quv jarayoni bilan bog'langandir. Darsdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarda asosiy vazifalari bo'lmish ilm olishga ishtiyoq uyg'otish, qobiliyati va iste'dodlarini ro'yobga chiqarishga imkoniyat yaratishdan maktabni muvaffaqiyatli tugatish, kasb-korga intllish hissini tarbiyalashdan iboratdir. Yoshiarning kundalik ehtiyojlari, intilishiari, talab va qiziqishiarini faqat dars jarayoni bilan qondirib bo'lmaydi. Sinfdan va maktahdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilar faoliyatining barcha qirralarini qamrab olmog'I lozim. Har bir o'quvchi bilan yakkama-yakka ishiash, uni ijtimoiy-ruhiy jihatdan o'rganish sinf faoliyatiga yangicha mazmun olb kiradi.

Yoshiarning g'oyaviy-siyosiy ongini shakilantirish, ularda atrof-muhitga, jamiyatga ongli munosabatda bo'lish, jonajon Vatanni cheksiz sadoqat bilan sevish, xalqimizning milliy qadriyatlarini e'zozlash hissini tarkib toptirish-vatanvparvarlik tarbiyasining mag'zzi bo'lmog'i lozim.

1-Mavzu: Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining maqsad va vazifalari

1.1.Tarbiyaviy ishlar metodikasi fani haqida tushuncha.

Tarbiya deganda shakllanayotgan shaxsda shaxsiy, axloqiy sifatiarni shakllantirishni tushunamiz. Tarbiya, ta'linı berish bilan mustahkam aloqada bo'lgani holda o'ziga xos qonuniyatlarga hanı egadir. Ta'lim – tarbiya yagona jarayondir. Lekin ular bir-biriga aynan o'xshash emas. Ta'lim va tarbiyaning birligi avvalo, ularning maqsadining umumiyligidadir.

Bir butun pedagogik jarayonda ta'lim doimo tarbiyaviy vazifalarni, tarbiya esa hayotni bilish, unga tayyorlanishda mas'uliyatli vazifani bajaradi. Tarbiyaning vazifalari ko'p qirralidir. Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilimlar bilan Uning ta'limda qanday farqli tomonlari mavjud? "Tarbiyaviy ishiar metodikasi"fanining predmeti kasb-hunar maktabiari, akademik litseylarda ta'lim-tarbiya oladigan o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga oid nazariy bilimlar va ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir qurollantirish bo'lsa, tarbiya yoshiarning jamiyatinıizning qonunlariga javob bera oladigan e'tiqodini, axloqiy tushuncha va ko'nikmalarini, ehtiyoj va intilishiarini tarkib toptirishda muhimdir.

Abdulla Avloniyning «Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham bir biridan ayrilmaydigan, birining biriga bog'langan kabidur» deb ta'kidlashi bejiz emas. Ma'lum bo'ladiki, ta'lim va tarbiyani bir-biridan ajratish mumkin emas. Shu bois, hozirgi kun pedagogikasining asosiy vazifasi bilim berib, tarbiyalash tamoyiliga ko'ra tarbiyalab, bilim berish bo'lmog'i lozim.

Bu fanning maqsadi, ta'lim muassasasllari o'quvchilariga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lgan, bunda boy qadriyatlarimizdan keng va oladigan zarur metodlarini tanlab bilishga qodir bo'lgan pedagoglarni tayyorlashdan iboratdir. Tarbiya maxsus faoliyat sifatida anglab olingan maqsadhing mavjudllgi bilan ta'sir ko'rsatishning maxsus ishiab chiqllgan va asosiy berilgan vositalari shakllari metodlarini qo'llanishi bilan ajralib turgan. Umumta'lim maktabiari shaxsini davr talabiga javob bera oladigan darajada tarkib toptirishga erishish imkonini beradigan, biror bir salbiy jihatning oldini oladigan tarbiyaviy jarayonni ilmiy asosda tashkil etish asoslarini ishiab chiqish kabilar tarbiyaviy ishiar metodikasi fanining muhim maqsadi va vazifalari sanaladi.

Hozirgi kunda yoshiarni barkamol inson, o'z Vatanining llg'or kishisi sifatida tarbiyalash eng asosiy masalalardan biri hisobianadi. Chunki aynan yo shiar davlatimizning kelajagidir. Bunda uslubiyot tarbiya nazariyasining umumiy qoidalariga asoslanishi, lekin ularni takrorlamasligi, bu qoidalarni ro'yobga chiqarish usullarining vositalari, yo'llari va shakllaridan iborat bo'lishi lozim. Tarbiyaviy ish metodikasini o'rganish talabalarni tarbiyalashning umumiy masalalarini mustaqil, ijodiy va dadll hal qilishga tayyorlashi lozim. "Tarbiyaviy ishiar metodikasi" fanining bosh maqsadi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda xalqimizning boy mllliy, ma'naviy-tarixiy an'analariga, urf–odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishiab chiqib, amalda joriy etishdir. Mazkur "Tarbiyaviy ishiar

metodikasi" ham aynan ushbu qarorga asosoan pedagogikaga ixtlsoslashgan mutaxassislar uchun ishiab chiqilgan Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holatga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qayta dan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor shaxsga qaratilishi, yiliar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.

Tarbiyaviy ishiar metodikasi pedagogika fanining bir qismi bo'lib, fan sifatida ajralib chiqdi va o'zining nazariy, uslubiy, amaliy asoslarini yaratdi. Natijada tarbiyaviy ishiarning tarmoqlari vujudga keldi. Tarbiyaviy ishiar metodikasi fani bir necha qismga bo'lib o'rganiladi. Bular quyidagilardir:

-Tarbiya fanini o'qitish‖ metodikasi,

-Jamoani tashkll qilish‖ metodikasi,

-Guruh rahbarining tarbiyaviy ishiarini tashkll etish‖ metodikasi hamda -- Yoshiarni tarbiyalashda oila, mahalla hamkorligini amalga oshirish‖ metodikasi va hakozolar.

"Tarbiyaviy ishiar metodikasi" fanining asosiy vazifasi esa shaxsning aqliy erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir. Buning uchun: yoshiarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishga ko'maklashish, o'z – o'zini idora va nazorat qila bilishni shakllantirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg'otish; talabalarda madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo'lgan talabiarni shakllantirish, malaka hosil qildirish, ularni tobora o'stirib, boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish; har bir o'smirning bilim olish qobiliyati va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish, inson faoliyatini turli sohalarda joriy qilib ko'rish;insonparvarlik odobi me'yorlarini shakllantirish (bir –birini tushinadigan, mehribon, shafqatli, irqiy kamsitishiarga yo'l qo'ymaslik), muomala odobi kabi tarbiya vositalaridan kengroq foydalanish:tarbiyada tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olinishi, har bir shaxs, o'smir va yosh yigit-qizning betakror va o'ziga xosligini e'tiborga olish;amalda tarbiyaviy jarayon yaxlit va uzluksizligiga hamda turli yoshdagi tarbiyalanuvchilarni qamrab olishiga alohida ahamiyat berish: o'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar, shu bois ularni aniq hayotga tayyorlash kabilar. Demak, bu fanni o'qltishdan maqsad, kelajakda talabalarga ta'lim muassasalarida ta'lim – tarbiyaga davr talabiaridan kelib chiqqan holda yangicha yondashishni, ishni sifat, mazmun jihatdan to'g'ri tashkil etishni o'rgatishdan iboratdir. Abdulla Avloniy ―Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo halokat, yo saodat masalasidir‖ deya ta'kidlaganida qanchalik haqli ekanligini, hayotning o'zi isbotlab turibdi. Tarbiyaning eng muhim vazifasi yosh avlodda mustahkam e'tiqod hamda ularga asoslangan ma'naviy xulq-atvorni xosil qilishdir. Bu vazifani shaxsni faol va muayyan maqsadni ko'zlagan hoida tarkib toptirishning psixolok qonuniyatlarini, axloqiy taraqqiyot qonuniyatlarini umumiy va o'ziga xos yakka psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda to'g'ri hal etish mumkin. O'quv jarayonini boshqarish nisbatan oson. Uning natijalari darhol namoyon bo'ladi va ularni

tekshirish mumkin. Tarbiya haqida esa bu fikrni aytish mumkin emas. O'quvchining o'sishi va tarbiya olishi uning faoliyati jarayonida amalga oshiriladi, ijtimoiy foydali mehnat, ijtimoiy ishiar, o'yin va o'qish faoliyati, bo'sh vaqtdan oqilona foydalanish kabilar o'quvchilarning hayotida katta ahamiyatga ega bo'ladi. O'quvchilarning xilma- xil faoliyatlarini to'g'ri tashkil etish, uni shaxs sifatida alohida sifatlari, xarakter xislatlari, odatlarini tarkib toptirishga e'tibor yaratish tarbiyaning muhim vazifasi hisobianadi.

O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidalgi qonuni oila, davlat oldidagi mas'uliyatini anglab etadigan, har tomonlama yetuk shaxsni shakilantiruvchi, intellektual va ilmiy kuchiarni taraqqiy ettiruvchi yuksak talabiarni belgilab beradi. Ta'lim va madaniyatni rivojlantirish hamda isloh qilish, intellektual va ma'naviy kuchiarni mustahkamlash muhim ahamiyatga molikligi qayd etib o'tildi. Bugungi kunda shunchaki, bllim egasi bo'lgan insonni emas, balki ijodkor, o'z iqtidori bilan ajralib turuvchi ishbilarmon insonni tarbiyalash zamon talabidir.

Bakalavr pedagoglarni yetishtirib berishda tarbiyaviy ishiar pedagogikasi yuqorida ta'idlab o'tilgan vazifalar bilan birga quyidagi mqsadlarni ham amalga oshiradi:

1. Bo'lajak pedagoglarda tarbiyaviy ishiarni tashkil qilishga oid nazariy va amaliy bllimlar, ko'nikmalar, malakalarni tarkib toptirish;

2. O'quvchilarni to'g'ri tarbiyalashda jamiyatimizda qabul qilingan axloq-odob mezonlariga mos keladigan axloqiy malakalarni shakilantirish.

1.2.Tarbiyaviy ishlarning metodologik asoslari.

Tarbiya va uni amalga oshirish muammosi barcha zamonlarda ham dolzarb bo'lib kelgan. Chunki jamiyatning qay darajada taraqqiy etganligi shu jamiyatda yashayotgan odamlarning ma'naviy saviyasi bilan o'lchanadi. Talabalar shaxsini kamolga yetkazish, ma'naviy boylikni, axloqiy komillikni, jismoniy mukammallikni o'zida mujassamlashtirgan, jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi yoshiarni tarbiyalashni taqazo etadi.Bo'lajak pedagoglar, murabbiylar birinchi navbatda tarbiyachi va jamiyat siyosatini hamda mafkurasini yoshiar ongiga yetkazuvchi asosiy shaxs bo'lganligi bois, tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va mohiyatini yana bir bor chuqur tahlil o'rganish zarur. Har qanday mamlakatning kuchi fuqarolarning ma'naviy yetukligidadir. Intellektual salohiyati esa ta'lim tizimining mazmunini shaxsning har tomonlama shakilanishi uchun moddiy va ma'anaviy shart-sharoitlarning mavjudligi, jamiyatda - ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish va rivojlangan huquqiy demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslashish;

-kadrlar tayyorlash tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagog faoliyatining nufuzi va ijtimoiy mavqeini ko'tarish;

-ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning va ma'rifiy ishiarning samarali shakilari hamda uslubiarini ishiab chiqish va amalda joriy etish;

-ta'lim va kadrlar tayyorlash, ta'lim muassasalari xodimlarini

attestatsiyadan oʻtkazish va muassasani akkreditatsiya qilish sifatida baho berishning xolis tizimini joriy etish;

-kadrlar tayyorlash sohasida oʻzaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va hokazolar. qaror topgan ijtimoiy sog'lom muhit darajasi, shuningdek, ijtimoiy munosabatlar mazmuni, aholining etnopsixologik xususiyatlari, axloqiy qarashiari va hayotiy eʻtiqodlari asosida shakilantiradi. Komil inson va yetuk malakali mutaxassis milliy model mohiyatini to'laqonli ifoda etadi.

1.3.Tarbiyaviy ishlarning maqsad va vazifalari haqida ma'lumot berish.

Tarbiya jarayomida kishining turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakilanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashiar tizimi tarkib topadi. Jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. O'quvchi kattalarning tajribalarini sust holda emas, balki faol ravishda o'zlashtiradi, bu o'zlashtirishda uning ongli harakati, tirishqoqligi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Abu Nosr Forobiyning taʻliniotida komil inson muammosi u bilan bevosita bog'liq bo'lgan jamiyatni mukammallashtirish, fozil jamoa qurish, insonga baxt saodat eshiklarini ochish vositalarini yaratish masalalari markaziy o'rinni egallaydi. Tarbiyalanuvchilar nıuayyan darajada bilinıni o'zlashtira olmaydilar. O'quvchining yoshi ulgaygani sari bu faoilik tobora ko'proq mustaqil xususiyatlarga ega bo'lib boradi. Tarbiyalanuvchilar o'zlarida dunyoqarashni tarkib toptirishga, o'z-o'zini takomillashtirish, tabiat, jamiyat va turmushda uchraydigan hodisalarni tushunishga ko'nika boradilar.

Mutafakkirlarning tarbiya haqidagi fikr va mulohazalari «Kitob al axl al-madina al-Fozilo» («Fozil shahar odamlarining qarashiari haqida risola») asarida taʻkidlashicha, insonning bu olamga kelishi va yashashidan maqsad baxt-saodatga erishishdan iboratdir. Baxt-saodat eshiklarining kaliti insonning o'z qo'lidadir: bu maqsadga odamlar fazilatli ishiari va yaxshi axloqiy sifatlari sohibiari bo'lish orqali erishadilar. Fozil jamoa (Forobiy fozil shahar ahli, deydi) odamlarning turmush tarzi va faoliyati boshqa nomukammal shahar odamlarining turmushidan farqi shundaki, «bir guruh (fozil) odamlar birgalikda ana shu xislatlar (fazilatlar)ga ega bo'lishsa (yaʻni, birida bu, ikkinchisida u, uchinchisida yana boshqa (go'zal) xislatlar bo'lsa), ana shu foziliar guruhini yurt rahbarligiga ko'yish zarur. Shu guruhning aʻzolari birlashib, o'zaro kelishib harakat qilsa, har biri fozil odam bo'lishi mumkin, Foziilar shahri, uning aholisi, ularning diliari erishadigan baxt-saodat nima ekanligini bilishiari zarur. Yana «Fozillar shahri» aholisi oxiratda nelarga erishuvini, nelardan (qanday ijtimoiy iliatlardan) saqlanishini bilishiari zarur». Fozil shahar yoki ideal davlat oqil talabiari, adolat va muhabbat asoslari ustiga quriladi. Jamoat hayotining osoyishtaligi, kishilar o'rtasidagi hamjihatlik, hamkorlik, jamiyatning yaxlitligi, adolatli siyosat va undan kelib chiqadigan namunali ishiari orqali taʻminlanadi hamda yuzaga chiqadi.

Forobiy ruh tarbiyasi tan (vujud) tarbiyasidan ustun degan fikrni ilgari surmaydi, balki ular o'rtasidagi muvozanat, uyg'unlik ko'zda tutiladi.

Chunki, sog'lom tanda ruh o'z xattiharakatlarini to'laroq bajarish

imkoniyatiga ega bo'la oladi, tan xastaligi ruh, vujud va uning qismlari yordami bilan qilinadigan harakatlardan ham mahrum etilishi mumkin. Adolat tushunchasi, Forobiyning fikricha, kishilarning bir-biriga bo'lgan muhabbatiga asoslanadi. Muhabbat esa fozil shahar odamlarining fazilatli ishiariga moyilligidan kelib chiqadi hamda ularning baxtga erishish uchun nimalarni bilish va qanday vositalardan foydalanish mumkinligi to'g'risida hamfikrligi va umumiy intilishiariga asos bo'ladi. Komil inson faoliyatida bilim va yetuk axloq uzviy ravishda bir-biri bilan boglangandir: bilim narsalarning mohiyatini, ichki sababiyatlarini bilish imkonini beradi, axloq (ma'naviyat) esa odamni yaxshi fazilatlarga da'vat etadi. Chunki kamolotga erishish odamdan o'zining so'nggi maqsadi – baxtga yetish, baxtni ko'lga kiritish uchun foydali narsalarni bilishni talab qiladi. Forobiy ta'limotiga ko'ra, nazariy jihatdan bilimga ega bo'lish, amaliy jihatdan baxtga erishish vositalarini, yo'ilarini bilish kerak ekanligi, ya'ni nazariya bilan amaliyotning birligi shart qilinadi. Ammo, davlat arbobining nafs xastaligini davolashdan maqsadi unda yaxshi fazilatlarni, yuksak axloqiy sifatlarni shakilantlrishdan, ruhni sog'lomlashtirish orqali insonni tarbiyalashdan iboratdir.

1.4.Xorijiy mamlakatlarda boshlang'ich ta'lim-tarbiya tizimi yuzasidan qisqacha izoh.

Hukmdor yuksak mahoratli shifokor sifatida jamiyatning va fuqarolarning ruhiy sog'lomligini ta'minlashi lozim, bu maqsadga hukmdor davlat boshqaruv san'atini mukammal egailash yo'li bilan erisha oladi, deyiladi. Jamiyatning ma'naviy-axloqiy sog'lomligi kishilarni o'zaro hamjihatlikka va hamkorlikka undaydi, ularda bir-birlariga mehr-muhabbat va ishonch tuyg'ularini shakilantiradi, odamlarni jipslashtirib, har qanday yovuzlik va adolatsizlikning yo'qotilishi uchun zamin yaratadi.Mana shu ikki omilni bir-biriga qiyos qilar ekan, Abu Ali ibn Sino birinchi o'ringa jamiyat hayotidagi axloqiy munosabatlarni qo'yadi. Chunki axloqiy munosabatlar, uning fikri bo'yicha, xalqning ma'naviy sog'lomligini belgilaydi, ilmfan va madaniyatning ravnaq topishiga yordam beradi, jamiyatning ma'naviy-axloqiy sog'lomligi va sobitligini ta'minlaydi. Komil insonning ma'naviy kamoloti uning go'zailikka intilishida ifodalanadi. Go'zailikka erishish vositasi muhabbatdir. Insonning ma'naviy jihatdan kamol topishi uning nafsini tarbiyalash orqali amalga oshadi. Tashqi qiyofasi chiroyli odamning ichki olami mayib, tashqi qiyofasi xunuk odam go'zal axloqiy sifatlar sohibi bo'lishi mumkin. Shuning uchun insondagi jismoniy go'zailik bevosita uning insoniy nafsi bilan bog'liq ichki go'zalligi bilan belgilanmaydi: ichki axloqiy go'zallikning tashqi go'zailikdan afzailigi shubhasizdir. Bu g'oyalar Ibn Sinoning «Risola fil-ishq» asarida har tomonlama keng bayon qilingan. Alloma muhabbatga insonni ma'naviy kamolot sari eltuvchi muhim vosita sifatida qaraydi.Insonning ichki go'zalligi – go'zal xulqlari, yuksak ma'naviylikka moyiliigi ko'p jihatdan uning tashqi ko'rinishidagi xusnidan afzalroqdir, deydi. Demak, Ibn Sinoning fikriga ko'ra, xayolan fikrda go'zal narsalarni mushohada qilish ayni vaqtda olam hodisalarini faol o'rganish, kuzatish va bilish demakdir. Mana shunday mushohada orqali inson ma'naviy kamolot sari yuksaladi. Bu jarayonda nafsning har uch qismi

ishtirok etadi: nafsning quyi qismlari aqliy (insoniy) nafs bilan hamkorlikda bo'ladi. Aqliy faoliyatdan mamnuniyatli hisob qilish – inson uchun eng oliy darajali lazzatdir. Hissiy lazzatlar (maishat, shahvoniylik) tashqi kuchiarining ta'siri bilan paydo bo'ladi.Ma'naviy lazzatlanish, mamnun bo'lish nafsning aqliy (insoniy) kuch-quvvatidan paydo bo'ladi va insonni ma'naviy yuksalish sari eltadi. Shayx Aziziddin Nasofiy komil (yetuk) inson haqida so'z yuritar ekan, bunday odam yuksak axloqli, o'zini tanigan, dunyoviy va ilohiy bilimlarni egallagan bo'lishi zarur, deb aytadi. Ular nafsning quyiqismlari aqliy faoliyat bilan uzviy ravishda bog'langan holda kamolotga erishishqobiliyatiga egadir. Inson o'zining aqliy faoliyati bilan yuksak g_oyalarni mushohada qilish orqali lazzatlanishi mumkin. «Bilgiliki, - deydi Nasofiy, - komil inson deb shariat, tariqat va haqiqatda yetuk bo'lgan odamga aytiladilar va agar bu iborani tushunmasang, boshqa ibora bilan aytayin: bilgilki, komil shunday insondirkim, unda quyidagi to'rt narsa kamolga etgan bo'lsin: yaxshi so'z, yaxshi fe'l, yaxshi axloq va ma'orif».

Nazorat uchun savollar

1. Tarbiyaviy ishiar metodikasi fanining o'rganish ob'yektini izohiang.

2. Tarbiyaviy ishiarning vazifalari nimadan iborat.

3. Tarbiyaviy ishiarning maqsadni ayting.

4. Xorijiy mamlakatlarda boshiang'ich ta'lim-tarbiya tizimi haqida ma'lumot bering.

2-Mavzu: Milliy tarbiyaning mazmuni va ahamiyati.

2.1.Milliy tarbiya tushunchasining mohiyati.

Milliy tarbiya tizimini shakilantirish, barcha sohalarda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish va undan foydalanish, jahon axborot resurslaridan bahramand bo'lishn ikengaytirishga mustahkam zamin yaratilmoqda. Endilikda mamlakatning iqtisodiyoti, insonlar hayoti va jahon hamjamiyatidagi o'rni axborot-texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'liq bo'libqolmoqda. Ma'lumki, fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivoj-lanayotgan bugungi kunda ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar hajmi keskin ortib bormoqda. Bu, bir tomondan, fan-texnika yangi soha va bo'limlarining taraqqiy etishi tufayli uning differensiallashuvini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan,fanlar orasida integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda.Har qaysi insonda muayyan darajada intellektual salohiyatmavjud. Agar shu ichki quvvatning to'liq yuzaga chiqishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoit yaratilsa, tafakkur har xil qotib qolgan eski tushuncha va aqidalardan xalos bo'ladi. Va har qaysi inson Oiloh taolo ato etgan noyob qobiliyat va iste'dodini avvalo o'zi uchun, oilasi, millati va xalqi, davlatining farovonligi, baxt-saodati, manfaati uchun to'liq baxshida etsa, bunday jamiyat shu qadar kuchli taraqqiyotga erishadiki, uning sur'atva samarasini hatto tasavvur qilish ham oson emas. Shundayekan, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish boshg'oya, shu g'oyaning yetakchi targ'ibotchisi, tarbiyachisi o'qituvchi hisobianadi. Erkin fuqarolik, huquqiy demokratik jamiyat qurishda ta'lim-tarbiya hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ma'naviyatnishakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiyomil — bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir.Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va miliatravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Shuni unutmas-ligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohiarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qandaybo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan komil in-sonlar etib voyaga yetkazish ta'lim-tarbiya sohasining asosiymaqsadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak. Bu esa ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi.

Shunday ekan, yosh avlod tarbiyasida komil inson taqdiri turibdi. Xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib yetish va ozodlikni sevish tuyg'usi bilan birgalikda yetilgan. Ma'naviyat insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga

singadi. Ona tilining buyuk ahamiyatishundaki, u ma'naviyat belgisi sifatida kishilarni yaqin qilib jipslashtiradi. Tabiatga yaqinlik, jonajon o'lkaning benihoya go'zalligidan bahramand bo'lish ma'naviyatga oziq beradi, kuchaytiradi. Ma'naviyat o'z xalqining tarixini, uning madaniyati va vazifalarini chuqur bilish va tushunib yetishga suyangandagina qudratli kuchga aylanadi. Ma'naviyati yuksak shaxslar yurtni tanitadi. Shaxsni esa uning ma'naviy qiyofasi tanitadi. Ma'naviyat tarbiyadan boshlanadi. Ta'lim-tarbiyasiz ma'naviyatning bo'lmasligi barchaga ayon haqiqatdir. Ma'naviy barkamollik, hayot qonuni ilmini idrok etish" demakdir. Ilmning har qanday ko'rinishi esa ta'lim-tarbiya orqali ustoz-muallimlar boshchiligida beriladi. Ushbu ma'noda umumta'lim maktablari maz-kur masalani hal qilishda asosiy bo'g'in hisoblanadi. Umumiy ta'lim oldiga qo'yilgan muhim masala umuminsoniy va milliy qadryatlarga tayangan hoida ta'lim-tarbiyaning mazmunida insonparvarlik g'oyasini kuchaytirish, xalqchiilashtirish, uning uzviyligi, izchilligi, ilmiyligi va dunyoviyligi asosida yoshlarning ma'naviy madaniyatini shakilantirishdan iboratdir.

2.2.Milliy qadriyatlar asosida shaxs dunyoqarashining shakllanishi.

Biz barkamol avlod yoki bilimli shaxs deganda ma'naviy dunyosi boy, aql-zakovatli, savodli, hayot tajribalarini to'g'ri o'zlashtirgan shaxsni tushunamiz. Bugungi kunda yosh avlodning bilimli bo'lishining o'zi yetarli emas, shu bilan birga, ular zimmasida insoniylik, mehribonlik, samimiylik kabi fazilatlar bo'lishi kerak. O'tmishga nazar tashlar ekanmiz, ajdodlarimiz ilmiy salohiyatiga, ular qoldirgan boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosga havas bilan emas, balki hayrat bilan qaraymiz. Ajdodlarimiz bosib o'tgan shonli yo'l biz uchun ibrat va tarbiya manbayidir. Mustaqillik bizga ma'naviy mulkimizni, ulug' bobolarimiz ruhini shod etish imkonini qaytarib berdi. Istiqlol tufayli o'tmish tariximizga munosabat ijobiy tomonga o'zgardi. Bobolarimiz merosini o'rganib idrok etmoqdamiz. Ulug' bobokalonlarimiz Imom Al-Buxoriy, Imom At-Termiziy, Xoja Ahmad Yassaviy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubrokabi allomalarimizning insoniy ma'naviy yetuklikka chorlovchi diniy, axloqiy va huquqiy hikmatlari qaytadan jaranglay boshladi. Bugungi kunda avlod-ajdodlarimiz tarixi tiklanayotganligi mustaqilligimizning ajoyib samarasidir. O'tmishni o'rganish va undan foydalanish bilan insonlarning ongi shakilanadi. Xotirasiz barkamol kishi bo'lmaganidek, o'z tarixini bilmagan xalqning kelajagi ham bo'lmaydi. Shu ma'noda yurtboshimiz Islom Karimovning quyidagi so'zlarini keltirish joizdir: "Tarix xotirasi, xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va haqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorini tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi".

Ajdodlar xotirasini pok tutish ularning tarixiy an'analariga, vasiyat va o'gitlariga, milliy qadriyatlariga, axloqiy-ma'rifiy qarashlariga, avlodlarga qoldirgan madaniy merosiga sodiqlik va shularga amal qilish demakdir. Mustaqillik — bu bizga ajdodlarimiz qoldirgan boy va muqaddas ma'naviyatdir. Ma'naviyat tushunchasi juda keng qamrovli. Ma'naviyat inson uchun moddiy ehtiyoj emas, siyosiy zaruriyat ham emas. Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida

2.3.Umuminsoniy tarbiyaning mezonlari.

Binobarin, biz davlatimiz kelajagini oʻz qobigʻimizga oʻralib qolgan holda emas, balki umumbashariy va demokratik qadriyatlarni chuqur oʻzlashtirgan holda tasavvur etamiz. Biz istiqbolimizni taraqqiy topgan mamlakatlar tajribasidan foydalanib,davlat va jamiyat boshqaruvini erkinlashtirish, inson huquq va erkinliklarini, fikrlar rang-barangligini oʻz hayotimizga yanada kengroq joriy qilishda koʻramiz. Mana shu oʻrinda, aytish joizki, yoshlarimizning ma’naviy olamida boʻshliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sogʻlom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuygʻusini bolalik paytidan boshlab shakllantirishimiz zarur. Ayniqsa, boshlangʻich sinflardan boshlab murgʻak qalblarda axloq-odobga oid sodda tushunchalardan boshlab, sekin-astalik bilan milliy qadriyatlarimiz elementlarini singdirib borish katta ahamiyatga ega.Ular ta’lim-tarbiya jarayonida oʻzbekona ibratomuz urf-odatlarimizdan xabardor boʻlib boradilar. Insoniy fazilatlarni kichik hikoyalar, tanbehlar va rivoyatlar orqali anglab, axloqan tarbiyalanadilar. Salbiy xislatlardan oʻzlarini saqlab, ota-bobolarimizdan meros qolgan udum va qadriyatlarni tiklashga, amal qilishga hissa qoʻshishga intiladilar. Bu esa ularning milliy mafkuramizning asl mohiyatini tushunishga olib keladi. Eng asosiysi

umuminsoniy va milliy madaniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish umumiy ta’lim maktabi o‘quvchilarining ma’naviy madaniyatini shakllantirishning muhim omilidir. Biz yurtimizda yangi avlod, yangi tafakkur sohiblarini tarbiyalashdek mas’uliyatli vazifani ado etishda birinchi galda ana shu mashaqqatli kasb egalariga suyanamiz va tayanamiz, ertaga o‘rnimizga keladigan yoshlarning ma’naviy dunyosini shakllantirishda ularning xizmati naqadar beqiyos ekanini o‘zimizga yaxshi tasavvur qilamiz. Yuksak ma’naviy madaniyatli insonda vatanga muhabbat, samimiy do‘stlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mustahkam e’tiqod, iymon, nafosat, axloqiy madaniyat singari fazilatlar mujassamlashadi.Uning sifat darajasi kishilarning umuminsoniy va milliy qadriyatlarga, xalqning ma’naviy merosiga bo‘lgan munosabatlarida namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda hur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma’rifatda, fan va texnikada, madaniyat va san’atda nimaiki yangi va ilg‘or jihatlar bo‘lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. Ilg‘or, iqtidorli va eng muhimi, insonlarga kerakli qadriyatlarimiz barpo etiladi. Ma’naviy madaniyatning negizi hisoblangan umum insoniy va milliy qadriyatlar shaxslar ijtimoiy tuzumiga munosabati, turli ma’rifiy ma’naviy g‘oyalar, tushunchalar, qarashlar, tasavvurlar tizimining mahsulidir. Ma’naviy madaniyatning mohiyatini namoyon etuvchi obyekt shaxs hisoblanadi.Muxtasar aytganda, maktab degan ulug‘ dargohning inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissasi va ta’sirini, nafaqat yoshlarimiz, balki butun xalqimiz kelajagini hal qiladigan o‘qituvchi va murabbiylar mehnatini hech narsa bilan o‘lchab, qiyoslab bo‘lmaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ma’rifatparvar bobolarimizning fikrini davom ettirib, agarki dunyo imoratlari ichida eng ulug‘i maktab bo‘lsa, kasblarning ichida eng sharaflisi o‘qituvchilik va murabbiylikdir, desak, o‘ylaymanki, ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz”.

Nazorat uchun savollar

1. Milliy tarbiyaga xos jihatlarni ko'rsating
2. Milliy tarbiyaning asosiy xususiyatlari nimalardan iborat
3. Milliy qadriyatlar deganda nimani tushunasiz
4. Umuminsoniy tarbiyaning mezonlarini izohlang

bizning davlat demokratik tamoyillarga asoslangan holda, barcha mafkuralarning yashash huquqini ta'minlovchi institut sifatida ish ko'rishini tushunib yetadilar. Shu sababli ma'naviy qadriyatlarni ta'lim-tarbiya jarayoniga kiritib, yoshiarni axloqan pok va ruhan tetik, sog'lom aqlli qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalasidir. Bu masalalarni hal etishda ta'lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat bosqichiga ko'tarish asosiy vazifamiz hisoblanadi. Buning uchun tarbiyaviy ishlar tizimida sinfdan va maktabdan tashqari ta'limning shakllari va mazmunini tubdan yangilash, o'quvchilarning qiziqishlari va ota-onalarning xohish-istaklari asosida to'garaklar tashkil etish milliy hunarmandchilik, badiiy estetik yo'nalishlardagi to'garaklarni ko'paytirish, yoshlarda sog'lom turmush tarzi hamda faol hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ta'lim mazmuni bevosita shaxsga yo'naltirish va ta'lim oluvchilarning shaxsiy ijodiy qobiliyatlarini boyitish, mavjud imkoniyatlarini rivojlantirishda ularning qiziqish va ishtiyoqlarini hisobga olgan holda ta'limni ijtimoiylashtirish, individuallashtirish, insoniylik va insonparvarlik, bolalar va o'smirlarning jismoniy, intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik, kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish, ta'limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish va ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishni takomillashtirish zarur. Milliy tarbiyaning tarixiy ildizlari Mustaqil O'zbekistonning kelajagi har tomonlama barkamol intellektual salohiyatga ega bo'lgan yosh avlodni tarbiyalashga bog'liq. O'zbek xalqining ajdodlari bundan bir necha ming yillar oldin yashagan bo'lib, ular yuksak va o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirishda juda katta va mashaqqatli yo'lni bosib o'tgan. Bugungi kunda ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan muhim vazifa bo'lib qoldi.

3-Mavzu: Tarbiya usullari va shakllari.

3.1. Tarbiya usullari haqida tushuncha.

Bizga yaxshi ma'lumki, tarbiya jarayoni uzoq muddatli, murakkab, uzluksiz bo'lib, u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Garchi zamonaviy ta'lim texnologiyasi o'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik rolini yoqlayotgan bo'lsada, tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchi asosiy mavqeini egallay olmaydi. Chunkiy unda xarakter, dunyoqarash yetarlicha shakllanmagan bo'lib, u bu borada tarbiyachining yordamiga extiyoj sezadi shu bois tarbiya texnologiyasi mantiqiy, ham tarkibiy jixatdan ta'lim texnologiyasidan farq qiladi.

Tarbiya texnologiyasi asosida tarbiyaviy jarayon yotadi. O'quvchllar faoliyatini tashkll etuvchilar bshlib, ular tomonidan erishiladigan natijalarni rejalashtirish va unga erishish usullari, bu usullarni modellashtirish ishiab chiiarilgan reja va modellarni rshyobga chiiarish, bu rejalarni amalga oshiruvchi shaxsning faoliyati va axloiini boshiarish kabllar hisobianadi.

Tarbiya – tarbiyachi va tarbiyalanuvchi faoliyatlarini o'z ichiga olgan ikki yoqlama jarayon. Tarbiyachilar-bilan va tarbiyaga ega bo'lgan kishllar tarbiyalanuvchilar-bilim va tajriba o'rganuvchi yoshiardir. Ammo tarbiyalanuvchilar muayyon darajada aktiv faoliyat ko'rsatmasalar tajrib va bilim o'rgana olmaydilar.

Tarbiya jarayoni

- maqsadga yo'nalganlik;
- ko'p omillik;
- jo'shqinlik;
- davomiylik;
- uzluksizlik;
- komplekslilik;
- varitlilik;
- ikki tomonli xarakter;
- natijalarning olisligi;

Tarbiya vazifalari

1. O'z vatanini fuqorosini tarbiyalash. Tarbiyaning bu vazifalarni amalga oshirish quyidagilarni taqazo etadi;

Mllliy vatanparvarlik, o'z vataniga, tarixiga, madaniyatiga iftixor tuyg'usi;

Miliatlar aro madaniy munosabatlar, siyosiy madaniyat.

2. Shaxsning ma'naviyatini shakllantirish. Ma'naviyat kishining ichki dunyosi bo'lib, uning jamiyat va tabiatdagi «Men»i, obrazi, taqdiri va rolini ifoda etadi. Ma'naviyat darajasig'bu, ma'lum ma'noda, insoniylik mezonidir. Ma'naviyatni shakllantirish bu uning shaxsiy harakatlari, intilishiari, refleksiyasi bilan kishining ichki dunyosini vjudga keltirishdir.

3. Mehnatkash inonni iqtisodiy tafakkurini tarbiyalash mehnatga, kasbga hurmat va ijtimoiyg'psixologik jihatdan yoshiarda mustaqillik, ijod, ishchanlik, faoilik, yuqori kasbiy tayyorgarlik sifatlarini kuchaytirish zarur.

4. Ruhiy - jismoniy sog'lomlikni tarbiyalash. Bu axloqiy – hayotiy muvozatat va psixologik qulaylik holatini ushiab turish hamda jismoniy rivojlanish

meyoridan uzoqlashib ketishga yo'l qo'ymaslik ko'nikmalarini shakilantirishdir.

5. Kishining tabiat bilan munosabatini uyg'unlashtirish.

Ekologik fojia muammosi davrimizning eng dolzarb muammolaridan biridir. Kishining tabiat bilan munosabatini uyg'unlashtirish konkret hududiy o'ziga xoslikni hisobga olgan holda o'lkashunoslik va tabiatshunoslik bo'yicha amalitsy faoliyatni kuchaytlrish va kengaytirishni talab etadi.

Bu esa, o'z navbatida, tarbiyalanuvchilarga nafaqat ekologik xavfsizlik qoidalarini anglab yetish balki, tabiatni qo'riqlash ishida shaxsan qatnashish zarurligiga ishonch hosil qilish imkonini ham beradi.

6. Shaxsda induvidualllik va jamoviylikni tarbiyalash.

Sobiq Ittifoq davrida pedagogika shaxsni jamoada va jamoa orqali tarbiyalashga yo'naltirilgan edi. Hozirgi paytda ayrim pedagogik doiralarda individual tarbiya haddan tashqari maqtalmoqda. Aslida individual va jamoaviy tarbiya bir-biriga zid emas. Individualllik tabiat tuhfasi bo'lib, uni rivojlantirish zarur, Modamiki, inson jaimyatda yashar ekan, u jamiyatdagi axloq va huquq me''zonlarini, ijtimoiy fikrlarni xurmat qilishi lozim. Mexnatning aksariyat ko'rinshiari uchun jamoa harakati zarur bo'ladi. Shu tufayli jamoaviylik ruhida tarbiyalash dolzarb masala bo'lib hisobianadi. Ayni chog'da individual tarbiya nihoyatda muhimdir, chunki bunga dastlab yetarlicha e'tibor berilmagan edi, hozir esa buni zamonaviy ijtimoiyg'iqtisodiy o'zgarishiar talab etmoqda.

3.2.Tarbiyani tashkil etish shakllari

Tarbiya tiziminnig milliy xususiyatlari:

-milliy tarix va madaniyatning o'ziga xos jihatlarini hisobga olish;

-tarbiyaviy ishiarda milliy udumlar, an'analar, urfg'odatlar, diniy marosimlardan foydalanish;

-milliy madaniyat jahon madaniyatining bir bo'lagi ekanligi tushunchasini shakllantirish.

Tarbiya prinsiplari

Tarbiya prinsiplari – bu umumiy qoida bo'lib unda tarbiyaviy jarayonini tashkil qilish mazmuni, metodlari shakilariga bo'lgan asosiy talabiar aks etgan. Ta'lim prinsplaridan farqli ravishda ular o'qituvchilar tomonidan tarbiyaviy vazifalarni hal etishda qo'llaniladi. Bu prinsplarnig asosiy jihatlari: majburiylik, komplekslllik(uyg'unlllik), teng ahamiyatlilik bo'lib hisobianadi.

Tarbiya prinsiplari – bu tarbiyachilar uchun tayyor va har narsaga yaraydigan qoida emas, chunki uni qo'llash bilan yuqari natijalarga erishib qolinmaydi.

Bu tarbiyachining na tajribasini, na mahoratini almashtlra oladi, ularning amalga oshirishi shaxs faoliyati bilan shakilangan.

Tarbiya prinsiplari tizimi(sistemasi)

Tarbiyaviy jarayon tayanuvchi prinsplar tizimida quyidagilarni ajratish mumkin:

-tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi;

-tarbiyanimg hayot va mehnat bilan bog'liqligi;

-tarbiyada ijobiy jihatlarga tayanish;

- tarbiyani insonparvarlashtirish;

-shaxsiy yondoshish;

-tarbiyaviy ta'sirning umumiyligi.

*Tarbiyaning ijtimoiy yo'nalganligi.*Ilg'or o'qituvchilar tarbiyani ijtinıoiy inistitut sifatida tushunganlar. Turli davlarda yo ijtimoiy,yo davlat, yoki shaxsiy yo'nalish kasb etib, uning mazmun prinsplari o'zgargan. Mazkur prinsp o'qituvchining barcha faoliyati tarbiyaning davlat strategiyasiga mos holda o'sib kelayotgan avlodini tarbiya vazifalariga bo'ysundirishni talab qiladi va tarbiyachilar faoliyatini shaxsni ijtimoiylashtirishga yo'naltiradi. Bu prinsplarni amalga oshirishning asosiy qoidalari tarbiyaviy (mehnat, ijtimoiy, o'yin va b.) faoliyat jarayonida o'quvchilarda faoliyatning ijtimoiy qimmat va muhim sababga molik, ijtimoiylashtirish suratini tezlashtirishni tashkillashtirish zaruriyati bilan bog'langan.

Tarbiyaning hayot va mehnat bilan bog'liqligi. Mazkur prinsip o'qituvchilar faoliyatining ikki asosiy yo'nalishini ko'zda tutadi:

a) tarbiyalanuvchilarni kishilarning ijtimoiy va mehnat faoliyati, unda ro'y berayotgan o'zgarishiar bilan atroflicha va darxol tanishtirish;

b) tarbiyalanuvchilarni haqiqiy hayotiy munosabatiar, ijtimoiy foydali faoliyatning turli ko'rinishiariga jalb qilish.

*Tarbiyaning hayot bilan bog'liqligi prinsipini amalga oshirish*_o'qituvchidan quyidagilarni ta'minlash mahoratini talab etadi:

-tarbiyalanuvchilar tomonidan mehnatning jamiyat va aloxida shaxs hayotidagi rolini tushunish;

-fuqorolarning o'sib borayotgan talabiarini qondirish uchun iqtisodiy bazaning ahamiyati;

-moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratuvchi mehnat kishilariga hurmat;

-ijodiy mehnatga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish;

-zamonaviy ishiab chiqarishning umumiy asoslarini tushunish;

-iqtisodiy bllimlarni egailash;

-umumiy madaniyat, mehnatni ilmiy tashkil etish;

-mehnat faoliyatiga shaxsiy va ijtimoiy qarashiarni qo'shib olib borish;

-jamiyat mulki va tabiat boyliklariga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish;

-xo'jasizlik, ma'suliyatsizlik, boqimandalik, tekinxo'rlik ko'rinishiariga murosasiz munosabatda bo'lish.

Tarbiyaning hayot, mehnat bilan aloqasi prinsipi quyidagi shartlarga rioya qilib amalga oshiriladi:

-ijtimoiy, iqtisodiy va mehnat tarbiyasida mavhumlik va aqidaparastlilikni bartaraf etish;

-tarbiyalanuvchilarning faoliyatining turli ko'rinishlarida(shu jumladan, ta'til davridagi ishiarni qo'shgan holda) ishtirok etish xohishiarini qo'llab quvvatlash;

-tarbiyaviy ishiarda mahalliy o'lkashunoslik materiallaridan foydalanish;

-qabul qilinayotgan qarorlarga mas'ullik hissini o'rgatish;

-ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda bo'layotgan o'zgarishiarga muvofiq tarbiyaning mazmuni, metodi, vosita va shakilarini yangilash.

Tarbiyaviy jarayonni shunday tashkil etish kerakki, tarbiyalanuvchilar o'z mehnatlarining kishilar jamiyati uchun zarurligini ularga manfaat keitirishni

sezsinlar.

Foydali ishlarga tayanish. Tarbiyada foydali io'ga tayanish kishidagi ijobiy xislatlarni va shu asosda yetarlicha shakllanmagan yoki salbiy shakllangan sifatlarni zarur daraja va uyg'unlikda aniqlashni ko'zda tutadi.

Prinsipni amalga oshirish quyidagi qoidalarga asoslanadi:

- tarbiyaviy jarayonda adovat, tarbiyalochining tarbiyalanuvchi kurashi kuch va pozitsiyalarini qaramag'qarshi qo'yish mumkin emas;

- ijobiy natijalar tarbiyalanuvchi taqdirida tarbiyalovchining hamkorlik, toqat va manfaat ko'ruvchi sifatida ishtirok etish imkoniyatini beradi;

- tarbiyalanuvchining axloqida yuzaga kelgan kamchiliklarga diqqatni qaratmaslik, ijobiylarini aniqlash va qo'llabg' quvvatlash zarur;

- o'quvyurtida ijobiy tarbiyaviy muhit, ruhiy-psixologik iqlim yuzaga keltirish, saramjong'sarishtalik , tozalikni saqlash zarur;

- tarbiyalanuvchilarni yuqori natijalarga erishish imkoniyati mavjudligiga ishonch hosil qilish.

Tarbiyani insonparvarlashtirish.

Bu prinsipga qo'yiladigan asosiy talabiar:

- tarbiyalanuvchi shaxsiga insoniy munosabat;

- uning xuquqi va erkinligini hurmat qilish;

-tarbiyalanuvchiga kuchi yetadigan va oqilona shakllantirllgan talabiarni qo'yish;

- tarbiyalanuvchining holatini hatto u taqdim etilgan talabiarni bajarishidan bosh tortgan paytda ham tushunish;

- kishining o'zibilan o'zi bo'lish huquqini hurmat qilish;

- tarbiyalanuvchilar ongiga tarbiyaning maqsad va vazifalarini yetkazish;

- talab etilayotgan sifatlarni majburiy shakllantirmaslik;

-shaxsning or-nomus va qadr-qimmatini kamsituvchi jazoga yo'l qo'ymaslik;

- ma'lum sababiar bilan shaxsning haqligiga zid keluvchi sifatlarni shakllanishini uning tomonidan to'liq rad etilish huquqini tan olish.

3.3.Tarbiya usullarini toifalash haqida ma'lumot berish

Tarbiyaviy jarayonning insonparvarlashtirilishi uning demokratlashtirilishi bilan bevosita bog'langan. Demokratiashtirish, dastavval tarbiyaviy tizimning barcha bosqichiarini uslib va metodlarida ko'rinadi. Shu ma'noda demokratlash avtoritarizmning aksidir.

*Shaxsiy yondoshish.*Bunday yondoshish tarbiyalanuvchilarning shaxsiy sifatlariga tayanishni ko'zlaydi va tarbiyachidan quyidagilarni tadab etadi:

- shaxsning individual xususiyatlarini (xarakteri, mijozi (temperamenti), qarashlari, odatlari va b.) muntazam o'rganish va yaxshi bilish;

- mohirona tashxislash va shaxsiy sifatlarning real shakllanganlik darajasini bilish;

- tarbiyalanuvchini shaxsning rivojlanishini ta'minlovchi murakkabiashib boradigan faoliyatga tortish;

- shaxsning aktivligiga tayanish;

- shaxsni tarbiyalashdan o'z-o'zini tarbiyalashga o'tish, maqsadni, mazmuni, metodlarni o'z-o'zini tarbiyalashning shakllarini belgilash maxoratini xosll qilish;

- faoliyatning muvaffaqiyatga olib keluvchi mustaqillik, tashabbus, tarbiyalanuvchilarning tashabbuskorligini, mohirona tashkil etish va yo‘naltirishni rivojlantirish.

Tarbiyaviy ta’sirning birligi. Bu prinsip tarbiyaga daxldor bo‘lgan barcha shaxslar, tashkilotlar, ijtimoiy institutlar, pedagogik ta’sirni o‘zaro to‘ldirgan holda, birlashib harakat qilishiari tarbiyalanuvchilarga kelishilgan holda talabiar qo‘yishlari, bir-birlari yordam berishiari talab etiladi.

Prinsipni amalga oshirishnig asosiy qoidalari:

- tarbiyachilar tomonidan tarbiyaviy ta’sir etishning boshqa sohalarini hisobga olib borish;
- o‘quvchilarning oilasi bilan aloqada bo‘lish, tarbiyaviy vazifalarni hal etishda unga tayanish, tarbiyaviy harakatlarni kelishib olish;
- tarbiyachining o‘zi tarbiyalangan bo‘lishi kerak (o‘z tarbiyalanuvchilariga singdirilishi lozim bo‘lgan sifatlarga ega bo‘lish);
- tarbiyachining tarbiyaviy jarayondagi boshqa suektlarbilan hamkorligida birlashtiruvchi(ayiruvchi emas) omilga tayanish;
- o‘z hamkasbiari, jamoasi, ijtimoiy tashkilotlar va boshqalarning ma‘qul talabiarining tarbiyachi tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi;
- tarbiyaviy ta’sir etishda an’anaviylik, tarbiyaviy jarayonda muntazamlik;
- tarbiyaviy jarayonning barcha subektlari orasida aloqalarni o‘rnatish.

Tarbiya jarayonining mazmuni

Tarbiya jarayonining mazmuni - bu bilimlar, e’tiqodlar, ko‘nikmalar, sifatlar, shaxs qiyofasi, axloqning barqaror odatlari sistemasi bo‘lib, tarbiyalanuvchilar qo‘yilgan maqsad va vazifalarga muvofiq ularni egallab olishiari zarur.

Tarbiyaning asosiy g‘oyalari:

1. Tarbiya maqsadlari aniqliligi.
2. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning birgalikdagi faoliyati.
3. O‘z yo‘lini belgilab olish.
4. Tarbiyachining shaxsiy yo‘nalganligi.
5. Ixtiyoriylik.
6. Jamoaviylikka yo‘nalganlik.

Uyushgan tarbiya insonni hayotdagi uchta asosiy rolga fuqorolikka, xodimlikka va oilaparvarlikka tayyorlash lozim.

Fuqorolikni shakilantirish chog‘ida aniq mo‘ljalga asoslanish:

- fuqorolik majburiyatlarig‘Vatan, jamiyat, otag‘ona oididagi majburiyat hissi, milliy iftixor va vatanparvarlik tuyg‘usi;
- davlat Konstitusiyasi, davlat hokimiyati organlari, mamlakat Prezidenti, davlat ramzlari (gerb, bayroq, madhiya)ga hurmat;
- mamlakat taqdiriga javobgarlik;
- jamoat tartibi va yashash madaniyati;
- mamlakatning milliy boyligi, tili, madaniyati, ana’nalarini asrab avaylash;
- ijtimoiy faoilik;
- demokratik tamoiliarga roya etish;
- tabiatni asrabg‘avaylash;
- o‘zgalarni huquq va erkini hurmat qilish;

- faol hayotiy pozitsiya;
- o‘z huquqini anglash va fuqorolik mas’uliyati;
- halollik, rostgo‘ylik, sezgirlik, mehirg‘shavqat;
- o‘z ishi va qilmishiariga javobgarlik;
- xalqaro hamkorlik, boshqa mamlakatlar xalqiga hurmat va boshqalar.

Xodimni farqlovchi belgilar:
- intizomlilik va mas’uliyat;
- ishchanlik va tashkilotchilik;
- umumiy, maxsus va iqtisodiy bilimlar;
- siyosiy bilimlar;
- mehnatga ijodiy yondoshish;
- qat’iyat, topshirilgan vazifani tez va sifatli bajarishga intilish;
- kasbiy g‘urur, mahoratga hurmat ko‘rsatish;
- onglilik, hushmuomalalik, batartiblik;
- mehnat faoliyati tajribasi;
- mehnatga, hayotga, faoliyatga estetik munosabat;
- jamoaviy, birlashib mehnat qilish layoqati;
- tashabbuskorlik, mustaqillik, Vatan, jamiyat ravnaqi uchun ko‘p va samarali mehnat qilishga tayyorlik;
- ishchanlik va uddaburonlik;
- mehnat kishilariga, ishiab chiqarish ustalarga hurmat va boshqalar.

Oilaparvarlikni farqlovchi belgilar:
- mehnatsevarlik,mas’uliyatlilik;
- hushmuomalalilik, muloyimlik,aloqa madaniyati;
- o‘zini jamoada tuta bilish;
- pokizalik, ozodalik, gigenik ko‘nikmalar;
- salomatlik, aktiv turmush tarziga ko‘nikish;
- dam olishni tashkil etish o‘tkazish omilkorligi;
- har tomonlama bilimdonlik;
- huquqiy normalar va qonunlarni bilash;
- bolalarni tarbiyalash layoqati;
- nikohdan o‘tishga tayyorgarlik va oilaviy vazifalarni bajarish;
- o‘z ota-onalari, yoshi ulug‘ kishilarga hurmat va boshqalar.

Dunyoqarashni shakilantirish.

Dunyoqarash - bu kishi ongining bilimlar, qarashiar, maslak va oliy maqsadlarni qamragan, tabiat va jamiyatning rivojlanishiga uning munosabatini ko‘rsatadigan, Uning ijtimoiyg‘siyosiy va axloqiy- estetik mavqei va xulqini xayotning turli sohalarida belgilaydigan o‘ziga xos soxadir.

Bilimlar - dunyoqarashning obektiv komponenti sifati shaxsning tavsifiy, tasdiqlanuvchi mulohazasi shakliga ega bo‘lib ilmiy haqiqat tarzida tasavvur etiladi.

Qarashiar - bu hikmatning tabiat va jamiyatda uchrovchi u yoki bu hodisalarni tushuntirish, bu hodisalarga o‘zining munosabatini ko‘rsatish bilan bog‘liq bo‘lgan hukumlar, subektiv xulosalardir.

Ishonch - bu chuqur anglangan va xayajon bilan boshdan kechirgan –oyalarni

majmui bo'lib, ular mafkura, siyosat, axloq va sanatga daxldor bo'lgan shaxsning hayotiy mavqei hamda faoliyati va axloqi xarakterining barqaror ekanligini bildiradi.

Oliy maqsad – anglab yetilgan va ta'sirchan idrok etishing oliy kamolati bo'lib, shaxsning faoliyat maqsadi va hayotiy maslagidir.

Dunyoqarash vazifalari:

1. axborat – iniqosli;
2. orentirli – boshqaruvchi;
3. baholovchi;

Dunyoqarashning asosiy ko'rinishiari:

1. ilmiy;
2. diniy;
3. kundalik (hayotiy).

Ilmiy bilimlarni maslakka aylanishiga yordam beruvchi psixolo-pedagogik mexanizmlar va pedagogik shart-sharoitlari:

-bilimlarni chuqur va mustahkam o'zlashtirish;

-dunyoqarash xarakteridagi barcha dalil va asoslarning mantiqan isbot etiluvchi va o'zaro zid emasligini chuqur ilmiy asoslash;

-ta'lim va tarbiyaning fuqorolik yo'nalishi;

-tarixiylik prinsipini amalga oshirish;

-bilish aktivligi va mustaqilligini rivojlantirish;

-o'rganayotganlarning o'rganilayotgan materialga nisbatan hissiy munosabatini uyg'otish;

-o'qituvchi shaxsining ijobiy ta'siri.

Fuqaro bu muayyan davlatda doimo yashaydigan, uning himoyasida foydalanadigan, huquq va burchiar majmuiga ega bo'lgan shaxsdir.

Fuqaroni tarbiyalash o'qiyotganlarda vatanparvarlik, xalqaro munosabatlar madaniyati, siyosiy madaniyatni tarbiyalashni ko'zda tutadi.

Vatanparvarlik – o'z vataniga, xalqiga sadoqat va mehr muhabbatdir. Kishining tug'ilib o'sgan joyiga bog'liqlik, ona tiliga bo'lgan hurmat, vatan manfaatlarga sodiqlik va g'amxo'rlik, uning erkin va mustaqiiligini himoyalash; ijtimoiy va madaniy yutuqlaridan faxrlanish; tarixiy o'tmish va axloqiy an'analarga hurmat munosabati; o'zining mehnati, kuchi va qobiliyatini vatan ravnaqiga bag'ishiash hissi vatanparvarlikda namoyon bo'ladi.

Xalqaro munosabatlar madaniyati turli xalqlarning xalqaro iqtisodiy, ma'naviy axloqlari, turli millat vakiliarining o'zaro hurmat qilishiari, muayyan axloqiy xushmuomalalikning saqlashni, boshqa xalqlarning tili, odatlari va an'analarini mensimaslikka yo'l qo'ymaslikda ko'rinadi, bu munosabatlarning yuqori darajadagi takomili va rivojlanishini ko'zda tutadi.

Xalqaro munosabatlar madaniyati quyidagilarni aks ettiradi:

- boshqa miliat kishilariga, ularning tili, milliy urfg'odatlari va an'analariga hurmat;
- boshqa mamlakatlar va xalqlarning hayoti va madaniyati yutuqlariga qiziqish bilan qarash;
- umuminsoniy qadriyatlarni rivojlantirishga intilish.

Tarbiyalanuvchilar faoliyatining darsdan tashqari tizimini loyhxalash

Darsdan tashqari faoliyat tizimi o‘qitishning

Nazariy va amaliy tizimini to‘ldiradi.

Uning asosiy vazifasi o‘qitlshdan tashqari vaqtini o‘zinig‘o‘zi tarbiyalash va ijtimoiy faoliyatini mehnat bilan shag‘illanish uchun oqilona taqsimlashga yordam berishdir.

Ta'lim olayotganlarning darsdan tashqari faoliyatini loyihalash vazifalari:

-ijtimoiy moslashuv zonasini tashkll etish va o‘qiyotganlarni ijtimoiy harakatchanligini ko‘rsatish;

-bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy moslashuvi uchun shart-sharoitlar yaratish;

-o‘qiyotganlarning mustaqil o‘qish yo‘li bilan ta’limni davom ettirishga yo‘llash;

-har bir ta’lim oluvchining qobiliyati qiziqishi va ishtiyoqini rivojlantirish uchun shart-o‘aroitlar yaratish;

-o‘quvchilarni erkin vaqtdan unumli foydalanish dam olish mahoratini egallashga o‘rgatish.

Tarbiya jarayonining mohiyati, qonuniyatlari va o‘ziga xos jlhatlari xususidagi mavjud nazariy va amaliy g‘oyalarga pedogogik bilimlarga tayangan holda tarbiya texnologiyasining tarkibiy qismlarini quyidagicha belglladi:

1. Tarbiya jarayonini umumiy loihasi;
2. Tarbiyani tashkll etishga bo‘lgan ijtimoiy ehtiyoj (rag‘bat);
3. Tarbiya maqsadi.
4. Tarbiya mazmuni(shakl, metod, usul va texnik vositalar);
5. O‘qituvchi (tarbiyachi) faoliyati;
6. O‘quvchi(tarbiyalanuvchi faoliyati);
7. Tarbiya samarasi(natija).

Tarbiya nazariyasi – pedogogikaning bir qismi bo‘lib, tarbiyaviy jarayonni mazmuni, usuli va tashkll etilishi masalalarini o‘rganadi. Hayotga yangicha siyosi va iqtisodiy nuqtai nazardan yondoshish o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi bilan bog‘liq jarayonni ham qayta ko‘rib chiqishni taqazo etmoqda.

Hozirgi zamon pedogogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy ta’sir ko‘rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarni aniq bir maqsadga qaratilgan, birg‘biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o‘zaro ta’sir ko‘rsatishi ekanligi alohida ta’kidlanadi. Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo‘lgan insonni emas, balki ijodkor, o‘z iste’dodi bilan ajralib turuvchi ishbilarmon insonni tarbiyalash zamon taqazosidir.

Nazorat uchun savollar

1. Tarbiya usullari haqida tushuncha bering

2. Tarbiya usullarini toifalash deganda nimani tushunasiz

3. Tarbiya prinsiplari haqida izoh bering

4. Tarbiya jarayoni nimadan iborat

4-Mavzu: Tarbiya jarayonini tashkil etish shakllari.

4.1.Tarbiya jarayonini amalga oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish.

Tarbiya metodlari deganda shaxsni har tomonlama shakllantirish maqsadida shaxsning ongi, his-tuyg'usi, irodasi va munosabatlar tizimiga ta'sir ko'rsatish tushunlladi.

Tarbiya metodlari turli elat, millat va davlatlarda turli-tumanligi bilan farq qiladi. Yevropada tarbiya metodlarining bir tizimi qabul qilingan bo'lsa, Markaziy Osiyoda boshqa tizim amalda qo'llaniladi. Yevropa mamlakatlari uchun ochiq tarbiya ko'proq qo'l keladi. Ya'ni bola nima xohiasa shuni qilishi, katta -kichik oldida nimani xohiasa shuni gapirishi, xoh o'zidan kattani, xoh ota-onasini xohiagan joyida tanqid qilishi mumkin. Markaziy Osiyo mamlakatlarida, xususan, O'zbekistonda ko'proq paternalistlk tarbiya elementlari qo'llaniladi. Bunday tarbiya tizimining o'ziga xosligi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantlrish bilan birga o'zidan kattaga alohida hurmat, kattalar gapiga quloq osishlik, rahbariyatning fikrini va topshirig'im topshirig'ini so'zsiz bajarish, nogironlarni ijtimoiy himoyalash kabllar yotadi.

Ma'lumki, ajdodlarimiz davr sinovidan o'tgan ajoyib insoniy fazilatlar hamda ularni amalga oshirish usul va vositalarini yaratganlar, shu asosda yoshiarmizni ijtimoiy hayot talabiariga javob beradigan kishilar qilib tarbiyalab kelganlar. Yosh avlodda insoniy his-tuyg'ularni tarbiyalashning asosi – kishilarga mehr-muhabbat qo'yish, izzat-hurmat bilan muomala qilish, insoniy huquqlarini himoya qilish, qadrlash, kishilar oldidagi o'z burchini anglash, odamlarga nisbatan samimiy, halol, rostgo'y bo'lish kabi odob va axloq qoidalarini o'z ichiga oladi. O'zbek xalq pedagogikasining muhim ahamiyatga ega bo'lgan xususiyatlaridan yana biri xalq og'zaki ijodi materiallarida xalq pedagogikasida qo'llaniladigan tarbiya yo'llari, usul va vositalarining yoritilishidir. Mehnatkash xalq ommasi, yuqorida qayd qilib o'tllganidek, uzoq davrlar davomida vujudga kelgan tarbiya usullari va vositalaridan foydalangan. Chunonchi, tushuntirish, odatlantirish (o'rgatish va mashq qildirish), bolalarning kundalik hayot tartibi, ibrat ko'rsatish, maslahat berish, o'git-nasihat, undash, ko'ndirish, iltimos qilish, tilak-istak biidirish, ma'qullash, maqtash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash, ta'qiq qilish, man etish, ta'na, gina qilish, qoralash, Allohdan qo'rqishga undash, tanbeh berish, uzr so'rash, majbur qilish, masxara-mazax qilish, zaxarxandalik, aybiash, uyaltirish, koyish, qarg'ash, qo'rqitish, nafrat biidirish, aybiga iqror qildirish, ont-qasam ichirish, la'natlash, so'kish, urish-kaitaklash; jamoa hukmiga havola qilish kabi usullar tarbiyada qo'l kelganligi ta'kidlanadi.Tarbiya jarayoni murakkab bo'lib, o'quvchilar xulqidagi ijobiy fazilatlarni tarkib toptirib borish bilan birga, salbiy holatlarni va odatlarni yo'qotib borishni taqozo etadi. Mahoratli pedagoglar-o'qituvchilar o'quvchilardagi bu fazilatlarni hisobga olib, tarbiyalashda turli xil usul va vositalardan foydalanadi.

Tarbiya jarayomini muvaffaqiyatli amalga oshirishda o'qituvchilar tomonidan qo'llanadigan metodlar muhim ahamiyatga ega. Tarbiya metodlari – pedagog-o'qituvchilarning o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari, vositalari, tarbiyalanuvchilarga barkamol shaxs xislatlarini singdirish maqsadida tarbiya jarayonini pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etish yo'ilaridir. Ayni vaqtda tarbiya mazmunini ko'p qirraliligi tufa yli tarbiya metodlari ham xilma-xil bo'lib, ulardan qaysi birini tanlash tarbiyaning qaysi jihatlari olib borilayotganligiga bog'liq. Albatta, tarbiya jarayonining qandaydir bosqichida metod ba'zan ajratib olingan holda alohida qo'llanilishi mumkin. Biron-bir tarbiya metodidan foydalanish aniq pedagogik sharoitga hamda o'quvchi-talabalarning yosh va psixologik xususiyatlariga ham bog'liq. Bu boradagi vazifalar yosh avlodni O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini mustaqkamlash, Vatan ravnaqi, xalq farovonligi yo'lida faoliyat olib boruvchi faol va barkamol shaxs qilib tarbiyalash, ularni bu kurashga jalb ettirish orqali amalga oshiriladi. Ushbu g'oyaga tayangan holda, tarbiya jarayonida uning qonuniyatlariga muvofiq tarbiya metodlaridan foydalanib, ish ko'rish lozim bo'ladi.

Tarbiya metodlari bu o'qituvchi (tarbiyachi)lar va jamoa tomonidan g'oyaviy va ma'naviy e'tiqodlarni, ma'naviy his-tuyg'u va odatlarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladigan shaxsga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'ilari demakdir. Tarbiya metodlari o'quvchi (tarbiyalanuvchi)larning o'z shaxsini takomillashtirish borasidagi harakatini ham tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bois, hozirgi zamon edagogikasida tarbiya metodlari pedagog-o'qituvchilar va o'quvchilarning tarbiyaviy vazifalarini hal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan birgalikdagi faoliyati sifatida qarab chiqiladi. Demak, tarbiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, pedagog o'qituvchilar (tarbiyachilar) faoliyati bilan o'quvchilarning faoliyatini birlashtiradi. O'quvchilarning tarbiyaviy ta'sirga faol tayyor bo'lishiga erishish uchun buni muayyan sharoitga qo'yish, uning faol faoliyatini tashkil etish lozim. U yoki bu tarbiyaviy vazifalarni hal etishning muvofiq tashkil etilgan metodik yo'ila ri tarbiya vositalari deb yuritiladi. O'quvchilar bilan tarbiyaviy ishiarda foydalaniladigan televidenie, radio, kitobiar, gazeta-jurnallar va hokazolar tarbiyalanuvchi shaxslar jalb qilinadigan faoliyat turlari tarbiya vositalari hisobianadi. Pedagog-o'qituvchilarning jonli nutqi, shaxslarning o'yinlari, jamoatchilik, havaskorlik va texnik to'garaklari tarbiya vositasi vazifasini bajaradi. Ammo tegishli tarbiyaviy jarayonni tashkil etish uchun ularni albatta, murabbiy -pedagog ishining muayyan tizimiga kiritish kerak. Tarbiya natijasining samarali bo'lishi tarbiyaviy jarayonni tashkil etish tarbiya metodlari, vositalari va shakllaridan mohirona foydalanishga va ularni qo'shib olib borishga bog'liqdir. Zero, tarbiya metodlari, vositalari va shakllaridan foydalanishning maqsadi va mazmuni barkamol shaxs fazilatlarini tarkib toptirishga qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun tarbiyalanuvchilarning rivojlanganlik darajasini hisobga olish tarbiya metodlaridan samarali foydalanishning muhim shartlaridan hisobianadi. O'quvchilar u yoki bu tarbiyaviy ta'sirga turlicha munosabatda bo'ladi. Bu ularning alohida xususiyatlariga,

tarbiyalanganlik darajasiga, tarbiya metodlarining qay darajada o'rinli va samarali tanlanganligiga hamda mohirona qo'llanganiga bog'liq.

Tarbiya metodlarini to'g'ri tanlash tarbiya vazifalarini ijobiy hal qilishda o'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalash faolligini oshirishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchi o'quvchilari bilan ishlash jarayonida o'quvchilarni mehnat faoliyatiga, xulq-atvor qoidalariga o'rgatishda ularda kun tartibi aniq bo'lishi Tabiya metodlari o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish maqsadi bilan belgilanadi va tarbiya jarayoniga taalluqli ko'pgina tarbiyaviy ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Tarbiya metodlari ijtimoiy jamiyat tomonidan ta'lim muassasalari oldiga har tomonlama barkamol, erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxsni tarbiyalash vazifalari bilan belgilanadi muhimligini, ularga o'quvchilarning qat'iy tartibga amal qilishi zarurligini tushuntirish metodidan foydalanadi. Tushuntirish bilan bir qatorda dars xonasiga to'g'ri kirib kelish, ularni o'qituvchi va o'quvchilar bilan salomlashishga, tartib-intizomni saqlash qoidalarini mashq qildirib, dars vaqtida odatlantirib boradi. Bu jarayonda ularning amalga oshirgan ijobiy ishlari, o'quv ishi natijalari rag'batlantirib borishni taqozo etadi. O'quvchilar topshiriqlarni to'g'ri bajarganda ma'quilash, maqtash kabi ta'sir vositalaridan, topshiriqlarni bajarmagan, beparvolik qilgan, ishiamagan va ularni oxiriga yetkazmagan o'quvchilarga tanbeh berish metodlarini qo'llay boshiaydi. Tarbiya metodlarining tavsiflanishi.

Ko'rinib turibdiki, o'qituvchi o'quvchilar bilan tarbiya jarayonini olib borganda turli xil usul va metodlarni qo'llaydi. Tarbiya metodlarining xilma - xilligi ularni turlarga ajratish, tasnif qilish zarurligini ko'rsatadi. Tarbiyaviy natijalarga erishishni istagan har bir o'qituvchi (tarbiyachi) tarbiya metodlari va ularning mohiyatini puxta o'zlashtirib olishi maqsadga muvofiqdir.

Birinchi guruh metodlarining vazifasi o'quvchilarning ijtimoiy ongida hayot, axloq, mehnat qilish munosabatlari qoida va me'yorlari haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan iborat. Tarbiya jarayonida ushbu qoida va me'yorlar o'quvchi shaxsining e'tiqodi, ishonchi, hayotiy qarashlari va tajribasiga aylanadi. Ushbu guruhga ma'naviy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, huquqiy, jismoniy, ekologik, iqtisodiy va h.k. mazmundagi suh batlar hamda namuna ko'rsatish metodlarini kiritish mumkin.

Ikkinchi guruh metodlarining yordamida o'quvchilarda ma'naviy mazmunga oid odatlar hosil qilinadi. O'quvchilar xulqida ijtimoiy tarbiyaning mazmuniga muvoflq ma'naviy odatlar asosida, faoliyat zaminida tarkib topadi. Faoliyat o'quvchilarning ijtimoiy munosabat va ijtimoiy xulq-atvor tajribasi bilan boyituvchi muhim manba bo'lib hisobianadi. Ikkinchi guruh metodlari

4.2. Tarbiya metodlarining tavsiflanishi

Ijtlmoiy ongni shakllantirish Ijtlmoiy axloqni shakilantirish Rag'batlantirish va jazolash .O'zini-o'zini idora qilish va tarbiya Tushuntirish, suhbat, hikoya, namuna, o'rnak, taqlid, havas qilish kabilar. Masala-mashq, amaliy ishiar bajarish,

mehnat ko'nikmalarini shakilantirish h.k. Ma'naviy va moddiy rag'batlantirish va jazolash.Shaxsiy vazifa, o'zini-o'zi nazorat, o'zi-o'ziga hisob berish, o'zi-o'ziga baho berish oraslda pedagogik talab metodi ahamiyatlidir. Pedagogik talab turli vazifalarning bajarilishi, ya'ni ijtimoiy xulq-atvor me'yorini ifodalash, u yoki bu faoliyatda qatnashib, bajarllishi zarur bo'lgan aniq bir vazifani amalga oshirish, u yoki bu harakatni olib borishga undovchi bo'lishi mumkin. Talabiar bevosita yoki bilvosita qo'yilishi mumkin. Bevosita talabiar qat'iy buyruq yoki ko'rsatma, ishchanlik, yo'l-yo'riq beruvchi tavsifdagi ko'rinishda bo'ladi. Bilvosita talabiar kechinma, intilish tuyg'usini uyg'otishi ko'zda tutilgan holda maslahat, iltimos, ta'na qilish, faoliyatga nisbatan qiziqish uyg'otish tarzida namoyon bo'ladi. Talabiar o'quvchilarda u yoki bu daraja ong, asos, maqsad hamda e'tiqod mavjudligini nazarda tutadi. Ayni vaqtda o'qituvchi o'quvchilarga nisbatan qo'yiladigan talabiarning me'yorda bo'lishiga qat'iy ahamiyat berishi lozim.

O'qituvchi tomonidan qo'llanilayotgan talabiar bora-bora jamoat talabiga aylanadi. Jamoat talabi ijtimoiy fikr tarzida namoyon bo'ladi. Jamoa (jamoatchilik) fikri o'zida jamoaning muayyan faoliyati, voqea-hodisaga nisbatan beriladigan bahona yoki muhokama natijasini ifodalaydi va faol ta'sir kuchi bo'lib qoladi. Foydali faoliyat va maxsus tashkil qilinadigan vazifalar jarayonida ijobiy xulq- atvor va xarakterlarga o'rgatib boriladi. O'rgatish – bu ijtimoiy xulq-atvorni odatiy shakliga aylantirish maqsadida o'quvchi-talabalar tomonidan rejali va tizimli tarzda tashkil etiladigan turli harakatlar, tashkil etiladigan amaliy ishiarga undovchi faoliyatdir. O'rgatish o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishning barcha bosqichiarida samarali vosita sanaladi. Faoliyatda mashqlar mehnat, ijtimoiy faoliyat, jamoa faoliyati hamda o'zaro munosabat odatlarini tarbiyalashga qaratilgandir. Mashq qilish o'rgatish bilan yaqin aloqada bo'ladi. Agar o'rgatib borish negizida o'quvchilarning faoliyat jarayonini egailashi yotsa, u holda mashq qilish faoliyati shaxs uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mashqlantirish o'rgatib borishga suyangan holda ko'p bora takrorlashni, mustahkamlashni va takomillashtirib borishni nazorat qiladi, bular esa bora-bora ijtimoiy xulq-atvorning asosi bo'lib qoladi.Tarbiyaviy amaliyotda ko'pincha maxsus pedagogik vaziyatlarni yuzaga keltirish zaruriyati tug'iladi, bunda mustaqil tanlash uchun imkon bo'ladi. Pedagogik vaziyatlarda o'quvchi-talabalar o'z fikri va xulq-atvorini qayta o'zgartirishi lozim bo'lgan sharoit yaratiladi. Ikkinchi guruh metodlari orasida musobaqa o'quvchilar amaliy faoliyatlarini tashkil qilish metodlari samaradorligini oshirishning zarur va muhim sifati hisobianadi. Musobaqa faoliyatining barcha sohalarida o'quvchilarning faolligi va ijodkorligini rivojlantirishga, o'quvchilar jamoasi faoliyatini muayyan maqsadga yo'naltirishga ko'maklashadi. Musobaqa to'g'ri tashkil qilinganda jamoa hissi muvaffaqiyatli shakilanadi, intizom va o'quvchilarning uyushqoqligi mustahkamlanadi. Musobaqa alohida turlar bo'yicha, shuningdek, tizimli tarzda ham uyushtiriladi: chunonchi, eng yaxshi sinf, eng yaxshi guruh, eng yaxshi jamoa, eng yaxshi maktab, akademik litsey, kasb-hunar ta'lim muassasai, oliy o'quv yurti va h.k. Tarbiya jarayonida

o'quvchilarning o'zlari tashabbus va g'ayrat ko'rsatishi asosida musobaqani tashkll etishiariga, uning sharti va ko'rsatkichiarini ishiab chiqishiariga erishish muhimdir. Shuningdek, jamoaning umumiy muvaffaqiyati, qabul qilingan majburiyatning bajarilishi, musobaqa natijalarini stendlarda aks etishni ta'minlash to'g'risida g'amxo'rlik qilish zarur. Jamoatchilik fikri musobaqa faoliyatining muhim asosi bo'lib qolishi lozim.Birinchi va ikkinchi guruh metodlarini o'zaro bog'liq holda qo'llanishi orqali ong va xulq birligi yuzaga keladi, ammo bu o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki o'qituvchining tashkilotchilik mahorati hamda uning o'quvchilarning ongi, xulqiga ta'sir etadigan vositalar xususiyatlari, ahamiyatini ko'ra olishiga bog'liq. Bir so'z bilan aytganda, bugungi o'quvchi tarbiya natijasida komil inson darajasiga, ya'ni jamiyatning barkamol a'zosiga aylanadi. Buning uchun uning ongi va tafakkuri rivojlanib, ijobiy fazilatlarni o'zlda shakllantirib borishi lozim.

Uchinchi guruh metodlariga shunday metodlar kiradiki, bulardan tarbiyalanuvchilardagi ijobiy xulq -atvorni rag'batlantirish, jazo berish va salbiy xislatlarni tuzatish yoki oldini olish, ularning his-tuyg'ulari va maqsadlariga bevosita ta'sir ko'rsatishda foydalaniladi. To'rtinchi guruhga o'zini-o'zi tarbiyalash metodlari kiradi. Ijtimoiy ongni va ijtimoiy axloqni shakllantirish metodlari o'quvchilarning ongi, his-tuyg'usi, xulqi va odobiga har tomonlama ta'sir ko'rsatishni o'z ichiga qamrab oladi. Ijtimoiy ongni va axloqni shakllantirish metodlari –tushuntirish, uqtirish, ishontirish, o'git-nasihat, maslahat berish, iltimos va istak, buyruq va talab, suhbat va hikoya shakllaridan iboratdir.

4.3.Tarbiya metodlari turlari

Uqtirish, o'git-nasihat Tushuntirish, suhbat, hikoya

Iltimos qilish, istak bildirish Maslahat berish, nasihat

Namuna, ibrat ko'rsatish Ishontirish, ishonch bildirish

Undash, ko'ndirish, talab qilish, buyruq berish

Mashq qildirish, ma'qullash, ko'ngll ko'tarish

O'zini-o'zi idora qilish va tarbiyalash

Duo qilish, olqishiash, uzr yoki kechirinı so'tash

Jazolash, koyish, po'pisa qilish, qizartirish, uyaltirish, tanbeh berish

Rag'batlantirish, ma'qullash, maqtash, dalda berish, olqishiash kabi turlaridan keng foydalanish. Biz ularning ma'naviy-axloqiy va estetik tavsifini ochib berishga harakat qilamiz.

Modul shaxs xulq-atvoriga, odob axloqiga va insoniy munosabatlarga to'g'ri baho berishni shakllantirishdir.

Masalan, ota-onalarni va kattalarni hurmat qilish, ularga xushmuomalada bo'lish, ko'chada va jamoat joylarida yurganda tartib-qoidalarga bo'ysunish

hanıda jamoat tartibini saqlash qanday bajarilishi hanı aniq qilib tushuntirilishi lozim.

Uqtirish. Uqtirish biror axloqiy fazilatni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish va ular tomonidan o'qib olinishini ta'minlashga asoslanadi. Shuning uchun o'qituvchilar va tarbiyachilar o'quvchilarni tarbiyalaganda va ularga axloqiy fazilatiarni tushuntirganda uning afzailiklarini va zarur ekanini ko'rsatuvchi daliilar keltirishi, isbotlashi, ishontirishi lozim. «O'qigandan uqqan yaxshi» degan xalq maqolida ilgari surilgan fazilatni tarbiyalanuvchilar ongiga yoshlikdan singdirish lozim.

Ishontirish metodlari. O'quvchilarni odob-axloq ruhida tarbiyalashda eng ko'p qo'llaniladigan asosiy metodlardan biri ishontirish metodidir. Ishontirish deb, o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni tarbiyalash va mustahkamlash, xarakter va xulqlaridagi salbiy tomonlarni yo'qotish maqsadida ularning ongi, tuyg'usi va irodasiga ta'sir ko'rsatishga aytiladi. Ishontirish metodi o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy, g'oyaviy-siyosiy jihatdan tarbiyalashda va ularning xarakterini shakilantirishda muhim rol o'ynaydi. O'qituvchi ishontirish metodini birgina o'quvchilargagina emas, balki butun jamoaga ham qo'llashi mumkin.

Ishontirish metodi o'quvchilar jamoasida sog'lom jamoatchilik fikrini vujudga keitirishga yordam beradi, axloq normalariga, axloq qonun-qoidalariga va ayrim o'quvchilarning hatti-harakatlariga tengdoshiari tomonidan to'g'ri baho bera bilishni tarbiyalaydi.Demak, ishontirish metodida o'qituvchi-pedagoglar va tarbiyachilar o'quvchilar ongiga, ruhiga, oriyatiga, irodasiga ta'sir etish yo'li bilan ularning xarakteridagi axloqiy, intellektual va boshqa ijobiy xislatlarni shakilantiradi, salbiy iliatlarni kamaytiradi, yo'qotadi.

O'qituvchi-pedagoglar va tarbiyachilar o'zi aytayotgan, o'zi uzatayotgan axborotga o'quvchilarni ishontira olsagina, ularni o'z orqasidan ergashtlra oladi, o'quvchilarni bilim olishga, aqliy faoliyatga chorlay oladi. O'qituvchi pedagoglar, tarbiyachilar o'quvchilarni ishontirish uchun turli usul va vositalardan foydalanishi mumkin. Jumladan, ishontirish metodi qo'llanilganda tushuntirish, uqtirish, o'git-nasihat, maslahat berish, iltimos va istak, buyruq va talab, suhbat, ma'ruza va munozaralar kabi shakilardan foydalaniladi.O'git-nasihat haqidagi ma'lumotiar ifodalandi.

Maslahat berish. Maslahat biror voqea-hodisa ro'y berganida, ishda, shaxsni hatti-harakatida, xulq-atvorida qanday qilsa yaxshi bo'lishi haqida fikr berish demakdir. Har bir shaxs, ayniqsa, o'quvchilar bir ishni boshiashdan avval bu ish haqida kattalarning, ayniqsa, o'qituvchi-pedagogning fikrini bilishni istaydi. Yoki biror ishda, harakatda qiyinchilik tug'ilib qolsa, shu qiyinchilikni yengish yo'lini topish maqsadida o'qituvchi-pedagoglardan maslahat so'raydi. Bunday maslahat olish o'quvchilar hayotida tez-tez uchrab turadi. Shuning uchun o'quvchi -pedagoglar va tarbiyachilar o'quvchilardagi bu xususiyatdan tarbiya maqsadida mohirlik bilan foydalanishiari kerak.

Shuni ham aytish kerakki, o'quvchilarning hammasi ham biror ish

qilganda yoki biror ishni boshiashdan oldin hamma vaqt ham maslahat olishga jur'at etmaydi. Bunday vaqtlarda o'qituvchi-pedagoglar yoki tarbiyachilar o'quvchilarni maslahat olishga rag'batiantirmog'i kerak. Maslahatni ham o'quvchilarning mustaqil bo'lishiariga yordam beradigan qilib berish kerak.

Buyruq va talab. Buyruq qat'iy amr-farmon shaklida ifodalangan talabdir. Tarbiya jarayonida o'quvchilar oldiga davlatimiz hamda ota-onalar tomonidan qo'yilgan muayyan maqsad va vazifalarning bajarilishiga erishmoq uchun talab etish va buyruq berish kabi vositalardan ham foydalaniladi. O'quvchilardan talab qilinadigan talabiar hamda ularga beriladigan amr-farmon va buyruqlar aniq, ravshan, tushunarli, muayyan maqsadga qaratilgan ham qat'iy bo'lishi kerak.

O'git, nasihat. O'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalashda tajribada sinalgan va xalqimiz tomonldan doim foydalanmoq kerak. O'qituvchi-pedagoglarning yoshiarga o'z tajribalari, ko'rgan-bilganlari va qo'llanib kelingan o'git-nasihatdan ham o'qiganlarini daliilar, konkret misoilar bilan, ishonarli qilib aytib berishiari, yaxshi fe'latvorga, odobga va axloq qonun-qoidalarini bajarishga da'vat etish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatishga o'git-nasihat deyiladi. Nasihat qilmoq o'quvchilarni yaxshilik tomon yo'ilamoq, yaxshi fazilatiarni egailashda ularga yo'l-yo'riq ko'rsatmoq demakdir. O'git-nasihat o'quvchilarga yakka holda va guruhguruh qilib berilishi mumkin

Buyruq qat'iy amr-farmon shaklida ifodalangan talabdir. Tarbiya jarayonida o'quvchilar oldiga davlatimiz hamda ota-onalar tomonidan qo'yilgan muayyan maqsad va vazifalarning bajarilishiga erishmoq uchun talab etish va buyruq berish kabi vositalardan ham foydalaniladi. O'quvchilardan talab qilinadigan talabiar hamda ularga beriladigan amr-farmon va buyruqlar aniq, ravshan, tushunarli, muayyan maqsadga qaratilgan ham qat'iy bo'lishi kerak. Har bir buyruq yoki talabning maqsadi o'quvchilarga tushunarli bo'lsin. O'quvchilar bu buyruq yoki talabni nima uchun bajarishiari zarurligini yaxshi anglashlari lozim. Shu bilan birga, ular yaxshi va puxta o'ylab berilishi lozim. O'quvchilar oldiga qo'yilgan buyruq va talabning albatta bajarilishiga erishish kerak. Agarda qo'yilgan talabiar va beriladigan buyruqlar qat'iy bo'lmasa, o'quvchilarning bajarish imkoniyati susayadi. Bunday buyruqlar bajarilmay qoladi. Shuning uchun buyruq va talab qat'iy bo'lishi lozim. Agarda buyruq yoki talabni o'quvchilar bajarmasalar, darhol tegishli tadbirlar ko'rish kerak. O'qituvchi-pedagog, tarbiyachi va ota-onalar o'z buyruq va talabiarining o'quvchilar tomonidan bajarilmay qolishiga befarq qarasalar, ular keyingi talab va buyruqlarni ham bajarmaydilar, oqibatda o'quvchi-talabalar mas'uliyatsizlik, intizomsizlik va tartibsizlikka o'rganadilar. Oilada va ta'lim muassasalarida yoshiarga beriladgan har bir buyruq yoki talab o'quvchi shaxsining yoshi, imkoniyati, kuchiga qarab berilishi hamda shu buyruq va talabiar o'quvchining tarbiyasiga yordam berishi kerak. Iltimos va istak. Iltimos, o'tinch, so'rov bilan o'quvchilarga murojaat etish, ularga va ular kuchiga bo'lgan ishonchni ifodalaydi. Shuning uchun ham sinfga, guruhga yoki ayrim o'quvchiga biror ishda yordam berishiarini iltimos qilinganda ularga ma'qul tushadi, ularning faoiligini safarbar qiladi va buni yoshiar bajonidil bajaradilar. Iltimos

o'quvchilarning kuchiga ishonish va hurmat etishga asoslanadi. Iltimos yoki so'rash xushmuomalalik va nazokat bilan amalga oshiriladi. Masalan, «Akbarxon, shu kitobni Burxonga eltib berishingni so'rayman», «Erkin, Vali bilan dars tayyorlab, unga yordam berishingni iltimos qilaman». Bulardan tashqari, iltimosni istak bilan qo'shib muomala qilishi mumkin. Masalan, «Umarjon, kitobingizning muqovasiga qog'oz o'rab olsangiz yaxshi bo'lar edi», yoki «Do'stlar, hozir dam olsak qanday bo'lar ekan?», «Qariyalarga yordam bersangiz, ular xursand bo'ladilar», «Men shu kitobni o'qib chiqishingizni istar edim». Istak, xohish bildirish o'qituvchi-pedagoglarning o'quvchilarga nisbatan muhabbati va ishonchini bildiradi. Bunday muomalani ko'rgan o'quvchida ham o'qituvchi-pedagog yoki tarbiyachiga nisbatan hurmat va ishonch ortadi. Shu bilan birga bunday muomala, o'quvchilarni nazokatli, bir-birini hurmat qiladigan, xushmuomala bo'lishga o'rgatadi.

Hikoya – suhbat. O'qituvchi-pedagoglar va tarbiyachilarning jonli so'zi asosida o'quvchilar shaxsini g'oyaviy va ma'naviy-axloqiy shakilantirishning ta'sirchan metodi hisobianadi. Hikoya qilinadigan mavzu o'quvchilar uchun dolzarb, shaxsni ma'naviy ishonch, ijobiy his-tuyg'ular vujudga keltirishga olib kelishi kerak. Masalan, o'qituvchi-pedagog boshqa sinf yoki guruh jamoasi barcha fanlardan a'lo baholarga o'qiyotganligini va tartib-intizomi yaxshiligini maroq bilan gapirib bersa, buning samaradorligini o'quvchilarning qanday tinglayotganiga qarab, tekshirish mumkin. Agar o'quvchilar ―Biz ham o'qishda va intizomda namuna-ibrat bo'lamiz!‖ – degan umumiy istak bildirsa, demak, o'qituvchi-pedagogning hikoyasi o'quvchilar ongiga yetib borgan va bunga javoban o'qish va intizomda maqsad yo'lida faoliyat ko'rsatishga tayyorgarlik tuyg'usini keltirib chiqaradi. Suhbat o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashda keng qo'llanib kelinmoqda. Suhbat vaqtida o'quvchi-talabalar passiv tinglovchilar emas, balki muhokama qilinayotgan mavzular bo'yicha faol ishtirokchilarga aylanadi. Suhbat vaqtida o'qituvchi-pedagoglar, tarbiyachilar tarbiyalanuvchilarning shaxsiga xos xususiyatiga, tajribasiga, ularning bilimiga tayanishi lozim. O'tkazilayotgan suhbat o'quvchilar uchun ahamiyatliligi hisobga olinishi zarurdir. Yangi materiallarni tanlash, tarbiyalanuvchilarni o'ylashga, mazkur masala bo'yicha o'z bilimlarini orttirishga yordam beradi. O'qituvchi-pedagogning o'zi qanchalik kam gapirsa, o'quvchilar dunyosiga shunchalik yaxshiroq kirib borishi, ular bilan barobar ajabianishi, quvonishi lozim, shunda suhbat muvaffaqiyatli olib boriladi.

Suhbat natijasida qabul qilingan axloqiy me'yor keyinchalik o'quvchilar xulq-atvori va faoliyatida amalga oshirilishi lozim. Va keyingi davrga mo'ljailangan o'z xulq-atvorini kuzatishiar bilan bog'liq bo'lgan topshiriqlar berish imkoniyati tug'iladi.O'quvchilarda yaxshi odob-axloq ko'nikmalarini shakilantirishda mashq qildirish metodining ahamiyati katta. Bunda o'quvchi-talabalar ma'lum bir faoliyat bo'yicha biron bir vaziyatga qo'yilib, ayrim harakatlarni takroran bajaradilar. Mashq harakatlari takrorlash bo'lib, axloqiy ko'nikma, malaka va odat hosil qilish maqsadida o'quvchilarning maxsus uyushtirilgan faoliyatidir. Mashq qildirish metodi ta'lim jarayonida ham

ishiatiladi, ammo tarbiyadagi mashq ta'limdagi mashqdan biroz farq qiladi. Tarbiyadagi mashqda o'quvchilar bir xil mashqni turli sharoitlarda qo'llaydi. Masalan, ma'naviy-axloqiy mashqlar hayotning turli vaziyatlarida qo'llaniladi, intizomlilar dars paytida ham, tanaffusda ham, ijtimoiy axloqni shakilantirishda ham bir xilda talab etiladi. Ma'naviy-axloqiy mashqlar keng ma'noda turmushni baholash faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq ravishda va har tomonlama tashkil etish jarayonidir. Mashq va odatlantirish tarbiyalanuvchilar uchun ongli, ijodiy jarayondir. Mashq qildirish natijasida o'quvchilarning o'quv malaka va ko'nikmalari, aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy qarashiari boyiydi.O'qituvchi-pedagog o'quvchilarni o'qitilayotgan fan bo'yicha birinchi darsdanoq yangi fan olamiga olib kiradi. O'quv faoliyati fan to'g'risidagi Mashq qildirishning asosiy metodi faoliyatda mashq qildirishdir. Bunday mashqlarning mohiyati, o'quvchilar uchun aniq o'quv faoliyatini tashkillashtiradi va shu faoliyatda ishtirok etish orqali o'quvchilarda xulq-atvor normalari va qoidalariga muvofiq ravishda odob-axloq normalari shakilana boradi tushunchadan boshiab asosiy qonuniyatlar, iqtisod va ishiab chiqarish jarayoni to'g'risidagi ma'lumotlar bilan asta-sekin kengayib boradi. Bu faoliyat ularning o'sib boruvchi qiziqishiarini qanoatlantirishi, ijtimoiy foydali xarakterda bo'lishi bilan tarbiya vazifalarini bajarish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.Mashq qilishning yana bir ko'rinishi bu muntazam ravishda o'quvchilarni tarbiyaga o'rgatish mashqlari hisobianadi. Tarbiya o'quvchilarni faqatgina o'quv mehnatini bajarishgagina qaratilmay, balki ularda uyushqoqlik, intizom, sabot, iroda, odat ko'nikmalarini hosil qilishga ko'maklashadi. O'quv tarbiya jarayonida topshiriqlar tizimi alohida o'rin tutadi. Topshiriqlar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi uchun o'quvchilar topshiriqlarning ijtimoiy ahamiyatini, muhimligini, zarurligini tushunishiari kerak. Shunday qilib, o'quvchilarda ijtimoiy ongni va ijtimoiy axloqni shakilantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'ulari va irodasiga har tomonlama ta'sir ko'rsatishda qo'llaniladigan tarbiya metodlarining roli kattadir.

Tarbiyada ijobiy namuna va ibrat ko'rsatish metodlaridan foydalanishning ahamiyati o'quvchining barkamol inson bo'lib rivojlanishida turli ta'sirlar, o'quv jarayoni va boshqa vositalardan tashqari o'qituvchi -pedagoglar va tarbiyachilarning hamda ko'pchilikning hurmatiga sazovor bo'lgan kishilarning shaxsiy ibrat-namunasi ham katta ahamiyatga ega. Yoshiar to balog'at yoshiga yetib, mustaqil hayotni boshiagunlariga qadar ko'pchilik sharoitlarda billsh, o'rganish jarayonida asosan, o'qituvchi-pedagoglarga, ota-onalar va qo'ni-qo'shnilarga, kattalarga, badiiy asarlarning qahramonlariga taqlid qilishadi. O'quvchi kattalar tajribasini o'zlashtira borar ekan, ko'pincha o'zi hurmat qiladigan, o'zi yoqiradigan o'qituvchi-pedagogning talaffuziga, odob-axloqiga, o'zini tutishiga taqlid qiladi. Taqlid ularda birmuncha tanlash xarakteriga ega bo'lib, ularni boshqa kishilarning xulq-atvoridagi ma'lum ijobiy xislatlari o'ziga jalb qiladi.Yoshlikdagi taqlid va ishtiyoq doirasi namuna-ibrat yordamida kengayib boradi. Taqlid qilish uchun ijobiy namuna-ibratlarni tanlashda g'oyaviy-siyosiy va ma'naviy-axloqiy omillarning ahamiyati kattadir. O'quvchi

shaxsining ruhiy va ma'naviy-axloqiy rivojlanishi uchun —ulkan maqsad‖ bilan birga —ijobiy shaxsiy namuna‖ kerak bo'ladi. Tarbiyalanuvchi shaxsiga ta'sir etishning obyektiv yo'li shaxsga shaxs orqali, ya'ni o'qituvchi-pedagogning ijobiy shaxsiy namunasi orqali ta'sir etishdir. O'quvchilar o'zlari yoqtiradigan shaxsga taqlid qilish natijasida o'zlarini mag'rur tutadilar, hatti-harakatiari xuddi kattalarnikiday tuyuladi. Taqlid qilishni moslashish (adaptatsiya) tushunchasi bilan aralashtirish yaramaydi. O'quvchilar kimlargadir taqlid qilishi va havas qilishi mumkin, bu ijobiy xislat. Birinchidan, taqlid qilish orqali o'quvchilarning o'z tajribasi qo'shilib ketib, ularda yangi shaxsiy xislatlar paydo bo'la boshiaydi. Ikkinchidan, yoshiar yetuklasha borishi bilan taqlid qilish jarayoni ham o'zgara boradi. Endi taqlid qilinayotgan xislatlar tanalanadi.Tarbiya jarayonida bevosita sinf yoki guruhda ta'lim olayotganlarning ichida fanlardan yaxshi va a'lo o'zlashtiruvchilar, odobli va intizomli o'quvchi -talabalar namuna sifatida ibrat qilib ko'rsatilishi mumkin. Bunda juda ham ehtiyotkorlik bilan ish tutish talab etiladi. O'quvchilarning ismi, sharifi (familiyasi)dan ko'ra ko'proq ibratli xulq-odobi, ibratli ishiariga e'tibor qaratilishi yaxshi natijalarga olib keladi. Aks holda sinf yoki guruhdagi o'quvchilarni bir-biriga qarama-qarshi qilib qo'yilishi guruhbozlik boshianishiga sabab bo'lishi mumkin.O'quvchilarning taqlid qilishga moyilligi ko'pincha salbiy odatlarni ham o'zlashtirish imkoniyatini beradi. Ba'zan o'quvchilarni o'quv muassasasi ichki tartibini buzuvchilar, ularning qo'polligi, soxta jasurligi jalb qiladi. Ota -onalar va o'qituvchi-pedagoglar yoshiarga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan o'rtoqlari bilan aloqa qilishini ta'qilasa, bu aksincha, tarbiyalanuvchining hali o'rtoqlari bilan birga bo'lish istagini yanada kuchaytiradi. Eng muhimi, yomon odatlar ta'siriga ijobiy namuna-mbratni qarama-qarshi qoyish, oila va ta'lim muassasasi muhitida tarbiyaviy ishiarni shunday tashkil etish kerakki, toki bu faoliyat tarbiyalanuvchiga zerikarli, mazmunsiz majburiy bir narsa bolib tuyulmasin.

4.4. Tarbiyada rag'batlantirish va jazolash metodlarining tutgan o'rni.

Rag'batlantirish metodi biron-bir omilning tarbiyalanuvchiga ta'sirini kuchaytirish hamda o'quvchi-talabalarning shaxsini rivojlantirish va ijobiy hatti harakatlarini faoilashtirish va baholash maqsadida qo'llaniladi. Masalan, mustaqil O'zbekiston Respublikasida milliy mafkuraning g'oyaviy ma'nosi sifatida o'quvchitalabalar shaxsida umuminsoniy qadriyatlarni shakilantirish maqsad qilib qo'yilgan. Shuning uchun ham tarbiyadagi rag'batlantirish va jazolash metodi o'quvchitalabalardagi ijobiy xislatlarni rivojlantirishda, ularning ijobiy fazilatlarini takomillashtirishda vosita bo'lmog'i lozim. Rag'batlantirish va jazolash metodida o'quvchi-talabalar shaxsi emas, balki ayni vaqtdagi hatti-harakatlari, qiliqlari, tarbiyalanuvchining individual xususiyati, hodisa yuz berayotgan vaziyat, sabab-oqibatlar nazarda tutiladi. Rag'batlantirish tarbiyalanuvchilarga quvonch, qoniqish, qanoatlanish kechinmalarini paydo qiladi, tetiklik va g'ayrat bag'ishiaydi, o'z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi, o'z faoliyati va xulqiga mas'uliyatini oshiradi.Rag'batlantirish yoshiarning axloqiy tarbiyasida muhim rol o'ynaydi.

Rag'batlantirish o'quvchilarning ruhini ko'taradi, ularni tetlklantlradi, g'ayratlga g'ayrat qo'shadi, xulqi va hatti-harakatlda yangidan-yangi muvaffaqiyatlarga erishishga otlantlradi va ularga ma'naviy oziq beradi. O'quvchllarning har bir yaxshi xulqini o'z vaqtida rag'batlantlrish katta ahamiyatga egadir. O'z xulqiga ijobiy baho berilganini va ma'qullanganini ko'rgan o'quvchi quvonadi, yana ham yaxshi hatti-harakatlar sari intiladi. Rag'batlantirishning shakllariga ma'qullash, ko'nglini ko'tarish, ishonch bildirish, maqtash, mukofotlash, qayd qilish, og'zaki va yozma tashakkur bildirish kabllarni kiritish mumkin. Rag'batlantirish pedagogik talabiarni hisobga olgan holda qo'llanishi lozim. Har qanday rag'batlantirish o'quvchining jamoa oldidagi chinakam xizmatlariga muvofiq bo'lishi lozim. Rag'batlantirish vaqtida o'quvchining jamoada tutgan o'rnini hisobga olish va u ketma-ket bo'lmasligi kerak. Haddan oshirib maqtash, jamoaga nisbatan taqqoslash talabchanlikni bo'shashtlrib yuborishga, o'quvchitalabada manmanlik, xudbinlik sifatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Rag'batlantirishda o'quvchi-talabaning muvaffaqiyati bilan birga uning jamoadagi o'rni, axloqiy qiyofasi, shuningdek, mehnatga, jamoa topshiriqlariga, jamoaning o'ziga munosabati borasidagi jamoa fikrini inobatga olish ham talab etiladi. Olla, ta'lim muassasasi va o'qituvchi-pedagoglar jamoasi o'rtaslda o'quvchilar shaxsiga va ularning xulqiga baho berishda bir xll talab bo'lishi nihoyatda zarurdir. Zero, tarbiyalanuvchining xulqiga baho berishda o'quvchi-pedagog o'rtasida kelishmovchilik chlqmasligi uchun o'qituvchi-pedagog va tarbiyachilar haqqoniy baho berishi kerak. Maqullash. Rag'batlantirishning eng ko'p tarqalgan shakllaridan biri o'quvchitalabalarning muvaffaqiyatl va yaxshi xulq-atvorini ma'qullashdir. O'qituvchi o'quvchiarning xulqini ma'qullaganda bu xulq va xarakterni yanada takomiliashtirish yo'llarini ko'rsatib bermog'i kerak. Bosh qimirlatish, tabassum, yuz va qo'l harakatlari, «baili», «barakalla» kabi so'z va imo-ishoralar bilan o'quvchilar hatti-harakatlari ma'qullanadi. Ko'ngil ko'tarish, dalda berish, o'qish va intizomda yaxshi natijalarga erishmagan va bunga intilayotgan, harakat qilayotgan o'quvchilarning ko'nglini ko'tarish katta ahamiyatga egadir. Ko'ngll ko'tarish tarbiyalanuvchilarga kuch bag'ishiaydi va ularda optimizmni o'stiradi va ularning kuchiga kuch, g'ayratiga g'ayrat qo'shadi.O'quvchilar o'zlarining kundalik jo'shqin hayotlarida xilma-xll qulay, noqulay voqealarga duch keladilar. Ba'zan har bir ish va harakatlarida muvaffaqiyat qozonaveradilar, bu ularni quvontiradi va g'ayratlarini orttiradi. Ba'zan muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar. Bunday vaqtda ularga dalda berish, ko'nglini ko'tarish zarurdir. Ko'ngli ko'tarilgan o'quvchi tetiklashadi, unda optimistik kayfiyat o'sadi. Ishonch bildirish, ishonish. O'quvchilar mehribon va bilimli o'qituvchilarini pok qalb bilan samimiy sevadilar va ularga qattiq ishonadilar. Shuning uchun ham o'quvchilar oldida bunday o'qituvchining hurmati va obro'si g'oyat kattadir. O'z navbatida, o'quvchilar o'qituvchidan o'ziga ishonishni talab etadi. O'quvchiga ishonish, ishonch bildirish unga katta mukofotdir. O'quvchilardagi bunday holatni o'qituvchi yaxshi bilishi va ularga ishonch bilan qaramog'I lozim. Qayd etish. O'quvchilar xulq-atvorining yaxshilanib borayotganini ayniqsa, o'quvchilar

jamoasi oldida qayd etish,, ruhini ko'tarish o'quvchini tetiklantiradi va uni yaxshi intizomga yo'ilaydi. Maqtash va tanbeh. O'quvchini biror yaxshi ishi va odobiiligi uchun sinfdoshiari va guruhdoshlari oldida, umummajlisda, devoriy gazetada, ota-onalarga xat yozish orqali maqtash katta ijobiy natija beradi.Shuningdek, tanbehning ham ta'siri katta bo'ladi.

Mukofotlash. Maktab va akademik litseylar, kasb-hunar ta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlarida yuksak muvaffaqiyatlari uchun o'quvchilar mukofotlanadilar. Mukofotning moddiy shakilari: kitob, o'quv -qurollari, teatr va kinoga bilet, dam olish uylariga, sayohatlarga yo'llanmalar, pul mukofoti, maqtov yorlig'i va hokazolar. Mukofotlar o'quvchilar o'qituvchi-pedagoglar va ota-onalar ishtirokida tantanali vaziyatda topshiriladi.Jazolash metodlari – bu o'quvchilarning hatti-harakatlari va faoliyatiga salbiy baho berishdir. Jazo berish axloq me'yorlariga qarama-qarshi faoliyat va xattiharakatlarni muhokama etlshni ifodalaydi. Jazo berish noma'qul hatti-harakatlarning oldini olish, axloqni tuzatish, jamoa oldida uyalishi, o'zini gunohkor deb bilish hissini uyg'otishi mumkin. Jamoa tomonidan yoki uni qo'llab-quvvatlashi asosida jazolash metodlari ham xilma-xil bo'lib, ular jumlasiga tanbeh berish, koyish, uyaltirish, qizartirish, hatti-harakatlarni jamoa o'rtasida muhokama qilish, muayyan faoliyatdan chetlashtirish va boshqalar kiradi.

Jazo – bu o'quvchilarning o'z xulqi va harakatidagi nojo'yalik hamda kamchiliklarni anglashiga, tugatishiga, yaramas harakatlardan, sho'xliklardan o'zlarini tiyishiga yordam beradi. O'quvchilarning hatti-harakatidagi yomon tomonlarni o'z vaqtida qoralash va ta'qiqlash, ularni ikkinchi marotaba shu nojo'ya harakatlarni qilmaslikka, o'z xulq-atvorini tuzatishga yo'ilaydi. Lekin bo'lar boilmasga jazolayverish ham zararlidir. Uning o'rniga bir marotaba o'rinli jazolash yaxshi natija beradi. Shu bilan birga, o'quvchiga xulqining noma'qul ekanligini asosli ravishda tushuntirish, uning ongiga yetkazish, o'z xatosini to'g'rilashga imkon beradi. O'qituvchi o'quvchilardagi yomon xulq-atvorlarni qoralash bilan birga uning yomon emasligini, unda yaxshi xislatlar ham borligini, agar istasa, o'z xulqidagi kamchiliklarni yo'qota olishi va sinf yoki guruh jamoasining eng yaxshi, namunali o'quvchisi yoki talabasi bo'lishi mumkin ekanini qayd qilib o'tishi kerak. Mana bunday nasihat yoshiarda o'z kamchiliklarini tuzatish va yaxshi fazilatlar paydo qolish istagini uyg'otadi.O'quvchilarga nisbatan jazo choralarini qo'llashda quyidagi pedagogik talabiarga amal qilish kerak:

a) jazoning haqqoniyligi;

b) jazo aybdorni tarbiyalashi;

v) aybdor nima uchun jazo olayotganini bilishi lozim.

Asosan, quyidagi jazo choralari qo'llanishi mumkin: o'qituvchining, sinf yoki guruh rahbarining, ta'lim muassasalarining o'quv yoki ma'naviy-ma'rifiy ishiar bo'yicha o'rinbosarining tanbehi; parta, sinf doskasi yoki o'qltuvchi stoli yonida tikka turg'azib qo'yish; sinf o'quvchilari va guruh o'quvchilari oldida ogohiantirish berish; bajarilmay qolgan sinf-auditoriya yoki uy

vazifasini bajarish uchun darsdan keyin olib qolish; ta'sir ko'rsatish uchun pedagoglar kengashiga chaqirish; ta'lim muassasasi rahbarining buyrug'i bilan ogohiantirish e'lon etish; xulqiga qo'yilgan bahoni pasaytirish; sanab o'tilgan jazo choralarini qo'llanganda o'qituvchi har bir o'quvchining shaxsiy va yosh xususiyatlarini, sinf yoki guruhning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmog'i kerak.

Po'pisa. Po'pisa - man etilgan va bema'ni hatti-harakatlarni to'xtatishga va oldini olishga yordam beradi. «Abbos, so'kishni tashiamasang, sinfga kirgizmayman» yoki «Vali, kelgusi darsga yozib kelmasang, shu yerda olib qolib, yozdiraman». Mana bunday po'pisa kichik bolalar uchun mos hamda ishonarli bo'ladi. Shuni ham aytish kerakki, po'pisa qilgan bilan aytganini qildirolmagan o'qituvchining obro'si tushib ketadi. Shuning uchun o'qituvchi bolalarga oqilona, onda-sonda po'pisa qilishi va har bir buyurilgan ishning qat'iyat bilan amalga oshirilishiga erishishi kerak.

Koyish. Koyish - bema'ni qiliqlarning yaramasligini aytish va ogohiantirish shakilaridan biridir. O'quvchining salbiy harakatlari, qiliqlari va tartibni buzganliklari uchun ularni koyib qo'yish zarur. Koyish o'git-nasihat bilan birga qo'shilgan holda qo'llanadi. Ya'ni, o'quvchiga qilgan gunohining yaramas ekanligi, bu gunohning oqibati xayrli emasligi yotig'i bilan tushuntiriladi va uni tuzatish yo'ilari ko'rsatiladi va yana qaytarmasligi uqtiriladi.O'quvchilarni koyiganda ularni to'g'ri yo'lga solib yuborish ko/zda tutiladi. Shuning uchun har bir qilingan aybning o'z darajasiga qarab tarbiyalanuvchiga shu aybning yaramasligi tushuntiriladi. Koyish paytida nihoyatda osoyishta hamda muloyimlik bilan gapirilishi lozim. Uyaitirish, qizartirish. Odamning eng nozik his-sezgilaridan biri uyat, or-nomus, sharm-hayo hissidir. Odam o'z «shaxsi»ning boshqa odamlar ko'z oldida qadrsizlanishini, ya'ni belgilangan qoidalarni buzganini yoki bilishi kerak bo'lganini bilmay qolganini anglagan taqdirda qizaradi, uyaladi. O'quvchilarni tarbiyalashda ularning uyat, sharm-hayo hissiga ehtiyotlik bilan ta'sir etish kerak. O'quvchilarning uyalishi va qizarishi uni shu ayb xatoni qaytarmaslikka olib kelishi, u tavba qilishi mumkin. Lekin uyalish-qizarish natijasi hamma vaqt ham tarbiyalanuvchini tavba qilishga olib bormaydi. Bola boshqalar oldida sharmanda bo'lish, qizarishni istamagani uchun noto'g'ri hatti-harakatlarni yashirincha qilishga intiladi. Mana bunday holda uyat ikki yuzlamalik, munofiqlikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ham yoshiarni hadeb uyaltiraverish va qizartiraverish yaramaydi. O'quvchini yolg'izligida yoki tengdoshiari o'rtasida kamroq uyaltirish kerak.

Yuqorida aytib o'tilgan metodlardan tashqari kun tartibi, odatlantirish va o'yin hamda sport vositalaridan foydalanish mumkin. Bundan tashqari, tarbiya jarayonida turli predmetlar, moddiy va ma'naviy madaniyat namunalari, ko'rgazmalari, o'quv qurollari, badiiy-ilmiy adabiyotlar, san'at asarlari, radio, televidenie, kompyuter, magnitafon, slayd kabi axborot va texnik vositalardan ham tarbiya vositasi sifatida foydalaniladi. Ulardan maqsadga muvofiq va samarali foydalanish uchun o'quvchi talabalarning ongi, his-tuyg'usi va xulq-

atvorini tarkib toptirishga ko'maklashadi.

Shunday qilib, rag'batiantirish va jazolash dastavval o'quvchilarning xarakteri va xulqida ijobiy xislatlarni tarbiyalashga yordam beadi, ularning hatti -harakati va xulqini to'g'ri yo'lga solib yuboradi hamda paydo bo'lgan ijobiy fazilatiarni mustahkamlashga da'vat etadi. Rag'batiantirish va jazolash metodlarini mohirlik bilan qo'llash orqali o'quvchi-talabalarni tarbiyalashda g'oyat katta muvaffaqiyatiarga erishish mumkin. Shuni ham aytish kerakki, har qanday ma'quilash ham, qoralash ham o'quvchitalabalarga ijobiy ta'sir ko'rsatavermaydi, balki aksincha, salbiy natija berishi mumkin.

O'quvchilarni tarbiyalashda rag'batiantirish va jazolashning samarali natija berishi uchun quyidagi qoidalarga amal qilish kerak. Tarbiyachining obro'si. Agarda tarbiyachi yoki o'qituvchi o'quvchilar oldida obro'ga ega bo'lsa, o'quvchilar uni sevsalar, uning har bir so'zi tarbiyalanuvchilarda chuqur taassurot qoldiradi, o'quvchilar uning aytganlarini mamnuniyat bilan bajaradilar. Aks holda, tarbiyachi ham hech qanday ta'sir ko'rsata olmaydi yoki ta'siri juda zaif bo'ladi. Rag'batlantirish ham, jazolash ham haqqoniy bo'lishi kerak. Bu masala alohida ahamiyatga egadir. O'qituvchi yoki tarbiyachi tomonidan o'quvchilarning hatti-harakati va qilig'iga beriladigan bahoning haqqoniy, adolatli ekaniga o'quvchitalabalarning o'zi va uning o'rtoqlari ishonch hosil qilishiari lozim. Shuning uchun tarbiyachilar achchlq ustida yoki jahi bilan o'quvchilarning xulqiga baho berishdan o'zlarini tiymoqlari kerak. O'qituvchining asabiylashishi, o'quvchilarnmg aybini haddan tashqari bo'rttirib ko'rsatishi tarbiyalanuvchilar shaxsini haqoratlaydi va ularning ensasini qotirib yuboradi. Bu xilda qoralash o'q uvchi shaxsini haqoratlaydi, uni o'z xatosini tuzatish o'rniga chuqurlatishga, g'azabini qo'zg'atlshga olib boradi, hatto o'quvchi-talabada o'qituvchiga nisbatan norozilik hissini tug'diradi va tarbiyalanuvchi uni yomon ko'rib qoladi.Tarbiya ishidagi eng muhim shartlardan biri o'quvchilar xulqiga berilgan baho yolg'iz bir o'qituvchininggina fikri bo'lib qolmay, balki buni butun ta'lim muassasasi jamoasi ham qo'llab–quvvatlamog'i lozim. Bu esa tarbiya jarayonida qo'laniladigan rag'batiantirish va jazolash metodlari ahamiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Tarbiyasi qiyin yoshiar bilan ishiash.Tarbiyasi qiyin bo'lgan yoshiarga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishda qayta ishontirish metodi muhim rol o'ynaydi. Qayta ishontirish metodini vazifasi faqat odob-axloqni o'rgatish, nasihat qilishdan iborat bo'lmay, balki har bir o'smirdagi shaxsiy nuqsonlar uning hayotini qanday buzayotganini, yalqovlik nimalarga olib kelishi mumkinligini tarbiyasi qiyin yoshiarga ochiq-oydin ko'rsatishdir.Qayta ishontirish metodida hikoya, odob-axloq haqida ma'ruza, baxsmunozara, davra suhbati va hokazolardan ham foydalanish mumkin. Bunday tarbiyaviy tadbirlar erkin fikr almashish, bahslashish shaklida, obro' e'tiborli kishilar, professor-o'qituvchilar ishtirokida o'tkazilsa samaraliroq bo'ladi. Shaxsni qayta tarbiyalash tarbiyasi qiyin yoshiarning tushunchalari, tutgan yo'li noto'g'riligini ko'rsatadigan, ularni o'z xulq-atvori haqida o'ylashga majbur etadigan amaliy ish tajribadan

boshiarnishi kerak. Chunki tarbiyasi qi yin bo'lgan shaxs o'z atrofidagi odamlar, guruhdoshiari, o'qituvchilar va tarbiyachilar haqida noto'g'ri fikrda bo'ladi, ularning so'ziga ishonmaydi. Ulardagi bunday fikr munosabatni, ishonchsizlikni faqat fakt, namuna, shaxsiy tajribagina o'zgartira oladi.Tarbiyasi qiyin shaxsning o'z atrofidagi odamlar, hamguruhiari, o'qituvchitarbiyachilar haqidagi fikri, o'z hatti -harakatlariga bo'lgan munosabati o'zgara boshiagandan keyin ularga xatolarini, qarashiarini noto'g'riligini, muvaffaqiyatsizlik va yoqimsiz kechinmalarining sababiarini tushuntirish foydali bo'ladi.

Demak, qayta ishontirishda so'z vositasi tarbiyalanuvchi hosil bo'layotgan axloqiy tajriba bilan birga yoki undan keyin ishiatiladi.Tarbiyasi qiyin shaxsni qayta tarbiyalashda jazolash va rag'batlantirish metodlari ham qo'llaniladi. Tarbiyasi qiyin bo'lgan shaxsga jazoning ta'siri ijobiy bo'lishi uchun tegishii pedagogik shart-sharoitlar: jazo jamoa tomonldan yoki jamoa manfaatlarini ko'zlagan holda, o'qituvchi-pedagoglar, murabbiy-tarbiyachilar, guruh rahbarlari tomonldan berilishi, jazo jamoatchilik tomonldan qo'llab - quvvatlanishi, adolatli va tarbiyalanuvchi shaxsini kamsitmaydigan bo'lishi, uning adolatli va qonun-qoidalarial ekanini gunoh qilgan shaxsning o'zi anglashi, jazoni jamoada tarbiyalanuvchining xulqiga bo'lgan ijtimoiy talabiarning o'ziga xos maxsus shakli deb tushunishi, jazoni qo'llashda tarbiyalanuvchilarning kelib chiqish sababiari hisobga olinishi kerak. Qayta tarbiyalashdagi jazo tarbiyalanuvchiga o'z nuqsonlarini anglashda, ularni yo'qotish zarurligini tushunishda, o'z xulqini nazorat qilishni o'rganishida yordam beradi. Tarbiyasi qiyin shaxsni qayta tarbiyalashda rag'batlantirish metodi ham katta ahamiyat kasb etadi. Qayta tarbiyalashda rag'batlantirishning tashakkur bildirish, maqtov yorlig'i, qimmatli sov'alar bilan mukofotlash, yaxshi so'z, samimiy tabassum, maqtab qo'yish, erishgan muvaffaqiyatlari uchun minnatdorchilik bildirish va boshqa oddiy shakilari ham keng qo'llaniladi. Yaxshi so'zni kam eshitadigan, qulog'i yomon so'zdan bo'shamaydigan shaxslarga rag'batlantirish juda kuchli ta'sir qiladi yoki dimog'dor, egoist, maqtanchoqlarga esa bu usul deyarli ta'sir etmaydi. Shuning uchun rag'batlantirish individuailashtirilgan bo'lishi, ya'ni har bir tarbiyalanuvchi ko'rsatgan xizmati va shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olingan holda alohida taqdirlanishi kerak.Rag'batlantirish tashabbusi va uni amalga oshirish o'quvchilar jamoasi yoki tarbiyalanuvchilar uchun obro'li bo'lgan o'qituvchi-pedagoglar, murabbiy tarbiyachilarning har qanday shaklda bildirgan maqtovini uni —sotlb‖ olishga, uning ko'nglini ko'tarishga bo'lgan intilish deb qabul qiladi. Shu sababdan, o'smirlarni rag'batlantirishda jamoat tashkilotlarining vaqillari, ta'lim muassasalarining rahbarlari, obro'-e'tiborga ega o'qituvchi-pedagoglar va murabbiy-tarbiyachilar qatnashib, ular taqdirlasalar, samaraliroq bo'ladi. Zero, o'smirlar xizmatining kattalar tomonidan tan olinishi ular ko'nglida yaxshi iz qoldiradi. Rag'batlantirish tarbiyasi qiyin har bir o'smirga o'zining ijobiy fazilatlarini anglashga, haqiqatni tushunishiga yordam berishi va unda yaxshi odam bo'lish istagini uyg'otishi kerak. Agar

taqdirlash bunday vazifani bajarmay shaxsda o'zini katta olish, manmanlik, o'ziga ortiqcha ishonish kabi salbiy sifatlarni rivojlantiradigan bo'lsa, undan tarbiya metodi sifatida foydalanish mumkin emas.Tarbiyasi qiyin shaxsni qayta tarbiyalashda birinchi marta mashhur pedagog A.S. Makarenko o'z tajribasida qo'llagan «portlash» metodidan ham foydalanish mumkin. Bu metoddan odatda, boshqa tarbiya metodlari natija bermaganda, eng oxirgi chora tariqasida foydalaniladi.

Portlash metodining mohiyati shundan iboratki, tarbiyasi qiyin shaxs kutilmaganda yuz bergan vaziyat natijasida vaziyat nihoyatda keskinlashib, shaxs oldida hal etilishi kechiktirib bo'lmaydigan, endi nima qilish kerak degan savol ko'ndalang bo'lib, mushkul ahvolga tushib qoladi. Shunday vaziyatda shaxsdagi ijobiy asoslar nuqsonlarga qarshi stixiyali ravishda isyon ko'targandek bo'ladi. Bunday oshkoralik vaziyatida shaxs o'z xulq-atvorini ko'radi, unda o'zidan norozilik, o'z turmush tarziga, nuqsonlariga nafrat, yaxshi bo'lishga extiyoj paydo bo'ladi. Ana shunday tabliy portlash‖ shaxs ongini noto'g'ri tasavvurlardan tozalaydi, yomon xulqni yo'qotadi. Shu vaqtdan boshiab yaxshi odatlarni, ijobiy fazilatlarni tarbiyalash yuzasidan tizimli tarviyaviy ishiar amalga oshirilishi zarur. Portlash‖dan keyin shaxsning hayoti va faoliyati yangi asoslarda tashkil qilinsa, ijobiy fazilatlar mustahkamlanib boradi.Tarbiyasi qiyin bo'lgan yoshiar o'z xulq-atvori yaxshi tomonga o'zgarishini xohiamasa, o'z nuqsonlari bilan faol kurashmasa, ularni qayta tarbiyalashda samara va natija bo'lmaydi. Qayta tarbiyalashda tarbiyalanuvchilarni o'z xulq-atvorini kuzatish, o'ziga topshiriq berish, o'zini nazorat qilish metodlaridan foydalanishga o'rgatish kerak.

Demak, tarbiyasi qiyin shaxsni tarbiyalash uzoq davom etadigan murakkab jarayon bo'lib, pedagogik metodlarning majmuini navbatma -navbat yoki bir yo'la qo'llashni talab etishi mumkin. Biroq har bir tarbiya metodi shaxsning tarbiya darajasi, individual xususiyatlariga muvofiq ravishda tanlanishi kerak. Xullas, tarbiyaning umumiy metodlari to'g'risidagi fikrlarni yakunlar ekanmiz, tarbiyaning bu metodlari o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatish metodlarining barchasini qamrab olmasligini unutmaslik kerak.

Nazorat uchun savollar

1. Tarbiya jarayonini amalga oshirishda innovatsion texnologiyalar nimadan iborat

2. Tarbiya metodlarining tavsiflanishi

3. Tarbiya metodlari turlari haqida tushuncha bering

4. Tarbiyada rag'batlantirish metodining ahamiyati

5-Mavzu: Sinf rahbarining maktab jamoat tashkilotlari bilan olib boriladigan ishlar.

5.1.Sinf rahbarining "Yoshlar harakati" jamoat tashkilotlarini bilan olib boriladigan ishlarni o'rganish haqida ma'lumot berish.

Sinf rahbari deganda o`quvchilarni bir xil saviyada, bir xil yoshda, bilimi jihatidan ham teng bo`lgan jamoani boshqarib turuvchi pedagog tushuniladi. Maktab hayotida, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda sinf rahbari yoki boshiang`ich sinf o`qituvchisining boshqalar bilan almashtirib bo`lmaydigan o`ziga xos o`rni bor. Sinf rahbari (boshiang`ich sinfda sinf ukituvchisi) faoliyatining aksariyat kismi tarbiyaviy jarayon bilan bog`liqdir. Shu jihatdan olganda uni sinfning bosh tarbiyachisi, murabbiysi deyish mumkin. Sinf rahbarlari avvalo, «Ta'lim to`g`risida»gi Qonun, O`zbekiston Respublikasining umumta'lim maktabi to`g`risida Nizom, O`zbekiston Respublikasining ta'lim muassasalari sinf rahbarlari to`g`risidagi Nizomi va boshqa pedagogik hujjatlarda belgilab berilgan yosh avlodni mustaqillik ruhida tarbiyalashning umumiy vazifalaridan kelib chiqib, o`z tarbiyaviy ish faoliyatini aniqlab oladilar.

Sinf rahbari o`z faoliyati davomida maktab direktori, o`quv ishiari bo`yicha direktor o`rinbosari, ma'naviy va tarbiyaviy ishiar bo`yicha direktor o`rinbosarlari bilan o'z sinfiga dars beruvchi o`qituvchilar, maktabdagi bolalar tashkilotlari etakchilari bilan va maktab kutubxonachisi bilan hamkorlikda qator ishiarni olib boradi.

Ayniqsa, sinf jamoasini tashkil etish va jipslashtirishda sinf rahbarining o`rni muhimdir. U har bir o`quvchisini, uning xususiyatlari va shaxsini chukur urganib chikadi, kim bilan qanday muomala qilishni biladi. Turli tarbiyaviy yo`nalishiar bo`yicha tarbiyaviy ishiarni olib boradi. O`quvchilar oilasi, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikda qator tarbiyaviy ishiarni amalga oshiradi. Sinf raxbari o`z ishiarini maktab ma'muriyati rahbarlari va bolalar tashkilotlari bilan hamkorlikda olib boradi. Shuning uchun uning faoliyatini rejalashtirish umummaktab hamda bolalar va o`smirlar, «Yoshiar harakati» jamg`armasi ishining rejalashtirilishi bilan uzviy ravishda bog`langandir. Sinf rahbari ishiarini, jumladan tarbiyaviy ishiarni to`g`ri rejalashtirib olish tarbiya samaradorligini ta'minlovchi omillardan biridir.

Maktabda o`quvchilarga tarbiya asosan sinf rahbarining ishiari orqali beriladi. Jumladan, tadbirlar, mushoiralar, har xil kechalar, uchrashuvlar, tanlovlar va boshqa o`yinlar orqali o`quvchilarga ta'lim-tarbiya beriladi. Sinf rahbari maktab ma'muriyati bilan birgalikda va mahaila jamoasi, ota-onalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishiarni olib boradi. Maktab ma'muriyati sinf rahbari va uning olib borayotgan ishiarini doimo qo`llab-quvvatlashlari lozim. Chunki sinf rahbari o`z o`quvchilarini yaxshi biladi va ularni tarbiyalash uchun nimalar kerakligini hisobga olib ish yuritadi. Sinf rahbari ishini ma'naviyat va ma'rifiy ishiar bo`yicha direktor o`rinbosari boshqarib turadi. Boshiang`ich sinf maktab ta'limining dastlabki bosqichi bolalar o`qituvchi rahbarligida ta'limda birinchi qadam qo`yadilar. O`quv faoliyatida bilim, ko`nikma

va malakalarni egailaydilar. O`qituvchi sinf bilan ko`pincha yolg`iz ishiaydi va tarbiyachi sifatida ish yuritadi. O`qituvchilar tomonidan o`quvchilarga qo`yiladigan pedagogik talabiar berishga erishadi, ota-onalar, kuni uzaytirilgan guruh tarbiyachilari jamoatchilik bilan doimo aloqa bog`lab turadi. Zarur bo`lgan vaqtda o`qishda o`quvchilarga yordam ko`rsatishni tashkil etadi. Sinf rahbari qiladigan ishiari hujjatlarini olib boradi va uni maktab ma'muriyatiga taqdim etadi. O`quvchilar sog`lig`ini mustahkamlashga doir ishiarni o`tkazadi va jismoniy hamda aqliy mehnat qilishga o`rgatib boradi.Sinf jamoasini tashkil etishda, sinf majlisini tashkil etishda sinf rahbarining roli katta hisobianadi.Sinf rahbari vazifasini, asosan fan o`qituvchilari bajarishadi. Shuning uchun har bir talaba, har bir bulg`usi o`qituvchi tarbiyaviy ishiarni, sinf rahbari faoliyatini chuqur o`rganib chiqishi zarur bo`ladi. Sinf rahbari sinfdagi barcha tarbiyaviy ishiarning tashkilotchisi sifatida tarbiyaviy ishiarni tashkil etadi, o`tkazadi va uning natijasini tahlil etib boradi. Sinf rahbari o`quvchilarda mustaqil davlatimiz ichki va tashqi hayotida sodir bo`layotgan voqeliklarga qiziqish uyg`otib, uni kasb-korga bog`lab olib borishi lozim. U o`quvchilarni tevarak-atrofdagi hayot bilan, kundalik voqea-hodisalar bilan og`zaki tanishtiribgina qolmasdan, balki ularni bolalar va o`smirlar uyushmasi yoki «Yoshiar harakati» tashkiloti harakatlarida faol qatnashtirishi zarur.

Sinf rahbari bolalar xulq-atvoridagi salbiy xususiyatlarni bartaraf qilishda mohir pedagog sifatida faoliyat ko`rsatadi. Ularda to`g`rilik, halollik, iroda va qat'iyatlilik hislatlarini tarkib toptlrishga ta'sir ko`rsatadi. Sinf rahbarining o`quvchilarga ko`rsatadigan tarbiyaviy ta'sir kuchi ko`p jihatdan uning ma'naviy kamolotiga bog`liqdir. Sinf rahbari o`z o`quvchilariga singdirishi lozim bo`lgan: ilmlilik, odillik, to`g`rilik, poklik, jamoatchilik, g`amxurlik, sezgirlik, ijodkorlik, jo`shqinlik, orastalik kabi yuksak ma'naviy sifatlarni avvalo o`zi egailab olgan bo`lishi lozim. Sinf rahbarining pedagogik mahorati va pedagogik odobi ham tarbiya jarayonida muhim o`rin tutadi. Sinf rahbari har bir o`quvchisini har tomonlama chuqur o`rganib chiqishi, sinf jamoasini tashkil etishi va jipslashtirishi, jamoaga pedagogik rahbarlik qilishi, oila va jamoatchilik bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishiar tashkil qilishi kerak bo`ladi. Sinf rahbari sinfdagi barcha ishiarni, jumladan tarbiyaviy ishiarni ham rejalashtiradi. Reja asosida esa o`quvchilarga aqliy, axloqiy, vatanparvarlik, huquqiy, iqtisodiy, mehnat, nafosat, ekologik, jismoniy tarbiya berish, o`quvchilarni shaxsiy ozodalikka o`rgatish borasida tarbiyaviy ishiar olib boradi. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishiarni tashkil qiladi, bunda aqliy, axloqiy, vatanparvarlik, huquqiy va boshqa tarbiyalar bo`yicha belgilangan ishiar va tadbirlar, kasb tanlash ishiari, sinfdan tashqari o`qishni tashkil qilish, o`qilgan asarlar yuzasidan suhbat uyushtirish, sinfda adabiy ko`rgazma tashkil qilish, sinfda ko`rgazmali tashviqot ishiari olib borish (sinf burchagi, devoriy gazetalar, varaqalar chiqarish, sinfni mazmunli bezash, ekologik burchak tashkil qilish va boshkalar) ishiarini amalga oshiradi. Umuman olganda sinf rahbari har tomonlama yetuk, komil inson tarbiyalash ishida o`zining munosib hissasini qo`shadi. Oila ham jamiyatning bir bo`lagi hisobianadi. Oilada bola tarbiyasini yo`lga qo`yish juda katta ahamiyatga ega. Oila boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli

ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga qirralariga ta'sir ko`rsatishga qodirdir va odatda ta'sir ko`rsatadi. Oila tarbiya vazifasining bu ulkan miqyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko`rsatishning chuqur o`ziga xosligi bilan uyg`unlashib ketadi. Ota-onalar bilan ish shakilari odatda sinf rahbari o`z shaxsiy xususiyatlarini tajribasini o`quvchilarning oilalarida vujudga kelgan o`ziga xos xususiyatlarni, ota-onalarni bilim va tajribasini, bolalarni tarbiyalashda yuqorida ko`rsatib o`tilgan xatolar va qiyinchiliklarni, fe'l-atvor xususiyatlarni maktab pedagoglar jamoasidagi muhitni ota-onalar bilan ish olib borishda tarkib topgan an'analarni va hokazalarni hisobdan olib belgilaydi. Shuning uchun bunday ulkan vazifani amalga oshirishda sinf rahbari ham o`zining beqiyos hissasini qo`shadi. Sinf rahbarining asosiy vazifalaridan biri bizning kelajagimiz bo`lmish yosh avlodni to`g`ri, insonparvarlik ruhida tarbiyalashdan iborat. Tarbiya jarayonida o`qituvchi va sinf rahbari bir-birini tushunish kerak va sinf rahbari o`qituvchilarga e'tiborliroq bo`lishini taqozo qiladi. Sinf rahbari ishini maktab ma'muriyati bilan birgalikda va maxalla jamoasi bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishiarni olib boradi. Maktab ma'muriyati sinfda rahbari va u olib borayotgan ishiarni qo`llab quvvatlash lozim. Chunki sinf rahbari o`z o`qituvchilarini yaxshi biladi va ularni tarbiyalashni uchun nimalar qilishi kerakligini hisobga olib ish yuritadi. Sinf rahbari ishini ma'naviyat ishiari bo`yicha derektor o`rinbosari boshqaradi. Sinf rahbarining ish rejasini maktab direktori va ma'naviyat va ma'rifat ishiari bo`yicha derektor o`rinbosarlari tuzadi va boshqaradi. Boshiang`ich sinflar maktab ta'limining dastlabki bosqichi bolalar o`qituvchi rahbarligida ta'limga birinchi qadamni qo`yadilar. O`quv faoliyatida bilim, ko`nikma va malakani egailaydilar. O`qituvchi sinf bilan yolg`iz ishlaydi va ko`pincha tarbiyachi sifatida ish yuritadi. O`qituvchilarning bolalarga bo`lgan munosabati katta mehribonlik va g`amxo`rlik bilan xarakterlanadi. Bu esa talabchanlik bilan olib boriladi. O`qituvchilar bilan bo`ladigan o`zaro munosabatlarni to`g`ri yo`lga qo`yish hamda o`quvchilarning o`sishi va rivojlanishiga qarab ularni qayta qurish xususiyati ham sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega. Maktab ustavida sinf rahbarining asosiy vazifalari belgilab berilgan. Sinf rahbari barcha o`qituvchilar bilan birgalikda aloqada bo`lib, o`zining sinfi bilan tarbiyaviy ishiarni olib boradi. O`qituvchilar tomonidan o`quvchilarga qo`yiladigan pedagogik talabiar birligiga erishadi. Ota-onalar, kun uzaytirilgan gruppa tarbiyachilari, jamoatchilik bilan doimo aloqada bo`lib turadi. Zarur bo`lgan vaqtda yordam ko`rsatilinib tashkil qiladi. Sinfda belgilangan xujjatlarni olib boradi va uni maktab ma'muriyatiga taqdim etadi. O`qituvchilar sog`ligini mustaxkamlashga doir ishiarni o`tkazadi va mehnat qilishga o`rgatadi. Sinf rahbari ishining o`ziga xos xususiyatini shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o`quvchilar jamoasini shakilantiradi. O`quvchilarning asosiy vazifasi o`qishidan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dast avval bolalarning o`qishiga qanday munosabatda ekanliklarini, o`zlarini qanday tutishlarini uy vazifalarini sidqidildan bajarishlarini yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat eng muhimi ularning o`qishidagi mo`ljailari nimalardan iborat. Bu mo`ljailar ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisobianadi. Pedagog sinf bilan ishlashning dastlabki bosqichida turli vaziyatlarga duch kelishi mumkin.

Sinf rahbari jamoa rivojlanishining aniqlangan darajasiga qarab tarbiya usullarini darajasiga qarab tarbiya usuilarini tanlaydi. Bundan o`qituvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish qo`shimcha shart hisobianadi. Pedagog shaxsni har tamonlama etuk kamol toptlrishda katta rol o`ynaydi. Aqliy tarbiya shaxsni har tomonlama taraqqiy ettirishda muhim rol o`ynaydi. O`qituvchi axloqiy tarbiyasining vazifasi va mazmunini o`qituvchilardan ekologik ong va madaniyatni shakilantlradi.

O`qituvchilik kasbiga shu jumladan sinf rahbari kasbiga xos bo`lgan muhim fazilatlardan biri – bolalarni sevishi, ularning hisiyoti bilan qiziqishi, har bir shaxsni xurmat qilishdan iborat. Bolani sevgan butun kuch va bilimini bolalarning kelajagi buyuk vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashgan safarbar qila oladigan odamgina haqiqiy o`qituvchi bo`la oladi. Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o`qituvchilik kasbiga loqayd odam haqiqiy o`qituvchi bo`la olmaydi.

«Boshiang`ich ta'lim konseptsiyasi»da boshiang`ich sinf o`qituvchisi qiyofasi ta'riflanadi: «...eng muhimi balalarda o`qish, o`rganishga chinakkam havas, ishtiyoq uyg`otuvchi, e'tiqod xosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o`rin tutadi» va yana shu kontseptsiyadan boshiang`ich sinf o`qituvchisi fazilatlariga qo`shimcha keltiriladi. O`qituvchi:– bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyatlarimiz asosida tarbiyalay olishi;– nutqiy ravon, xalq tili boyligi ifoda usuli va tasvir vositalarini adabiy til uslubi va me'yorini to`la egallagan bo`lishi» zarur. O`qituvchilik kasbiga xos bo`lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob sinf rahbarining yuksak kasbiy fazilatidir. U o`qituvchining savotli bo`lishiga, o`z xissiyotini idora eta olishiga, bolalarga pedagogik ta'sir o`tkazish vosita va me'yorlarni belgilash, aniqlashda yordam beradigan fazilat hisobianadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo`lgan sinf rahbarigina sinfda mo`tadil psixologik iqlim o`rnata oladi, bolalar qalbiga tez yo`l topa oladi.O`z xizmati xususiyatiga ko`ra sinf rahbari tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo`lmog`i lozim. Buning uchun o`qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobilyatiga ega bo`lib har doim tetik, g`ayratli, o`z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo`lmog`i zarur. Tashabbuskor va g`ayratli sinf rahbari bolalarni o`z orqasidan ergashtira oladi, o`quvchilar unga ergashadi. Hozirgi zamon o`qituvchisining asosiy fazilatlaridan biri o`z kasbiga sadoqatliligi, g`oyaviy e'tiqodligiga, o`z kasbini sevishi, bu kasbga bo`lgan cheksiz sadoqat o`qituvchini boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Chunki maktabda ta'lim-tarbiya ishning yuqori saviyada o`qituvchiga, uning kasbiy tayyorgarliga bog`liq. Sinf rahbari shahsiga qo`yiladigan muhim talabiardan biri sinf rahbarining o`z ishini yaxshi bilishidir. Uning metodikasini puxta o`zlashtirgan bo`lishi zarur. Shuni to`g`ri tashkil qilish va uni bolalar bilan tushunarli, qiziqarli va mas'uliyatli xis qilgan holda olib borish kerak. O`quvchilar o`qituvchi bilimini bolalarga etkaza olishi imkoniyatlarni qadirlabgina qolmay, balki uning shu predmetga bo`lgan qiziqishini, uning fidoiligini ham qadirlashadi, taqdirlashadi. Sinf rahbarining yuksak madaniyati, uning teran bilim doirasi ishiarini muvoffaqiyatli kechishga yordam beradi. Hozirgi zamon o`qituvchisi ayniqsa sinf rahbari milliy qadriyatlarimizni bilibgina qolmay, uni keng ota-onalar jamoatchiligi ichida, sinfda otashin targ`ibotchisi ham bo`lishi kerak. O`qituvchilik kasbi juda katta va ruhiy va

jismoniy kuch talab etadi. Shuning uchun o`qituvchining ayniqsa sinf rahbarining salomatligiga ham ma'lum talabiar qo`yiladi. Hozirgi davrida maktab va uydagi o`quv-tarbiya ishiarini amalga oshirayotgan pedagogik jamoa oldiga juda katta vazifalar qo`ymoqda. Maktab yosh avlodning dunyoqarashini tarkib toptirish, g`oyaviy, siyosiy jihatdan chiniqtirish, yuksak axloqiy fazilatlarga ega qilish, mehnatiga va ongli kasb tanlashga tayyorlash lozim. Bu vazifalarni hal qilishda sinf rahbari muhim rol o`ynaydi. Chunki, u bir sinf sharoitida tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga qaratilgan ishiarni tashkil etadi va boshqaradi.Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1.O`ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishiarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg`iz emas, shu sinfda dars berayotgan turli fan o`qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyangan holda o`kuvchilarda milliy dunyoqarash asoslarini shakilantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O`quvchilarni darsdan tashqari tadbirlarni tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O`quvchilarning bilimga bo`lgan qiziqiish va qobilyatini o`stirish har bir o`quvchining individual-psixik xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbga yo`naitirish va hayotiy maqsadlarini shakilantirish sinf rahbarining alohida vazifasidir. Ayni paytda har bir o`quvchining sog`ligini mustahkamlashga ham e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazlda o`quvchilarning yuqori darsda o`zlashtirishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o`quvchining kundalik o`zlashtirishida voqif bo`lib turadi. Orqada qolayotganlarga o`z vaqtida, kechiktirmay yordam uyushtiradi.

4.Sinfdagi o`quvchilarning o`z-o`zini boshqarish ishiarini yo`naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishiardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqiyosida uyushtirilayochtan muhim tadbirlarda o`z sinfining faol qatnashishini ta'minlaydi.

5. Sinf o`quvchilarining ota-onalari, o`quv kuni uzaytirilgan guruhlarining tarbiyachilari, korxonalar va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan yaqin aloqaga o`rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o`qituvchilari o`rtasida o`quvchilarga nisbatan yagona talabiar o`rnatilishiga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatib, oila bilan maktab o`rtasidagi aloqani mustahkamlaydi.

7.Sinf rahbari o`z sinfidagi turli hujjatlarini; sinf jurnali, o`quvchilarning kundaliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi. Ko`rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga ham bog`liqdir. Sinf rahbarining shaxsiy sifatlariga qo`yiladigan talabiar o`qituvchiga qo`yiladigan talabiardan farq qilmaydi. Lekin, sinf rahbari asosiy tarbiyachi, bolalar ma'naviy jihatdan andoza oladigan shaxs bo`lganligi uchun ham, bu talabiar uning shaxsiy fazilatiga aylanib ketishi bilan tarbiyada alohida rol o`ynaydi. Tarbiyaviy ishiarning sifat va samaradorligi, avvalo tarbiyachining g`oyaviy ishonchiga va siyosiyligining darajasiga bog`liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam, egallab borishi bilan o`zining bilimini, ongini oshiradi. Sinf rahbarining axloqiy obro`si g`oyat darajada yuqori bo`lishi ham bu o`rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir

ko`rsatishga ega bo`ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o`quvchilar onginmg va xulqinmg shakllanishiga katta ta'sir ko`rsatadi. Sinf rahbari uchun malaka va ko`nikmalarga ega bo`lishni o`zi etarli emas. U o`z tarbiyaviy faoliyatida yuksak darajadagi insonparvarlik fazilatlari, o`z ishiga sadoqati, intizomi, odamiyligi, axloqiy sifatlari bilan ham ta'sir o`gkazadi. Chunki, tarbiyachilik qobilyati juda ko`p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon dildan ko`ngll qo`yish, bolalarga bo`lgan cheksiz, muhabbat muomala nazokatlilik, qalb yoshiigi, serzavq temperament, oqil va adolatlilik namunasi, alohida nazokat sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo`lishini taqozo qiladi. Bunga yana tarbiyachilik texnikasi qo`shimcha ishda muvaffaqiyat ta'minlanishi tabiiydir. Tarbiyachilik texnikasi sinf rahbarining asosiy qurolidir.

Sinf rahbarlaridan madaniyat darajasinmg kengligi, pedagogik odob talabiariga rioya qilish, har bir bola shaxsini inson sifatida hurmat qilish bilan unga nisbatan talabchanlikni unutmaslik, tashkilotchilik malakalariga ega bo`lish, o`z muomolasini tinimsiz oshirib borish bilan ishga ijodiy yondashish talab qilinadi. Muhimi shundaki, sinf rahbarinmg o`zi bolalarni tarbiyalamoqchi bo`lgan g`oyaviy-axloqiy barkamoilikka mos bo`lishi kerak. Tarbiyadagi xatolarning ko`pchiligiga asogiy sabab, bolaning oldiga qo`yilayotgan talabiar tarbiyachi harakterida hamisha ham namoyon bo`lavermasligidadir. Maktabda olib boriladigan tarbiyaviy ishiar sistemasi to`g`ri va bevosita sinfda o`zlashtirishni ko`tarishga ta'sir etadi. Sinf rahbari o`qituvchilar bilan hamkorlikda bolalarni o`qishga ongli munosabatda bo`lishga o`rgatadi. O`quvchilarnmg o`qishiarini nazorat qiladi, darslarga kiradi, kuzatadi va o`z sinfidagi o`quvchilar bilan birgalikda sinfda o`quv ishiarinmg sifatini oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi.

1. O`quv mehnatiga ongli munosabatda va unga ma'lumot bilan yondashish hissini tarbiyalash bilimnmg sifatli bo`lishi bolanmg o`qishga bo`lgan intilishiga qiziqishiga ularnmg harakatchangligiga, diqqatiga faoliyatiga tashabbuskorligiga, mustaqiiligiga bog`liqdir. Bunday sifatlarni o`quvchilarda shakllantirishni ularga o`quv mehnatinmg ijodiy ahamiyati tushuntirish va o`quv mashg`ulotlariga mas'uliyat bilan yondashish o`quvchilardan talab etish sinf rahbarining faoliyatiga muhim o`rin egallaydi. Sinf rahbari ular oldida o`qish bolalarini ochib berishga ijtimoiy foydali mehnat bilan bog`lanish o`qish bilan hayot o`rtasidagi mehnat faoliyati o`rtasidagi aloqali ko`rsatish, vatanni himoya qilish hissini tarbiyalash orqali erishiladi.

2. Har narsani bilishga qiziqish va bilimga muhabbat uyg`otish.Bola bilimga qiziqmay turib, o`qishga intilmay turib, muvaffaqiyatli o`qiy olmaydi. Birinchi navbatda qiyinchilik bilan o`zlashtlrilgan fanlariga nisbatan bolanmg qiziqishini uyg`otish kerak. Boladagi o`qish, mehnatga nisbatan havas va qiziqish o`qishidagi qiyinchillklarni engishga, bilim faoliyatini oshirishga qiziquvchanlik va mustaqilligini kamol topishiga olib keladi.

3.O`quv mehnati madaniyatini oshirish.O`zlashtirishnmg past bo`lishi aksariyat, o`quv mehnatini sistemali va rejali olib borish iqtidorli bolalarda shakllanadigan kelib chiqadi.Sinf rahbarinmg va o`qituvchinmg asosiy vazifasi har bir o`quvchinmg fikrlashga o`rgatishdan iboratdir. Ayniqsa bolalarda o`qish

qiyinchiliklarini engish, tushunib o`qish va kitob bilan mustaqil ishiash uy vazifalarini bajarishda rioya qilishni olgan bilimlarini, amalda qo`ilash kabi bilim olish uchun zarur bo`lgan sifatiarini shakilantirish katta ahamiyatga egadir. O`quvchilarning aqliy va jismoniy taraqqiy etishga madaniyatli bo`lib harakat qilish va hamisha bu haqda gamxo`rlik qilish lozim.

4. O`quvchilarni o`quv mehnatida muayyan rejaga itoat etishga o`rgatish. O`quv mehnati bilan dam olishni to`g`ri tashkil etish, tashkiliy ravishda uy vazifalarini bajarish ta'lim samaradorligini oshiradi. O`quvchilar rejimga itoat etishiarini o`qituvchi, sinf rahbari va ota-onalar muntazam ravishda nazorat qilib borishiari kerak. Shu yul bilan ularni muvaffaqiyatli o`qishga, o`quv mehnatida saramjonlikka o`rgatish mumkin.

5. O`qish jarayonida o`rtoqlariga yordam berishni uyushtirish. O`rtoqlariga o`zaro yordam, sinfda ulgurmovchilikni, ikki yillikni va maktabni tashiab ketish hollarining oldini olishga yordam beradi. Shu bilan birga sinfda o`rtoqlik do`stlik va bir jamoa bo`lib shakilanishiga olib keladi.

6. Sinf o`quvchilari bilan alohida bo`lishi va yaxshi hamkorlik. Sinf rahbari ta'lim-tarbiyaviy ishiarni yakka o`zi emas, balki shu sinflarda dars beruvchi boshqa o`quvchilar bilan hamkorlikda hal etadi. O`quv ishlarida sinf rahbarining va shu sinfda ishiaydigan boshqa o`qituvchilarning bir yoqadan bosh chiqarib ishiashi, o`quvchilarga nisbatan yagona talabni amalga oshirish va o`quvchilarning bir-biriga o`zaro yordamlari ta'lim-tarbiya sifatini oshiradi.

Sinf rahbari maktab o`qituvchilar jamoasi va pedagogika kengashining a'zosidir. Sinf rahbarining burchi juda keng va ko`p tomonlamadir. Sinf rahbari ishining asosiy qismi o`quvchilarni o`rganish. O`quvchilar bilim sifatini oshirish hamda ularning tartib intizomini mustahkamlash. Darsdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishiarni tashkil etish va ularni o`tkazish. O`quvchilarning ota-onalari bilan olib boriladigan ishiar ham sinf rahbarining asosiy vazifalaridan biridir. O`quvchilar jamoasi – sinf rahbarining tayanchi. O`quvchilarni tarbiyalashda sinf jamoasidagi barcha o`quvchilarning bir-birlariga ta'sirlari katta ahamiyatga ega. Ularni bir-biriga ko`rsatadigan o`rnaklari intizomni yaxshilash va mustahkamlashga, ularni xulq madaniyatini, odatini, ko`nikmasini hosil qiladi. Sinf rahbari bolalarni odobli qilib tarbiyalashni, ularga andisha bilan gapirishni, maqbul hrakat qilishni o`rgatishi lozim. Sinf rahbari o`quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalar ekan, u o`z faoliyatida quyidagi talabiarga rioya qilishi kerak:
- sinf rahbari o`quvchi ota-onasinimg mansabi, boyligiga qarab bolaga muomala qilmasligi lozim.

-sinf rahbari bolalarga axloqiy normalarni o`rgatishi kerak.

-gerdayishi, manmanlik, ta'magirlik, nodonlik kabi iliatiar o`qituvchi axloqiga yod sifatlardir.
- xalq nazarida olim hisobianadigan o`qituvchilar yomon ishlardan, fisku-fasoddan o`zlarini tiya bilishiari zarur.

Sinf rahbarining ota-onalar bilan to`g`ri muomila qila olishi murakkab, nozik ish. Chunki hozirgi ota-onalarning ko`pchiligi o`rta yoki oliy ma'lumotli kishilar, ular vaqtli matbuot, televidinie, radio orqali ko`pgina pedagogik axborotlarni bilib oladilar. Shunday vaziyatlar ham bo`ladiki, o`g`il yoki qiz bola maktabda

o`zboshimchalik qiladi, lekin oilada hushyor va gapga quloq soladi, yoki aksincha. Oilada muomalasi qo`pol, o`zboshimcha, maktabda esa o`zini xushmuamola, intizomli tutadi. Buning sababi nimada? Bunday holatlarning hammasi uchun bir xil sabab va to`g`ri javobni topish amri mahol. Chunki har bir holatda uning sabablari turlicha bo`lishi mumkin. Demak, sinf rahbari va ota-onalarning maqsadlari bir hil bo`lsa ham, ularning hamkorligi, bir-birini tushunishi, muomala munosabatlari qarama-qarshiliklarsiz bo`lmaydi. Sinf rahbarining faoliyati kamol topayotgan kishi shaxsini tarkib toptirishga qaratilgandir. Bu faoliyatning natijalari tarbiyalanuvchining qiyofasida, uning shaxsldagi xususiyatlarida, xarakter va xulq-atvorida o`z aksini topadi. Agar tarbiyachi pedagog nimaga intilayotganini ravshan va aniq tushunilmagan joyda tarbiyalanuvchilar shaxsini takomillashtirishga astoydil intilish bo`lmaydi, balki tarbiyada o`tkaziladigan ish tasodifiy tusga ega bo`lib, buning uchun ajratilgan vaqtni to`ldirish uchungina olib boriladi. Tarbiya faoliyatining maqsadlarini aniq bilmagan va bu maqsadlarni hisobga olmagan holda to`la qimmatli tarbiya yo`q va bo`lishi ham mumkin emas. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning maqsadi jamiyat talabiariga bog`liq bo`lib, bu talabiar o`z navbatida ishiab chiqaruvchi kuchiarning rivojlanish darajasi va jamiyatda yoshiarni o`qitish va tarbiyalash ishiarining hammasi yosh avlodda ma'naviy axloq va e'tiqodni shakllantirishga, ularni Vatanga cheksiz sadoqat ruhida tarbiyalashga xizmat qilishi lozim.

Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tuzimini takomiliashtirishda boshiang`ich maktab muhim o`rin egailaydi. Ma'naviy axloqiy tarbiya-ma'naviy ongni bir maqsadhi ko`zlab tarkib toptirish, axloqiy tuyg`ularni rivojlantlrish hamda xulq-atvor ko`nikmalari va odatlarini hosil qilishdan iborat. Sinf rahbari o`quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning quyidagi vazifalarini hal etishi kerak.

1) Tug`ilib o`sgan joyiga, O`zbekiston Respublikasiga yuksak muhabbat tuyg`ularini, uning tabiati va kishilar haqida, Vatanning himoyachilari va mehnat qahramonlari to`g`risida, ota-bobolarimiz, ularni dunyo sivilizitsiyasiga qo`shgan hissalari to`g`risida ko`proq bilishga intilishni tarbiyalash.

2) O`quvchilarda Vatanimizning boy tarixi, shuningdek boshqa mamlakatlar to`g`risda, tinchlik uchun kurash haqida chet eilardagi bolalar tashkilotlari haqida dastlabki tasavvurlarni hosil qilish.

3) Bolalarda o`rtoqlik tuyg`usini, boshqalarga yordam ko`rsatish ishtiyoqini, umumiy foyda yo`lida birgalikda faoliyat ko`rsatishga intilishni tarkib toptirish. Bolalar o`rtasida, o`g`il va qiz bolalar o`rtasida do`stona munosabatlarni rag`batlantirish, sohta o`rtoqlik ko`rinishiariga qarshi kurash olib borish lozim.

4) O`z so`zi va va'dasi uchun, o`qituvchi va koilektiv topshiriqlarining bajarilishi uchun ma'suliyat tuyg`usini tarbiyalash.

5) Bolalarda kishilarga to`g`ri munosabatni, keksalar, bemorlar, invalidlarga nisbatan e'tibor va g`amhurlikni, xushfe'l va betartib, kamtar va haqgo`y bulishini tarbiyalash.

O`quvchilarni barcha kishilarning yaxshi va yomon hatti-harakatlarini farqlay olishga, o`z xatti-harakatlariga va o`rtoqlarining hatti-harakatiga adolatli baho berishga o`rgatishi hamda o`z kuch g`ayratini o`quvchilarda nopoklik, adolatsizlik,

kishilarga rahm-shafqatsiz bo`lishga nisbatan salbiy munosabatni tarkib topshtirishga qaratishi kerak. O`quvchilarni tarbiyalash o`qitishga qaraganda ancha qiyin degan fikrni o`qituvchilar orasida tez-tez eshitish mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiya ta'lim berish bilan mustahkam aloqada bo`lgani hoida, o`zining xususiyatlariga ega. Ma'naviy-axloqiy tarbiya o`sib kelayotgan avlodni tarbiyalashni barcha protsesslarini bilim berish va o`rgatish bilan birga qamrab oladi. Bunday ikkita o`zaro bog`langan tomon: hyotni bilish va unga bo`lgan munosabatni tarkib toptirish protsesslari ajralib turadi. Hayotni bilish ma'lumot olishning asosiy funksiyasi, unga bo`lgan munosabatni tarkib toptirish tarbiyaning asosi, vazifasini tashkil etadi. Sinf rahbari faqat ta'lim-tarbiyaning birligini emas, balki ularning xususiyatlarini ham ko`ra bilishi muhimdir. Maktabdagi tarbiya inson shaxsini tarkib toptirish yuzasidan olib boriladigan ulkan ishining bir qismi xolos, u bolaning ilgarigi tajribalarini hisobga olgan holda tashkil etiladi, undagi barcha yaxshi sifatlarni o`stirib, noto`g`ri tasavvurlar, odatlarni tuzatib borishi va bo`lajak sifatga zamin tayyorlashi kerak. Ma'naviy-axloqiy tarbiya o`quvchi maktabni tamomlagandan keyin ham tugailanmaydi, u butun umr bo`yi davom etadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya-ta'lim berish bilan bog`liq bo`lgani holda, o`z xususiyatlariga, o`ziga xos vazifalari, uni tashkil etishning forma va metodlariga ega bo`lib, maxsus ravishda o`rganilishi lozim. O`quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning muhim sharti sifatida ularning o`quv va o`qishdan tashqi xilma-xil faoliyatlarining birligi to`g`risidagi tushunchalar bilan bog`liqdir. O`quv va ma'naviy-axloqiy tarbiya faoliyati bir-birlarini to`ldirish lozim: Sinf rahbari tomonidan tarbiyaviy bosqichga rahbarlik qilingan taqdirdagina tarbiyada biror maqsadga qaratilganlik, ma'lum bir sistemaning bo`lishi mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiyalash avvalo tarbiyalanuvchi shaxsining tarkib topish protsessiga rahbarlik qilishni taqozo etadi.Biror maqsadga qaratilgan tarbiya protsessida tarbiyalanuvchilarning jismoniy hamda ma'naviy-axloqiy etukligi o`sib borishiga qarab ularning mustaqilligi va ijodiy aktivligi ortib boradi. O`quvchilar kollektivining ongliligi ortib borishi bilan tarbiyachining vazifalari o`zgaradi. Tarbiya davomida tarbiyalanuvchining qarashlari, hayotiy nuqtai nazari asta-sekin tarkib topadi.

5.2. Sinf jamoasini tashkil etish va uni tarbiyalash metodikasi.

Sinf rahbari ishida o`quvchilar jamoasini shakilantirish markaziy vazifa hisobianadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash – tarbiyaning yetakchi prinsipidir. Bolalar jamoasini shakilantirish metodikasi hozirgi kunda ancha to`liq va mukammal ishiab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kursida bayon etaman, jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq uni yaratish metodikasi ishlab chiqilgan. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talabiar qo`yish; faollarni aniqlash, o`quv mehnat, ijtimoiy siyosiy va ommaviy madaniy faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish; sog`lom jamoatchilik fikrini shakilantirish, ijobiy an'analarni yaratish, va ko`paytirish.Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoa (maktab, sinf jamoasi, maktabdan tashqari bolalar birlashmasi va hokazolar)ni

shakilantlrish va rivojlantirish uchun qo`llanma bo`lib hisobianadi. Bolalarning jamoa turmush, normalari va qoidalarining intizomini bo`zilishiga munosabatlarini kuzatib jamoaning tashkiliy tuzulishi ta'sirchanligi ishonch hosil qilish mumkin. Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichlarida bolalar tarqoq bo`lib, ularda yakdil fikr va sinf raxbari tayanishi mumkin bo`lgan ta'sirchan faoilar bo`lmaydi. Shuning uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muxokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi. Agar jamoa rivojlanishning 2-chi bosqichida bo`lsa, nomigagina emas balki harakatlarini qo`llab quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo`lsa, uning ayrim o`quvchilar va jamoa oldiga muayyan talabiar qo`yishini kuzatish mumkin. Jamoaning rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilardan biri – o`quvchilarning birgalikdagi faoliyatga ishtiyoqi chiqindi qog`oz yoki metallolom to`plash, kechaga tayyorgarlik ko`rish kabi maktab tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko`zga tashianadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o`quvchilarning faqat sinfdan tashqari faoliyatida namoyon bo`ladigan munosabatlarni tahlil etish bilangina cheklanib bo`lmaydi. Sinf rahbari ishining o`ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy bolalar jamoasini emas, balki o`quvchilar jamoasini shakilantiradi. O`quvchilarning asosiy vazifasi o`qishdan iborat. Shuning uchun sinf rahbari dastavval bolalarning o`qishga qanday munosabatda ekanliklarini, o`zlarini darsda qanday tutishiarni, o`zlarini darsda qanday tutishiarni, uy vazifalarni sidqidildan bajarishiarni yoki bajarmasliklarni aniqlaydi. Va nihoyat eng muhimi – ularning o`qishdagi muljailari ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisobianadi. O`quvchilarni o`rganishning har bir usuli ayni vaqtda tarbiya usuli ham ekanligi o`qituvchilar uchun qonun bo`lishi kerak. Jamoada shaxsni yakka tartibda tarbiyalashdan maqsad maktab o`qituvchisini o`z-o`zini tarbiyalashga jalb etish, uni tegishli malaka va ko`nikmalar bilan qurollantirishdan iboratdir. Tarbiyaviy ta'sir ko`rsatishga bo`yini yor bermaydigan tarbiyasi qiyin bolalar – bu albatta, yomon o`zlashtiruvchilar emas, holbuki ular orasida odatda ular ko`pchiligi ana shunday bolalardir. Zamonaviy sinf rahbar o`quvchidar yomon xulq atvorining, past o`zlashtirishning sababiarini puxta o`rganadi. Bunda o`quvchining sinfdoshiari bilan munosabatlari, bu munosabatlarning ma'naviy asoslari eng muhim masalalardan biridir. Jamoa munosabatlari – dastavval muayyan prinsiplarga asoslangan va ijtimoiy ahamiyatga ega bo`lgan maqsadlar yo`naitirib turadigan o`zaro ma'suliyatli munosabatlardir. Sinf o`qituvchilari ko`p bo`lgan sharoitda har bir bola yakka tartibda yondashish, har bir bola qalbiga to`g`ri yo`l topish juda qiyin. Agar o`quvchilar jamoasi qo`llab quvvatlasa, har xolda bunday yo`lni topish mumkin.

Jamoada shaxsni tarbiyalashda yakka tartibdagi yondashuvning mohiyati alohida o`quvchini jamoa faoliyatlgan jalb etishdan jamoani esa mazkur o`quvchi bilan qiziqtirib qo`yishdan ham iboratdir. Har qanday jamoada tarbiyasi qiyin bolalar bo`ladi, lekin «ajratib qo`yilgan» bolalar bo`lmaydi. O`quvchilarning xulq atvori, o`quvchining muntazam o`rganishni o`z oldiga maxsus maqsad qilib qo`ymasa uning uchun sezilmagan tarzda o`zgarishi mumkin. Bunday o`rganish yakka tartibda ishni tashkil etishning hal qiluvchi sharti hisobianadi. Jamoani tashiantirish, yuzasidan olib boriladigan ish albatta ayrim o`quvchilarning

rivojlanishga ta'sir etadi va shuning uchun ham bu jarayon stixiyali emas, balki maqsadga qaratilgan va boshqariladigan bo`lishi kerak. Sinf rahbari o`quvchilarni yakka tartibda va jamoa bilan tarbiyalashda ota -onalar bilan o`zaro hamkorlikda bo`ladi. Ota-onalarga pedagogik bilim berishni uyushtirishda sinf rahbariga muayyan tarzda yordam beradigan asosiy manba «Ota-onalarga pedagogik bilim berishning namunaviy dasturi»dir. Mazkur dastur o`quvchilarning ota-onalari bilan xilma-xil mashg`ulotlarni birga qo`shib olib borishni ko`zga tutadi. Dasturda o`quv yili mobaynida ikkita umumta'lim mashg`ulotni va har bir sinf ota-onalari uchun 6 tadan 9 tagacha mashg`ulot o`tkazish ko`zda tutilgan. Mashg`ulotlar shunday tarzda quriladiki, ota-onalar pedagogika, psixologiya va fiziologiya asoslari izchil kursini o`zlashtirib, farzandlari bilan sinfdan-sinfga o`tgandek bo`lishadi. Kurs bolalarning yosh xususiyatlariga muvofiq va ta'limining har bir yildagi ta'lim-tarbiya vazifalarini hisobga olib qurilgan. Ota-onalarning yuksak ta'limiy va madaniy darajasi pedagogik va psixologik ta'sir etish sifatini oshirish uchun ular bilan bevosita muomalada, o`qituvchilarning bu yo`nalishidagi ijodiy jamoa ishida o`rganish mumkin. Ota-onalar bilan ish olib borishning an'anaviy tarkib topgan shakl bu ota-onalar yig`ilishiaridir. Ota-onalar majlislari turli xil ko`rinishda bo`ladi:

1) Tashkiliy yig`ilishiar ota-onalar qo'mitasi saylanadi. Bunda asosan jamoatchi o`qimishli kishilar (hisobianadi) saylanadi.

2) Chorakdagi yakunlovchi sinf majlislari ota-onalarning e'tiborini o`quvchilarning bilishga doir qiziqishiari, axloqiy qobilyatlari, irodali fazilatlari, rivojlantirishdagi yutuqlari, kamchiliklari, foydalanilmagan imkoniyatlarga qaratish maqsadini ko`zda tutadi. Agar har bir ota-ona majlisdan keyin o`z bolasiga tarbiyaviy ta'sir ko`rsatish sistemasiga to`zatishiar kiritishning asosiy yo`ilarini aniq tasavvur etsagina, sinf rahbari o`tkazilgan majlislardan qanoat hosil qilishi mumkin.

3) Biror mavzuga bag`ishiangan yig`ilishiar, tarbiyaning eng dolzarb muammoalari yuzasidan o`tkaziladi. Agar maktab sinf rahbarlari orqali ota-onalarga ularning pedagogik bilimini oshirishda yordam berar ekan o`z navbatida ota-onalar ham maktabga bolalarni tarbiyalashni tashkil etish ishda har tomonlama yordam berishiari mumkin va lozim. Sinf rahbarining ota-onalar qo'mitasi bilan mohirona, yaxshi uyushtirilgan va yo`lga qo`yilgan ishi, bolalar bilan olib boriladigan butun tarbiyaviy ishiarning muvafaqqiyatli bo`lishiga garov hisobianadi. Tashabbuskor, ijodiy ishiaydigan ota-onalar qo'mitasi sinf rahbariga, sinf jamoasini tashkil qilishdagi bebaho yordamchisidir. Yakka tartibdagi pedagogik suhbat sinf rahbarining o`quvchilar ota-onalari bilan olib boriladigan ishining eng ommalashgan qulay va samarali shakli hisobianadi. Suhbat yordamida vujudga keladigan masalalarni tez hal etish, ota-onalar bilan ishonchli munosabatlar o`rnatish, o`quvchilar oilaviy tarbiya sharoitlari haqida qo`shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalarga pedagogik bilim berish, bolaning yakka tartibdagi rivojlanish dasturini birgalikdagi pedagogik xarakatlar sistemasini ishiab chiqish, ota-onalarning tarbiyaviy ta'sir ko`rsatishiarini va tarbiyasi qiyin bola hulqini tuzatish va o`quvchilar o`rtasidagi kelishmovchiliklarni hal etish, kabi keng ko`lamdagi ta'lim-tarbiya vazifalari hal qilinadi.O`qituvchilar u yoqi bu

o`qituvchiming biror o`quvchi uning darsida intizomni buzganligi xususidagi shikoyatga javoban ota-onani maktabga chaqirtiradilar. Sinf rahbari hamma narsani sinchiklab o`rganib chiqishi kerak. Ba'zan o`quvchilarning darsda yomon ishiashga, gap qaytarishga va hakozolarga o`qituvchining o`zlari aybdor bo`ladilar. Bunday hoida o`qituvchida pedagogik odobning yo`qligi yoki uning darsdan, sinfdan tashqari ta'lim-tarbiya jarayonini yomon tashkil etganligi uchun ma'suliyatni o`qituvchi va ota-onalarga ag`darish noto`g`ri bo`lur edi. Agar o`quvchi bir muncha tarbiyasiz intizomsiz bo`lsa ham sinf rahbari ota-onalarga faqat uning kamchiliklari haqida gapirmasligi kerak. Bu ularning yoqimsiz bo`lib, ular va pedagog o`rtasida ishonchli munosabatlar o`rnatishiga yordam bermaydi.

Har bir ota-ona o`z farzandini yaxshi ko`radi, shuning uchun ular, o`z farzandida hosil bo`lgan yangi, ijobiy kurtaklar xususida quvonchni o`rtoqlashadigan va bolalarning xulqidagi ijobiy jihatlarni mustahkamlash yuzasidan ehtimol tutilgan, birgalikdagi harakatlar xususida maslahatlashishni muhim deb hisobiaydigan sinf rahbariga samimiy hurmat va ishonch bilan qaraydilar. Bunday sharoitda ota yoki ona juda hayrixoh bo`ladi va sinf rahbari bilan bajonidil aloqa bog`laydi.

Sinf rahbarining o`quvchilar oilalarida bo`lishi maktab va oila o`zaro hamkorlikning muhim shakli hisobianadi. Oilada bo`lishning maqsadini aniq vaziyat belgilab beradi. Sinf rahbari nima maqsadda oilaga berishga muvofiq tarzda unga oidindan tayyorgarlik qo`radi (O`qituvchilar bilan maslahatlashadi, o`quvchining o`zlashtirishi xulqini aniqlaydi, avvalgi borishi natijalari to`g`risidagi mavzularni ko`rib chiqadi, suhbat mazmunini va shaklini belgilaydi, muhokama qilish ota-onalar bilan kelishish uchun masalalarni tanlaydi, yaqin kelajak uchun ota-onalarning tarbiyaviy vazifalarni, tavsiyanomalarni va hakazolarni belgilab oladi).Oilada bo`lganda faqat maslahatchi bo`lib qolmasdan, o`zi ham ota-onalarning fikri va takliflariga quloq solishiari kerak, chunki ular farzandlarining muvofaqqiyatidan bizga nisbatan kam manfatdor emaslar. Yuqori sinf o`qituvchilarining oilalariga borishni zarur deb hisobiaydigan sinf rahbari ohaqdir. Yuqori sinf o`qituvchilari oldida kasb tanlash mummosi turadi, ota-onalar esa bunga o`z farzandlarining u yoki bu faoliyatiga qiziqishi va qobilyatini inkor etib, o`z hayotiy tajribalari asosida yondoshadilar. Bu jihatdan sinf rahbari tamonidan odob bilan yordam berishi zarurligi ravshandir. Nobop oilalar bilan ishiash sinf rahbari uchun alohida qiyinchilik tug`diradi. Odatda bola oilaviy notinchlikning qurboni bo`ladi, binobarin uni pedagogikaga zid oilaviy munosabatlardan asrash – maktabning vazifasidir. Jamoatchi va bilimli sinf rahbari har qanday vaziyatdan juda ustalik bilan chiqib ketadi va har tomonlama rivojlangan sinf jamoasini tashkil qiladi. Maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy ta'sirini muvofiqlashtirishda – oila boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko`rsatishga qodir va odatda ta'sir ko`rsatadi, Oila tarbiya vazifasining bu ulkan miqiyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko`rsatishining chuqur o`ziga xosligi bilan uyg`unlashib ketadi. Bu esa uni oila darajasida ta'sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga shahsiy tiklantirish jarayonining zarur bo`g`iniga aylantiradi. Maktabiar tajribasida faoliyat odatda ommaviy jamoa, guruh va

individual shakilarda tashkil etiladi. Tabiiyki, individual shakilar muammolash nazarda tutmaydi. Faoliyatni tashkil etishning ommaviy shakilari ham (ya'ni ularda o`quvchilarning muayyan guruhiari ishtirok etadi), o`z mohiyatiga ko`ra uni amalga oshirish jarayonida faoliyat maqsadiga (masalan, lektsiya, kontsert va hokazo) erishish uchun qatnashchilarning o`zaro muammosini nazarda tutmaydi. Jamoa tashkil etishning samarali shakilaridan biri guruhiy ishdir bunda mazkur ish bolalarning tarkib jihatdan (eng ko`pi bilan besh kishi) guruhiarda amalga oshiriladi. Shunday kichik guruhiarda barcha a'zolar bir-birlari bilan bevosita muomilada bo`ladilar va bir-birlariga bevosita ta'sir ko`rsatadilar.

O`qituvchilar guruhiarda muammolarning o`ziga xos husuiyatini o`rganish uning guruhiarni o`quvchilar muomalasini tashkil etishning samarali shakliga aylantiriladigan xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Maktabiarda guruhiy ishiarni tashkil etishning turli usullari qo`llaniladi: bir xil ishiar: unda jamoani tashkil etgan barcha guruhiar bir xil topshiriqlarni bajaradilar; tabaqalashtirilgan guruhiy ishiar; unda guruhiar individual topshiriq oladilar. Tashkil etishning guruhiy shakilari amalda o`quvchilar faoliyatining barcha sohalarida qo`llaniladi. Masalan: sinfdagi darsdan tashqari bilish faoliyatida «topilgan va topilmagan sirlar kechasi» o`tkaziladi. Sinf bir necha guruhga bo`linadi, ulardan har biri o`z «siri»ni belgilab va uni sinfga taqdim etadi. Darsda bilish faoliyatini masalan 8-sinfdagi tarix darsida o`quvchilar guruhiarga bo`linadilar, ularning har biri topshiriq oladi. Guruhiarning vakiliari topshiriqlarning bajarilish yakunlarini butun sinfga ma'lum qiladilar, sinf ular muhokama qilib, tuzatishiar kiritadi. Jamoa tashkil etganda o`quvchilar muhitida mavjud bo`lgan haqiqiy guruhiarni tutish, bir-biriga va o`zaro do`stiashadigan bolalarni birlashtirish zarur. Pedagog bu guruhiarni xususiyatlarini ularning yo`nalishi, qiziqishiari, malakasini bilishiari hisobga olish va foydalanish kerak. Jamoa ishni tashkil etishda va amalga oshirishda vazifalarni taqsimlash vaqtida mazkur xusiyatlarni hisobga olish ishining samarodorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan bu hol guruhdagi muammolarni jamoaning qiziqishiari sohasiga va jamoaning qiziqishiarini guruhdagi muomila sohasiga olib kiradi. Jamoa faoliyatini tashkil etishda o`qituvchilarning shaxslararo real mavjud bo`lgan aloqalarni hisobga olish ikki xil maqsadga erishish: guruh a'zolarini jamoa hayotiga jalb qilish va ular o`rtasiga muomalaga ta'sir ko`rsatish imkonini beradi.

5.3. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni shakllantirishda oila hamda jamoatchilikning o'rni

Respublikamiz rahbariyati oila mustaxkamlash, uning sharoitini yaxshilash, kishilarning turmush farovonligini oshirishga juda katta axamiyat bermokda. Oilaning mustaxkamligi bolalarni har tomonlama tugri tarbiyalashga imkon beradi. Oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, maktab, maxalla jamoasi urtasidagi alokani yaxshilash, ota-onalarning bolalar tarbiyasi uchun javobgarligini oishrish davr talabidir.

Farzand – oilaning qkuvonchi, ota-onaning tayanchi, jamiyatning hayotbaxsh kuchi. Buyuk uzbek shoiri va mutafakkiri Alisher Navoiy bolani «mehri anbar» - uyni yoritadigan va oilaga baxt-quvonch keitiradigan nur deb hisobiagan edi.

Farzand umr mevasi, oila faxri, kelajagi, baxtidir. Ammo tarbiya hihoyatda mashaqqatli ish bulib, ota-onalar bolalar tarbiyasida har doim ham istagan natijalariga erishavermaydilar.Hayotining birinchi yilidan boshiab bola shaxsini shakilantirish, ya'ni uning tarbiyasi bilan shuguilanish oilaning asosiy vazifasidir. Oila jamiyatning boshiangich bugini bulib, unda yangi inson vujudga kelad; bu kichik ijtimoiy guruh bola uchun dastlabki hayot maktabidir.Ota-onalar bolaning birinchi ukituvchisi va tarbiyachisidirlar. Pedagoglar ota-onalar bilan bo`ladigan suhbatlarda bolaning axloqiy shakilanishi kattalarning o`ziga, ularning namunasiga, o`z shaxslarini takomiilashtirishga bo`lgan intilishiariga bog`li q ekanligi odob bilan eslatib qo`yishiari lozim. Pedagog ota-onalar bilan suhbat chog`ida dastur talabiariga tayanadi, ota-onalarning pedagogik layoqati va oilaviy tarbiya xususiyatlarini hisobga olgan hoida maktabgacha tarbiya haqidagi kitob materiallari va ularda keltirilgan misoilar, maslahatlar, tavsiyanomalardan ijodiy foydalanadi.

Suhbat bu ikki tomon - pedagog bilan ota-onaning muloqotidir. U fikr almashishga, muhokama qilinayotgan masalalarda o`zaro hamjihatlik o`rnatilishiga yordam berishi kerak. Shuning uchun eng muhimi, tarbiyachining xayrihohlik, erkinlik mukitini yarata olishidir. Bunga esa pedagog ota-onalarga o`z fikrini bildira olish imkoniyatini yaratib berganda, o`z fikrini zo`rlab o`tkazmay, ularda olg`a surilayotgan tavsiyanomalarga hisbatan ichki rozilikni hosil qilishga manfaatlarni hisobga olib asoslay olgandagina erishadi. Ota-onalarning shakilanib, kamol topib borayotgan shaxsga ko`rsatadigan ta'sir kuchi juda katta. Ularning bolaga ta'sir etishining asosi ularning bolaga hisbatan beg`araz muxabbati, uning ha qida talayuchanlik bilan qo`shib olib boradigan g`amxo`rligidir. Muhabbat har qanday yaxshilik, mehribonlik va yor qinlikning ijodkoridir. Bolalarga qo`yiladigan talabiarda birlik bo`lishi umumpedagogik prinsip hisobianadi, maktabda ham, oilada ham bu prinsipga amal qilinishi lozim. Oilada bolalarni tarbiyalashda quyidagi shartlarga rioya qilinishi zarur:

a) bolalar tarbiyasi uchun javobgarlikni xis kilish;

b) pedagogik bilimlardan xabardor bo`lish;

v) bolaga bo`lgan mehr-muhabbat unga talabchanlik qilish bilan qo`shib olib borish.

Insonning qanday kishi bo`lib yetishishi ko`p jihatdan javobgardurlar. Shaxsning qadr- qimmati uning jamiyatga keltiradigan foydasi bilan baholanadi. Ota-onalar o`z bolalarining asosiy tarbiyachilari hisobianadilar. shuning uchun ular farzandlarini o`z xa qining eng yaxshi urf-odatlari va oilaviy an'analarini ruhida oliyjanob fazilatli, bilimdon, madaniyatli shaxs qilib tarbiyalashiari kerak. Oilaviy tarbiyaning ko`p muammolari ota-onalarni pedagogik bilimlardan xabarsiz ekanliklari orkali yuzaga keladi. Bunda yota-onalarning ko`pchiligi axlok, xu qu qshunoslik, ruxiyat va pedagogik bilimlarni bilmaydilar. Bu esa bola tarbiyasida noxush vo qealarga sabab bo`lmoqda. Ota-onalarga mo`ljallangan, ularning tafakkurini va amaliy faoliyatini kuchaytiruvchi, oilada bolaning xul qini va o`zlarining tarbiyaviy ta'sirini taxlil qilishga undovchi pedagogik bilimlarni yanada kengro q targ`ib qilish kerak. Oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi hozirgi kunimizning eng dolzarb masalalaridan biridir. Bolalarni komil inson qilib

tarbiyalashda maktabning oila va jamoatchilik bilan aloqalarini yo`lga qo`yish muhim va shartdir. Shuning uchun ham ota-onalar o`rtasida pedagogik-metodik tashviqotlarni olib borish, maktab hayotida ota-onalar ishtirokini ta'minlash ayniqsa muhimdir.

Boladagi sifatlarga oilaviy tarbiya orqali asos solinadi, shakilantiriladi. Lekin oilaning o`zi komil insonni tarbiyalay olmaydi. Maktab tarbiyasi oilaviy tarbiyani to`ldiradi va boyitadi. Maktabning ota-onalar bilan aloqalari buzilishi maktab tarbiya jarayoniga ham, oilaning hayot tarziga ham salbiy ta'sir ko`rsatadi. Maktab mahaila qo`mitalari orqali ayrim oilalarga, o`quvchilarga ta'sir ko`rsata oladi. Ayniqsa, Vazirlar mahkamasining 2002 yil 16 maydagi 162-sonli Qarori bilan mahaila pedagog-tarbiyachisi lavozimining tashkil etilishi, bu aloqalarni yanada mustahkamlash va samarali bo`lishiga olib kelmoqda. Mahailaning maktab va ota-onalar bilan hamkorligi yanada kuchaymoqda. Mahaila pedagogi hududdagi yoshiar va voyaga etmaganlar orasida turli huquqbuzarliklar va jinoyatlarning oldini olish borasida katta ishiar olib bormoqda. Maktabning ota-onalar bilan hamkorligini mustahkamlash maqsadida maktabiarda ota-onalar qo`mitalari tashkil etiladi. Qo`mitaga maktab direktori rahbarlik qiladi. Har bir sinfda ham ota-onalar qo`mitasi tuziladi. Qo`mitalar o`quv yili boshida butun o`quv yili uchun tuziladi. 2003 yilda Respublikamizda Ota-onalar qo`mitasi haqida yangi Nizom kabul kilinib, tarbiyaviy hamkorlik jarayonining mazmun-mohiyati boyitildi.

Sinf ota-onalar qo`mitasi ota-onalar yigilishida 3-5 kishidan iborat qilib saylanadi. Sinf ota-onalar qo`mitasi raisi maktab qo`mitasiga a'zo qilinadi. Maktab ota-onalar qo`mitasi a'zolari soni maktab katta -kichikligi, o`quvchilar soni, ish sharoitiga qarab ota-onalar umumiy yig`ilishi qarori bilan belgilanadi. Qo`mita a'zolari maktabning muhim masalalarini hal etishda ko`maklashadi. Maktabning oila va jamoatchilik bilan hamkorligini tashkil etish va yaxshilashda sinf rahbarining roli kattadir.

Maktabning oila bilan hamkorlik shakilari quyidagilar:

-Sinf va maktab ota-onalar majlislari;

-O`quvchilarning oilalariga borib ahvolni o`rganish;

-Ota-onalarni maktabga taklif etish;

-Ota-onalar bilan yozishmalar olib borish;

-Namunali oilalar ishini ommalashtirish va boshqalar.

Ota -onalar uchun maslahatlar ham uyushtirish mumkin. Umummaktab ota-onalar yig`ilishi yiliga 3-4 marta, sinf ota-onalar yig`ilishi chorak davomida 1-2 marta chaqirilib turiladi. Ota-onalarga pedagogik bilim berishni amalga oshirishda faqat bilim berib qolmasdan, ularni tarbiya sohasidagi amaliy malaka va ko`nikmalar bilan qurollantirish, ularning pedagogik faoliyatini uyg`otish mustaqil shug`uilanishga undash, maqsadga muvofiq oila ichki munosabatlarini yo`lga

qo`yish g`oyat muhimdir. Ota-onalar yig`ilishiari ota-onalar bilan ish olib borishning an'anaviy tarkib topgan shaklidir. Hal qilinayotgan aniq vazifalarga bog`liq holda sinf yig`ilishiarini tashkiliy, yakuniy chorak yig`ilishiarini mavzuga doir yig`ilish bahs, yig`ilish praktikum, ota-onalarning umumiy ta'limi bo`yicha sinf rejasiga ko`ra yig`ilish kabi yig`ilishiar bo`lishi mumkin.

Ota-onalarning sinfdagi umumiy ta'limiy rejasiga ko`ra majlislar, avvaidan belgilangan reja, muayyan sistemaga muvofiq ota-onalarga pedagogik bilim berishning shakli hisobianadi.

Yakka tartibdagi pedagogik suhbat-sinf rahbarining o`quvchilar ota-onalar bilan olib boradigan ishining eng ommalashgan, qulay va samarali shakli hisobianadi. Suhbat yordamlda vujudga keladigan masalalarni tez hal etish, ota-onalar bilan ishonchli munosabatlar o`rnatish, oilaviy tarbiya sharoitlari haqida qo`shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalarga pedagogik bilim berish, bolaning yakka tarbidagi rivojlanishi dasturini va birgalikdagi pedagogik harakatlar sistemasini ishiab chiqish ota-onalarning tarbiyaviy ta'sir ko`rsatishiarini va tarbiyasi qiyin bolalar xulqini tuzatish va o`quvchilar o`rtasidagi munosabatlarda vujudga keladigan kelishmovchilikiarni hal etish kabi keng ko`lamdagi ta'lim tarbiyasining vazifalari hal qilinadi. Tarbiyaviy ta'sir ko`rsatish samaradorligi ko`p jihatdan o`qituvchilar va ota-onalarning muvofiq harakatlari bilan beigilanishini nazarda tutib, bolaning o`ziga xos psixologik xususiyatlarini hisobga olish, uning xulq atvoridagi eng kichik chetga chiqishlarga ham o`z vaqtda e'tibor berishi kerak, bunda sinf rahbari bilan ota-onalarning ishonchli munosabatlar o`rnatish, o`quvchilaroilaviy tarbiya sharoitlari haqida qo`shimcha ma'lumotlar olish, ota-onalarning ishonchli o`zaro munosabatlarini o`rgatgandagina erishiladi, bunday munosabatlarni o`rgatish va chuqurlashtlrish uchun yakka tartibdagi suhbatlardan foydalanish juda muhim. Har bir ota-ona o`z farzandini yaxshi ko`radi, shuning uchun ular o`z farzandida hosil bo`lgan yangi, ijtimoiy jihatlarni mustahkamlash yuzasidan ehtimol tutilgan birgalikdagi harakatlari xususida maslahatlashishni muhim deb hisobiaydigan sinf rahbariga samimiy hurmat va ishonch bilan qaraydilar.

Sinf rahbarlari ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy ishni tashkil etar ekanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotalr ma'lumotlarini e'tiborga olishiari ham muhimdir. Ularga muvofiq o`sib kelayotgan kishi shaxsini shakilantirishga oilaning qo`shadigan hissasi turli yosh bosqichlarda turlicha bo`ladi va to`lqinsimon o`zgaradi. Oilaviy tarbiyaning asosi sifatida ta'qiqlashlar sistemasi, ijtimoiy namuna asosida tarbiyalay bilmaslik, bola hayotini u har doim to`g`ri hatti-harakatini mashq qiladigan tarzda tashkil eta olmasliknatijasidir.

Pedagogik leksiya pedagogik bilim berishning eng mashhur shakilaridan biridir. Keyingi paytlarda ota-onalarga pedagogik bilim berish keng miqyos kasb etib, onalarga pedagogik bilm berish korxonalardagi, klubiar, madaniyat uylari huzuridagi turar joylardagi va ota-onalar pedagogika universitetlari orqali turli shakilarda amalga oshiriladi. Ochiq eshiklar kuni yoki ota-onalar kuni, odatda maktab ta'tiliari paytida o`tkaziladi. Ularni tashkil etish shakilari xilma-xil bo`lishi mumkin. Bu tarkib topgan an'analarga va sinf rahbari ijodkorligiga bog`liqdir. Oilaning yuksak tarbiyaviy imkonriyati bolalar va ota-onalarning o`zig hos

xususiyatlari: qon-qarindoshligi, muhabbati, yaqinligi, ishonchi, burch hissi obro`liligi bilan ta'minlanadi. O`z farzandining barcha zaif va kuchli tomonlarini yo`rgakdagi chog`idan biladigan, ularning qalbidagi eng kichik harakatni ham sezadigan va tushunadigan unga ta'sir etishni biladigan onadan va otadan yaxshiroq kim ham ezgulikka, mehnatsevarlikka, do`stlikka, birodarlikka, muhabbatga o`rgata boradi. Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, sinf rahbari har doim o`quvchilaridan xabardor bo`lib turishi kerak. Masalan, bir o`quvchining o`zlashtirishi yomon bo`lsa, uni yaxshilash uchun o`qituvchi birinchi o`rinda ota-onasi bilan uchrashib, surishtirsh kerak. Nimaga yaxshi o`qimayapti, nima uchun darslarni o`z vaqtida qilmaydi, shular haqida ota-onasi bilan suhbat olib borish kerak. Agar bolaning oilasida hamma sharoit bo`lib, bola o`zi yaxshi o`qishni hoxlasada, o`zi o`ylagan natijaga erisha olmayotgan bo`lsa, o`qituvchi bolaning yaxshi o`qiydigan o`rtog`ining yoniga o`tqizib qo`yish kerak. Bundan tashqari o`shanga o`xshagan passiv o`quvchilarni to`plab har xil fanlardan, masalan, matematika, ona tili, o`qish va boshqalardan qo`shimcha darslarni tashkil etib, bolalarni o`qishga bo`lgan talabini, qiziqishini yanada oshirishga o`qituvchi harakat qilish kerak. O`qituvchi o`quvchilarning ota-onalari bilan faol ishlash kerak. Negaki, maktabda sinfda bo`layottan ishlardan ota-onalar ham xabar topib, qiynalgan vaqtida hamroh bo`lish lozim. Buning uchun ota-onalar bilan o`qituvchining o`rtasida bog`lab turuvchi aloqa daftarchasini tutishi va uni doim qoldirmasdan yuritib turishi darkor. O`qituvchining ko`p qirrali va murakkab faoliyati zaminida yosh avlodni odobli, e'tiborli qilib tarbiyalash, ularni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish kabi muhim vazifalar yotadi. Bularni amalga oshirish esa o`qituvchining xilma-xil faoliyatiga bog`liq: bolalarni o`qitish, maktabdan va sinfdan tashqari ishlarni tashkil eta bilish, o`tkazish, ota-onalar o`rtasida pedagogik targ`ibot ishlarni olib borish va hakozo. Bularni hammasi o`qituvchilardan chuqur bilimlarga ega bo`lishni, o`z sohasini, bolalarni sevishni talab etadi.

Nazorat uchun savollar

1.O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni ahamiayti

2. Sinf jamoasi haqida tushuncha bering

3. Sinf rahbarining jamoat tashkilotlarini bilan olib boriladigan ishlari haqida ma'lumot bering

6-Mavzu:Maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyati.

6.1 Sinf o'quvchilar tarbiyachisi.

O'quvchilarga har tomonlama tarbiya berishning negizida sinf rahbarining olib boradigan tarbiyaviy ishiari markaziy o'rinni egallaydi. Sinfda tarbiyaviy ishiarni yo'lga qo'yuvchi, o'quvchilarning asosiy tarbiyachisi va murabbiysi sinf rahbaridir. Unga bolalar hayotini yo'lga qo'yish, jamoani uyushtirish va tarbiyalash mas'uliyati, sinfdagi o'quv-tarbiyaviy ishiariga javobgarlik yuklanadi.U tarbiyachi sifatida o'quvchilarni barkamol shaxs bo'lib kamol topishi to'g'risida, ularda aqliy teranlik, jismoniy baquvvatlilik, ruhiy tetiklikni tarkib toptirish, ilmga e'tiqod, bilimdonlik hislatlarini tarbiyalash to'g'risida va sinfda tartib intizomni mustahkamlash borasida g'amxo'rlik qiladi. Sinf rahbari bu ishiarning barchasini kuzatuvchi sifatida emas, balki rasmiy, ma'sul shaxs sifatida bajaradi, chunki u maktab pedagogik jamoasi oidida o'ziga topshirilgan sinfda g'oyaviy-siyosiy, ma'naviy – axloqiy ishiarning ahvoli uchun, tarbiyaviy ishiarning mazmuni va yo'lga qo'yilishi uchun javobgardir. Sinf rahbarining asosiy vazifasi o'quvchilarga tarbiya berish va ularni do'stona jamoa qilib jipslashtirishdan iboratdir.

Albatta, o'z sinfidagi o'quv ishiari, o'quvchilar bilim, darajasini oshirish masalalari ham uning e'tiborini jalb etadi, ammo bu masalalarni hal etishga u avvalo tarbiyachi sifatida yondoshadi. U eng avvalo tarbiya berish vositalari orqali (o'quvchilarda o'quv vazifasiga nisbatan ongli va ma'suliyat bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash, u darslarda o'quvchilarning o'zaro yordamni yo'lga qo'yish, ularni maktab kun tartibiga rioya qilishga o'rgatish va shu kabilar) ta'lim berish sifatini oshirishda shu sinfda dars beradigan barcha o'qituvchilarga yordam beradi. Har bir sinfda muayyan o'quvchilar jamoasi ish olib boradiki, u jamoa o'quvchilarga qo'yiladigan yagona talabga amal qilish, ular bilan individual ish olib borishni amalga oshirish kerak. Odatda, bu jamoaning tashkilotchis va yetakchisi sinf rahbari bo'ladi. U sinfida dars beradigan o'qituvchilar olib boradigan o'quv-tarbiya ishiarining hususiyatlarini o'rganadi, ularning o'quvchilarga qo'yadigan talabiari hamda o'quvchilar bilan o'zaro aloqalarini o'rganadi, ayrim o'quvchilar xulq-atvori haqida, ularga ta'sir ko'rsatish metodlari haqida o'qituvchilar bilan o'zaro fikr almashib turadi. Uning muhim vazifasi o'qituvchilarning tarbiyaviy ish faoliyatlarini birlashtirib, yo'naitirib borishdan iborat.

Sinf rahbari maktab pedagogik jamoasi va pedagogik kengashining a'zosidir. U barcha tashkilotchilik va tarbiyaviy ishiarni faqat yolg'iz o'zi emas, balki maktab direktori va uning o'rinbosarlari rahbarligida, o'z sinfida dars beradigan boshqa o'qituvchilar bilan mustahkam hamkorlikda olib boradi va quyidagilarga o'z e'tiborini qaratadi.

6.2.Sinf rahbari ishining asosiy qismlari.

Sinf rahbarining asosiy vazifasi o`quvchilarning ahil guruhlarini, aniq maqsadga yo`naltirilgan ishchan jamoani tashkil qila olish va ularni ta’lim-tarbiyali shaxslar, kelajagi buyuk davlatning haqiqiy egalari, komil insonlar etib voyaga yetkazishdir. Sinf rahbarlari o`quvchilariga mehribon bo`lishi, ularning o`sib-ulg`ayishlarini pedagogik kuzatuvlar asosida nazorat etishi, yordamga muhtoj o`quvchilarga yakka holda yondosha olishi lozim. Shu asosda ular qalbida milliy g`urur, vatanparvarlik, mehr-muruvvat, mas’uliyat, tashabbuskorlik, ishbilarmonlik kabi xislatlarini uyg`otadi. Sinf rahbari ishini o`quvchilarning yosh xususiyatlarini va umumiy rivojlanish darajalarini, qobiliyatlarini hisobga olgan holda, keng qamrovli tarbiyaviy ishlar va aniq mezonlar asosida tashkil etadi.

Jumladan: O`quvchilarni vatanga fidoiylik, davlat ramzlariga sadoqat, milliy g`oya ruhida tarbiyalash;

O`quvchilar ongiga o`zi tug`ilib ulg`aygan yurtiga, buyuk ajdodlarimiz merosi va xalqimizning bugungi bunyodkorlik ishlariga yuksak ehtirom tuyg`ularini singdirish, yurtimizda bunyod etilayotgan inshootlar, ma’rifat maskanlari bilan tanishtirib borish;

Sinfda o`quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash muhitini yaratish, tarbiya jarayoniga boy madaniy merosimiz, milliy odob-axloq me’yorlarini tatbiq etish, mehnatga ijodiy munosabatni tarbiyalash;

O`quvchilarni o`zbek va boshqa xalqlarning madaniy, tarixiy, milliy an’analariga hurmat ruhida tarbiyalash;

Barkamol avlodni tarbiyalashda «Mahalla, maktab va oila hamkorligi» konsepsiyasini hayotga tatbiq etish, aniq belgilangan reja asosida sinf ota-onalar majlislarini o`tkazib borish;

O`quvchilarni ijtimoiy himoya qilish bo`yicha aniq chora-tadbirlar belgilash, jumladan, kam ta’minlangan oilalar farzandlari, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar, ota-onasiz bolalarning, homiylik va vasiylikka berilgan voyaga etmaganlarning ijtimoiy huquqlarini himoyalash;

O`quvchilarning maktabga belgilangan libosda kelishlarini nazoratga olish;

O`quvchilar kundaliklarining yuritilishini nazorat va tahlil qilish, ularning o`quv qurollari mavjudligi va saqlashlarini kuzatib borish;

O`quvchilarning turar joylari, uy sharoitlari bilan tanishish. Ularning sog`ligi, maishiy holatlarini o`rganish, yaxshilashga yordam berish. Uyda va maktabda madaniy dam olishlariga va mustaqil ishlashlariga sharoit yaratishga harakat qilish;

O`quvchilarning turli salbiy diniy oqimlar ta'siriga tushib qolishlarining oldini olish, bu borada targ`ibot-tashviqot ishlarini olib borish;

Sinf ota-onalar qo`mitasi bilan hamkorlikda umummaktab ota-onalar majlislari, konferensiyalar, davra suhbatlari, muloqotlar uyushtirish. Sinfda o`tkazilgan tarbiyaviy ishlar yuzasidan pedagogik kengashlarda hisobot berish;

Darslarga muntazam kelmaydigan, tarbiyasi og`ir o`quvchilar bilan ishlashda ularning ota-onalari, huquq-tartibot idoralari bilan hamkorlik qilish;

O`quvchilarni ota-onalar va kattalarga hurmat ruhida tarbiyalash, kamtarlik, saxiylik va saxovatparvarlik, insonlarga yordam berishga tayyor turish, mehribonlik, mehnatsevarlik xislatlarini singdirib borish.

O`quvchilarni har tomonlama kamol toptirish, ularni qiziqish, imkoniyat va qobiliyatlariga qarab fan to`garaklari, sport seksiyalari, badiiy-estetik, texnik, ekologik, sayyohlik va o`lkashunoslik yo`nalishidagi to`garaklarga, klublarga jalb etish;

Qobiliyatli va iste'dodli o`quvchilarni rag`batlantirish, iqtidorli bolalar ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga ko`maklashish;

O`quvchilar dunyoqarashini milliy madaniyatning asosi bo`lgan musiqa va qo`shiq, raqs, kino, adabiyot, xalq og`zaki ijodi, teatr, naqqoshlik va me'morchilik kabi xalq amaliy san'ati turlari vositasida kengaytirish maqsadida ularni madaniyat maskanlariga jalb etish;

O`quvchilarning yozgi sog`lomlashtirish oromgohlarida dam olishini tashkil etish, shuningdek, kuzgi, qishki va bahorgi ta'tillarini mazmunli o`tkazishlari uchun sharoit yaratish;

O`quvchilarning madaniy dam olishlari, sayohatlarini uyushtirish, yo`l harakati xavfsizligini ta'minlash;

Maktabda o`tkaziladigan turli tadbirlar (bayramlar, ko`rik-tanlovlar, sport musobaqalari, uchrashuvlar, kechalar va boshqalar)da o`z sinfining faol ishtirokini ta'minlashdir.

6.3.Tarbiyaviy ish faoliyat samaradorligini oshirish shart –sharoitlari haqida ma'lumot berish

Sinf jamoasi bilan birgalikda sinf faollarini saylash va sinf ishlarini rejalashtirish, tarbiyaviy soatlarni belgilash, o`quvchilar davomatini muntazam kuzatib borish;

Sinfda o`quvchilarni ahil jamoaga jipslashtirish va tashabbuskor

o`quvchilarni qo`llab-quvvatlash, sinf jamoasining ehtiyoj va qiziqishlarini chuqur va har tomonlama o`rganish;

Har bir o`quvchining o`zi uchun kun tartibini tuzishlarini tashkil etish, bu tartibning bajarilishini nazorat qilish;

O`quvchilar huquqiy savodxonligini oshirish, har bir fuqaro, shaxs va maktablar tomonidan bajarilishi shart bo`lgan qonun hujjatlari haqida tushunchalar berib borish, qonunga hurmat hissini shakllantirish;

Bolalar va o`smirlar uchun chop etiladigan gazeta va jurnallarni targ`ib etish, obunani tashkil qilish, sinf devoriy gazetasining chiqarilishiga ko`maklashish.

Sinf o`quvchilarining maktab(ustavida belgilangan) ichki tartib-qoidalarini bajarishlarini ta'minlash;

Sinf jurnallari va boshqa zaruriy hujjatlarning to`g`ri yuritilishini ta'minlash;

O`quvchilar o`zlashtirishini yuqori darajaga ko`tarish, tartib-intizomni saqlash maqsadida sinf majlislarini o`tkazib borish;

O`quvchilarni, o`qishda erishgan yutuqlari, umumiy foydali mehnatda, maktab hayoti va jamoatchilik ishlarida faol qatnashganliklarini e'tiborga olib, taqdirlash haqida taklif berish;

Sog`lom turmush tarzi, oilaviy hayot gigiyenasi hamda jismoniy tarbiya, zararli odatlardan saqlanish kabi masalalarga e'tibor berish;

O`quvchilarning o`zlashtirmaslik sabablarini aniqlash va uni bartaraf etish uchun fan o`qituvchilari bilan birgalikda yordam berish;

Pedagogik jamoa, psixologlar bilan hamkorlikda bitiruvchi sinf o`quvchilarini ta'limning keyingi bosqichiga yo`naltirish;

Maktab tibbiyot xodimlari, o`qituvchilari, psixolog, ota-onalar bilan hamkorlikda o`quvchilarning sog`ligini muhofaza qilish, ma'naviy, ma'rifiy, jismoniy va aqliy jihatdan rivojlanish muvofiqligini nazorat qilish;

Maktabda texnika xavfsizligi qoidalariga, sanitariya-gigiyena tartibiga, o`quvchilarni muhofaza qilish qoidalari talablariga rioya qilishni ta'minlash;

Shuningdek, o`z malakasini oshirib turish, o`z sohasi bo`yicha o`tkaziladigan turli miqyosdagi seminarlarda ishtirok etish kabi vazifalardan iborat.

O`ziga biriktirilgan sinf o`quvchilarining dars va imtihonlarida ishtirok etadi. Bo`sh o`zlashtiruvchi o`quvchilar uchun qo`shimcha darslar tashkil etilishi bo`yicha takliflar beradi.O`quvchilar tarbiyasiga oid ilg`or ish tajribalarini amalga

oshirish bo`yicha maktab ma’muriyatiga tashabbus bilan chiqadi. Tarbiyaviy soatlarni rejalashtirishda o`quvchilarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, maktabning umumiy rejasiga qo`shimcha yoki o`zgarishlar bo`yicha taklif kiritishi mumkin.Sinf faollari ishini nazorat qiladi. O`quvchilarning sinf yig`ilishlarini uyushtiradi va sinf faollari(kengashi) bilan birgalikda yig`ilish kun tartibini belgilaydi. O`quvchilarning o`qishda erishgan yutuqlari, umumiy foydali mehnatda, maktab hayoti va jamoatchilik ishlarida faol qatnashganliklarini e’tiborga olib taqdirlashga tavsiya etish haqida takliflar beradi. O`quvchilarning ota-onalari bilan ta’lim-tarbiya masalalari yuzasidan suhbatlashadi, hamkorlik qiladi, pedagogik maslahatlar beradi. O`quvchilar xulqini baholaydi. Sinf rahbarining ishi reja asosida olib boriladi. Uning ish rejasi maktabning umumiy rejasi asosida direktorning ma’naviy-ma’rifiy tarbiya ishlari bo`yicha o`rinbosari tomonidan tasdiqlanadi. Sinf rahbarining yillik ishlarini rejalashtirish, sinfda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish va o`tkazishga yordam berish, ular samaradorligini oshirish, sinf rahbarlari ishlarini muvofiqlashtirish, ish tajribalarini ommalashtirish maqsadida maktabda sinf rahbarlari uslubiy birlashmalari tashkil etiladi. Sinf rahbarlari uslubiy birlashmalariga maktabdagi barcha sinf rahbarlari a’zo bo`ladilar.

Nazorat uchun savollar

1.Sinf rahbarning faoliyati haqida tushuncha bering

2. Sinf rahbari ishining asosiy qismlari nimadan iborat

3. Tarbiyaviy ish faoliyati nimadan iborat

7-Mavzu:Sinf rahbarining o'quv faoliyati samaradorligini oshirish yo'llari

7.1.O'quvchilarni o'rganish usullari

Guruhdan tashqari tarbiyaviy ishiarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakilantirishning eng zamonaviy va qulay yoʻnalishiarini topib joriy etishga bogʻliq. Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holda keltirish uchun tarbiyaning asosi boʻlgan barcha gʻoyalar qaytadan koʻrib chiqilishi, asosiy eʻtibor oʻquvchi shaxsiga qaratilishi, yillar davomida toʻplangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Oʻzbekistonda yoshiarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ular ongiga umuminsoniy va milliy-madaniy, maʻnaviy, ahloqiy qadriyatlarni singdirishi talab etiladi.

Guruhiarda darslarni turli shakilarda tashkil etish:

1. Oʻyin, suhbat, bahs, uchrashuv, ertalik, oilada, jamoat joylarda, mahallalarda har bir dars maqsadining aniqligi, tarixiyligi va zamonaviyligi bilan odob -ahioq tushunchalarini tarbiyalashga qaratilishi.

2. Oʻquv mashgʻulotini rang-barang usuilar: audio, video, koʻrgazmalilik, jonli soʻz taʻsirida tashkil etilishi.

3. Oʻqituvchini yangi texnologik mahoratga ega boʻlishi va ijodkorligi.

Tarbiyaviy soatlarni maqsadiga koʻra xilma-xil shakilarida tashkil etish mumkin:

1. Ijodiy dars.
2. Ertalik darsi.
3. Bahs.
4. Suhbat.
5. Sayohat darslari.
6. Uchrashuvli dars kabilar.

Yangi oʻquvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantirish maqsadida kino, televideniye, maʻnaviy oʻyinlar, mushoiralar qoʻllanilishi mumkin. Kishilik jamiyatining har bir sohasi u yoki ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal qilishda insondan mahorat talab etishini xalq ogʻzaki ijodiyotida, yozma yodgorliklarida, afsona, doston, ertak, hissa, hikoyat, rivoyatlarda hamda hurfikrli, dono, maʻrifatparvar, mutafakkirlarimizning asarlarida atroflicha talqin etilgan. Shu asarlardan oʻquvchilarni maʻnaviy-ahloqiy jihatdan tarbiyalashda bu asarlardan keng foydalanish mumkin. Har bir tarbiyachining dunyoqarashi, tarbiyasi odobligi, uning muomalasida namoyon boʻladi. Oʻquvchilarni sevish, ularni hurmat qilish yaxshi xislatiarni yuzaga keltirishi mumkin. Agar oʻqituvchi oʻz oʻquvchilariga nisbatan befarq, ayniqsa mensimasdan munosabatda boʻlsa, bunday oʻqituvchini oʻquvchilar hurmat qilmaydi va obroʻsi tushib boradi.

7. 2.O’quvchilarga tarbiyaviy ta’sir etish usullari.

Guruhdan tashqari tarbiyaviy ishiarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo‘nalishiarini topib joriy etishga bog‘liq. Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holda keltirish uchun tarbiyaning asosi bo‘lgan barcha g‘oyalar qaytadan ko‘rib chiqilishi, asosiy e‘tibor o‘quvchi shaxsiga qaratilishi, yiliar davomida to‘plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. O‘zbekistonda yoshiarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash, ular ongiga umuminsoniy va milliy-madaniy, ma‘naviy, ahloqiy qadriyatlarni singdirishi talab etiladi. O‘quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda guruh rahbari o‘z oldiga quyidagi maqsad va vazifalarni qo‘yadi:

- yosh avlodni ma‘naviy-ahloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma‘naviy tarxiy an‘analarga, urf-odatlari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishiab chiqib amalga joriy etishidir;

-shaxsning aqliy, ahioqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishi;

-yoshiarni erkin fikrlashga tayyorlash hayot mazmunini tushunib olishga ko‘maklashish, o‘z-o‘zini idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o‘z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg‘otish;

-o‘quvchilarni miiliy, umuminsoniy qadriyatlar, vatanimizning boy ma‘naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo‘lgan talabiarini shakllantirish, malaka hosil qildirish, tobora o‘stirib-boyitib borish va estetik tushunchalarni shakllantirish;

-har bir o‘quvchini bilimdonligini va ijodiy imkoniyatiarini aniqlab ularni rivojlantirish, inson faoliyatining turli sohalarda joriy qilib ko‘rish. O‘quvchilar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo‘llab-quvvatlar uchun shartsharoitlar yaratish;

-insonparvarlik odobi me‘yorlarini shakllantirish, birg‘birini tushunadigan, mehribonlik, shaftaqlilik, irqiy va milliy kamsitishiarga toqatsizlik, muomala odobi kabi tarbiya vositalari (nohaqlikka, yolg‘onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik) keng qo‘llanilishi lozim;

-vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, jamiyatimizda yashayotgan odamlar bilan o‘zaro munosabat – muloqotni o‘rganish, o‘z xalqiga, davlatiga, uning himoyasi uchun hamisha shay bo‘lib turish, O‘zbekiston Resublikasi va boshqa davlatlarning ramzlariga hurmat bilan qarash,

- yosh avlodni O‘zbekiston Konstituttsiyasiga, bayrog‘iga, gerbiga, madhiyasiga, prezidentiga sadoqatli qilib tarbiyalash;

-qonuniy jamoa ahioqi va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas‘uliyat hislarini rivojlantirish, o‘zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish uchun fidoyilik, ekologik ta‘lim-tarbiya berish;

-mustaqil respublikamiz O‘zbekistonning ichki va tashqi siyosatiga to‘g‘ri va holisona baho berishga o‘rgatish, uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishiariga aralashmaslik, ochiq-oshkora tashqi siyosatiga va o‘z xalqining turmush darajasini oshirishga yo‘naltlrilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatni to‘g‘ri tushuntirmog‘i kerak.

-turmushda eng oliy qadriyat hisobiangan mehnatga ijodiy yondashish fazilatlarini shakilantirish;

-sog‘lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo‘lish istagini shakilantirish;

-yoshiarimizni erkin mustaqil fikrlashga o‘rgatish;

-barkamol avlodga xos odobiilik san‘ati va madaniyatini o‘rgatish;

-o‘zbek xalqining milliy urf-odat, an‘ana va qadriyatlarini amalda qo‘llash malakalarini shakilantirish;

-insoniyat tarixiy taraqqiyoti jarayonida madaniy, ma‘naviy, milliy merosdagi avlod-ajdodlarimizdan qolgan odob-ahloq haqidagi bilimlardan boxabar etish;

-Marakaziy Osiyo mutafakkir va ma‘rifatparvarlarning asarlaridagi xikmat, o‘git va nasihatiarni o‘rgatib, ularga amal qilishni uqtirish;

-tabiatga to‘g‘ri munosabatning mohiyatini, tabiyatni muhofaza qilish

insonning burchi ekanligini, ekologik nochorlikka olib keladigan sababiarni anglash va baholash bo‘yicha bilimlar berish;

-ota-ona va vatan oldidagi burchni va unga sodlqlik nima ekanligini anglatish;o‘z-o‘zini anglash shart-sharoltlarini, inson qadri va xurligini anglash, uning tabiatini, milliy va umumiusoniy madaniyatini, ona tilishini saqlash, ma‘naviy taraqqiyotni bozor iqtisodiyoti bilan uzviy rivojlanishini tushuntirib berish;

-yuksak insoniy fazilatlar mohiyatini anglatish, ularga ongli munosabatda bo‘lish, yaxshini-yomondan ajrata olish bilimiga ega bo‘lishini tushuntirish;

-ta‘lim-tarbiya jarayonida beriladigan bilimlar yaxlit va ijtimoiy shart sharoitlar, milliy va tarixiy, ma‘naviy omiliar, umuminsoniy qadriyatlar mohiyatini tushuntirish;

-o‘quvchilarni bilim olish bilan birgalikda yuksak insoniy komillik mohiyatinitushunib amal qilishga o‘rgatish;

-darslarda ma‘naviy, ma‘rifiy, iqtisodiy, huquqiy, kasbiy tushunchalarning mohiyatini uzluksiz anglatib borishi muhimdir;

-odob-ahioqqa xos sifatlarni o‘quvchilarning kundalik ehtiyojiga aylantirish;

-o‘quvchilarda mehnat ko‘nikmalarini, ijodiy mustaqil fikrlashni, kasb tanlashga va atrof olamga ongli munosabatni hosil qilish;

-ahloqiylikning oddiy hayotiy qoidalari bo‘lishi kattalarga hurmat, kichiklargaizzat, oilada bir-birini e‘zozlash, mehmon kutish va boshqalarni kundalik turmushga singdirib borishi. O‘quvchilarni tarbiyalashda (o‘quvchi) o‘qituvchi quyidagilarni hisobga olishi kerak;

-tarbiyaning o‘quvchilar ruhiyati va yosh xususiyatiga mosliglni hisobga olish;

-o‘quvchilarning aqliy-ma‘naviy munosabatlari ta‘sirini o‘rganish;

-o‘qituvchi-tarbiyachining savodxonlik darajasi, san‘at va mahorati;

-O‘quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda darslarni ijodiy, noan‘anaviy, suhbat, o‘yin, tabiatda, bahs-munozara, uchrashuv shaklida bo‘lishi maqsadga muvofiqdir.

Nazorat uchun savollar

1.O‘quvchilarni o’rganish usullari nimadan iborat

2. O‘quvchilarga tarbiyaviy usullari haqida tushuncha bering

3.Tarbiyaviy tasir usullarini ayting

8-Mavzu: O’quvchilar bilim sifatini oshirish va sinfda intizomni mustahkamlash.

8.1.O’quvchilarni bilimga bo’lgan qiziqishlarini oshirish usullari.

Dunyoqarash tabiat, ijtimoiy jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashiar va e‘tiqodlar tizimidir. Mazkur tizim doirasida ijtimoiy-g’oyaviy, falsafiy, iqtisodiy, tabiiy-ilmiy, ma‘naviy-axloqiy, estetik, huquqiy va ekologik bilimlar negizida shakilangan e‘tiqodlar asosiy tarkibiy unsurlar sifatida namoyon bo’ladi.

Muayyan dunyoqarashga ega bo’lish shaxsda atrof-muhit, ijtimoiy munosabatiar, mehnat faoliyati va ishiab chiqarish jarayoni, sub‘ektlarga nisbatan ma‘lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchiarini to’laqonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas‘uliyat tuyg’usiga ega bo’lishi uchun zamin yaratadi.

Shaxsda dunyoqarash izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta‘lim-tarbiyaning yo’lga qo’yilishi, uning turli yo’nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatiar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o’zo’zini tarbiyalab borishi natijasida shakilanadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakilanishida ta‘lim muassasalarida o’qitilishi yo’lga qo’yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o’zlashtirilishi muhim o’rin tutadi.

Saxsning ma‘naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondoshuvlari, uning uchun stuvor ahamiyatga ega bo’lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyiliar mohiyati u ega bo’lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O’z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta‘minlaydi. O’z mazmunida ezgu g’oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo’layotgan ijobiy fazilatiarning boyib borishiga yordam beradi.

Dunyoqarash o’z mohiyatiga ko’ra, ilmiy (muayyan falsafiy tizimga ega) va oddiy (muayyan falsafiy tizimga ega bo’lmagan) dunyoqarash tarzida farqlanadi. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o’zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g’oyalar yotadi.

Shaxs dunyoqarashini shakilantirish uzoq muddatli, dinamik xususiyatga ega murakkab jarayon sanaladi.

Aqliy tarbiya va ilmiy dunyoqarashning asosiy belgilari va mohiyati. Shaxs dunyoqarashining shakilanishida aqliy tarbiya muhim o’rin tutadi. Aqliy tarbiya shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to’g’risidagi bilimlarmi berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkurini shakilantirishga yo’naltirilgan pedagogik faoliyat bo’lib, uni samarali yo’lga qo’yish asosida dunyoqarash shakilanadi. Binobarin, chuqur bilimlarga ega bo’lish tabiiy hamda ijtimoiy jarayonlarning mohiyatini anglash, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini ko’ra va baholay olishga imkon beradi.

Aqliy tarbiya o’quvchilarni ilm-fan, texnika, texnologiya hamda ishiab

chiqarish sohalarida qo’lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishtirish, ularda ijodiy, erkin, mustaqil fikrlash ko’nikmalarini hosll qilishga zamin yaratadi.

Aqliy ta‘lim va tarbiya birligi asosida shaxsda tafakkur (ijtimoiy voqeahodisalarning ongda to’laqonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli) rivojlanadi. Manbalarning ko’rsatishicha, aqliy tafakkurning mavjud darajasini belgilash bir qadar murakkab bo’lib, quyidagi belgilarga ko’ra aniqlanishi mumkin:

Ilmiy bilimlar tizimining mavjudligi.

Mavjud ilmiy bilimlarni o’zlashtirib olish jarayoni.

Fikrlash ko’nikmasiga egalik.

Bilimlarni egallashga bo’lgan qziqish hamda ehtiyojning yuzaga kelganligi. Aqliy tafakkur uzoq muddat hamda tinimsiz izlanish natijasida yuzaga keladi. Uning shakllanishida ilmiy qarash va e‘tiqod o’ziga xos o’rin tutadi.Aqliy tarbiya jarayonida quyidgi vazifalar hal etiladi:

Tarbiyalanuvchilarga ilmiy bilimlarni berish.

Ularda ilmiy bilimlarni o’zlashtirishga nisbatan ongli munosabatni qaror toptirish.

Mavjud bilimlardan amaliyotda foydalanish

Ko’nikma va malakalarini tarkib toptirish.

Bilimlarini doimiy ravishda boyitib borishga intilish tuyg’usini shakllantirish.

Bilimlarni o’zlashtirishga yordam beradigan psixologik qobiliyatlar (nutq, diqqat, xotira, tafakkur, ijodiy xayol) va xususiyatlar (aniq maqsadga intilish,qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur yuritish, o’z fikrini asoslash, mavjud ma‘lumotlarni umumlashtirish, guruhiashtirish, mantiqiy xulosalar chiqarish va hokazolar)ni rivojlantirishbilishi va ularga amal qilishi darkor.

Aqliy tarbiyani samarali tashkil etish shaxsda ilmiy tafakkurning yuzaga kelishini ta‘minlaydi. Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuvni anglatadi

Ilmiy qarash (yunoncha «idea»- g’oya, tasavvur, tushunchalar yig’indisi) -muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g’oya bo’lib, u shaxs tomonidan mavjud ilmiy bilimlar tizimi puxta o’zlashtirilganda, bilimlarni bir-biri bilan taqqoslash, solishtirish, predmet, hodisa yoki jarayon mohiyatini tahlil qilish natijasida yuzaga keladi. O’quvchilarni ijodiy fikrlashga o’rgatish, ixtirochilik ko’nikmalarini shakllantirish ular tomonidan ilmiy izlanishlarni olib borish va ma‘lum ilmiy qarashlarni ilgari surilishiga zamin yaratadi.

E‘tiqod dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, tabliy, iqtisodiy, huquqiy, ma‘naviy-axloqiy, estetik hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko’rinishi; muayyan g’oyaga cheksiz ishonch bo’lib, uning shakllanishi bir necha bosqichda kechadi. Birinchi bosqichda ular beqaror va vaziyat taqozosiga ko’ra o’zgaruvchanlik xususiyatini kasb etadi. Ikkinchi bosqichda ma‘naviy-axloqiy qarashlarning barqaror tamoyillariga aylanadi.

Mavjud talab, jamiyat tomonidan tan olingan axloqiy qoidalardan chetga chiqish qiyin, ziddiyatli vaziyatlarda ongli harakatni tashkil etish, irodaviy sifatlarga tayangan hoida ish ko'rish taqozo etiladi.

Uchinchi bosqichda, e'tiqod barcha vaziyatlarda ham ustuvor ma'naviy-axloqiy tamoyil bo'lib qoladi. O'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlar hayotiy munosabatlar jarayonida keng qo'llanilganda, ularning asl mohiyati chuqur his qilingan va anglangandagina e'tiqodga aylanadi.

XXI asrda, men ishonaman, madaniyat uchun, ilmu ma'rifat uchun jonini beradigan va buni hayotining asosiy maqsadi qilib qo'yadigan yangi avlod paydo bo'ladi. Biz ana shu avlod uchun yashayapmiz. Biz ana shu olijanob maqsadlarni odamlar ongiga singdirish uchun harakat qilayapmiz. Biz kutayotgan avlod mana shu boylikni dunyodagi eng katta boylik deb bilsa, hayotini shunga baxshida etsa, bilingki, odamzod yorug' kunlarga erishishi muqarrar».

O'quvchilarning bilish faoiligini taraqqiy ettirishda guruh rahbarining vazifalari o'quvchilarning bilish faoiligini taraqqiy ettirishda guruh rahbarining vazifasi quyidagilardan iborat:

1. Bilimga qiziqish va muhabbat uyg'otish.

O'quvchi bilimga qiziqmasdan turib o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. O'quvchida o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch xosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish ayniqsa, ahamiyatlidir. O'quvchidagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni yengishga, faolligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqilligi kamol topishiga olib keladi.

2. O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lish va unga mas'uliyat bilan yondashish.O'quv mehnatiga ongli munosabatda bo'lishlik ta'limning, ijtimoiy, o'qishning shaxsiy ahamiyatini tushunish demakdir. Guruh rahbarlari o'quvchilarga ularning bosh vazifasi-o'qish ekanligini tushuntirishi kerak. O'qishga mas'uliyat hissi, faqat Vatan oldidagi burchgagina emas, keng ijtimoiy qamrovli – jamoa, o'qituvchilar, ota-onalar va o'z oididagi mas'uliyat, ularning fikrlari, ma'quilashiarini eshitishga intllish, guruh, o'quv jamoasida munosib o'rinni egailashga ham tegishlidir. Guruh rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o'quvchining faoliyatini quyidagi shartlar asosiga qurish bilan bog'liq.

3. O'quv madaniyatini oshirish. O'zlashtirishning past bo'lishi aksariyat hoilarda, o'quvchilarda o'quvni tizimli va rejali olib borish iqtidori va ko'nikmasining shakllanmaganligidan kelib chiqadi.Endi bevosita ana shu ishiar mazmuni bilan tanishib chiqamiz.

Guruh rahbari tarbiyaviy ishiarni amalga oshirish jarayonida o'qish nafaqat har kimning shaxsiy ishi, balki ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ish ekanligini o'quvchilarga tushuntirib boradi. butun xalqimiz ta'lim muassasasi dargohidan chuqur bilimli, hayotga har tomonlama tayyorlangan kishilarning mutaxassis yetishib chiqishini kutmoqda. Bular haqida guruh majlislarida, har bir o'quvchi bilan alohida yoki bir guruh o'quvchilar bilan o'tkaziladigan suhbatlarda, turli tarbiyaviy tadbirlarda guruh rahbari batafsil gapiribб guruh rahbarining va fan o'qituvchilarining asosiy vazifasi har bir o„quvchining

faoliyatini quyidagi shartlar asosiga qurish bilan bog'liq:

faoliyatni reja asosiga qurish;

qunt bilan ishiash;

pala-partishlikka yo'l qo'ymaslik, saranjomlikka o'rganish;

bilinı sifatini oshirish;

qiyinchiliklarni yengish;

o'quv mehnatida muayyan rejimga itoat etish;

o'quv mehnatini o'quvchining dam olishi bilan to'g'ri almashtirib borilishidir;

o'qishda o'rtoqlarcha o'zaro yordam uyushtirish;

o'rtoqlarcha o'zaro yordam guruhda ulgurmovchilikning oldini oladi,

guruh jipsligini oshiradi, jamoatchilik ruhining shakilanishiga olib keladi;

guruh o'qituvchilari bilan hamkorlik qilish;

Guruh rahbari ta'lim-tarbiyaviy ishiarni yakka o'zi emas, balki shuguruhda dars beruvchi boshqa o'qituvchilar bilan hamkorlikda olib borish kabilar beradi. O'qish bu jiddiy mehnat ekanligini va bunga astoydil yondashish, katta mas'uliyat bilan qarash kerakligi o'quvchilarga tushuntirib boriladi. «Bilim – takrorlash mevasidir», – degan edi Abu Rayhon Beruniy. Guruhda va uyda ko'p va jiddiy ishiaydigan o'quvchilar, odatda o'qishda va mehnatda katta muvaffaqiyatiarga erishadllar. Har qanday muvaffaqiyatning zamirida tinimsiz mehnat yotadi. O'quvchilarni o'qishga mas'uliyat bilan qarash ruhida, ko'chirib olishga qarshi nafrat ruhida tarbiyalash kerak.

Guruh majlislarida vaqti-vaqti bilan mazkur masalalar butun mazmun-mohiyati bilan muhokama qilinishi, shu orqali o'quv mashg'ulotlariga loqaydlık bilan qaraydigan o'quvchilarga sezilarli ta'sir o'tkazish kerak.

Guruhning o'zlashtirish masalasi atrofida jamoatchilik fikrining shakilanishi, bu borada guruh devoriy gazetasi imkoniyatlaridan foydalanish yaxshi natijalar beradi.

O'quvchilarni bilimga bo'lgan qiziqishiarini oshirishda ularning nazariy bilimlarini mustaqil ravishda qo'llay bilishiarini hisobga olish ayniqsa, uhimdir. Bu tajriba juda ko'p ta'lim muassasalarida muvaffaqiyatli qo'llanilib kelinmoqda. O'quvchilarga biror bir fan bo'yicha ko'rgazmali qurol yoki biror jihoz yasab kelish buyuriladi. Bunda «Agar tirishsang, bu sening qo'lingdan keladi» degan gapni uning qulog'iga quyish kerak. Buni o'quvchi nafaqat oddiy topshiriq, balki o'qituvchining ishonchi sifatida ham qabul qiladi.

To'g'risini aytganda, bunday narsalarni yasash uchun o'quvchi yetarli nazariy bilimga ega bo'lishi kerak. O'quvchi topshiriqni puxta qilib bajarishi uchun u yoki bu fan asoslarini o'rganishga, o'z bilimini chuqurlashtirishga harakat qiladi, o'zi yasayotgan o'quv quroliga, ushbu fanga nihoyatda qiziqib qoladi. Shu bilan birgalikda, har bir yasalgan narsa zamirida mehnat yotganligini his qiladi, guruh va ta'lim muassasasi jihozlarini avaylashga o'rganadi.

2. Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida bilish hamda inson aqliy tafakkuri masalalariga alohida o'rin bergan Xususan, Abu Nasr Forbiy inson tomonidan borliqni anglanishi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini hal qiluvchi omil sifatida baholaydi.

Allomaning fikricha, inson tanasi, miyasi, sezgi organlari u tug'ilganda mavjud bo'lgan bo'lsa, aqliy bilimi, ma'naviyati, ruhiyati, intellektual va axloqiy sifatlari, xarakteri, dini, urf-odatlari, ma'lumoti tashqi olam, ijtimoiy muhit ta'sirida, odamlar bilan tashkil etayotgan munosabatlari jarayonida shakilanadi. Abu Nasr Forobiyning e'tiroficha, inson aqli, fikri uning ruhiy jihatdan yuksalishining mahsulidir. Inson bilimlarni o'zlashtirar ekan, borliqda tirik mavjudotning yaratilish tarixigacha bo'lgan ma'lumotlarni o'zlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jihatdan asoslaydi.

Allomaning mazkur fikrlarini davom ettirgan holda Abu Rayhon Beruniy quyidagilarni ilgari suradi: «Inson narsa va hodisalarning faqat tashqi sifati hamda xususiyatlari haqida bilim olmay, balki tafakkuri, aqli tufayli narsa va hodisalarni taqqoslaydi, bir-biri-bilan solishtirib ko'radi, o'z bilimlarining chinligini aniqlaydi»

Mutafakkir, shuningdek, odamlar tomonidan bilimlarni o'zlashtirilib borishi yangi bilimlarning yaratilishiga olib kelishini aytadi: «Ilmlar ko'pdir. Ular zamoni iqboili bo'lib, turli fikr va xotiralar ularga qo'shilib borsa, ko'payadi. Odamlarning ilmlarga rag'bat qilishi, ilmlarni va ilm ahilarini hurmatlashi o'sha iqbolning belgisidir. (Ayniqsa) hukmron kishilarning ilm ahlini hurmat qilishi turli ilmlarning ko'payishiga sabab bo'ladi»

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida bilim tushunchasiga sharh berish bilan birga bilimning chuqur o'zlashtirilishi donishmandlik ekanligini alohida qayd etadi: «Ilm narsalarning inson aqli yordami bilan o'rganilishidir. Bilim deb esa, narsalarni idrok qilishga aytiladi. Bu shundayki, inson aqli uni xato va yo'ldan toymasdan turib unga erishishi kerak bo'ladigan narsadir. Bordiyu, bu daliilar ochiq-oydin bo'lsayu, isbotlar chinakamiga bo'lsa, u holda bunga hikmat – donishmanlik deyildi»

Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilig» («Saodatga boshiovchi bilim») asari ta'bir joiz bo'lsa, bilimning mohiyati, uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati, inson kamolotini ta'minlashdagi roli, yozuvliklarni bartaraf etuvchi vosita ekanligi to'g'risidagi qomus sanaladi. Allomaning fikricha, bilimli bo'lish ezgu ishiar tantanasini ta'minlovchi garov bo'lib, uning yordamida hatto osmon sari yo'l ochiladi:

Ushbu fikrlarni ifoda etganda alloma naqadar haq edi. Zero, oradan to'qqiz o'n asr vaqt o'tgach, inson nafaqat osmonga ucha oldi, balki koinotni ham zabt etishga muvaffaq bo'ldi.

Bahovuddin Naqshbandiy tariqatida avliyolik kuch-quvvatini ezgulikka, ilmma'rifatni rivojlantirishga yo'naltirish etakchi o'rin tutadi. Binobarin, ilm-ma'rifat zulm va bid'atdan forig' bo'lish yo'lidir. Ailoma tomonidan ilgari surilgan «Xilvat dar anjuman», «Safar dar vatan» g'oyalari mavjud bilimlarni suhbat hamda amaliyot yordamida o'zlashtirish maqsadga muvofiqligiga ishoradir. Zero, bahsmunozaralarda, doimiy izlanishlarda hosil bo'lgan ilm puxta va mustahkam bo'ladi.

Hamma ezguliklar bilim nafi tufaylidur,
Bilim tufayli, go'yo ko'kka yo'l topiladi
Hech gap qolmadi ma'lum bo'lmagan,

Juda oz sir qoldi, mavhum bo'lmagan.
Bilimim haqida chuqur o'ylasam –
Bildim-ki, hech narsa ma'lum bo'lnagan

Alisher Navoiy bilimlarni izchil, uzluksiz o'zlashtirish zarurligini uqtiradi. Shuningdek, ilm o'rganish mashaqqatli yumush bo'lib, uni o'rganishda ayrim qiyinchiliklarni engib o'tishga to'g'ri kelishi, bu yo'lda chidamli, qanoatli, bardoshli bo'lish orqaligina mukammal bilimga ega bo'lish mumkinligini ta'kidlaydi.

Abduila Avloniy esa inson aqliy kamoloti xususida to'xtalar ekan, quyidagilarni bayon etadi Ailoma bilim insonni jaholatdan qutqarishning eng samarali vositasi ekanligiga ham urg'u beradi: «Ilm bizni jaholat qorong'usidan qutqarur, madaniyat, ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'liardan, buzuq ishiardan qaytarur, yaxshi xulq, odob sohibi qilur. Bugun hayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilmga bog'liqdur»

O'quvchi dunyoqarashini shakllantirishning bir necha maqbul shakl, metod va vositalari bo'lib, ular sirasida ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy-g'oyaviy, iqtisodiy, huquqiy, estetik va ekologik mavzularda tashkil etiluvchi suhbatlar, bahsmunozaralar, ma'ruzalar, muammoli vaziyatlarni yaratish asosida o'quvchilarni fikrlashga undovchi amaliy treninglar, debatlar, mustaqil ishiar, shuningdek, ishchanlik o'yinlari yanada samarali sanaladi.

Mustaqil ishiarni tashkil etish, xususan, muayyan mavzu asosida o'quvchilarni kichik ilmiy izlanishiarni olib borishga yo'ilash ularning dunyoqarashiarini yanada boyib borishida poydevor bo'lib xizmat qiladi. O'smir hamda o'spirinlarni ma'lum nazariya yoki ta'limotlarning g'oyalariga hisbatan tanqidiy munosabat bildirish, metodologik mohiyatini ochib berish, shaxsiy fikrlarini bayon etishda asosli dalillarga tayangan holda ish ko'rishga undash ham o'zining ijobiy natijalarini beradi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining izchil, uzluksiz, tizimli hamda, aniq ijtimoiy maqsad asosida tashkil etilishi, mazkur jarayonda, fanlararo aloqadorlik, shuningdek, dunyoqarashni shakilantirishda samarali sanaluvchi barcha mavjud omillarning birligiga tayangan holda ish ko'rish ko'zlangan maqsadga erishishning kafolatidir.

Mazkur holat ma'lum ijtimoiy voqea-hodisalar mohiyatini turli nuqtai nazardan baholash, ularning rivojini ko'ra bilish, bir holatdan ikkinchi holatga o'tishini kuzatish, ularning o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi, bir-birini taqozo etishini tushuna olish imkonini beradi. Ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayonida fanlararo aloqadorlik, ijtimoiy va tabliy omiliarning o'zaro muvofiq kelishiga erishish omillari, atrof-muhit hamda «Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat muqaddas bir fazilatdur, zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatur, zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir qilur, ilmsiz odam mevasiz daraxt kabidur» ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shaxs kamolotini ta'minlashga erishish imkoniyatlaridan unumli foydalanishga intilish maqsadga muvofiqdir. Ta'lim muassasalarida o'quv predmetlari sifatida tavsiya etilgan fanlar asoslarining o'quvchilar tomonidan chuqur

o'zlashtirilishi ularda keng dunyoqarashni shakilantirishga yordamı beradi. O'qituvchilar o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakilanishi xususida g'amxo'rlik qila borib, doimiy ravishda ular tomomidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni amaliyotda qo'llay olinishiga e'tibor berishiari zarur. Fan o'qituvchilari u yoki bu qonuniyatlar va ularning mohiyati bilan o'quvchilarni tanishtirib borar ekanlar, o'quvchilarga turli hayotiy vaziyatlarda ulardan foydalanish yoki ularga tayanib ish ko'rish lozimligini tushuntirib borishiari kerak. Dunyoqarashning shakilanishida jamiyatda ustuvor o'rin tutgan mafkuraviy g'oyalar va ularning mohiyatidan to'laqonli xabardor bo'lish o'ziga xos ahamiyatga ega. Shu bois ta'lim muassasalarida yo'lga qo'yilayotgan ta'lim-tarbiya, xususan, ijtimoiy-gumanitar va tabiiy fanlar asoslari mohiyati bilan o'quvchilarni tanishtirish jarayonida O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy hayotida bosh mezon sifatida e'tirof etilgan milliy istiqlol g'oyasi va mafkura mazmunida ilgari surilgan qarashlar xususida batafsil ma'lumotiar berib borish, ularga nisbatan o'quvchilarda muayyan munosabatni shakilantirish pedagogik jihatdan samarali yo'l hisobianadi.

2. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakilantirishning tarkibiy qismi O'zbekiston Respublikasida, bozor munosabatiari shakilanayotgan sharoitda o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish va ularda iqtisodiy faoliyatni yurita olish ko'nikma, malakalarni shakilantirish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy tarbiya ta'lim muassasalarida yo'lga qo'yilayotgan iqtisodiy ta'lim bilan chambarchas hoida olib boriladi. Iqtisodiy tarbiyani tashkil etishda oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilik o'rtasidagi mustahkam hamkorlikka tayanish ijobiy natijalarni kafolatlaydi. Shuningdek, o'quvchilarga iqtisodiy bilim asoslari (iqtisod, oila xo'jaligini yuritish va boshqarish, ishiab chiqarish jarayonini tashkil etish, ishiab chiqarishni moliyalashtirish, kapital, tadbirkor, tadbirkorlik faoliyati, kichik va o'rta biznes, ijara, shartnomalar va ularni tuzish, banklar, bank operatsiyalari, byujdetni shakilantirish, daromad, bankrot, biznes-reja va boshqalar) borasida chuqur bilimlar berish va ularni takomillashtirish davr talabi hisobianadi. Iqtisodiy tarbiya – o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oila byudjetini shakilantirish, oila xo'jaligini yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakilantirishdan iborat bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi sanaladi

Iqtisodiy mavzulardagi suhbat, bahs-munozara, hamda treninglar, ishiab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuvlar, ishiab chiqarish korxonalariga uyushtiriluvchi ekskursiyalar, tadbirkorlik yoki muayyan kasbiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalarini shakilantiruvchi ishchanlik o'yinlari, o'quvchilarning ishiab chiqarish borasidagi ijodiy qobiliyatlarini namoyish etishga imkon beruvchi ko'rik -tanlovlar, ularning iqtisodiy tafakkurini o'stiruvchi iqtisodiy yo'nalishdagi konferensiya, seminar va munozaralarni tashkil etish iqtisodiy tarbiya samaradorligini ta'minlaydi. Iqtisodiy tarbiyani tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi

3. Bozor iqtisodiyotiga o'tishda xalqning tub manfaatiarini ko'zlash,

davlatning iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish tashkilotchisi va etakchisi bo'lishi

4. Pul siyosatini olib borishda mustaqil bo'lish, valyuta zahiralarini boyltish

5. Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda qonun ustuvorligiga erishish, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, barcha mulk shakilarini teng huquqliligi va huquqiy jihatdan bab-baravar muhofaza etilishi.Iqtisodiy tarbiyani tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. O'quvchilarda iqtisodiy ong va tafakkur, xususan, mavjud moddiy boyliklarga nisbatan oqilona munosabatni tarbiyalash;

2. Ularda muayyan kasbiy yoki ishiab chiqarish ko'nikma va malakalarini shakilantirish;

3. Ularni iqtisodiy ishiab chiqarish jarayoniga faol jalb etish;

5. Ular tomonldan tor doirada bo'lsada tadbirkorlik faoliyatining yo'lga qo'yilishiga erishish:

4. O'quvchilarda tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishga nisbatan ehtiyoj va layoqatni yuzaga keltirish;

Iqtisodiy sohada amalga oshirilayotgan islohotlarni samarali tashkil etish uning ilmiy asoslarini ishiab chiqishni taqozo etadi.

Ekologik ta'lim o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy arayonidir. Nazariy ekologik bilimlar (ekologik ong) hamda atrof-muhit va tabiat muhofazasi yo'lida olib borilayotgan faoliyat birligi ekologik madaniyatni shakilantirishga xizmat qiladi. Ekologik ong tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi bo'lib, mmurakkab ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Ekologik faoliyat esa ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui demakdir. Ekologik tarbiya ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar hal etilishi zarur

Ekologik madaniyat o'quvchining ijtimoiy talabiarga muvofiq tabiat va atrofmuhit muhofazasini tashkil etish qobiliyatl.

Ekologik tarbiya ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi bo'lib, uni tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar hal etilishi zarur:

1. O'quvchilarning ta'lim jarayonida o'zlashtirgan ekologik bilimlarini yanada oshirish.

2. Ularning tabiat va atrof-muhit ekologiyasi to'g'risidagi tasavvurini boyltish.

3. O'quvchilarda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash ijtimoiy zaruriyat ekanligi to'g'risidagi e'tiqodni shakilantirish.

4. O'quvchilarda ekologik faoliyat ko'nikma va malakalarni tarbiyalash hamda ularning tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash jarayonida faol ishtirok etishiariga erishish.

Oila va jamiyatda tashkil etilayotgan ekologik tarbiyaning suhbat, davra suhbati, ekskursiya, bahs-munozara, ijodiy tanlovlar, uchrashuv, ijtimoiy-foydali mehnat (shanbalik, hashar, ko'kalamzorlashtirish) kabi shakl hamda

suhbat, kuzatish, amaliy faoliyatni tashkil etish, rag'batlantirish va jazolash kabi metodlar yordamida tashkil etish o'quvchilarda ekologik madaniyatni qaror topishini ta'minlaydi. O'quvchi tarbiyasida ishtirok etayotgan sub'ektlarning shaxsiy namunalari, o'quv manbalari, badiiy adabiyotlar, ommaviy axborot vositalari (shu jumladan, Internet) materiallari va ularning g'oyalari o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakilantirishning muhim vositalari sanaladi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxs dunyoqarashini shakilantirishning muhim omili. Shaxs dunyoqarashining shakilanishida ma'naviy-axloqiy tarbiya ham muhim o'ringa ega bo'lib, uni samarali tashkil etish o'quvchida ma'naviy-axloqiy ongni shakllantirishga yordam beradi. Axloqiy tarbiya muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyatni shakilantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismlaridan biri sanaladi. Axloqiy tarbiyaning asosi axloq va axloqiy me'yorlardir. Axloq (lotincha «moralis» xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs hatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi. Axloqiy me'yorlar to'g'risidagi bilimlar o'quvchilar ongiga ta'lim va tarbiya jarayonida singdirilib boriladi. Axloqiy tarbiyaning natijasi o'quvchilarda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatning shakilanishida ko'rinadi.

Axloqiy ong - ijtimoiy ong shakilaridan biri bo'lib, jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari, shuningdek, milliy istiqlol g'oyasining o'quvchilar ongida aks etishidir.

Axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari hamda axloqiy madaniyat ta'limtarbiya jarayonida yo'lga qo'yilayotgan axloqiy, ijtimoiy–g'oyaviy, iqtisodiy, huquqiy, estetik va ekologik mavzulardagi suhbat, bahs-munozara, debatlar xalq xo'jaligining turli sohalarida fidokorona mehnat qilayotgan, ilm-fan, madaniyat, ishiab chiqarish hamda sport sohalarida yuksak darajadagi muvaffaqiyatlarni qo'lga kirish bilan O'zbekiston Respublikasi nomini jahonga mashhur qilayotgan, uning obro'-e'tiborining oshishiga o'zining munosib hissasini qo'shayotgan shaxslar hayoti va faoliyat to'g'risidagi ma'lumotlardan samarali foydalanish, vatanparvarlik namunalarini ko'rsatgan, xalq qahramonlari namunasida shakilantiriladi.

Axloqiy tarbiya o'quvchilarda dunyoqarashni shakilantirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, uni samarali tashkil etishda ong, his-tuyg'u hamda xulq-atvor birligiga erishish maqsadga muvofiqdir. Zero, ular birligida ma'lum kamchiliklarning yuzaga kelishi ham o'quvchilarning komil shaxs bo'lib kamol topishiariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Dunyoqarash tabiat, jamiyat, inson tafakkuri hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashiar va e'tiqodlar tizimidir.

Yuksak ma'naviy komillik, yurt ozodligi, obodligi va xalq farovonli yo'lida fidokorona mehnat qilish, o'ziga va atrofdagilarga nisbatan talabchan bo'lish, o'zida irodaviy sifatlarni tarbiyalay olish, intiluvchanlik, tashabbuskorlik,

tashkilotchilik, ijodkorlik hamda mustaqil fikrlash layoqatiga ega bo'lish kabi xislatiarni mustaqil O'zbekiston Respublikasi hayotida ustuvor bo'lgan tamoyiliar sifatida e'tirof etish mumkin.

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi asoslari tayanch omiliar sifatida namoyon bo'ladi. Axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida axloqiy mazmundagi suhbat, ma'ruza, bahs - munozara, konferensiya, seminar hamda debatiardan foydalanish o'zining ijobiy natijalarini beradi. O'quvchilarning bilish faoiligini taraqqiy ettirishda guruh rahbarining vazifalari. O'quvchilarning bilish faoiligini taraqqiy ettirishda guruh rahbarining vazifasi quyidagilardan iborat. Bilimga qiziqish va muhabbat uyg'otish.

8.2.Sinf rahbarining tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash usullari.

O'quvchi bilimga qiziqmasdan turib, o'qishga intilmaydi, muvaffaqiyatli o'qiy olmaydi. O'quvchida o'z kuchiga va qobiliyatiga ishonch hosil etish, o'qishga jalb etish, ilk yutuqlari uchun rag'batlantirish ayniqsa ahamiyatlidir. O'quvchidagi o'qishga qiziquvchanlik qiyinchiliklarni engishga, faoiligini oshirishga, ishonch uyg'otishga va mustaqiiligi kamol topishiga olib keladi.O'quv madaniyatini oshirish va o'qishda o'rtoqlarcha o'zaro yordam uyushtirish Ma'lumki, ongli intizom va mas'uliyat hissini sezish ta'lim muassasasida olib boriladigan tarbiyaviy ishiar tizimining samarasi hisobianadi.

Guruhda intizomni saqlash va joriy qilish faqat guruh rahbarining ishi deb tushunuvchilar ham uchrab turadi. Bu mutlaqo noto'g'ri fikr. Intizom uchun butun guruh, pedagogik jamoa mas'uldir. Intizomni tarbiyalash juda qiyin va murakkab tarbiyaviy jarayondir. Shunisi ham borki, ko'p vaqt qilingan mehnatni bir paytning o'zidayoq yo'qqa chiqarish mumkin. Masalan, guruh rahbari va ayrim fan o'qituvchilari darslarida o'quvchilar jim, intizomli o'tirishadi, darslarni berilib tinglashadi, o'quv yumushiari bilan band bo'lishadi; ba'zi o'qituvchilarning darslarida buning aksi: o'quvchilar qiy-chuv qilishadi, bir-biriga qog'oz otishadi, partaning ostiga kirib yashirinishadi, natijada o'qituvchi tajanglashadi, o'quvchilar bilan ixtilofga boradi. Bunday ayanchli manzara har bir ta'lim muassasasi hayotida uchrab turishi tabiiy.Nega shunday bo'ladi? Bu holatda o'sha fan o'qituvchisining o'zi aybdordir. Negaki u dastiabki mashg'ulotlaridayoq o'z «siri»ni o'quvchilarga o'ldirib qo'ygan. O'ta ko'ngilchan, so'zlari, harakatiari ta'sirsiz, bo'shang, muloyim, o'quvchilarni o'ziga jalb qilolmaydi, tashkilotchilik qobiliyatiga ega emas. Xo'sh natija nima bo'ladi? O'qituvchi o'z kayfiyatini buzadi, jismonan charchaydi, o'quvchilarni uradi, dars maqsadiga erishish u yoqda tursin, darsni to'liq o'tolmaydi, bundan ham yomoni, o'quvchilar intizomini buzadi, guruhda tarqoqlikni, boshboshdoqlikni vujudga keltiradi. Mana, sizga birgina bo'shang o'qituvchining keltirgan ziyoni.

O'quvchilarda intizomni tarbiyalamasdan turib, ularni ta'lim muassasasiga, atrof-muhitga, kishilarga, darslarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uy vazifalarini bajarishga, saranjomlikka o'rgatish qiyin. Ongli

intizomni tarbiyalash – ta'hm muassasasining asosiy vazifasi hisobianadi.

Guruh rahbarlari xuddi shunday holatlarga o'z e'tiborlarini qaratishlari lozim. Butun guruh o'qituvchilari oldiga yagona pedagogik talabiarni, qattiqqo'llikni, guruhda intizomni saqlash, o'quvchilarga bo'lgan talabchanlikni oshirishni alohida vazifa qilib qo'yish lozim.

Yana shuni ham aytish kerakki, intizom deganda o 'quvchilarning partada qimirlamay o'tirishini emas, balki ongli intizomni tushunish kerak. Ko'pgina o'qituvchilar o'zicha intizom o'rnatmoqchi bo'lib guruhga qosh-qovog'idan qor yog'dirib kiradilar, dag'dag'a qilib, o'quvchilarni siquvga oladilar. Bu bilan mutlaqo kelishib bo'lmaydi. Zo'ravonlik asosiga qurilgan tartib yaxshilikka olib bormaydi. Bu murg'ak qalbiarga adovat urug'ini sochadi, ularni sovuqqon, qo'rqoq, jur'atsiz, yolg'onchi, ozurda qilib qo'yadi.

Darslardagi tartib-intizomni saqlashning eng yaxshi usuli o'quvchilar ishonchini qozonishdir. Darsni qizg'in, ijodiy, ko'rgazmali quroliar yordamida o'tib, ularning havasini va hayratini uyg'otish, lol qoldirish, dars o'tilgach birorta ham o'quvchini «beish» qoldirmaslik – har biriga o'ziga xos amaliy topshiriqlar berish ayni muddaodir.

Intizomli bo'lish nafaqat ta'lim muassasasida, balki o'quvchining kelgusi hayotida ham asqotishadi. Chunki, inson hayotidagi har qanday holatda ham tartib intizom muhim ahamiyatga ega.

5. O''quv ishiari va mehnatiga ongli munosabatda bo'lish.

Ta'lim muassasasi o'quvchilarining bilimga qiziqishi ularning hayotiy ehtiyojlariga bevosita bog'liqdir. Ta'lim muassasasi hovlisidagi bog', tokzor, ssiqxonada o'tkaziladigan amaliy jarayon–daraxtlarni butash, ularga payvand solish, tok kesish, daraxt o'tqazish, issiqxonalarda pomidor, sabzavotlar etishtirish qoidalari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Bu hol ularni botanika, geometriya, jo'g'rofiya, mehnat fanlariga havas, ularni sevib o'rganishga rag'bat uyg'otadi. Axir, yuqoridagi fanlardan chuqur bilim va malaka hosil qilmay turib, mazkur ishiarning mohir ustalari bo'lib etishish mumkinmi? O'quvchilarga ijtimoiy fanlarga qiziqishni orttirish uchun ularni turli madaniy-ma'rifiy tadbirlarga tortish ahamiyatlidir. Huddi shuningdek, fizika, ximiya, biologiya, tarix, mehnat, astronomiya, chet tili fanlari ham o'quvchilarda havas o'yg'otadigan juda katta hayotiy amaliy imkoniyatlarga egadir. Bilimga bo'lgan qiziqishni shakllantirish va o'stirishda guruhlarni, o'quv sharqning faylasuf shoiri Shayx Sa'diy:

Agarda muailim bo'lsa beozor,
Bolalar sinfni qilishar bozor,

- deb bejiz aytmagan xonalarini va ta'lim muassasasi binosini jihozlash ham katta ahamiyat kasb etadi, o'quvchilarda turli qarashlar, did, dunyoqarashni shakilantiradi, estetik zavq uyg'otadi, tegishli ma'lum sohalarga havas uyg'otadi.

Bugungi kunda turli fanlar bo'yicha qiziqarli adabiyotlar nashr qilinmoqda: «Mashhur kishilar hayotidan», «Qiziqarli matematika», «Qiziqarli botanika», «Qiziqarli jo'g'rofiya», «O'simliklar hayoti», «Bizni o'rab turgan olam», «Tariximizga bir nazar» va hokazo ilmiy-ommabop turkumdagi bu

kitobiar o'quvchilar qo'liga berilsa, ular hayotida albatta burilish yasashi turgan gap. Kitobdan ham yaqinroq do'st, undan ham qudratliroq tarbiya vositasi bormi o'zi? O'quv jarayonida fanlar bo'yicha o'zaro bog'lamishga katta e'tibor berish kerak. Bundan o'qituvchiyu o'quvchi ham yutadi. Bunga bir necha misoilar keltirish mumkin. Fizika darsida masalalar yechish asnosida matematika formulalaridan foydalaniladi. Matematika darslarida fizik kattalikiar va o'lchov birliklari qo'llaniladi. Bulardan tashqari ikkala fan birgalikda o'rganadigan mavzular bo'ladiki, ularda ikkala fan o'qituvchisi ham bir darsda o'z sohalari bo'yicha tushuncha bersalar nur ustiga nur bo'ladi. Adabiyot-tarix, mehnat-botanika, tarix-jo'g'rofiya juftliklari faoliyatida ham bunday imkoniyatlar cheksizdir. O'quvchining muayyan bir fanga qiziqishiga suyanib turib, unda boshqa fanlarga ham ongli ravishda yondashish va fan asoslarini o'rganishga havas uyg'otish mumkin bo'ladi.

O'quvchilarni bllish faolligini takomillashtirish uchun to'garak, fakul'tativ mashg'ulotlari jarayonida kengroq foydalanish lozim. Guruh rahbari o'z o'quvchilarining qiziqishi, moyilligi, uy sharoiti haqida ma'lumotlar bilan fan o'qituvchilarini tanishtiradi, o'quvchiga qanday munosabatda bo'lish kerakligi haqida maslahatlar beradi. Hatto, shunday ham bo'ladiki, biror fandan o'zlashtirmayotgan o'quvchi bilan guruh rahbarining o'zi bevosita ish olib boradi. «Ikkalamiz bu topshiriqni bajarmasdan qo'ymaymiz», deb dalda beradi shogirdiga. Kerak bo'lganda, a'lochi o'quvchilarni yoki ushbu fan o'qituvchisini ham ko'makka chaqiradi. Bundan o'quvchini ko'ngli tog'dek ko'tariladi, yolg'iz emas ekanligini tushunadi, topshiriqni o'zlashtirishga harakat, havas uyg'onadi.O'quvchilarda o'quv mehnatiga javobgarlik va mas'ullik hissini tarbiyalash, juda muhimdir. Mas'ullikni sezmagan o'quvchi pala - partish o'qiydi. Mas'ullik kishini sergak torttiradi, o'quv faoliyatiga alohida javobgarlik hissi bilan qarashga undaydi. Ma'lumki, ongli intizom va mas'uliyat hissini sezish ta'lim muassasasida olib boriladigan tarbiyaviy ishiar tizimining samarasi hisobianadi.

O'quvchilarning intizomli bo'lishida guruh rahbarining xizmati katta. U darsda va darsdan tashqari vaqtlarda turli tarbiyaviy usuilardan foydalanib, o'quvchilarda intizomni tarbiyalab boradi, guruhda aniq rejim va ichki tartib o'rnatishga kirishadi; jihozlash, tozalik va tartibni joriy etib boradi. Bu ishiarni guruh rahbari bir o'zi emas, balki o'qituvchilar, guruh jamoasi, faollari va ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiradi.

Guruhda intizomni saqlash va joriy qilish faqat guruh rahbarining ishi deb tushunuvchilar ham uchrab turadi. Bu mutlaqo noto'g'ri fikr. Intizom uchun butun guruh, pedagogik jamoa mas'uldir. Intizomni tarbiyalash juda qiyin va murakkab tarbiyaviy jarayondir. Shunisi ham borki, ko'p vaqt qilingan mehnatni bir paytni o'zidayoq yo'qqa chiqarish mumkin. Masalan, guruh rahbari va ayrim fan o'qituvchilari darslarida o'quvchilar jim, intizomli o'tirishadi, darslarni berllib tinglashadi, o'quv yumushiari bilan band bo'lishadi; ba'zi o'qituvchilarning darslarida buning aksi: o'quvchilar qiy-chuv qilishadi, bir-biriga qog'oz otishadi, partaning ostiga kirib yashirinishadi, natijada o'qituvchi tajanglashadi, o'quvchilar bilan ixtilofga boradi. Bunday

ayanchli manzara har bir ta'lim muassasasi hayotida uchrab turishi tabliy.

Nega shunday bo'ladi? Bu holatda o'sha fan o'qituvchisining o'zi aybdordir.

Negaki u dastlabki mashg'ulotlaridayoq o'z «siri»ni o'quvchilarga oldirib qo'ygan. Uta ko'ngilchan, so'zlari, harakatlari ta'sirsiz, bo'shang, muloyim, o'quvchilarni o'ziga jalb qilolmaydi, tashkilotchilik qobiliyatiga ega emas.Xo'sh natija nima bo'ladi? O'qituvchi o'z kayfiyatini buzadi, jismonan charchaydi, o'quvchilarni uradi, dars maqsadiga erishish u yoqda tursin, darsni to'liq o'tolmaydi, bundan ham yomoni o'quvchilar intizomini buzadi, guruhda tarqoqlikni, boshboshdoqlikni vujudga keltiradi. Mana, sizga birgina bo'shang o'qituvchining keltirgan ziyoni.

O'quvchilarda intizomni tarbiyalamasdan turib, ularni ta'lim muassasasiga, atrof-muhitga, kishilarga, darslarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, uy vazifalarini bajarishga, saranjomlikka o'rgatish qiyin. Ongli intizomni tarbiyalash – ta'lim muassasasining' asosiy vazifasi hisobianadi. Guruh rahbarlari huddi shunday holatlarga o'z e'tiborlarini qaratishiari lozim. Butun guruh o'qituvchilari oldiga yagona pedagogik talabiarni, qattiqqo'llikni, guruhda intizomni saqlash, o'quvchilarga bo'lgan talabchanlikni oshirishni alohida vazifa qilib qo'yish lozim.Yana shuni ham aytish kerakki, intizom deganda o'quvchilarning partada qimirlamay o'tirishini emas, balki ongli intizomni tushunish kerak. Ko'pgina o'qituvchilar o'zicha intizom o'rnatmoqchi bo'ladilar. Guruhga qosh-qovog'idan qor yog'dirib kiradilar, dag'-dag'a qilib o'quvchilarni siquvga oladilar, gah desa qo'lga qo'nadigan qilmoqchi bo'ladilar. Bu bilan mutlaqo kelishib bo'lmaydi. Zo'ravonlik asosiga qurilgan tartib yaxshilikka olib bormaydi. Bu murg'aqk qalbiarga adovat urug'ini sochadi, ularni sovuqqon, qo'rqoq, jur'atsiz, yolg'onchi, ozurda qilib qo'yadi.

Darslardagi tartib-intizomni saqlashning eng yaxshi usuli o 'quvchilar ishonchini qozonishdir. Darsni qizg'in, ijodiy, ko'rgazmali quroliar yordamlda, ular havasini va hayratini uyg'otish, lol qoldirish, dars o'tilgach birorta ham o'quvchini «beish» qoldirmaslik–har biriga o'ziga xos amaliy topshiriqlar berish ayni muddaodir. Intizomli bo'lish nafaqat ta'lim muassasasida, balki o'quvchining kelgusi hayotida ham asqotishi turgan gap. Chunki, inson hayotining chigal va murakkab so'qmoqlarida ham tartib-intizom muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda guruh rahbarining maqsadi va vazifalari O'quvchilarda intizomlilikni tarbiyalashda guruh rahbarining maqsadi va vazifalari. Guruh rahbari o'z o'quvchisini doimo o'rganib borishi uchun faqat o'quvchilar bilangina emas, balki o'qituvchilar bilan, o'quvchilarning ota-onalari bilan ham ish olib borishi kerak.

Pedagogik texnologiyalarni qo'llashda o'qituvchi quyidagi qoidalarga amal qilishi lozim.

Guruh xonasining jihozi va ko'rinishi o'quvchilarning estetik tarbiyasiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Guruh rahbarining ko'rgazmali qurollardan samarali foydalanish, o'quvchilarni darsdan bo'sh vaqtlaridan foydalanish va o'quvchilar ijodiy pedagogik texnologiyalarni qo''llashda o''qituvchi quyidagi qoidalarga amal qilishi lozim:

1. Zamonaviylik – ta‘lim-tarbiya amaliyotga asoslangan tajriba, sinovdan o‘tgan didaktika sohasidagi yangiliklarni joriy etish.
2. Tarbiya mazmunini uzluksiz yangilab borish.
3. Umumiy va milliy qadriyatlar sohasidagi yangi-yangi ijodlarni o‘rganib borish.
4. Tarbiya jarayonida o‘quvchi bilan o‘quvchi faoliyatini optimal-lashtirish, faollashtirish. Ularning ichki ruhiyati va tarbiya darajasini kengaytirish.
5. Ilmiylik – yangi usul, vosita muammosi holatiaridan foydalanib, o‘quvchilarni mustaqil fikrlash va o‘zini anglashga o‘rgatish.
6. Buning uchun o‘quvchilarni rejadagi mavzular asosida amaliy faoliyatga jalb etish muhimdir.
7. Ilg‘or tajribalarga suyanish.
8. Tarbiyaning maqsadini aniqligi, mazmunining zamonaviyligi, milliy ma‘naviy qadriyatlar bilan boyitilishi, o‘quvchining ijodiy mustaqil faoliyati, tarbiya jarayonida maqol,matal, ertaklardan o‘rinli foydalanish, o‘yin teks savollari, ko‘rgazmali quroliar, savol va topshiriqlardan foydalanish.
9. Yangi pedagogik texnologiyani amalga oshirish uchun o‘qituvchi nazariy chuqur bilimlarga ega bo‘lishi kerak qobiliyatlarini o‘stirishda ularni har tomonlama kamol toptirishga yordam beradi.

Darsdan tashqari vaqtlarda o‘quvchilarning jamoat toshiriqlarini bajarishini, to‘garaklarda ishtirok etishini nazorat qilish kerak. O‘quvchilarni sevish, ularni hurmat qilish yaxshi xislatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Agar o‘qituvchi o‘z o‘quvchilariga nisbatan befarq, ayniqsa mensimasdan munosabatda bo‘lsa, bunday o‘qituvchini o‘quvchilar hurmat qilmaydi va obro‘si tushib boradi.

Nazorat uchun savollar

1.O‘quvchilarni bilimga bo’lgan qiziqishiarini oshirish usullarini ayting
2. Tarbiyasi og’ir o‘quvchilar bilan ishiash usullari haqida tushuncha bering
3. Tarbiyasi og’ir o‘quvchilarga xos xususiyatiarni ayting

9-Mavzu: Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyati samaradorligini oshirish usullari.

9.1.Sinf rahbarining ish faoliyatini o'rganish usullari.

Ijtimoiy munosabatlar ko'lamining kengayishi o'sib kelayotgan avlodni o'ta murakkab xususiyatga ega munosabatlar jarayoniga har tomonlama yetuk etib tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Psixologik, intellektual va fiziologik jihatdan yetuk inson hayotiy qarama-qarshilik, xususan, turli buzg'unchi g'oyalar ta'siriga tushib qolish, nosog'lom turmush kechirish va noqonuniy hatti-harakatlarni sodir etishdan o'zini saqlab qola oladi. Shuningdek, shaxsning aqliy salohiyatga egaligi jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omlldir. O'zbekiston Respublikasida, demokratik va huquqiy jamiyat barpo etilayotgan mavjud sharoitda yosh avlodning mustaqil va erkin fikrlay olishi ro'y berayotgan voqea-hodisalarga shaxsiy munosabtini bildirishga imkon beradi. Ijtimoiy borliqda kechayotgan o'zgarishiarga hisbatan shaxsiy nuqtai nazarning shakllanishi shaxs faolligini ko'rsatuvchi muhim jihatlardan biridir. Qolaversa, mustaqil fikr egasi bo'lgan shaxs o'z imkoniyatiari, qobiliyatini erkin namoyon eta oladi.

Muvaffaqiyatli ravishda olib borilayotgan ta'limiy islohotlarning ham asosiy maqsadi erkin, mustaqil fikriga ega barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iboratdir Mavzuning maqsadi va vazifasi shaxsning shakllanishida oila muhiti, jamoa jamiyatning ta'sirini ifodalash, shaxsn ing jamoaga, jamiyatga aloqadorligi tushunchalarini shakllantirishdir.Komil insonni shakllanirish masalasi barcha davrda, ham muhim ijtimoiy vazifa sifatida kun tartibiga qo'yilgan. Xususan, zardushtiylik dinida komlllikning asosi ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal (harakat)dan iborat ekanligi ta'kidlansa, islom ta'limoti g'oyalariga ko'ra yetuklikning bosh mezoni – llmlilik, billmli bo'lishdir.

Sharq mutafakkirlarining asarlarida ham komil inson qiyofasining yoritilishiga alohida ahamiyat berilgan. Xususan, Abu Nasr Forobiy komil insonni shakllantirish va fozil jamoa (yetuk jamiyat)ni shakllantirish tarbiyaning bir butun, yaxlit ikki yo'nalishi ekanligiga urg'u beradi. Allomaning fikricha, fozil jamiyat komil inson sa'y-harakati bilan barpo etilishi mumkin. Shu bois, mamlakatni boshqaruvchi shaxs o'zida eng oliy insoniy fazilatlarni mujassam eta olishi zarur, deb hisobiaydi. «Aql to'g'risida»gi risolasida Abu Nasr Forobiy rahbar shaxs qiyofasida namoyon bo'lishi lozim bo'lgan o'n ikki fazilatni keltirib o'tadi. Bizning fikrimizcha, mazkur fazilatlar har bir zamonaviy shaxsda o'z aksini topa olishi kerak, zero, ular inson hayotini mo'tadil kechishi hamda muayyan kasbiy faoliyatlarni tashkil etishda muvaffaqiyatlarga erishishni kafolatlaydi.

Abu Rayhon Beruniy ham komillikning asosini ilmli bo'lishda deb hisobiaydi va barcha illatlarning asosiy sababi ilmsizlikdir, deya urg'u beradi. Allomaning fikricha, axloqiylik, to'g'rilik, odillik, tadbirkorlik, o'zini vazmin tutish, kamtarlik, insof, ehtiyotkorlik, shuningdek, adolatli va vijdonli bo'lish

komil inson qiyofasida aks etishi zarur bo'lgan eng asosiy sifatlardir.

Abu Ali ibn Sino ham kamolotga erishishning birinchi mezon sifatida bilimli bo'lishni alohida qayd etadi. Bilimli insonning adolatli bo'lishi esa uning yanada yuksalishini ta'minlaydi, deya baholab alloma, adolatni ruhiy lazzat (ruhiy xotirjamlik)ning muhim ko'rsatkichi ekanligini uqtiradi.

Alisher Navoiy asarlarida komil inson muammosi markaziy o'rinni egallaydi va o'z orzusidagi komil inson shaxsini asarlarining qahramonlari timsolida gavdalantirishga urinadi. Mutafakkir qarashiarida komil inson quyidagi sifatlarga ega bo'lishi borasidagi g'oya llgari suriladi: aqlli, axloqli, bilimli, ijodkor, qobiliyatli, dono, kamtar, insonparvar, sahovatli, sabr-qanoatli, adolatli, muruvvatli, sog'lom, jismonan baquvvat, mard va jasur

Abdulla Avloniy komil insonni tarbiyalash borasidagi qarashiari bilan Sharq mutafakkirlarining fikrlarini boyitar ekan, komil inson qiyofasida, yana shuningdek, vatanparvarlik, hamda intizomlilik sifatlari ham namoyon bo'lishi kerak, deb hisobiaydi. Alloma miliat taqdirining jonkuyari sifatida milliy tll taraqqiyoti jamiyat ma'naviy rivojini ta'minlovchi asosiy omil, deya baholaydi.

O'quvchilar jamoasining shakllanish bosqichiari Jamoaning vujudga kelish uchun to'rt bosqich zarur. Jamoaning shakllanish bosqichiarida dastlab o'qituvchi butun guruhga talab qo'yadi hamda mazkur jarayonda jamoa faollarining shakllanishiga alohida e'tibor qaratadi. Navbatdagi bosqichda muayyan darajada shakliangan jamoa faoliari (aktlvi) jamoa a'zolari oldiga ma'lum talabiarni qo'yadi. Uchinchi bosqichda esa jamoa umumiy holda jamoaning har a'zosidan muayyan tarzdagi faoliyatni olib borishni talab qiladi. So'nggi (to'rtinchi) bosqichda esa jamoaning har bir a'zosi o'z oldiga mustaqil ravishda jamoa manfaatlarini ifoda etuvchi talabni qo'yish layoqatiga ega bo'ladi. Ushbu jarayon mohiyatini quyidagicha bayon etish mumkin:

Jamoaga qo'yilayotgan talabiar mazmunidagi farq jamoa rivojlanishi bosqichini aniqlovchi yorqin tashkiliy ko'rsatkich sanaladi. Jamoaning amaliy aoliyati mazmuni, jamoa a'zolarining jamoa oldidagi javobgarligi, ular o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, shuningdek, ularning xulq -atvori axloqiy kamolot darajalarini ko'rsatuvchi muhim belgilar sifatida namoyon bo'ladi. Jamoani shakliantirishda uning hayotini belgilovchi ichki jarayonining mohiyatini inobatga olish zarur.

Jamoaning shakllanish bosqichiarini belgilash shartli hisobianadi, zero, jamoaning shakllanishi muayyan chegara yoki oraliq qa ega emas. Shunga qaramay o'qituvchilk nuqtai nazaridan jamoaning shakllanishini muayyan bosqichiariga ajratish juda muhimdir. O'quvchilar jamoasini ma'lum rivojlanish bosqichiarga ajratish alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar jamoasi rivojlanishining har bir bosqichi jamoa a'zolariga nisbatan samarali o'qituvchlik ta'sir ko'rsatishning maqbul shakl va metodlarini tanlash imkonini beradi.

Jamoa rivojlanishining birinchi bosqichi. Mazkur bosqichda talab faqat o'qituvchilar tomonidan qo'yiladi. Bu jamoa rivojlanishining boshiang'ich nuqtasidir. Ushbu davrdagi jamoa hali tarbiyalovchi jamoa bo'lmay, balki «tashkil etuvchi birlik» (sinf yoki guruh) hisobianadi. Ushbu bosqichda

o'quvchilar o'qituvchi tomonidan talabiarning qo'yilishiga e'tiborsiz qaraydilar. Jamoa a'zolarining uzluksiz ijodiy faoliyatini tashkil qilish va ularni muayyan (yagona) maqsad atrofida birlashtirishga erishish orqaligina jamoa qaror topadi.

O'quvchilarning jamoa faoliyatida ishtirok etishi tufayli asta-sekin boyib boradigan tajriba, faoliyat natijasini birgalikda muhokama qilish, qilinajak ishiarni rejalashtirish jamoa a'zolarida mas'uliyat, javobgarlik, faoliyat biriligi, shuningdek, ishchanlik munosabatining paydo bo'lishi, o'quvchilarda jamoa f aoliyatiga nisbatan qiziqishni paydo bo'lishiga olib keladi. O'quvchilarning jamoa faoliyatini tashkil etish borasdagi tajribaga ega emasliklari bois so'z yuritilayotgan bosqichda o'qituvchining asosiy maqsadi jamoa a'zolarini oddiy tarzda uyushtirishdan iborat bo'ladi.

Ushbu bosqichda o'qituvchining talabchanligi, jamoaning barcha a'zolariga birday talabni qo'ya olishi, u tomonidan qo'yilayotgan talabning qat'iyligi, izchilligi hamda murosasizligi muhim omil hisobianadi.

O'quvchilar jamoasining rivojlanish bosqichlari rivojlantirish uchun zarur bo'luvchi sharoitning hali mavjud bo'la olmaganligini hisobga olish zarur. Jamoa hayotining birinchi bosqichida jamoa faolining paydo bo'lishi ushbu davr uchun xarakterli hodisadir. Jamoa faoli (aktivi) muayyan guruhning shunday a'zolaridirki, ular jamoa manfaatiga muvofiq tarzda harakat qiladilar, o'qituvchi faoliyati va talabiga nisbatan xayrixohlik bilan munosabatda bo'ladilar. Faollar o'qituvchining yaqin yordamchilari sifatida ish olib boradilar.

Jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi. Ushbu bosqich jamoa faolining o'qituvchi talabini qo'llab-quvvatlash hamda o'z navbatida uning o'zi bu talabiarni jamoa a'zolari zimmasiga qo'yishi bilan tafsiflanadi. Endilikda o'qituvchi jamoada paydo bo'lgan va u bilan bog'liq muammo, masalalarni yolg'iz o'zi hal qilmaydi. Jamoa faoli bilan maxsus tarbiyaviy ish olib borish orqali bu ishga uni jalb etadi. Ushbu bosqichda jamoa hayotini tashkil qilish usuli murakkabiashib boradi, ya'ni, jamoa o'zini-o'zi boshqarishga o'tadi.

O'quvchilar amaliy faoliyatining doimiy ravishda murakkabiashib borishi mazkur davrning muhim xususiyati sanaladi. Ikkinchi bosqichda jamoaning muhim ishlarini o'quvchilar tomonidan mustaqil rejalashtirilishi, tadbirlarni o'tkazishga tiyyorgarlik, uni o'tkazish hamda faoliyat natijalarini muhokama qilish jamoa faoliyatining ijodiy xususyat kasb etishini ko'rsatuvchi omillar sanaladi. Jamoaning ijobiy rivojlanishi uning a'zolarida motiv (rag'bat)larning paydo bo'lishi, ijodiy hamkorlik va o'zaro yordam munosabatlarining tez sur'atlar bilan rivojlanishiga olib keladi.Jamoada mustaqil faoliyatning yuzaga kelshida jamoa faolin ing roli beqiyosdir. Ammo jamoa faolining jamoa a'zolari orasida hurmat qozona olishi, ularga namuna bo'lishi, o'z burchiarini aniq va puxta bajarishi hamda o'z mavqelaridan noo'rin foydalanmasliklari juda muhimdir. Bu o'rinda A.S.Makarenkoning jamoa faoliga nisbatan «jamoa vijdoni» deya bergan ta'rifini eslab o'tish joizdir. Jamoa faoli birmuncha imtiyozlar (huquqlar)ga ega bo'lsada, ayni paytda uning o'ziga ham oshirilgan talabiarning qo'yilishi maqsadga muvofiqdir.

Jamoaning rivojlanishi bu bosqichda to'xtab qolishi mumkin emas, chunki, faoliyat ko'rsatayotgan kuch jamoaning bir qismigina, xolos. Bordi-

yu, jamoaning rivojlanishi ushbu bosqichda to'xtatib qolinsa, jamoa faolining guruhning boshqa a'zolari bilan qarama-qarshi qo'yish xavfi tug'ilishi mumkin. Bu bosqichda jamoaning barcha a'zolarining alohida faoilik ko'rsatishga erishishiari zarur sanaladi.

Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichi. Jamoa faliyatida bu bosqich anchagina sermahsul hisobianadi. A.S.Makarenkoning aniqlashiga ko'ra, bu davrda butun jamoa «ayrim o'zini chetga olib qochuvchi, injiq shaxs»larga talab qo'ya boshiaydi.

Jamoa ishiga ushbu bosqichda faqat faolgina emas, balki uning butun a'zolari qiziqadi. Jamoa hayotidagi uchinchi bosqich, ijtimoiy fikr mavjudligi bilan ifodalanadi. O'qituvchi mazkur yo'nalishda maqsadga muvofiq va izchil ish olib borgan sharoitdagina ijtimoiy fikrni shakilantirishga erishishi mumkin. Shu maqsadda u yoki bu tadbir rejasi, jamoaning birgalikdagi faoliyati va uning a'zolari hatti-harakati jamoa bo'lib muhokama qilinadi, turli mavzularda suhbatlar va ma'ruzalar uyushtiriladi, o'quvchilar o'rtasida samarali axborot vositalari yordamida ijtimoiy-g'oyaviy, axloqiy, estetik, ekologik, huquqiy, iqtisodiy va hokazo bilimlarning targ'iboti tashkil etiladi. O'qituvchi jamoa a'zolarining birgalikdagi faoliyatini tashkil etar ekan, jamoa a'zolarining ijodiy tajribasiga hissa qo'shish imkonini beradigan o'zaro munosabatlarni shakllantirishga ta'sir ko'rsatadigan shakl va metodlardan foydalanadi. A.S.Makarenko jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlarining ichki xususiyatlariga katta ahamiyat bergan edi. Pedagog jamoada shakllangan eng muhim quyidagi belgilarni ajratib ko'rsatgan edi.

Jamoaning har bir a'zosida, ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni maqsadga muvofiq ravishda tashkil etish ko'nikmasini hosil qila olish jamoa a'zolari orasida barqaror insoniy munosabatlarning tarkib topishiga yordam beradi.

Jamoada barqaror insoniy munosabatlarning yuzaga kelishining sababi uning a'zolarini ijobiy, madaniy-ma'rifiy mazmunga ega bo'lgan ishiarni tashkil etishda faol ishtirok etishiaridir.Jamoa rivojlanishining uchinchi bosqichda ko'rsatib o'tilgan xususiyatlari shundan dalolat beradiki, ushbu bosqichda jamoa faoligina emas, balki jamoaning har bir a'zosi bir-birlariga hisbatan axloqiy mazmundagi talabiarni qo'ya boshiaydilar.

Jamoa rivojlanishining to'rtinchi bosqichi. Bu bosqich uning barcha a'zolari jamoa oldida turgan vazifalar asosida o'z-o'zlariga talabiar qo'ya olishiari bilan tavsiflanadi. Shuni aytish joizki, har bir bosqich jamoa a'zolarining o'ziga hisbatan muayyan talab qo'yishi bilan tavsiflanadi, ammo qo'yilgan har bir talab o'ziga xos yo'nalishi (masalan, o'yindan umuminsoniyat baxti yo'lida kurashishga intilish o'rtasidagi farq) bilan ajralib turadi.

To'rtinchi bosqich jamoa a'zolarining o'ziga hisbatan yuksak axloqiy talabiar qo'ya olishiari bilan ahamiyatlidir. Jamoaning hayoti va faoliyati mazmuni jamoa a'zolarining har biri uchun shaxsiy ehtiyojga aylanadi. Jamoadagi tarbiya jarayoni A.S.Makarenko jamoa a"zolari o'rtasida yuzaga keluvchi munosabatlarining ichki xususiyatlariga katta ahamiyat bergan edi. Pedagog jamoada shakllangan eng muhim quyidagi belgilarni ajratib ko'rsatgan edi:

1) major - doimiy tetiklik, o'quvchilarning faoliyat (harakat)ga tayyorliklari;

2) o'z jamoasining qadriyatlari mohiyatini tushunish, uning uchun g'ururlanish asosida o'z qadr-qimmatini anglash;

3) jamoa a'zolari o'rtasidagi do'stona birlik;

4) jamoaning har bir a'zosida qaror topgan do'stona birlik;

5) tarbiyali, ishchan harakatga yo'ilovchi faollik;

6) hissiyotni boshqara olish hamda muloqot odobiga amal qilish ko'nikmasi

O'zini-o'zi tarbiyalash jarayoniga aylanadi. Biroq bu holat jamoaning muayyan shaxsni yanada rivojlantirishdagi roli va o'rnini pasaytirmaydi. To'rtinchi bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar ancha murakkab va mas'uliyatlidir. Mazkur bo sqichda jamoa oldiga istiqbolli, yuksak va murakkab talablarni qo'yish uchun mutlaqo qulay sharoit yaratiladi. O'qituvchilar tomonidan qo'yilgan talablar bir-qator sharoitlarda ijobiy natija beradi.

Bugungi kunda o'qituvchi-olimlar (L.I.Nikova va boshqalar) o'quvchilar jamoasining rivojlanish jarayonining mohiyatini tahlil qilar ekanlar, uni quyidagi uch bosqichga bo'ladilar:

a) jamoani dastiabki jipslashtirish;

b) jamoani shakilantirish asosida uning har bir a'zosini individual rivojlantirish;

v) jamoaning umumiy faoliyatini yo'lga qo'yish.

Jamoa hayotida muhim o'rin tutuvchi har bir bosqichni ajratib ko'rsatish yuqorida bayon etilgan fikrlarga zid emas, balki shaxsning rivojlanishida jamoaning yetakchi ahamiyatini ta'kidlaydi.

Jamoani shakilantirishda jamoa a'zolari va ularning faoliyatiariga qo'yiladigan yagona talablar muhim ahamiyat kasb etadi.

Yagona talab o'quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffus, sinfdan tashqari ishiar vaqtidagi, shuningdek, jamoat joylari hamda oiladagi xulq-atvor qoidalarini o'z ichiga oladi.

Puxta o'ylab, qo'yilgan talablar tizimining muntazam amalga oshirilishi ta'lim muassasada muayyan tartibning o'rnatilishini ta'minlaydi.

O'quvchi qo'yilayotgan talablar hajmi va tizimini bilibgina qolmasdan, talab qo'yish metodikasini ham o'zlashtira olgan bo'lishi kerak. O'qituvchilar tomonidan qo'yilgan talablar quyidagi sharoitlarda ijobiy natija beradi:

1. Qo'yilayotgan talablar o'quvchi shaxsini hurmat qilish tuyg'usi bilan uyg'unlashgan bo'lishi kerak.

2. Talablar muayyan kollej yoki sinfdagi mavjud sharoitni hisobga olgan holda qo'yilishi lozim.

3. Jamoaga nisbatan qo'yilayotgan talablar aniq bo'lishi lozim.

4. O'quvchilarning tashqi qiyofasi, kiyinishi, yurish-turishi hamda muomalasiga nisbatan qo'yilayotgan talablar, ularda ma'naviy madaniyatni shakilantirishga xizmat qilishi shart.

O'quvchilar jamoasiga nisbatan talablarni qo'yish metodikasi o'quvchilarni talablar mazmuni bilan tanishtirish, talablarning ahamiyatini tushuntirish, tajriba orttirish hamda o'quvchilar faoliyati, shuningdek, qo'yilayotgan talablarning bajarilish holatini muntazam suratda nazorat qilib turishdan iborat.

O'quvchilarni talablar bilan tanishtirish ko'pincha umumiy majlislarda amalga oshiriladi, bunda ta'lim muassasasining direktori yoki o'quv ishiari bo'yicha oorish o'rinbosari istiqbol rejalari va ularni amalga oshirish jarayonidagi talablar mazmuni bilan o'quvchilarni tanishtiradi. Batafsil tanishtirish ayrim hollarda amalda ko'rsatish, keyinroq sinflar bo'yicha sinf majlislari yoki maxsus suhbatlarni uyushtirish asosida amalga oshiriladi.

Xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan talablar bilan tanishtirish mazkur talablar ustida mashq qildirish bilan qo'shib olib borilishi kerak. Xulq-atvorni tarbiyalash ongni tarbiyalashga qaraganda ancha murakkab ish. O'quvchilar talablar mohiyatini yaxshi anglashlari mumkin, biroq aksariyat hollarda ularga rioya qilmaydilar. Shu bois, muntazam ravishda mashq qildirish madaniy xulq-atvorni odatga aylantiradi.

Talablarning qo'yilishi jarayonida ularga o'quvchilarning amal qilishi ustidan nazorat o'rnatish lozim. Nazorat qilib borish turli shakilar yordamida amalga oshiriladi, chunonchi, xulq-atvor jurnalini yuritish, sinfdagi navbatchilik uchun stendda baholarni qayd etib oorish va boshqalar. Qo'yilayotgan talablarning bajarilishi yuzasidan nazorat muntazam ravishda, izchil olib borilishi va haqqoniy bo'lishi zarur. Olib borilgan nazorat natijalaridan o'quvchilarni ogoh etib oorish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Jamoani uyushtirish va jipslashtirish unda faol (aktiv)ni tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Har bir o'qituvchining jamoani shakilantirish borasidagi harakti jamoaning tayanch yadrosini tanlashdan boshianadi. Jamoa faolini shakilantirish jamoaning u yoki bu faoliyatiga nisbatan ehtiyoji mazmunidan kelib chiqadi.

Ishonchli, ishchan jamoa faolini yaratish uchun o'qituvchi o'quvchilar faoliyatini ularning jamoa ishiaridagi ishtiroki, xulq-atvorini kuzatib borishi har bir o'quvchining ijtimoiy faoliyatni tashkil etish layoqatini aniqlashi zarur.

Jamoa faolini shakilantirishda o'quvchilarning jamoadagi obro'sini ham inobatga olish lozim. Jamoa faoli tarkibini o'quvchilarning o'zlari, albatta, o'qituvchi ishtirokida va rahbarligida tanlasa, maqsadga muvofiq bo'ladi. O'qituvchi jamoa faoli bilan maslahatiashish asosida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etadi. Jamoa faolining har bir a'zosi zimmasiga muayyan vazifani yuklash, ularning ma'lum davrda ana shu vazifalar yuzasidan hisobot berib borishiariga erishish maqsadga muvofiq. O'qituvchi aynan faolga oshirilgan talab qo'yadi. O'quvchilar jamoasida faol rahbarligida o'zini o'zi boshqarish jamoa a'zolaridan ayrimlarining boshqasi ustidan ustun kelishiga olib kelmasligi kerak. Shu bois, o'qituvchi faolni maqsadga muvofiq faoliyat yuritishini nazorat qilib borishi lozim.

O'quvchilarning o'zini-o'zi boshqarishi bu o'qituvchilar tomonidan tashkil qilinadigan jamoa ishini uyushtirish va boshqarishda o'quvchilarning faol ishtirok etishidir. O'zini-o'zi boshqarishning shakilari orasida jamoa a'zolarining yig'ilishi, konferensiyasi hamda turli komissiyalar (masalan, o'quv komissiyasi yoki tozalik komissiyasi) faoliyati muhim o'rin tutadi.

O'quvchilar jamoasini shakilantirishda an'analar muhim o'rin tutadi. Jamoa an''analari jamoa a'zolari tomonidan birdek qo'llab-quvvatlanuvchi barqarorlashgan odatiar bo'lib, ularning mazmunida munosabatiar xususiyati

hamda jamoaning ijtimoiy fikri yorqin ifodalanadi.

Jamoa an'analari shartli ravishda ikkiga bo'linadi:

a) kundalik faoliyat an'analari;

b) bayram an'analari.

Kundalik faoliyat an'analari o'quvchilarning o'quv faoliyati (o'zaro yordam turlari) va mehnat faoliyati (ko'chatlar o'tqazish, xasharlar uyushtirish va boshqalar)ni o'z ichiga oladi. Jamoa va uning shaxsni shakilanishidagi o'rni va roli muammosi yuzasid an olib borilgan ilmiy-tadqiqotlar shaxs va jamoa o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishi borasida quyidagi andozaning yaratilishini ta'minlaydi.

Tadbirlarni tashkil etish va o'tkazishda o'qituvchilar jamoasi yoki o'qituvchi tomonidan ushbu jarayonda o'quvchilar jamoasi bilan birgalikda ish olib borish, ularni an'analarni davom ettirishga o'rgatish masalasiga alohida e'tibor qaratishiari pedagogik jihatdan ijobiy natijalarni beradi.

Bayram an'analariga ijtimoiy ahamiyatga ega turli voqea hamda hodisalar bilan bog'liq sanalar (xususan, «Alifbe bayrami», «Mustaqillik bayrami», «Navro'z bayrami», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqalar)ni nishonlash maqsadida tashkil etilgan faoliyat kiradi.

An'anaviy bayramlar o'quv muassasalarida turlicha o'tkaziladi. O'quvchilar an'analar mohiyatini anglasalar, ularga hisbatan ongli munosabatda bo'lsalargina uning ta'sir kuchi yuqori bo'ladi. An'analarning yuzaga kelishida o'quvchilarning unga hisbatan munosabati katta ahamiyatga ega. Ta'lim muassasa rahbariyati va o'qituvchilar o'quvchilar jamoasiga muayyan sanalarga bag'ishiab, haddan ziyod ortiqcha tadbirni uyushtirish talabini qo'ymasligi zarur.

O'quvchilar jamoasi ijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyatga asosan jipslashgan o'quvchilar birlashmasi, guruhidir. O'quvchilar jamoasi (shuningdek, akademik litsey va kasb-hunar ta'lim muassasalari o'quvchilari jamoasi)ga rasmiy saylangan (tayinlangan) o'quvchi hamda o'qituvchilar yo'lboshchilik qiladi. Ular sirasiga guruh rahbari, guruh faoilari (xususan, guruh yetakchisi (starosta), «Kamolot» tashkilotining guruh bo'limi raisi, tozalik komissiyasi raisi, devoriy gazeta muharriri va boshqalar) kiradi. O'quvchilar jamoalarida rasmiy yetakchilar bilan birga norasmiy yo'lboshchilarning mavjudligi ko'zga tashianadi. Odatda, rasmiy yo'lboshchilar tarkibini a'lo baholarga o'qiydigan, jamoat ishiarida faol ishtirok etuvchi o'quvchilar tashkil etsa, norasmiy liderlar, garchi bu kabi sifatlarni namoyon etmasalarda, ayrim sifatlariga ko'ra tengdoshiarini o'z ortlaridan ergashtira oladilar. Bunday o'quvchilar boshqalardan jismonan kuchiiligi, qat'iyatliligi, hech narsadan cho'chimasligi, o'ziga bo'lgan ishonchi bilan ajralib turadilar. Norasmiy liderlarning ma'naviy-axloqiy qiyofasi boshqa o'quvchilarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, sinf rahbari hamda ta'lim muassasa pedagogik jamoasi bunday liderlarning faoliyatini bevosita va bilvosita nazorat qilib borishiari zarur.

O'quvchilar uyushmasiga pedagogik rahbarlik, yuqorida qayd etilganidek, aksariyat holatlarda sinf rahbari tomonidan amalga oshiriladi. Shu

sababli, sinf rahbari guruhning umumiy hamda har bir a‘zosining individual xususiyatiarini bilishi, ularni inobatga olgan holda jamoaga yondashishi zarur. Sinf rahbarining norasmiy liderlar va ularning shaxsi haqida to’laqonli ma‘lumotiarga ega bo’lishi pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishga yordam beradi.

Yuqorida bildirilgan fikrlardan quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

1. Jamoa bir necha a‘zo (kishi)lardan tashkil topgan muayyan guruh bo’lib, u ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan umumiy maqsad asosida birlashadi hamda mazkur maqsadni amalga oshirish uchun yo’naltirilgan faoliyatni tashkil etadi.

2. Jamoa o’zida bir necha xususiyat (belgi)larni namoyon etadi.

3. Jamoani shakilantirish muayyan qonuniyatlarga bo’ysunadigan uzoq muddatli, murakkab jarayon bo’lib, u ko’pchilik tadqiqotchilarning e‘tirof etishiariga ko’ra, to’rt bosqichdan iborat bo’ladi.

4. Jamoani shakilantirish o’ziga xos metodika asosida amalga oshriladi. Ushbu metodika doirasida jamoaga nisbatan talabiarning qo’yilishi, jamoa faoli (aktlvi)ni tarbiyalash masalasi alohida ahamiyatga egadir. Jamoa an‘analar (qadriyat) ni qabul qiladi. Jamoa an‘analari va qadriyatlariga amal qilinishi

To‘laqonli birlikning qaror topishi shaxs jamoaga ixtiyoriy (korformiz m) ravishda bo‘ysinadi. Shaxs jamoani o‘ziga bo‘ysindira-di (konformizm)Jamoa aoliyatini tashkil etishdagi o‘rni Jamoa an‘analari (qadriyatlari) shaxs tomonidan majburan qabul qilinadi, unga nisbatan norozilik kelib chiqishi mumkin Ikkiyoqlama qadriyatlar tlzimining qaror tjpishi yuzaga kelishi mumkin.

Norasmiy liderlik

Shaxs va jamoa

Shaxs jamoaga bo‘ysinadi

Munosabatlarning muvofiqligi Shaxs jamoani o‘ziga bo‘ysindiradi

Shaxs va jamoa o‘‘rtasidagi munosabatlarning rivojlanish andozasi

5.Jamoaning mustahkam bo’lishi, uning a‘zolari o’rtasida o’zaro yordam hamda hamkorlikning qaror topishida jamoa an‘analari muhim ahamiyat kasb etadi. O’qituvchi uyga berilgan ikki topshiriq haqida gaplashib bo’lgach, uchinchi savolga javob berishni bir-ikki topshiriq haqida gaplashib bo’lgach, uchinchi savolga javob berishni bir-ikki o’quvchidan so’raydi. O’quvchilar avvalo ota-onalaridan yoki opa-akasidan, keyin esa tarbiyachilari, o’qituvchilari, mahaila-kuydan minnatdor ekanligini aytadilar, o’qltuvchi xulosa qiladi: Javobingizdan ma‘lum bo’ldiki, shaxsning kamol topishi avvalo oila muhitiga bog’liqdir. O’zbek xalqining buyuk shoiri Alisher Navoiyning quyidagi she‘riy parchasiga e‘tibor bering.

Ulcha erur tifiga shoyista ish,
Bilki kichiklikda erur parvarish.
Qatraga chun tarbiyat etdi sadaf,
El boshiga chiqqunga topdi sharaf.

Tifl, ya‘ni o’quvchini kichikligida parvarishiash, ya‘ni tarbiyalash kerak, sadaf qatoriga kirgan qatra, ya‘ni dur odamlarning boshida turish sharafiga muyassar bo’ldi. Xuddi shuningdek, ota-ona go’yo sadaf, o’quvchilar esa ularning bag’ridagi qatralardurlardir.

Oiladagi sharoit, oziq-ovqat va jihozlar ta'mimoti, o'zaro munosabatlar: er-xotin, bobo-buvi qaynona-qaynota, aka-uka, opa-singil, tog'a-amaki hamda boshqa qarindoshiarning bir-biriga muomalasi oila a'zolarining birgalikda ishiash, dam olishi, adabiyot, san'at, ilm-fan va sport bilan shug'uilamish, daromad, ruhiyma'naviy holatlar, qo'ni-qo'shnichilik aloqalari, mahailadagi to'y-ma'rakalarga qatnashish va hakozolar oila muhitini tashkil etadi.

Oila muhiti axloq-odob, madaniyat qoidalari asosida tashkil topsa, o'quvchi shaxsining to'g'ri shakilanishi uchun shart-sharoit yaratilsa, bunda oiladagi o'quvchilar to'g'ri kamol topadi.

Hamqishloqlar bir oiladek yashab, bir-biridan xabardor, bir-birlariga mehribon bo'ladilar, qishioqning, jamoaning ishi haqida hisob berib turadilar, bir-birlarini va shu asnoda o'quvchilarini ham jamoa ruhida tarbiyalaydilar.

Ibn Sino jamoadan, jamiyatdan ajralib, tarbiya topgan o'quvchining baxtsiz bo'lib qolishini ta'kidlaydi.

Inson oilada dunyoga kelgani bilan jamiyatga aloqadordir. Forobiyning fikricha, «insonning va jamiyatni qo'lga kiritishi, axloqiy va aqliy mukammallikka erishuvi, inson va jamoaning o'z qo'lidadir».

Jamiyathing qanchalik rivojlanganligini oila farovonligida, shaxsning kamolotida ko'rish mumkin. Yoki shaxsning barkamolligi, oilaning tola-to'kisligiga qarab, jamiyathig iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-axloqiy ahvolini bllish mumkin. Chunki, shaxs-oila-jamiyat munosabatlari o'zaro mustahkam bog'langan. Shuning uchun shaxs oila-jamiyat muhitida shakilanadi, kamol topadi. O'qituvchi faoliyatida o'quvchilar jamoasini shakilantirish markaziy vazifa hisobianadi. Jamoa nazariyasi qonunlariga muvofiq, uni yaratish metodikasi asoslari quyidagilardan iborat: talabiar qo'yish, faoilarni tarbiyalash, o'quv, mehnat, ijtimoiysiyosiy va ommaviy-madaniyat faoliyatdagi istiqbollarni tashkil etish, sog'lom jamoatchilik fikrini shakilantirish, ijobiy an'analarni yaratish va ko'paytirish.

Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoani shakilantirish va rivojlantirish uchun qo'llanma hisobianadi. Tarbiya metodlarini tanlashda ularning rivojlanish darajasiga mosligi muvaffaqiyatning muhim sharti hisobianadi. Shuning uchun har bir o'qituvchi tarbiyaviy ishni guruhdan jamoa munosabatlarining rivojlanishi darajasini aniqlashdan boshiaydi. O'qituvchining yangi guruh bilan ko'p marta ish oshiashiga to'g'ri keladi: o'z mehnat faoliyatining dastlabki yllida, guruhni navbatdagi bitirib chiqish mavsumidan keyin, ba'zan esa ta'lim tizimida vujudga kelgan vaziyat taqozo bilan. Guruh rahbari o'zining metodlari jamoaning rivojlanishiga to'sqinlik qilmasligi uchun shundan keyingi ishiari davomida vaqti vaqti bilan jamoaning rivojlanishi darajasini aniqlab turadi.

Nazariyada jamoa rivojlanishining uch yoki to'rtta darajasi ajratib ko'rsatiladi. Boshiang'ich daraja pedagogning kuch-g'ayrati natijasida guruhda o'rnatilgan muayyan darajadagi tartib, intizom bilan, o'quvchilarning uncha katta bo'lmagan qismi guruh rahbarining harakatlarini qo'llab-quvvatlashi bilan izohianadi. Tarbiya jarayonidan o'z-o'zini tarbiyalash jarayoniga o'tganda yuksak darajaga erishiladi. Ayrim o'quvchilar va umuman, jamoa

o’z faoliyatini mustaqil rejalashtiradi va tashkil etadi, o’ziga va bir-biriga talabiar qo’yadi va o’z-o’zini nazorat qiladi. Guruh rahbari va o’quvchilar jamoasi o’y-niyatlari va ishlarida birgadirlar.

Past darajadan yuqori darajagacha boradigan yo’l uzoq bo’lib, muayyan qiyinchiliklarni bartaraf etish bilan kechadi. Ayni paytda jamoani shakilantirish yuzasidan olib boriladigan ishlar juda qiziqarlidir. Bu guruh rahbarining asosiy ishidir. Umuman, ta‘lim tizimi o’quvchisi tarbiyasining asosiy natijalari bu ish qanchalik muvaffaqiyatli o’tishiga bog’liq bo’ladi. Agar o’quvchilar jamoasi tashkil etilmagan bo’lsa, o’quvchi ta‘lim tizimini hech afsuslanmay tark etadi, hatto keyinchalik ta‘lim tizimi yiliarini eslamaydi ham. O’quvchilarni inoq jamoaga birlashtirish mohir guruh rahbari qo’lida tarbiyalangan odam baxtlidir. Ulg’ayayotgan kishining hyotdagi mavqeini shakilantirishda, uning hayot yo’lini belgilashda o’z vazifasini anglash guruh rahbarining o’quvchilar jamoasini barpo etish yuzasidan olib boriladigan faol va qat‘iy faoliyatining zarur sharti hisobianadi.

9.2. Jamoaning rivojlanish darajasini belgilash metodikasi.

Uning mohiyati u yoki bu rivojlanish darajasidagi jamoa normativ ta‘rifini aniq jamoa ta‘rifi bilan taqqoslashdan iboratdir. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo’lgan maqsadhing, pedagoglar bilan o’quvchilarning birgalikdagi har tomonlama sobitqadam faoliyatining, o’zaro mas‘uliyatli munosabatlarning mavjudligi, o’z- o’zini boshqarish organlarining faoliyati va h.k.

O’quvchilarning jamoa turkum normalari va qoidalarining, intizomning buzilishga munosabatlarini kuzatib, jamoaning tashkiliy tuzilishi ta‘sirchanligiga ishonch hosil qilish mumkin.

Jamoa rivojlanishining dastlabki bosqichida o’quvchilar tarqoq bo’lib, ularda yakdil va guruh rahbari tayanishi mumkin bo’lgan ta‘sirchan faollar bo’lmaydi. Shuning uchun bunday jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi, mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi va hakozo. Agar jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichida bo’lsa, nomigagina emas, balki pedagogning harakatlarini qo’llab-quvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo’lsa, uning ayrim o’quvchilar va jamoa oldiga muayyan talabiar qo’yishini kuzatish mumkin.

Jamoa rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilaridan biri –o’quvchilarning birgalikdagi faoliyatiga ishtiyoqi makulatura yoki metallom o’plash, kechaga tayyorgarlik ko’rish kabi ta‘lim tizimi tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko’zga tashlanadi. Guruh rahbari jamoaning rivojlanish darajasini belgilash uchun o’quvchilarda ularning hozirgi va bo’lajak hayotlarida ijtimoiy ahamiyatga molik maqsadlari mavjudligini bilishi muhim, ya‘ni jamoaning hayotiy faoliyati istiqbollarini barcha yoki yarim o’quvchilar qabul qilishi va bu istiqbollarning xususiyati qandayligini bilib olish zarur. Agar bo’lajak shanbalik yoki bayram kechasi o’quvchilar uchun faoliyatga undovchi bo’lsa va u kun istiqbol faqat ayrim o’quvchilar uchun ahamiyatli bo’lsa, jamoa rivojlanishining ikkinchi bosqichi haqida gapirish mumkin.

Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o’quvchilarning faqat

guruhdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatllarini tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi. Guruh rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy o'quvchini emas, balki o'quvchllar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun guruh rahbari dastavval o'quvchilarning o'qishga qanday munosabatda ekanlilarini, o'zlarini darsda qanday tutishiarini, uy vazfalarini sidqidildan bajarishlari yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat, eng muhimi – ularning o'qishdagi mo'ljallari nimalardan iborat, bu mo'ljallar ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisobianadi.

Pedagog guruh bilan ishiashning dastlabki bosqichida turli vaziyatlarga duch kelishi mumkin. Guruhda haqiqiy jamoa munosabatlari bo'lmasligi mumkin, bunda o'qituvchi ishni boshidan boshiashiga to'g'ri keladi. Ko'pincha bunday holat yangi shakllangan, «yig'ma» guruhlarda, yangi qurilgan TA'LIM tizimllarida bo'lishi mumkin. To'g'ri, boshqa hollarda hanı shunday bo'lishi, avvalgi guruh rahbarining kuch-g'ayrati muvaffaqiyat keltirmagan bo'lishi, tarkibi o'zgarmagan jamoa VII-VIII cinflarda ham shakllanmasligi mumkin.

Ikkinchi tomondan guruh rahbari guruh bilan ishiar ekan, har doim jamoa rivojianishining boshiang'ich davri bilan ish ko'radi, deb mo'ljallab bo'lmaydi.

Boshiang'ich ta'lim tlzimidayoq (I-IV guruhlarda) ko'pincha yaxshi guruh jamoalari shakllanadi. O'qituvchi bunday holda jamoa faoliyatlning avvalgi tajribasini tahlil etadi va uning ancha yuqori rivojlanish darajasiga mos keladigan tarbiya metodlarini qo'llaydi. Shunday qilib, hududni belgilash birlamchi muhim bosqich, ammo bu barcha talabalarni tushunishi va butun dastur nima haqida ekanligi to'g'risida tushunchaga ega bo'lishi bilan amalga oshirilishi kerak. Bu yana rag'batlantlruvchi ham bo'ladi. Bu sohalarda talaba tushunib yetlshida millat jihatldan ulkan farq bor va ba'zi hollarda alohida instltutlarda bu farq deyarli katta miqyosga ega. O'qituvchllar hozirda oldingidan ko'ra ko'proq turli qobiliyat guruhlariga dars bermoqdalar va buning davom etlshi va yoyillshidan dalolat beruvchi ishoralar mavjud bo'lib, hatto institutlar ham juda yuqori malakali llg'or nomzodlarni qabul qilishga odatlangan.

Umuman, o'qitish va ta'limga jalb etish ahamiyatll, ammo o'quv rejasini tuzish uchun ham o'ziga xos jalb qiluvchanlik kerak.

9.3.Shaxsni tarbiyalashda jamoaning roli va ahamiyati.

O'quvchining rivojlanishi muhim jarayon sanaladi. Bizga ma'lumki, hayoti davomida inson jismoniy va psixik tomondan o'zgarib boradi, lekin o'quvchillk va o'smirlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. O'quvchi manbasi shu yillarda ham jismoniy, ham psixik jihatdan o'sishi o'zgarishi shaxs sifatida kamolga yetadi. Bunda berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida o'quvchi jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar sistemasida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar doirasida, turli vaziyatlarda kuzatib ko'rish lozim. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi, ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlari ro'yobga chiqadi. Demak,

shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal qilish uchun uning xulqiga ta'sir etuvchi omillarni, bu omillarning tabiatini, shaxsning xususiyatini yaxshi bilmoq kerak.

O'quvchining kamolotiga, ruhiyatiga, fe'l-atvori shakilanishiga quyidagi omillar ta'sir etadi: biologik omil, ijtimoiy omil va tarbiya.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Forobiy, Abu Ali Ibn Sinolar ham inson tarbiyasiga ta'sir etadigan omillar ahamiyatiga e'tibor berib kelganlar Forobiy inson kamolotida ta'lim-tarbiyaning muhimligini ta'kidlab: «munosib inson» bo'lishi uchun odamda ikki imkoniyat: ta'lim va tarbiya olish imkoniyati bor. Ta'lim olish orqali nazariy kamolotga erishiladi, tarbiya esa, bu kishilar bilan muloqotda axloqiy qadr qimmatni va amaliy faoliyatni yashirishga olib boradigan yo'ldir, deydi. Abu Ali Ibn Sino etika va axloqiy tarbiya masalalarini falsafiy pedagogik asosda yoritib berishda yordam berdi. U ayniqsa, oila tarbiyasIda ota-onaning o'rniga alohida to'xtalib:

O'quvchi tug'ilgach, avvalo, ota unga yaxshi nom qo'yishi, so'ngra esa uni yaxshilab tarbiya qilishi kerak. Agar oilada tarbiyaning yaxshi usuilaridan foydalanilsa oila baxtli bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi.

O'quvchi shaxsining rivojlanishiga, kamol topishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi (ta'sirlar) omillar ta'sir etadi. O'quvchi shaxsining rivojlanishiga naslning ta'siri deganda, ota-onalarga o'xshashlikni ifodalovchi biologik belgilarni takrorlanishini tushunmoq kerak. Har bir o'quvchi ota-onasidan meros shaklida ba'zi biologik sifatlarga (tananing tuzilishi, sochning, ko'zning, terisining rangi, bo'y-basti va boshqalar) ega bo'lgan holda dunyoga keladi. Bularning barchasi jismoniy xususiyatlarga kiradi. Bulardan tashqari, oliy asab tizimi faoliyatining xususiyatlari ham tug'ma o'tadi. Bu esa fiziologik xususiyat hisobianadi.

Inson kamolotiga ta'sir etadigan omillardan yana biri bu muhitdir. Muhit deganda kishiga stixiyali ta'sir etadigan tashqi voqealar majmuasi tushuniladi. Bunga tabiiy muhit, ijtimoiy muhit, oila muhiti kiradi. Shular bilan birga, muh it-oila sharoiti ham katta ta'sir kuchiga ega. Chunki o'quvchi ko'z ochib ota-onasini, qarindoshurug'ini ko'radi. O'quvchi kamolotida ijtimoiy muhit bo'lib hisobianadi. Chunki bu yerda ishiab chiqish munosabatlari va ularni tartibga solib turadigan ijtimo iy qonunqoidalar alohida ta'sir qiladi. Bu xil munosabat natijasida odam o'quvchisi hayotda tajriba va billmlarni egallaydi. Inson kamolotida ijtimoiy muhitning ta'siri turli tarixiy davrda turlicha bo'ladi, turli sotsial guruhlarga ham turlicha ta'sir et adi.

Nazorat uchun savollar

1.Jamoaning shakllanish bosqichlari nimalardan iborat

2. Jamoaning rivojlanish darajalareini ko'rsating

3.Shaxsni tarbiyalashda jamoaning roli

4.Shaxsga tarif bering

10-Mavzu: Sinf rahbari ishini rejalashtirish usullari.

10.1.Sinfdagi tarbiyaviy ishlar mazmuni,shakllari va usullari.

Bizga ma'lumki, guruh rahbari–boshqaruvchi hisobianadi. Har qanday pedagogik jarayonni boshqarish va amalga oshirishning asosi maqsad qo'yish va rejalashtirishdan iboratdir. Boshqarish va amalga oshirishning asosiy maqsadi –ishning umumiy yo'nalishi, mazmuni, shakli va metodlarini aniqlash. Demak, maqsad – rejaning asosi. Amalga oshirishda asosiy maqsad aniqlanganidan keyin, unga erishish uchun qo'shimcha maqsad qo'yiladi. Ta'lim muassasasi ishini rejalashtirish pedagogik tahlil asosida belgilangan dasturiy maqsadga muvofiq qaror qabul qilishdir. Bunday qarorlar ma'lum bir muddat davridagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali yoki yakuniy ishiarni bajarib bo'lgandan so'ng qabul qilinishi mumkin.

Ta'lim muassasasini boshqarish amaliyotida rejalashtirishning quyidagi uchta asosiy shakli qo'llaniladi):

Istiqboili rejalashtirish qoidaga muvofiq so'nggi yiliarda, ta'lim muassasasida amalga oshirllgan ishiarni chuqur tahlil qilish asosida bir necha yilga mo'ljailab qabul qilinadi.

Ta"lim muassasasini boshqarish amaliyotida rejalashtirishning quyidagi uchta asosiy shakli qo'llaniladi:

1) istiqboili (perspektiv);
2) yillik;
3) yakuniy

Yillik rejalashtirish butun o'quv yili hamda yozgi ta'tilni qamrab oladi. Yillik rejalashtirish o'quv yili davomlda amalga oshiriladi va ta'lim jarayonini tashkil etilishi (chorak, semestr)ga qarab, bir necha bosqichiarni o'z ichiga oladi.Yakuniy rejalashtirish o'quv choraklari uchun tuziladi, u bir yillik rejaning aniqlashgan ko'rinishi hisobianadi. Shu tarzda rejalashtirishning bunday aniqlashgan ko'rinishiari o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar qo'mitasining faoliyatini boshqarishga yordam beradi. Bu rejalar o'qituvchilar va sinf rahbarlarining ish rejalari bilan aloqadorlikda aniqlashtirilib boriladi. Umuman olganda, boshqarish faoliyatida rejalashtirish vazifasining to'la amalga oshirilishi ta'lim muassasasi faoliyati samaradorligini oshiradi. Ta'lim muassasasida qabul qilinishi mumkin bo'lgan muddatli reja quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin. Guruh rahbari ishini rejalashtirishning o'ziga xos xususiyati.Guruh ahbari o'z ishiarini ta'lim muassasasi ma'muriyati rahbarllgi va o'quvchilar tashkilotlari bilan hamkorlikda olib boradi. Shuning uchun uning faoliyatini rejalashtirish umumta'lim muassasasi hamda o'quvchilar va o'smirlar,

«Kamolot» jamg'armasi ishining rejalashtirilishi bilan uzviy ravishda bog'langandir.Rejasiz ish olib borilganda guruhdagi tarbiyaviy ishiar mazmuni, shakilari va uslubiari o'lda-jo'lda, tarqoq, noaniq, tasodifiy holatl arda bo'ladi va ko'r-ko'rona harakat qilishga olib keladi. Bunday taqdirda tarbiyaning asosiy

vazifalarini hal etish.

Ta‟lim muassasasida qabul qilinishi mumkin bo„lgan muddatli reja quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

1. Rejalashtirilgan muddatda ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan vazifalar.

2. Guruhlarning imkoniyatlaridan kelib chiqib, o'quvchilarning yillik o'zlashtirish darajasi muddatlari.

3. Ta'lim jarayoniga pedagogik innovatsiya (yangilik)larni olib kirish muddatlari.

4. Ta'lim muassasasini pedagogik kadrlariga qo'yilgan talabiar.

5. Pedagog kadrlar malakasini turli shakilar (kurslar, seminarlar, treninglar) orqali oshirish.

6. Ta'lim muassasasini texnika hamda o'quv-metodik (qurilish ishiari, axborotlashtlrish, ko'rgazmali quroliar, kutubxona fondini boyitish) ko'lamini rivojlantirish.

7. O'qituvchi va o'quvchilarni ijtimoiy himoya qilish qiyinlashadi, ba'zan esa butunlay samarasiz bo'ladi. Reja guruh rahbarining tarbiya berish faoliyatini to'g'ri tashkil etish uchun juda katta imkoniyatlar ochib beradi.

Guruh rahbari ishini rejalashtirishning o'ziga xos xususiyatl shundan iboratki, unda o'quvchilarning o'zlari faol ishtirok etadilar, biroq unga guruh rahbari boshchilik qiladi. Guruh rahbarlari oidida juda qiyin vazifa–tarbiyaviy maqsadlarda o'ylangan har bir narsani o'quvchilar o'zlarining shaxsiy fikr va g'oyalari sifatida qabul qilishlariga erishish vazifasi turadi. Guruh rahbarining tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirishga qo'yiladigan asosiy talabiar nimalardan ibo rat?

Guruh rahbarlari o'tkazilayotgan ishiarni hamda ularning o'quvchilar tarbiyasiga ko'rsatgan ta'sirini har kuhi tahlil qilishiari, o'zlari erishgan yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklari sababiarini tushunishga harakat qilishiari, jamoasining ivojlanishida ro'y berayotgan o'zgarishiarni qayd qilishiari kerak. Shunday qilib, rejalashtirishhing har bir bosqichiga tayyorlanish muntazam olib boriladi. Jamoani va ayrim o'quvchilarni o'rganish yuzasidan olib borilgan barcha ishiar yakunida guruhga pedagogik tavsifnoma yoziladi. Mazkur tavsifioma guruh jamoasininig o'ziga xos aniq xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Har bir guruh rahbari o'z-o'zini boshqarishning saylab qo'yiladigan o'quvchilar qo'mitasi hamda o]quvchilar va yoshiar tashkilotlari bilan birga ishiab, guruh jamoasiga rahbarlik qilish yuzasidan olib boriladigan amaliy ishlarda bu talabni ro'yobga chiqaradi. Tajribali guruh rahbarlari o'zining kuzatlshiari va xulosalarini alohida varaqlarga qisqacha qilib yozib boradi. Bular maxsus jildlarda saqlanadi. To'plangan ma'lumotlar o'quvchilar jamoasi hayotini, uning erishgan yutuqlari va kamchiliklarini keyinchalik tahlil qilish uchun xizmat qiladi.Guruh rahbari o'quv yili oxirida guruh jamoasi ishini tahlil qilishga alohida e'tibor beradi. Bunda rejada belgilangan vazifalarni qanday hal etilganligini, guruh ijtimoiy hayotida qanday ishtirok etganligini, mamlakatimizdagi va chet eilardagi voqealarga qanday qaraganligini, amalga oshirilgan ishlardan qaysilari muvaffaqiyatli bo'lgan va an'anaga aylanishi kerakligini, o'quvchilar o'rtasida qanday munosabatlar vujudga kelganligini,

guruh faollarining tashabbuskorligi, mustaqilligi, obro'-e'tibori va boshqa masalalarni atroflicha tahlil qilish muhimdir.

Guruh rahbari tajriba orttirgan sari ancha murakkab masalalar bilan qiziqa boshiaydi. Uni guruhdagi ishiar qanchalik muvaffaqiyatli o'tgani emas, balki ular o'quvchilarga qanday ta'sir ko'rsatgani, guruhning ijtimoiy foydali ishiarda ishtirok etishi emas, balki ishtirok etish sababiari qiziqtiradi.

Shuni nazarda tutish kerakki, guruh rahbari o'z guruhi jamoasi oldiga qo'yadigan aniq tarbiyaviy vazifalari dastlabki vaqtlarda uncha murakkab bo'lmasligi mumkin. Masalan, guruh rahbari guruhga kelgandan so'ng deyarli hamma o'quvchilar yaxshi ishiashini, lekin ularning bir-biri bilan aloqasi yo'qligini aniqladi. Bunday guruhda shunday bir ish topish kerakki, bu ish hamma o'quvchilarni yagona Reja – o''quvchilarga tarbiya berish jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etishning zaruriy shartidir maqsadga olib borsin. O'quvchilarga bu vazifa, mamlakatimizdagi O'zDEU avtomobil zavodi uchun metallom yig'ish va jo'natish shaklida yetkazildi. O'z mazmuniga ko'ra juda oddiy bo'lgan bu topshiriq o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi, ularda temir-tersak yig'ishda bir-birlari bilan musobaqalashib, rejani tezroq bajarish ishtiyoqini xosil qiladi .Boshqa bir guruh rahbari o'z ishiarini tahiil qilib chiqib, shunday xulosaga keldi: guruhda ko'p ishiarni o'zi bajaradi, o'quvchilar esa shaxsiy hayot egalari bo'lib emas, balki ko'pincha ishning ijrochilari bo'lib qoladilar. Shuning uchun u o'quvchilarning tashabbus va mustaqilligini rivojlantirish, barcha o'quvchilarni guruh ijtimoiy faoliyatiga jalb etish va har bir o'quvchida o'ziga yoqadigan ish bo'lishiga erishish vazifasini qo'ydi. Shunday vazifa qo'ygach, guruh rahbari o'quvchilarning ko'pchilik qismini zarur malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish uchun o'z diqqate'tiborini guruh faoilarini tarbiyalashga qaratish kerakligini tushunadi.

Ushbu talabiarning qisqacha mazmuni bilan tanishib chiqamiz.Rejaga mustaqillik g'oyalarining singdirilishi. Barcha tarbiyaviy vazifalar ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan asosiy maqsadni – o'quvchilarni har tomonlama, «Sog'lom avlod uchun» dasturi asosida ma'naviy va jismoniy barkamol qilibtarbiyalash, ularni hayotga, mustaqil davlat qurilishiga faol qatnashishga tayyorlash maqsadini amalga oshirishga qaratilmog'i darkor.

«Har qanday ulug' maqsadlarga yetishish yangi jamiyat, farovon turmush qurish, inson zotiga munosib go'zal hayot barpo etish, avvalo, shu jamiyat a'zolari bo'lgan komil odamlarga, kelajagi barkamol avlodga bog'liqdir, – degan edi birinchi Prezidentimiz I. Karimov.

Reja quyidagi bir qator talabiarga javob berishi kerak:

1. Rejaga istiqlol g'oyalarini singdirish.
2. Rejaning shakl va yo'nalishiari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi.
3. Reja uzluksiz va izchil bo'lishi.
4. Rejaning aniqligi

Rejaning shakl va yo'nalishiari rang-barang hamda istiqbolli bo'lishi. Tarbiyaviy ishning xilma-xil shakl va uslubiari bo'yicha ish olib borish tarbiyaviy ishiarni o'quvchilar uchun yanada rang-barang va qiziqarli tarzda olib borishga yordam beradi. Rejada o'quvchilar bilan faqat umumiy hoida emas,

balki shu bilan birgalikda o'quvchilarning qiziqishiari va mayilarini hisobga olgan hoida ham ish yuritishni nazarda tutish muhimdir.

Reja uzluksiz va izchil bo'lishi. Rejada belgilanadigan tarbiyaviy tadbirlar yagona tarbiyaviy jarayonning tadrijiy bo'laklaridan iborat bo'lmog'i kerak. Har bir tadbir o'zidan oldingi tadbirning davomi bo'lishi va erishilgan tarbiya natijalariga asoslanishi lozim. Bu uzluksizlik va izchiilikni ta'minlaydi, erishilgan yutuqlar, qimmatli ko'nikmalarni yo'qolib ketishdan saqlaydi.

Rejaning aniqligi. Rejaga bajarib bo'lmaydigan ishiarni kiritmaslik kerak. Ishni rejalashtirishda mahailiy sharoitlardan kelib chiqish lozim. Rejada hamma narsa: ish vaqti, joyi, mas'ullar aniq bo'lsin.

1. Bilim

Biz o'quvchilarning nimani bilishini kutmoqdamiz? Misol uchun, ko'rsatilgan fe'llar berilgan savoilar ustunida ishiatilishi mumkin:

2. Tushunish

Bu o'quvchilarning nimani tushunganlikiarini yetkazib berish qobiliyatini qamrab oladi. O'quvchilar bilganlarini tushuntirib bera oladilarmi? Ular bilgan narsalaridan nimani kengaytirib ayta oladilar? O'quvchilar tomonidan ishiatilishi mumkin bo'lgan quyidagi fe'llarni ko'rib chiqing:

yozib olish, tekshirish, qayta ishiab chiqarish, taqsimlash, aniqlash, qisqacha ma'lumot, ta'kidlash, namoyish etish, tasvirlash, belgilash, ko'rsatish, sitata keltirish, muhokama qilish, aniqlashtirish. turkumlash, tushuntirish, tarjima qilish, kengaytirish, talqin qilish, qayta ko'rib chiqish, tanlash, umumlashtirish, ko'rsatish baholash

3. Qo'llash

Bu yangi vaziyatda nazariya yoki ma'lumotlardan foydalanish uchun o'quvchi qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'quvchilar bu g'oyaning o'sha vaziyatga taaluqliligini ko'ra oladilarmi? Quyidagi fe'llar ishiatilishi mumkin:

4. Tahlil qilish

Bunda ma'lumot yoki g'oyalarni tarkibiy qismlarga bo'lishda o'quvchining qobiliyati qamrab olinadi hamda ularning bir-biriga qanday bog'liqligi va tashkiliashtirilgani ko'rsatib beriladi. Fan sohasining tarkibiy qismlarini o'quvchilar tahlil qila oladilarmi? Ular sohadagi bog'liqlikni tahlil qila oladilarmi? Ular tashkiliy tamoyiliarni tahlil qila oladilarmi? Bu savoilarga javob topishda quyidagi fe'llar o'rganish natijalarini qurishga yordam berishi mumkin.

5. Sintez qilish

Bu o'quvchining tarkibiy qismlarni va ularni avval u yerda bo'lmagan namuna yoki tuzilma tashkil qilish mumkin bo'lgan yo'l bilan birlashtirish qobiliyatini qamrab oladi. O'quvchilar bu sohada o'ziga xos muloqot ishiab chiqarishi mumkinmi? Ular reja yoki jarayonlar taklifini ishiab chiqa oladilarmi? Ular mavhum munosabatlar majmuini chiqara oladilarmi?

Bu savoilarga javob topishda quyidagi fe'llar o'rganish natijalarini qurishga yordam berishi mumkin:

hal etish,tekshirish, to'g'irlash, qo'llash, ishiatish, amaliyot, tasvirlash, tanlash bog'lash, hisobiash, turkumlash, namoyish etish, farqlash, tergov o'tkazish,

tasniflash, baholash,tanqid qilish, muzokara olib borish, solishtirish, qiyoslash, ajratish, hal etish, tahlil qilish, hisobiash.

6. Baholash

Bu dalillar topish, qarshi daliilarni solishtirish, qaror qabul qilish va hokazolar uchun o'quvchining qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'quvchilar ichki dalillarga asoslanib, qaror qabul qila oladilarmi?

Ular tashqi dalillarga asoslanib, qaror qabul qila oladilarmi? Bu savollarga javob topishda quyidagi fe'liar o'rganish natijalarini qurishga yordam berishi mumkin:

Guruh rahbari g'oyaviy-siyosiy ishiarni rejalashtirishda o'quvchilarni faqat kitobiy bilimlar bilan emas, balki amaliy, hayotiy tajribalar bilan qurollantirishni nazarda tutishi zarur. Bu ma'ruzachilar, siyosiy ta'lim muassasasilar, siyosiy klubiar va hokazolarni tashkil qilish mo'ljailanayotgan vaqtda o'quvchilarning o'z g'oyaviy e'tiqodlarini qay darajada ekanligini sinab ko'rishga imkon beradigan vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutadi. Bu ishlarni munozaralarda, bahslarda, og'zaki va yozma jurnallarda, mehnat harakatlarida, bayramlarda, o'quvchilar va yoshiar tashkilotiari ishiarida, tabiatni, hayvonot dunyosini, tarixiy yodgorliklarni qo'riqlash kabi rang-barang tadbirlarda amalga oshirish mumkin.

Axloqiy va vatanparvarlik tarbiyalariga istiqlol ruhi tom ma'nosi bilan singib ketgan bo'lishi kerak. Ba'zan ayrim guruh rahbarlari ish faoliyatida ko'ngilochar o'yinlarni ko'proq o'tkazish an'anasi ko'zga tashianadi. Rejalashtirishda shuni nazarda tutish kerakki, o'yinni, u ishni biror maqsadga qaratilganligiga, uning tarbiyaviy ahamiyatiga e'tibor berish kerak bo'ladi.

4. Guruh rahbarining tarbiyaviy ishiar rejasi majburiy pedagogik hujjatdir yig'ish tashkiliashtirish tuzish taklif etish qurish reja tuzish yaratish shakilantirish birlashtirish o'zgartirish chiqarib olish rivojlantirish muhokama qilish tanlash zaruriyatni baholash tanlash samaradorlikni baholash, solishtirish baho berish narxlash o'lchash bahslashish himoy qilish jamlash .

Uni amalga oshirish uchun guruh rahbari shaxsan mas'uldir. «Guruh rahbari haqida Nizom»-da: «Guruh rahbarining ishi reja asosida olib borilishi lozim» deb belgilab qo'yilgan. Guruh rahbari umumta'lim muassasasi ish rejalari, o'quvchilar yetakchisi, «Kamolot» jamg'armasi kotibi ish rejalari bilan tanishib, direktor o'rinbosarlari, guruh o'qituvchilari, guruh faollari, ota-onalar bilan fikrlashib, ularning qimmatli takliflarini hisobga olgan hoida ishning istiqbolli rejasiii tuzadi.

Ishning istiqbolli rejasi guruh jamoasi tomonidan to'plangan tajribaga qarab va guruh rahbarining o'z vazifalariga muvofiq ravishda bir yoki bir necha yilga tuzilishi mumkin. Nizomda «Guruhning yillik ish rejasi tuziladi. Uni tarbiyaviy ishiar bo'yicha direktor o'rinbosari tasdiqlaydi» deyilgan.Rejaning ifodalash shakli juda oddiy bo'lgani ma'qul: ishning nomi, bajarish muddati, mas'ul kishi. Reja qisqa va aniq bo'lishi kerak. Bo'lar–bo'lmas ishiar ro'yxatini qalashtirib, qappaygan reja tuzishga berilib ketmaslik kerak. Rejaga faqat hayot ilgari surgan va o'quv yili davomida muvaffaqiyatli bajarilishi mumkin bo'lgan tadbirlarnigina kiritmoq lozim. Kiritilgan tadbirlar tarbiyaviy ishiar

tizimida bir-biri bilan bog'langan, bir-birini to'ldiradigan hoida bo'lishi zarur. Reja o'quvchi shaxsiga ta'sir ko'rsatuvchi turli tarbiyaviy omiliarning nafaqat umumiy, balkl xususiy aniq tadbirlarni ham o'z ichiga olishi kerak.Biz quyida guruh rahbari ish rejasining asosiy bo'limlari va mazmunini beramiz:

I. O'quvchilar jamoasi bilan ishiash. O'quvchini o'rganish (o'quvchi haqida ma'lumot to'plash, uning aqliy, jismoniy, ruhiy rivoji, bilim, ko'nikma va malakalari darajasini, tarbiyalanganlik, jamoatchilikka intilish darajalarini diagnostik dasturlar asosida o'rganish), guruh jamoasini o'rganish (o'quvchilar soni, jinsi, miliati, yoshi, rasmiy va norasmiy liderlar, ilg'orlar, qoloqlar, intizomsiz va tarbiyasi qiyin o'quvchilar, ularning guruhga ta'siri, guruhning jamoatchilik topshiriqlariga munosabati, guruhning tarbiyalanganlik, jipslik, rivojlanganlik darajalarini diagnostik dasturlar asosida o'rganish), guruh jamoasini tashkil etish va yo'naltirish (tashkiliy ishiar, guruh faoilari bilan ishiash, umumiy ishiar ustidan nazorat, o'quvchilarni o'z- o'zini nazorat qilishga o'rgatish, navbatchilikni, o'zaro yordamni yo'lga qo'yish, gazeta tahririyati bilan ishiash, kasalmand va nogiron o'quvchilarga g'amxo'rlik, vaqtli matbuot nashrlariga obuna bo'lish, mehnat harakatlarida qatnashish, guruh mulkini saqlash, kundalik rejimga bo'ysunish va hokazolar).

II. O'quvchilar va o'smirlar uyushmasi (yoshiar ittifoqi) bilan birgalikda olib boriladigan ishiar. Ushbu bo'limda o'quvchilar Yetakchisiga, «Kamolot» jamg'armasi kotibiga ularning tarbiyaviy ish faoliyatlarida beriladigan yordamning aniq shakilari ko'rsatiladi.

III. Guruh o'qituvchilari bilan ishiash. Darslarda o'quvchilarni o'rganish (o'quvchining darsda o'zini tutishi, ularning o'zlashtirmasligi, bilimdagi nuqsonlar, xulqi), o'quvchilardagi bilim ko'nikmalarini anlqlash (o'quvchilar kundaliklari, daftarlarini ko'rib chiqish, o'qituvchilar bilan suhbatlashish, o'quvchilarning o'quv ishiarini kuzatish, darsliklar, ma'lumotnomalar, jadvallar va hokazolar bilan ta'minlanish ahvolini o'rganish, nutq madaniyati, uyga vazifa, kasb tanlash masalalari bilan qiziqish), o'quvchi-o'qituvchi munosabati (o'quvchi bilan o'qituvchining chiqishimligi, o'qituvchinlig pedagogik odobga, pedagogik talabiarning bir xilligiga erishishi masalalari), o'zaro yordanını tashkil etish (qoloq o'quvchilarni aniqlash, fan o'qituvchisi bilan birgalikda uning sababiarini tahlil qilish va tegishli tadbir belgilash, a'lochi o'quvchilardan o'zaro yordam harakatini uyushtlrish), o'qituvchilarga yordam berish (o'quvchilar haqida tegishli ma'lumotlar, maslahatlar berish, fanga oid tadbirlarni o'tkazishda ko'maklashish).

Nazorat uchun savollar

1.Sinfdagi tarbiyaviy ishiar mazmuni,shakllari va usuilari.

2.Sinf rahbar ishini rejalashtirish metodikasi haqida ma'lumot berish.

3.Tarbiyaviy ish va tarbiyaviy tadbirning farqli tonıonlarini ko'rsating

11-Mavzu: Sinf tarbiyaviy soatlari haqida umumiy tushuncha.

11. 1.Sinf tarbiyaviy soatlarining tarkibiy qismlari.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 aprelda Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risidaǁgi 187-sonli Qarori e'lon qilindi. Shu munosabat bilan tarbiyaviy soatlar mazmunan qayta ko'rib chiqilib, kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshiradi.

Ma''lumki, sinf rahbari o'z sinfidagi o'quvchilarning bevosita ta''lim- tarbiya jarayoni, ya''ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga mas''ul shaxs hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida sinf rahbari faoliyati O'zbekiston Respublikasining —Ta'lim to'g'risidaǁgi Qonuni, Mahkamasining ta'lim sohasidagi qarorlari, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan tegishli me'yoriy hujjatlar va Xalq ta'limi vazirligining 2007 yil 20 yanvardagi 19-sonli buyrug_i bilan tasdiqlangan "Ta''lim muassasalari sinf rahbari to'g'risidagi Nizom" asosida tashkil etiladi. Mazkur dastur va metodik qo'llanma yuqorida nomlari keltirilgan ta'limga oid huquqiy va me'yoriy hujjatlarga, shuningdek, umumiy o'rta ta'limning uzluksizligi va izchilligiga, zamonaviy metodologiyalarga asoslangan.Dasturning maqsadi—tarbiyaviy soatlarni mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg_or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, zamon talablariga javob beruvchi, ma'naviy barkamol, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxslarni tarbiyalashdan iborat.

Tarbiyaviy soat dasturining vazifalari:

-milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o_quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlashdan iborat.

Bugungi kunda axborot oqimining tezligi natijasida hayotimizga ommaviy madaniyatni salbiy ta'sirlari ham sezilmoqda. Bu masalani o'quvchilarning ijtimoiy hayotlari misolida ko'rishimiz mumkin. Ba'zida ota-onalar tomonidan bolalarning beodobligi, o'z fikrini *og'*zaki yoki yozma tarzda aniq ifodalay olmasligi, mas'uliyatning yetishmasligi, atrofidagilar bilan kelisha olmasligi, o'ziga tegishli bo'lgan mablag'largni to'g'ri taqsimlay olmasligi haqidagi fikrlarni

–ayrim ta‘lim muassasalarida davomatning pastligi, muntazam dars qoldiruvchi o‗quvchilar mavjudligi;

–ba‘zi sinflardagi o‗quvchilarda kundalik daftarlarining mavjud emasligi, borlarining ham sinf rahbari tomonidan nazorat qilinmaganligi;

–ayrim o‗quvchilarning darslarga tayyorgarliksiz, hatto darsliklarsiz ishtirok etishlari;

–o'quvchilar internet va mobil telefon qaramligining jismoniy va ruhiy xatarlari haqida yetarli tushunchalarga ega emasliklari;

–voyaga yetmaganlar o‗rtasida turli zararli oqimlar ta‘siriga tushib qolish, jinoyatchilik va huquqbuzarlik holatlarining uchrayotganligi;

–ba‘zi o'qituvchi va tarbiyachilarimizda kasbiy kompetensiyalar yetishmasligi; – tarbiyaviy ishlar ta‘sirchanligining pastligi;

–ota-onalar bilan samarali muloqotning yo'lga qo'yilmaganligi;

–huquqbuzarlik, mobil telefon va internet qaramligi, narkomaniya, tamaki va alkogol mahsulotlarini iste‘mol qilishga qarshi kurash hamda oldini olish bo‗yicha samarali chora-tadbirlar tizimi ishlab chiqilmaganligi.

eshitib qolamiz. Shuning uchun ham dasturni ishlab chiqishda xaqlaro va milliy tajribaga asoslanilganligini alohida ta‘kidlab o’tish joizdir.

“Ta‟lim muassasalari sinf rahbari to’g’risidagi Nizom”ga asosan ―Sinf rahbari- Ta‘lim muassasasining tarbiyaviy tizimidagi tayanch pedagoglardan biri bo’lib, o’ziga biriktirilgan sinf o’quvchilarining amalda belgilangan ta‘lim va tarbiya olishlarini tashkil etadi.‖Shu nuqtai nazardan olib qaraganda bugungi kunda ta‘lim muassasalari sinf rahbarlari faoliyatida quyidagilarga o’xshash muammolar ko’zga tashlanmoqda:

– ayrim sinf rahbarlari tomonidan o’quvchilarni tarbiyalash jarayonida o’z oldilariga qo’ygan maqsad va vazifalarining to’g’ri tashkil etilmaganligi;

– tarbiyaviy soatlarning aniq o’quv-mavzu reja asosida tashkil etilmayotganligi;

–ta‘lim-tarbiya va ma‘naviy-ma‘rifiy sohaga oid qonunlar va qonunosti hujjatlarning ko‗pchiligidan o’qituvchi va sinf rahbarlarining yetarli darajada xabardor emasligi;

–ba‘zi sinflardagi muhitning qoniqarli emasligi, ahil va mustahkam jamoaning shakllanmaganligi;

Shu o'rinda masalaning muhim bir jihatiga e'tiboringizni qaratmoqchimiz.

Bugungi kunda umumta'lim maktablarida tarbiyaviy soatlar amalda qanday tashkil qilinmoqda?

–bugungi kundagi aksariyat hollarda tarbiyaviy soatlar quruq gaplardan iborat bo'lib, tarbiyaviy soat mavzularidan chetga chiqib ketiladi;

–qaysidir o'quvchining xulqi muhokamaga qo'yiladi;

–o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari va davomatlari muhokama qilinadi;

–qandaydir tadbirlarga tayyorgarlik va sinf muammolarini hal etish kabi masalalar xususida so'z boradi.

Tarbiyaviy soatlar aslida qanday bo'lishi kerak?

–ta'lim jarayoni alohida, mustaqil darslardan tashkil topgani kabi tarbiyaviy soatlar ham yaxlit tarbiyaviy usullar, ta'sirchan vositalar yordamida amalga oshiriladi;

–sinf rahbari ushbu tarbiyaviy soatni o'tkazishga doir aniq ish rejasiga ega bo'lishlari lozim;

–yuqori tashkilotlardan tavsiya asosida berilgan tarbiyaviy soatlar‖ mavzularining namunaviy rejasini asos qilib olish;

Bugungi davr barchamizdan axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyaviy ishlarni yanada kuchaytirish lozimligini talab etmoqda. Ma'naviyat yo'q ekan, inson ongli ijtimoiy shaxs bo'la olmaydi. Shuning uchun ham sinf rahbarlari va butun o'qituvchilar jamoasi oldida o'quvchilarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida hayot kechirishni o'rgatishdek muhim vazifa turadi. Hozirgi globallashuv jarayonlari kuchaygan, turli g'oyalar o'rtasidagi kurash keskinlashgan, ommaviy madaniyat‖ xurujlari butun dunyoga tarqalib borayotgan, internet tarmog'i orqali uzatilayotgan buzg'unchi axborotlar inson qalbi va ongini o'ziga qaram qilishga urinayotgan tahlikali zamonda kelajagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash davlat siyosati darajasidagi masalaga aylangan.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Inson shaxsining kamol topishi esa juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanadi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahalla, do'stlari, jamoat tashkilotlari, atrof-muhit, internet, ommaviy

axborot vositalari, san‘at, adabiyot, tabiat va hokazolar bevosita ta‘sir ko’rsatadi. Shuning uchun ham barcha sinf rahbarlari o’z tarbiyaviy faoliyatlarida ana shu mezonlarni hisobga olishlari shart. Tarbiyaviy soatlar o‘quvchilarda shakllangan qobiliyatlarni amaliyotga tadbiq etish maydoni hisoblanadi. To’g’ri tashkil etilgan tarbiyaviy soatlar o’quvchilarda fanlar orqali shakllangan tayanch kompetensiyalarni ijtimoiy hayotda tadbiq eta olishlari uchun imkoniyat yaratib beradi.

O’quvchilarda xulq-odob madaniyatiga rioya qilish, fikrini erkin ifodalash, notiqlik qobiliyatini yuksaltirish, axborotlardan to’g’ri va samarali foydalanish, shu bilan birga bu boradagi xalqaro hamda milliy qonunchilik qoidalariga rioya qilishni tarbiyalash tarbiyaviy soatlarning asosiy maqsadlaridan birdir. Shuningdek, tarbiyaviy soatlar orqali o’quvchilarda to’g’ri kasb tanlash, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, bo’sh vaqtini to’g’ri taqsimlash, o’z iqtidorini rivojlantirish uchun turli to’garaklarni to’g’ri tanlash, tayyor ish joylarida ishlash emas, balki o’zi ish joylarni yaratishi kabi qobiliyatlar shakllantiriladi.

Tarbiyaviy soat dasturlari oddiydan murakkablikka tamoyili asosida shakllantirilgan bo’lib, quyidagi yo’nalishlarni o’z ichiga oladi. Vatanparvarlik axloqiy, huquqiy, jismoniy, gigiyenik, ekologik hamda estetik tarbiya shuningdek, o’quvchilarni to’g’ri kasb tanlashga yo’naltiradi. Tarbiyaviy soatlarning mazkur yo’nalishlari O’zbekiston Respublikasida ta‘limning uzluksizligi, uzviyligi, o_quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularda yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetensiya — ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o’zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi — media manbalardan zarur ma‘lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta‘minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O'zini-o'zi rivojlantirish kompetensiyasi — doimiy ravishda o’z-o’zini jismoniy, ma‘naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayoti davomida mustaqil o’qib-o’rganish, kognitivlik ko’nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o’z hatti-harakatini muqobil baholash va mustaqil qaror qabul qila olish ko’nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi — jamiyatda bo’layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o’zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik

munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetensiya — vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi — aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy olish, inson mehnatini yengillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Shuningdek, mazkur kompetensiyalar har bir tarbiyaviy soatning mazmunidan kelib chiqqan holda shakllantiriladi. Umumta'lim maktablarining 1-11-sinf o'quvchilari uchun tuzilgan.Tarbiyaviy soatlar uchun namunaviy mavzular rejasi‖ mazmunan tarbiyaviy- axloqiy hislatlarni shakllantirish bilan bir qatorda yurtimizda nishonlanadigan umumxalq bayramlari va muhim tarixiy sanalar asosida tuzildi. Bundan tashqari mazkur rejada fan oyliklari davomida o'quvchilar uchun tarbiyaviy dars soatlarini o'tishda nimalarga e'tibor berish kerakligi e'tiborga olingan.

Mazkur dastur va qo'llanmada bugungi kunda sinf rabarlari uchun amaliy va uslubiy yordam sifatida Respublika Ta'lim markazi mutaxassislari va amaliyotchilar hamkorligida tarbiyaviy soatlarning mashg'ulot ishlanmalari tavsiya etiladi.

Tarbiyaviy soatlar rejasidagi 8 soatlik yo'l harakati qoidalari‖ga doir mavzular dasturi va dars ishlanmalari mazkur qo'llanmada aks ettirilmagan. Umumta'lim maktablarining 5-sinf o'quvchilari uchun ishlab chiqilgan. Tarbiyaviy soat‖ mashg‗ulot ishlanmalarida mazmunan o'quvchilarda tarbiyaviy- axloqiy xislatlarni shakllantirish va mustahkamlash maqsadida donolar hikmatlariga va milliy qadriyatlarimizga hurmat, vatanparvarlik, insonparvarlik, jismoniy tarbiya, shaxsiy gigiyena, ozodalik, kiyinish odobi, bola huquqlari, tabiatni asrash, iqtisodiy tarbiya, salomlashish va muomala odobi, kitobni sevish kabilar bilan bir qatorda yurtimizda o'tkaziladigan umumxalq bayramlari va muhim sanalarni nishonlashda nimalarga e'tibor berish lozimligi to'g'risida tavsiyalar berilgan.

Tarbiyaviy soatlarni quyidagi tartibda tashkil qilish mumkin:

Kun shiori:

I.Kirish;
II. Asosiy qism: hikoya, suhbat,ma‘ruza, guruhlarda ishlash;

III. Yakuniy qism.

Tarbiyaviy soatlarda foydalahish uchun mavzuga doir adabiyotlar ko̲rgazmasi tashkil etiladi. Jarayonni ochiq muloqot, davra suhbati, bahs-munozara, treninglar va boshqa har xil noan‘anaviy tarzda tashkil etish mumkin.

(Izoh: Taqdim etilayotgan tarbiyaviy soatlar dasturiga Umumta‘lim maktablarining sinf rahbarlari metod kengashi qaroriga ko̲ra 15 % gacha o̲zgartirish kiritilishi mumkin.)

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 aprelda "Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida"gi 187-sonli Qarori e'lon qilindi. Shu munosabat bilan tarbiyaviy soatlar mazmunan qayta ko‘rib chiqilib, kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshirilishi belgilandi.

Ma'lumki, sinf rahbari o‘z sinfidagi o‘quvchilarning bevosita ta'lim-tarbiya jarayoni, ya'ni darslar davomida hamda darsdan keyingi faoliyatini nazorat qilishga mas'ul shaxs hisoblanadi.

Umumiy o‘rta ta'lim muassasalarida sinf rahbari faoliyati O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sohasidagi qarorlari, Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan tegishli me'yoriy hujjatlar va Xalq ta'limi vazirligining 2007 yil 20 yanvardagi 19-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan **"Ta'lim muassasalari sinf rahbari to‘g‘risidagi Nizom"** asosida tashkil etiladi. Mazkur dastur va metodik qo‘llanma yuqorida nomlari keltirilgan ta'limga oid huquqiy va me'yoriy hujjatlarga, shuningdek, umumiy o‘rta ta'limning uzluksizligi va izchilligiga, zamonaviy metodologiyalarga asoslangan.

Dasturning maqsadi — tarbiyaviy soatlarni mamlakatda amalga shirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg‘or ajribalarihamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, zamon talablariga javob beruvchi, ma'naviy barkamol, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega shaxslarni tarbiyalashdan iborat.

Tarbiyaviy soatlarni quyidagi tartibda tashkil qilish mumkin:

"Tarbiyaviy soat" mashg'ulotining o'quv mavzu rejasi (2-sinf)

T/r	O'tiladigan mavzular	Soat	San
1	Ona yurtim –oltin beshigim	1	
2	Odobli bola-elga manzur	1	
3	Kattaga hurmatda, kichikka izzatda bo'l	1	
4	Ona maktab bag'rida	1	
5	Ustozga hurmat (1okyabr Ustoz va murabbiylar kuni munosabati bilan)	1	
6	Ona tabiatni asraylik. (4-oktabr butun jahon hayvonlarini himoya qilish kuni munosabati bilan)	1	
7	Xavfsizlik qoidalarini bilamizmi	1	
8	Ona tilim-jonu dilim (O'zbekistin Respubiikasi "Davlat tili haqida"gi Qonun qabul qilingan kun munosabati bilan).	1	
9	Etiket qoidalari	1	
10	Tartibga solish vositalari va ahamiyati.(Yo'l harakati qoidalari)	1	
11	O'zbekiston Respublikasining bayrog'I (18 noyabr-O'zbekiston Respubiikasi davlat bayrog'I qabul qilingan kun munosabati bilan)	1	
12	Bizning maktabdagi vazifalarimiz.Yo'l harakati belgiari	1	
13	Baxtimiz qomusi (8 dakabr-Konstitutsiya kuni munosabati bilan)	1	
14	O'zbekiston Respublikasi madhiyasi (10-dekabr O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi qabul qilingan kuni munosabati bilan)	1	
15	Yo'lni kesib o'tish	1	
16	Biz yangi yilni kutib olamiz (Yangi yil bayrami yaqinlashishi munosabati bilan)	1	
17	Vatanparvar ajdodlarimiz (14 yanvar-Vatan himoyachilari kuni munosabati bilan)	1	
18	To'maris kim?	1	
19	Transport vositalari va turlari (Yo'l harakati qoidalari)	1	
20	Buyuk ajdodlarimiz (Navoiy va Bobur tavallud kunlari oldidan)	2	
21	Do'stlik-bebaho ne'mat.(2-mart O'zbekiston BMT ga qabul qilingan kun munosabati bilan)	1	
22	Onalar-uyimiz charog'boni (8 mart-Xotin-qizlar kuni munosabati bilan)	1	

23	Oilada mening o'rnim va vazifam	1	
24	Transportda yurish qoidalari	1	
25	Milliy an'analarimiz-g'ururimiz (21 mart-Navroz do'stlik bayrami munosabati bilan)	1	
26	Milliy o'yinlar	1	
27	Qonunlar nima uchun kerak	1	
28	Ogohlantiruvchi belgilar (Yo'l harakati qoidalari)	1	
29	Yurtimiz favvoralari (1 may-favvoralar kuni munosabati bilan)	1	
30	Ona Vatan-aziz! (Xotira va Qadrlash kuni oldidan)	1	
31	Biz kimlardan o'rnak olamiz	1	
32	Kitob bizning do'stimiz	1	
33	Yozgi ta/til bir yilga tatir	1	

Nazorat uchun savollar

1.Tarbiyaviy soatlarini izohlang

2. Tarbiyaviy soatlarni tashkil qilish mazmuni nimadan iborat

3. Tarbiyaviy soatlar aslida qanday bo'lishi kerak?

12-Mavzu: Sinf rahbarining namunaviy yillik ish rejasini tuzish metodikasi.

12.1.Sinf rahbarining namunaviy yillik ish rejasini tuzish metodikasini o'rgatish haqida ma'lumot berish.

Sinf rahbarining o'quvchilarga ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sir kuchi ko'p jihat dan uning ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongi va xulq-atvorning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab hayotida, tah-tarbiya jarayonini boshqarishda sinf rahbarining o`ziga xos o`rini bor. U maktabda juda muhim va masuliyatli vazifani bajaradi. Sinf rahbari faoliyati miaksariyat qismi tarbiyaviy jarayon bilan bog`liqdir.

Sinf rahbari deganda – 'quvchilarni bir xil saviyada, bir xil yoshda, bilmi jihatidan ham teng b o`lgan jamoani boshqarib turuvchi pedagog sinf rahbari tushuniladi .Si rahbarining asosiy maqsadi, o`quvchilarni to`g`ri tarbiyalash jarayonida o`quvchi va sinf rahbari bilan bir-birini tushuna olish va sinf rahbari tomonidan o`quvchilarga etiborliroq bo`lishdir. Boshlang`ich sinf maktab ta'limi-ning dastlabki bosqichi bo`lib, unda bolalar o`qituvchi rahbarligida biri nchi qadam qo`yadilar. O`quv faoliyatida bilim, ko`nikma va mala kalarni egallaydilar. O`qituvchi sinf bilan yolg`iz ishiaydi va ko`pincha tarbiyachi sifatida ish yuritadi.

O`qituvchilik faoliyati bolalarga munosabatda, katta mehribonligi bi-lan g`amho`rligi bilan xarakterlanadi. Bular esa katta talabchanlik bilan olib boriladi.

O`quchilar bilan ohb boriladiga o`zaro munosabatlarni to`g`ri yo`l ga qo`yish hamda o`quvchilarning o`sishi va rivojlanishiga qarab ularn tarbiyalash sinf rahbari uchun muhim ahamiyatga ega.

Bunda o`qituvchi o`quvchilarga pedagogik talabiar berishga erishadi, o ta-onalar, kuni uzaytirilgan guruh tarbiyachilari jamoatchilik bilan doimo aloqa bog`lab turadi.

Sinf jamosini tashkil etishda sinf rahbarining o`rni katta hisobianadi. Sinf majlisi o`tkazish uchun avvalo jamoani jipslashtlrish zarur. Sinf rahbari majlisda ko`plab bolalar tarbiyasiga oid masalalarni ko`radi. Sinf majlisida 3-4 ta masalalar ko`rilib, muammoli tomonlar tahlil qilinadi va o`z yechimini t opishi kerak bo`ladi.

Sinf rahbari majlis o`tkazish davomida yaxshi o`qiydigan bolalarni sinfd a, yangi jamoa ichida rag`batlantirishi kerak. Bunda bolalar bir-biriga do'stona munosabatda bo`lishadi. Shuning uchun ular bir-biriga intilib, yaxshi o`qishga harakat qiladi.

Yomon o'qiydigan bolalar yaxshi o'qiydigan bolalarga intilib ular ham yaxs hi o'qishga kirishadi.

Bundan tashqari sinf rahbari o'quvchilarni bilm darajasini oshiris h uchun o'zi sinfida kutubxona tashkil qilishi kerak. Bu kutubxonadagi kitobiar ni o'quvchilar sinfdan tashqari o'qish vaqtida yoki darsdan song bosh qolgan paytlarida, o'qib o'zlariga foydali tomonlarini olishi mumkin. Bizning yosh avlod xalqimizning inqilobiy, mehnat, jangovar an’analarini o'zlasht irib o'ziga katta avlodning eng yaxshi fazilatlarini g'oyaviy etiqod v a matonatini, Vatanga muhabbatini, uning iqtisodiy- siyosiy va jangovar qudratini mustahkamlashda ishtirok etishga intiladi.

Sinf rahbari har doim o'quvchilardan xabardor bo'lib turishi kerak. Masalan, bir o'quvchining o'zlashtirishi yomon bo'lsa, uni yaxshilash uchun o'qituvchi bir inchi o'rinda ota-onasi bilan uchrashib, surishtirishi lozim. Nimaga yaxshi o'qimaydi, nima uchun darslarni o'z vaqtida qilmaydi, shular haqida ota- onasi bilan suhbat olib borishi kerak. Agar bolaning oilasida hamma sharoit bo'lib bola o'zi yaxshi o'qishni xohiasada, o'zi o'ylagan natijaga erisha olmayotgan bo'lsa, o'qituvchi bolani yaxshi o'qiydigan o'rtog'ining yoniga o'tkazib qo'yis h kerak.

Bundan tashqari shunga o'xshagan o'zlashtiruvchi o'quvchilarni yig'ib, har xil fanlardan masalan matematika, ona tili, o' qish va boshqalardan qo' sh imcha darslarni tashkil etib, bolalarni o'qishga bo'lgan talabiarni, qiziqishini yanada oshirishga o' qituvchi harakat qilishi kerak.

O’qituvchi o’quvchilarning ota-onalari bilan faol ishiashi zarur. Negaki, maktabda sinfda bo’layotgan ishiardan ota-onalar ham xabar topib, qiynalgan vaqtida hamroh bo’lishi lozim. Buning uchun ota-onalar bilan o’qituvchining o’rtasida bog’lab turuvchi aloqa daftarchasini tutishi va uni doim qoldirmasdan yuritib turishi darkor.

Sinf rahbari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1.0'ziga yuklatilgan sinfdagi tarbiyaviy ishiarni amalga oshiradi. Bu vazifani bajarayotganda u yolg'iz emas, shu sinfda dars berayotgan turli fan o'qituvchilari bilan hamkorlikda va ularga suyangan holda o' quvchilarda milliy dunyoqarasha soslarini shakilantiradi, axloqiy tarbiyasini rivojlantiradi. O'quvchilarning darsd an tashqari tadbirlarini tashkil etadi va sinf jamoasini mustahkamlaydi.

2. O'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqish va qobiliyatini hisobga olgan holda k asbga yo'naltirish va hayotiy maqsadlarini shakilantirish sinf rahbarining alohi da vazifasidir. Ayni paytda har bir o' quvchining sog' ligini mustahkamlashgah am e'tibor beradi.

3. Sinf rahbarining diqqat markazida o'quvchilarning yuqori darajada o'zlasht irishini ta'minlash masalasi turadi. Buning uchun u har bir o'quvchining kun dalik o'zlashtirishidan voqif bo'lib turadi. Orqada qolayotganlarga o'z vaqtida, kechiktirmay yordam uyishtiradi.

4. Sinfdagi o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish ishiarini yo'naltiradi, ular ishtirokida sinf jamoasining ijtimoiy foydali ishiardagi ishtirokini ta'min etadi, maktab miqyosida uyishtirilayotgan muhim tadbirlarda o'z sinfining faol qatna-shishini ta'minlaydi.

5. Sinf o'quvchilarining ota -onalari, o'quv kuni uzaytirilgan guruhlarning tarbi-yachilari, korxona va muassasalardagi, turar joylardagi otaliqqa oluvchilar bilan y aqin aloqa o'rnatadi.

6. Sinf rahbari shu sinfda dars berayotgan barcha fan o'qituvchilari o'rtasid

o'quvchilarga hisbatan yagona talabiar o'rnatishga erishadi, ota-onalarga pedagogik bilimlar tarqatlb, oila bilan maktab o'rtasidagl aloqani mustahkamlaydi.

7. Sinf rahbari o'z sinfidagi turli hujjatlarni: sinf jurnali, o'quvchihing kund aliklari, tabellar, shaxsiy ma'lumotlari, turli xil reja va hisobotlarni yuritadi. Ko' rinib turibdiki, vazifa keng va murakkab, ularni muvaffaqiyatli hal qilish sinf rahbarinig shaxsiy sifatlariga ham bog'liqdir. Tarbiyaviy ishiarning sifat va sa maradorligi, avvalo tarbiyachining g'oyaviy ichonchiga va e'tiqod darajadiga bog'liq. Buning uchun sinf rahbari fan yangiliklarini muntazam o'zlashtirib boris hi bilan o'zining bilimini oshiradi.

Sinf rahbarining axloqiy obro'si g'oyat darajada yuqori bo'lishi ham bu o'rinda muhimdir. Sinf rahbari ana shundagina tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniy atiga ega bo'ladi. Tarbiyachining shaxsiy fazilatlari, ma'naviy qiyofasi o'quvchilar ongining va xulqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Chunki, tarbi yachi qobiliyati juda ko'p sifatlarni: chuqur bilim, keng fikrlilik, ishga jon di ldan ko'ngil qo'yish, bolalarga bo'lgan cheksiz muhabbat, muomala nazokatli gi, oqil va adolatlilik namunasi, sipolik va vazminlik kabi fazilatlarning bo'lishi taqozo qilinadi. O‘quvchilarning milliy istiqlol ruhida tarbiyalashda sinf rahbarinin g roli g‘oyatda katta. Sinf rahbari o‘z sinfidagi o‘quvchilarga ta’lim- tarbiya berishda maktab rahbarining yaqin yordamchisidir: u o‘z sinfida dars oluvchi o‘quvchilarning, kamolot va yetakchi tashkilotlarning, ota-onalarning tarbiya sohasidagi ishiarini, faoliyatlarini birlashtlradi, butun sinf va ha bir o‘quvchi oldiga qo‘yiladigan talabiarda va ularga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishda birlik bo‘lishini, shuningdek, sinfdagi hamma tarbiyaviy ishiarning rejali, tarti bli olib borilishini ta’minlaydi. Sinf rahbari darsdan tashqari vaqtda o‘z sinfidagi o‘quvchilar o‘rtasida tarbiyaviy ish olib boradi. Shuningdek, o‘quvchilar o ‘rtasida tashkilotchi va tarbiyachi sifatida ham ish olib borib, o‘quvchilarning ha mmasini bahamjihat, bir jamoa qilib uyushtiradi, bu jamoada tarbiya ishiarini olib boradigan bir obyekt gina bo‘lib qolmaydi, balki o‘zining har bir a’zosini o‘zi tarbiyalaydi ham. B u o‘qituvchi shu sinfga bir necha yilgacha rahbarlik qilib boradi. Sinfni bir sinf r ahbari ikkinchi bir sinf rahbariga topshirganda har ikkalasi ham butun sinf va har b ir o‘quvchi bilan olib borilgan tarbiyaviy ishiarni rejali, tartibli ravishda davom et tirishga harakat qilmog‘i lozim. Sinf rahbari o‘z ishida muvaffaqiyat qozonish uchun har bir o‘quvchining nazariy va amaliy bilimlarini chuqur o‘zlashtirib olishga doimo harakat qilishi zarur. O‘quvchilarning bilim saviyasini kengayti rish choralarini ko‘rmog‘i va ularning darslarni yuksak darajada o‘zlashtirib olishiari uchun kurashmog‘i kerak. Bu ishda sinf rahbari pedagoglar jamoasiga suya nmog‘i lozim.

O‘z sinfida o‘qitiladigan hamma fanlardan xabardor bo‘lgan sinf rahbari shu sinfda dars beruvchi o‘quvchilarning ishiarini bir- biriga bog‘laydi, o‘quvchilarga ta’lim-tarbiya jihatidan ta’sir ko‘rsatishi tadbirlari yo‘llarini sinf o‘quvchilari bilan bi rgalikda, ular bilan maslahatlashib ishiab chiqadi va bu tadbirlarni amalga os hirish choralarini ko‘radi. Sinf rahbari o‘quvchilarning yaxshi o‘qishi ularning eng birinchi vazifalari ekanini, maktabda o‘tiladigan fanlarning hammasi ham muhimligini, bolalar darslarni rasmiyat uchungina, kitobdagina o‘qib qo‘ya qolmasdan, balki chinakamiga bilib olishlari lozimligini, olgan bilimlarini amalda

qo‘llay bilishiari kerakli gini, shunmg uchun mustaqil bilishiari zarurligini tushumb olishiariga yordam be radi. Smf rahbari o‘quvchilarnmg har jihatdan yetuk kishi bo‘lib o‘sishiari, ul arnmg aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik tarbiya hamda politexmka ta’limi oli shiari yo‘lida jonbozlik ko‘rsatishi, bu sohada o‘quvchilarnmg o‘z tashabbuslariga suyamshi, smfdan tashqari turli ishiarm yo‘lga qo‘yishi va bolalar maktabdan tashqari muassasalari bilan aloqa bog‘lashi kerak. Smf rahbari smfdagi barcha o‘qu vchilarnmg, o‘g‘il va qiz bolalarmg o‘qishiga va umumiy ishda do‘stona, ha mjihat, bir jamoa bo‘lib o‘qishiariga yordam berishi, o‘g‘il va qiz bolalar bir- birlarim hurmat qilishiarini o‘rgatishi lozim. Smf rahbari o‘quvchilar maktabga kelgan birinchi kundan boshiaboq, ular o‘rtasida tarbiyaviy ishiarm yo‘lga qo‘yib, tarbiyaviy ish shakilarim smfdagi bolalarmg yoshiga qarab murakkabi ashtirishi, bolalarnmg har bir yoshda hosil qilgan madamy xulq malakasim musta hkamlab borishi lozim. Smf rahbari o‘z rahbarligidagi smfda dars beruvchi o‘qituvchilar bilan, o‘quvchilarnmg ota-onalari bilan, yetakchilar bilan, maktab kutibxonachisi bilan, maktab shifokori bilan,kerak hollarda esa, maktabdan tashqari muassasa pedagoglari bilan ham da bolalar uy tarbiyachilari bilan aloqada bo‘lishi lozim. Smf rahbari ba’zan ayrim o‘qituvchilarnmg darsiga kirib o‘tiradi (bir o‘qituvchimng o‘rmga ikkm chi bir o‘qituvchi taym bo‘lganda ularmg ta’lim-tarbiyaviy ishida birlik bo‘lishim kuzatish uchun ketma-ket 2 —3 darsga kirish tavsiya qilinadi), to‘garak mashg‘ulotlari vaqtida qatnashadi. Smf rahba ri ota-onalar bilan mustahkam aloqa bog‘lab, zaruriyat tug‘ilganda, ota-onalar bilan birgalikda bolalarga ta’sir qilish va ularnmg kamchiligini tuzatish choralarim ko‘radi va belgilang an choralarm bolalarnmg ota-onalari bilan birgalikda qattiq turib amalga oshirishga harakat qiladi.

Oila bilan aloqa bog‘lash usullaridan biri smf rahbarimg ota-onalarm suhbat uchun maktabga chaqirishidir. Ota-onalarni o‘quvchilar mtizomm buzgandan keyin yoki o‘qishda orqada qola boshiagandan keymgma suhbatga chaqirmay, balki oldinroq chaqirishni odat qilish kerak. Shumngdek, intizomni buzgan yoki yaxshi o‘qimagan bolalarmg uylariga borish bilangma kifoyalanmay, balki yaxshi tarbiya namunalaridan foydalanish va umuman, bolaning oila hayoti bilan tanishish uchun ham o‘quvchilarimng uylariga borishiari lozim. Smf ota-onalar majlisini yilda to‘rt marta, ya’m yilmng har bir choragida o‘tkazib turish lozim. Bundan tashqari, birinchi va ikkmchi sinflarda o‘quv yili boshiamshi oldidan ham otaonalar majlisi o‘tkazilishi kerak. Bu majlislarda smf rahbari otaonalarm si nfdagi ta’lim- tarbiya ishiarining ahvoli bilan, bolalarning yoshi oshgan sari tarbiya sohasid a tug‘iladigan yangi vazifalar bilan tamshtiradi. Smf rahbari, ba’zan, ayrim o‘quvchilar yord amida ota- onalarini sinf hayotidan olingan amaliy misollarda pedagogikamng asoslari bilan ta mshtiradi.

Ba’zi ota-onalarm boshqa kishilar oldida hadeb uyaltiraverishi va kamsitaverishdan saqlanish kerak. Sinf rahbari ota-onalar majlisidan keyin har bir ota yoki ona bilan yakka- yakka suhbat qilmog‘i lozim. Ota-onalarga o‘quvchilarning daftarlarini va boshqa shu kabi ishiarini ham ko‘rsatishi zarur. Ota-onalar yig‘ilishida o‘quvchilar o‘z ishiaridan vaqt- vaqti bilan hisob berib tursalar maqsadga muvofiq bo‘ladi. Lekm bunday hisobot uzoq cho‘zil masligi, o‘z ishim ko‘pchilik oldida chiqib ko‘rsatishga tayyorlangan bolalarm uzoq kuttirib qo

'ymasligi kerak. Sinf rahbari otaonalar faolligini aniqlashi va o'z atrofiga to'plashi lozim. Bu faol o'quvchilarning maktab va oilada belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilishiarini, darslarni o'zlashtirishiarini nazorat qilib borishda sinf rahbariga yordam beradi. Darslar ini o'zlashtirmay qolgan o'quvchilarga ayrim hollarda sinf rahbari yordam beradi O'quvchilarning uyiga borib ularning ahvoli bilan tanishadi. O'quvchilarning darslarini o'zlashtirmaslik, darsga kelmay qolishlik yoki darsga kechikib kelish sababiarini aniqlashida sinf rahbariga yordam beradi, muhtoj o'quvchilarga moddiy yordam berish choralarini ko'radi. Sayohatlar o'tkazishda, sinfdan tashqari ishiar olib borishda, o'quvchi larning dam olishiarini to'g'ri yo'lga qo'yishda yordam beradi.

Sinf rahbari olib boradigan tarbiyaviy ishiarning muvaffaqiyat qozonishi ko'p jihatdan uning aniq reja bilan ishiashiga va ishlarini yaxshi hisobga olishga bog'liqdir . Sinf rahbarining umummaktab rejasi asosida tuzgan ish rejasi sinfdagi o'quvchilar jamoasining hayotini ma'lum bir yo'lga solishi va o'quvchilar bilan ota-onalarning o'quvchilarga ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sirida birlik bo'lishini ta'minlashi lozim. Sinf rahb arining ish rejasi tarbiyaning umumiy vazifalariga, sinfning xususiyati talab qiladigan aniq vazifalarga va maktab oldida turgan navbatdagi vazifalarga muvofiqlashtirib tuzilishi kerak. Sinf rahbari o'quvchilar bilan olib boradigan tarbiyaviy ishiarining choraklik rejasini tuzib , maktab rahbarining tasdig'iga topshiradi. Sinf rahbariga, ayniqsa, birinchi marta ish boshia gan sinf rahbariga yangi sinf topshirilganda maktab ma'muriyati sinfdagi o'quvchilar bilan tanishib chiqishi uchun ma'lum muhlat berishi lozim, busiz tarbiyaviy ishiar rejasini tuzib b o'lmaydi.

Sinf rahbari o'quvchilar o'rtasidagi tarbiyaviy ishiar rejasini tuzib chiqishi oldidan shu sinf haqidagi hamda ayrim o'quvchilar haqidagi tavsifnomani e'tibor bilan o'qib chiqadi. Pedagoglar kengashida reja to'g'risida berilgan ko'rsatmalarni ham nazarda tutish lozim. Mana shularning hammasi sinf bilan olib boriladigan barcha ishiarni yaxshi o'ylab olishga imkon beradi. Sinf rahbari o'quvchilar bilan olib boradigan individual ishia rini turli vaqtda o'tkazadi. Sinf rahbarining rejasida sinfdagi hamma o'quvchilar bilan oyda ikki-uch marta darsdan bo'sh soatda uchrashuv ko'zda tutiladi. Darsdan bo'sh soatlarida o'q uvchilar majlisi o'tkazish, ekskursiyaga borish va sayr qilish, badiiy havaskorlik to'ga raklarining o'yin-kulgi ko'rsatishiga tayyorgarlik ko'rish ishiari rejalashtirilishi mumkin. Bunda soatiarda sinf rahbarining o'zigina so'zlab, o'quvchilarning ba'zi nasihatinigina eshitib o'tiradigan „suhbatlar" o'tkazishga yo'l qo'yish yaramaydi. Sinf rahbarining c horak uchun tuzgan rejasida o'quvchilar va ota-onalar bilan o'tkaziladigan majlislarning muhiati ko'rsatilishi ham kerak.

Sinf rahbari sinf hujjatlarining, birinchi navbatda, sinf jurnalining yaxshi yuri tilishini doimo tekshirib boradi. U sinfdagi hamma o'qituvchilarning o'quvchilar bilimiga qo'ygan baholarini sinf jurnaliga o'z vaqtiga yozib borishiarini, darsda nimalar o'tilay otgani va shu dars yuzasidan o'quvchilarga uyda ishiashga beriladigan topshiriqlarning yozib borilishini kuzatib boradi. Sinf rahbari har kuni ayrim o'quvchilarning qancha darsda bo'lmaganini yozib boradi va har bir chorak uchun hisobot tuzib chiqadi. Sinf rahbari o'z sinfidagi o'quvchilarning shaxsiy papkalarini yuritadi va bu papkalarni maktab idorasida saqlaydi.

Yuqorida aytilganidek, o‘quvchining shaxsiy papkasIda bolani nıaktabga qabul qilish to‘g‘risida ota-onalarning bergan arizasi, bolaning yoshi to‘g‘risidagi hujjat, shifokor ko‘rigidan o‘tganligi to‘g‘risidagi ma’lumotnoma, darslarni o‘zlashtirishi to‘g‘risid agi tabeli va har yili berilgan tavsifnonıalar saqlanadi. Sinf rahbari sinf to‘g‘risida yillik hiso bot yozib, uni maktab ma’muriyatiga topshirishi kerak. Sinf rahbari sinfda tarbiya ishiar ining qanday ahvolda ekanligi to‘g‘risida har bir chorak oxirida og‘zaki axborot beradi. Sinf rahbarining ishi murakkab va xilma-xildir. Bu ish uchun ancha ma’lumotli bo‘lish talab qilinadi.

Maktabda, rahbarning rahbarligi ostida, sinf rahbarlarining bilimi va pedagogl ik malakasini oshirish, amaliy ishiarga doir muhim masalalarni muhokama qil ish uchun sinfrahbarlari seminar tashkil qilishi zarur.

Umumiy o’rta ta’lim maktabi “2”-sinf rahbarining yillik ish rejasi

T/r	Mavzular nomi	Muddati	Mas’ul shaxs
	Sentabr oyi		
1.	O’zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 30 yilligi bayrami doirasida “Jonajon O’zbekistinim,mangu bo’l omon!” shiori ostida “Bilimlar kuhi” tadbirini o’tkazishda sinf o’quvchilari bilam faol ishtirok etish	Sentabr oyining birinchi haftasida	
2.	1-4 sinflarda “Jonajon O’zbekistohim mangu bo’l omon!” shiori ostida “Mustaqillik darsi” ni tashkil etish	Sentabr oyining birinchi haftasida	
3.	1-sinf o’quvchilariga “Prezident sovg’asini tantanali ravishda tadbirini namunali tashkll etish	Sentabr oyining birinchi haftasida	
4.	O’quvchilarda Davlat rahbarlariga nisbatan hurmat-ehtirom tuyg’usini kuchaytirish maqsadida “Davlatimiz ramzlarini o’rganamiz” haftaligini o’tkazish	2-9 sentabr	
5.	O’quvchilarni to’liq darslikiar bilan ta’minlash, shuningdek, kam ta’minlangan va yakka tartibda uyda ta’lim oladigan nogiron bolalarga alohida e’tibor qaratish	Oyning birinchi haftasi	
6.	Birinchi tarbiyaviy soatda o’quvchilarni “Maktabning icchki tartib qoidalari” va “Umumiy o’rta ta’lim maktab o’qituvchi va o’quvchilarining odob-axloq qoidalari” bilan tahishtirish	Oyning birinchi haftasi	
7.	Sinfda sinf sardori va “Kamalak” sardorlari saylovini o’tkazish	Oyhing uchinci o’n kunligida	
8.	Sinfning ota-onalar majllsini o’tkazish, unda ota-onalar qo’mitasi raisi va faoilarini saylash	Oyning uchinci o’n kunligida	
9.	Sinfdagi har bir o’quvchining “Ijtimoiy pasporti” ni tayyorlash va o’quvchilarning bo’sh	15 sentabr	

	vaqtiarini mazmunli tashkil etish bo'yicha "Pasportizatsiya" (so'rov) o'tkazish		
10.	1-oktabr-ustoz va murabbiylarnkuni umumxalq bayrami munosabati bilan "Ustoz-barkamol" avlod tarbiyachisi va tayanchi	26-30 sentabr	
11.	"Buyuk va shonli yo'l", "Kelajakka poydevor" shiori ostida yozuvchi,shoir,olim,san'atkor,taniqli sportchilarni jalb qilgan holda uchrashuv,davra suhbati tashkil etish, Unda mustaqillikning yigirma sakkiz yil davomida mamalakatimizda amalga oshirilgan islohotlar samaralari,mustaqilllk yiliarda iqtisodiyot,ilm-fan,ta'lim,tibbiyot,madaniyat,sport va boshqa sohalardagi kehg ko'lamli ishiarni yoritish	Reja asosida	
12.	O'quvchilar o'rtasida yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini targ'ib etish maqsadida "Yo'l qoidasi-umr foydasi"tadbirini o'tkazish	23 sentabr	
13.	"Yoshiarni ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bosh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risida" gi ma'ruzasida belgilab berilgan 5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash o'quv yill davomida chora-tadbirlar asosida ish olib borish	O'quv yili davomida reja asosida	
14.	Birinchi tashabbus –yoshiarning musiqa,rassomlik,adabiyot,teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishiarini oshirish,iste'dodini yuzaga chiqarish bo'yicha tizimli ishiarni tashkil etish	O'quv yili davomida reja aososida	
15.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida sinfda musiqava raqs kechalarini tashkil etish	O'quv yili davomida reja aososida	
	Oktabr oyi		
16.	Yoshiar ittifoqining boshiang'ich tashkiloti a'zoligiga "**Kamalak**" sardorlarini tantanali qabuilarini tashkil etish	3-15 oktabr	
17.	O'zbekiston Respublikasining "Davlat tli haqida"gi Qonunni qabul qilingan kuniga bag'ishiangan **"Ona tilim –jonu dilim"** mavzusida davra suhbati va uchrashuv tashkil etish	17-21 oktabr	
18.	Xalqaro kutubxonalar kuniga bag'ishiangan "Kitobdan olgan taasurotim"mavzusida suhbat o'tkazish	27 oktabr	
19.	Maktabda tashkil etilgan musiqa va raqs to'garagi faoliyatini yanada jinlashtirish maqsadida mumtoz navolar nomli badiiy musiqiy kecha uyushtirish		
	Noyabr oyligi		
20.	O'zbekiston Respublikasi Davlat bayrog'I qabul qillngan kun munosabati bilan **"Bayrog'imiz- faxrimiz,g'ururimiz"** mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tadbir uyushtirirsh	18-19noyabr	
21.	Birlashgan Millatlar tashkiloti Bosh	19-	

	Assambleyasi tomonidan 1989 yil 20 noyabrda qabul qilingan **"Bola huquqlari to'g'risida"**gi Konvensiyani ijrosi haqida davra suhbat o'tkazish	21noyabr	
22.	**"Odam savdosi-davr muammosi"** mavzusi yuzasidan suhbatlar tashkil qilish	21-26 noyabr	
23.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'mmlash maqsadisa smfda **"Tannovorga raqs tushaylik"** nomli tadbir o'tkazish		
	Dekabr oyi		
24.	Xalqaro nogironlar kuni munosabati bilan **"Hech kim mehr va e'tibordan chetda qolmasin"** mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tashkil etish	3-dekabr	
25.	O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi qabul qilingan kunga bag'ishlangan "Konstitutsiya-baxtimiz poydevori" mavzusida suhbatlar tashkil etish	1-7dekabr	
26.	O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan **"Madhiyamiz-faxrimiz"** mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tadbir uyushtirish	10 dekabr	
27.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida smfda **"Torimning sirlari"** nomli bayram kechasini tashkil etish	Oy davomida	
	Yanvar oyi		
28.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'mmlash maqsadida o'quvchilarning qishki ta'til kunlari hamda **"Yangi yil bayrami "** tadbirini Estrada kuylari asosida mazmunli tashkiletish	2-19 yanvar	
29.	14-yanvar-Vatan himoyachilari kuniga bag'ishiangan "Harbiy vatanparvar oyligi" doirasida **"Ajdodlar qahramonligi yoshlarga ibrat"**, **"Mamlakatimiz qurolli kuchlari-tinchlik va osoyishtaligimiz garovi"**, **"Buyuk sarkardalar hayotidan"** mavzularida ma'ruza,davra suhbatlari,muloqot va uchrashuvlar turkumini tashkiletish	Oylik davomida	
30.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida smfda musiqa navolariga raqs nomli tadbirini tashkiletish		
	Fevral oyi		
31.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida Alisher Navoiy tavalludi munosabati bilan "Alisher Navoiy ijodi-yoshiarga ibrat" mavzusida hamda Zahiriddm Muhammad Bobur tavalludi munosabati bilan **"Buyuk shoir va sarkarda"**mavzusida davra suhbatlari, she'rxonlik milliy raqs kechalarida faol ishtirok etish	6-14 fevral	
32.	**"Eng yaxshi kitobxon o'quvchi"** tanlovida faol ishtirok etish	15-28 fevral	
	Mart oyi		
33.	8-mart "Xalqaro xotin-qizlar kuni"ga	6-7 mart	

	bag'ishiangan ma'naviy-ma'rifiy tadbir tashkil etish		
34.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash nıaqsadida 21-mart **"Navro'z"**-umumxalq bayrami munosabati bilan ma'naviy-ma'rifiy tadbir tashkil etish va musiqa raqs festlvalini olb borish	Mart oyi davomida	
35.	22-mart Mirzo Ulug'bek tavalludi munosabati bilan **"Shoh va olim"**mavzusida ma'naviy-ma'rifiy tadbir tashkil etish	Mart oyining ikkinchi haftasi	
36.	**"Kitobxonlar bayrami","Kitobim-oftobim"** tadbirini tashkil etish	Oy davomida	
	Aprel oyi		
37.	9-aprel –Sohibqiron Amir Temur tavallud topgan kun munosabati bilan "Sohibqiron Amir Temur –buyuk davlat arbobi" mavzusida buklet va referatlar tashkiltish	3-8 aprei	
38.	7-aprel- "Jahon salomatlik kuhi" munasabati bilan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish	5-aprel	
39.	"Butun jahon bolalar kitobi kuni"ga bag'ishiangan "Kitobxon maktab" ko]rik – tanlovi,"Maktab-kutubxona-oila jamoat tashkilotlari" xayriya tadbiri va "bir farzandga uch kitob" aksiyasihi o'tkazish	Oy davomida reja asosida	
40.	18-aprel-Xalqaro yodgorliklar va tarixiy joylarhi asrash kuhi munosabati bilan "tariximiz-baxtiniiz"mavzisida davra suhbati va sayohatlar tashkil etish	15-18 aprel	
41.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'minlash maqsadida 22-aprel "Xalqaro olamni asrash kuhi" munosabati bilan "Olamni asrang,do'stlar" mavzusida musiqiy kecha tashkil etish	17-22 aprel	
	May oyi		
42.	"Xotira va qadrlash kuhi"ga bag'ishiab "Bizhing tllagamiz tinchlik bo'lsin dunyoda" shiori ostida tadbir o'tkazish va "Sahovatli bolalar harakati" tomohidan urush va melinat faxriylari,yolg'iz qariyalarni ziyorat qilish,ularga yordam va uy ishlarida ko'mak berish	May oyining birinchi o'n kunligi	
43.	5 ta muhim tashabbus ijrosini ta'mimlash maqsadida yozgi ta'til kunlarida o'quvchilarnimg bo'sh vaqtlarihi mazmunli tashkil etish yuzasidan simfiar kesimida milliy va Estrada yo'nalishiari asosida raqs musobaqalarini o'tkazish		
44.	Xalqaro muzeylar kuhi munosabati bilan "Muzeylar –jonli tariximiz ko'zgusi" shiori ostida faoliyat ko'rsatayotgan muzeylarga sayohatlar uyushtirish	Oy davomida reja asosida	
45.	5 ta muhom tashabbus ijrosini ta'mimlash maqsadida simfda Akademik shoir G'ofur G'ulom tug'ilgan kuhi munosabati bilan "G'afur Gulom barkamollikka chorlaydi", "Bilib qo'yki sehi Vatan kutadi" mavzusida davra suhbatlari va kitobxonlik	10 may	

	kechalarini tashkiletish		
46.	1-iyun - "Xalqaro bolalarni hlmoya qilish kuni"ga bag'ishlab "Baxtli bolalik" loyihasini o'tkazish	26-31 may	

Nazorat uchun savollar

1.Sinf rahbarining vazifalari himalardan iborat
2.Ish reja turlarini ayting
3.Sinf rahbarning yillik ish rejasi qanday tuziladi
4.Ish rejaning tarkibiy qismlari himalardan iborat

13-Mavzu: Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning maqsadi va vazifalari.

13.1.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning maqsadi.

O'quvchilarni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash masalalarini muvaffaqiyatli hal etish, ularda faol hayotiy mavqeni shakilantirish, o'zlashtirish va bilim sifatini oshirish ko'p jihatdan kuni uzaytirilgan guruhiarining samarali ishiashiga bog'liqdir. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tashkil qilingan ishiar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyathi to'ldiradi. Darsdan tashqari ishiar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi.

Darsdan tashqari ishiarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko„p qirralidir. Darsdan tashqari ishiar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi:

Ularning dunyoqarashi, to'g'ri shakilanishiga, axloqiy kamol topishiga ko'makiashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot ishiab chiqarishi bilan bog'lanishiga zamin yaratadi. Darsdan tashqari ishiarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchilarning vazifalari ham ko'p qirralidir.

O'quvchilarning guruhdan tashqari ishiari o'z mazmuniga ko'ra tafakkur faoliyati va munosabat vositasi hisoblanadi. Chunki guruhdan tashqari ishiarda olingan axborot idrok etiladi, qayta ishianadi. Shu asosda yangi bilimlar hosil qilinadi. O'quvchilar ta'lim muassasasidan tashqari ishiarda qatnashib, turli kishilar bilan muayyan munosabatga kirishadilar. Turli vaziyatga duch keladilar. Tashkilotchi deyilganda – direktorning ma'naviy, ma'rifiy va tarbiyaviy ishiari bo'yicha muovibi yoki o'rinbosari nazarda tutiladi.Darsdan tashqari tarbiyaviy ishiarni rejalashtirish va amalga oshirishni nazorat qilish.

O'quvchilarning guruhdan va kollejdan tashqari ko'p qirrali ishiarini o'quvchilar tashkilotlari guruh faollari yordamida yo'lga qo'yish.Guruhdan va kollejdan tashqari ishiar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan hoida o'qituvchilar, guruh rahbarlari, ota-onalar, guruh faoilariga uslubiy yordam ko'rsatish. Umumkoilej va koilejlararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish. O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va

madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish. Bu borada tashkilotchilar faolligining uchta asosiy tomonini ko'rish mumkin:

tashkilotchilik, uslubiy va ma'muriy uchun ham o'quvchilarning ta'lim muassasasidan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi.

Ta'lim muassasasidan tashqaridagi tarbiyaviy ishiarda o'quvchilar jamoadagi ishiarni o'rganadilar. Ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar. Ishiab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar. Jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga otlanadilar.

Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi. Tashkilotchining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishiarni kiritish mumkin.

Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan holda namoyon bo'ladi. Tashkilotchining tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishiarni kiritlsh mumkin:

Darsdan tashqari faoliyatga quyidagilar kiradi:

Og'zakl ish usuilari: majlislar, yig'inlar, ma'ruzalar, kutubxonalar, konferensiyalar, munozaralar, uchrashuvlar, gazetalar, radio va jurnallar.Amaliy ish olib borish usuilari: turli joylarga sayyohatlarga, sport musobaqalari, tabiatshunoslar to'garaklari, shanbaliklar, yangi kitobiar ko'rgazmalari.

Tarbiyaviy ish pedagogikadagi butun qobiliyatlarni ishga solishni taqozo etadi. Guruh rahbarligi kursi bilan ta'lim muassasasldan va guruhdan tashqari tarbiyaviy ishiar metodikasi kursi bir-biriga bog'liq va uning davomiyligidir.

Yuqorida qayd etilgan topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilar turli qo'llanmalar, asbobiar, apparatlar, didaktlk materiallardan foydalanishni o'rganadilar, o'z-o'zini tekshirish uchun turli ma'lumot va tayanch materiallarni jalb etish ko'nikmalarini egallaydilar.

Darsdan tashqari ishni rejalashtirish o'quvchilarning yosh xususiyatlari, ta'lim muassasasining joylashgan joyi va shart-sharoltlari, ijodiy birlashmalari, ilmiy markazlar bilan o'zaro aloqasi kabi ishiarni inobatga oladi. Direktor o'rinbosarining faoliyati, o'z ifodasini topgan hujjatlar ro'yxati xalq ta'limi tomonidan doimiy ravishda berllib boriladi. Tarbiyaviy ishiar sohasida erishgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish.

Tarbiyaviy ishiarning maqsad va vazifalarini aniqlash. Tarbiyaviy, ommaviy, siyosiy ishiarni rejalashtirish va ularning mazmunini, shakl va usullarini aniqlash.Guruhdan, kollejdan tashqari ishiarni rejalashtirish, guruhiashtirish va ularning mazmunini, shakl va usuilarini aniqlash, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

13.2. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish.

Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ishiab chiqiladi.Guruhdan tashqari ishiarni tashkil etishda o'qituvchining yo'naltlruvchi ta'siri ostidagi o'quvchilarning o'z-o'zini nazorat qilish asosiga qurilgan va fan kabinetlarida, kutubxonada va uyda yakka tartibdagi reja asosida o'tkaziladigan mustaqil

mashg'ulotlar yetakchi shaklga aylanishi kerak. Bunda guruhdan tashqari ishda ta'limning moddiy bazasi: qo'shimcha va ma'lumotnoma adabiyotlari laboratoriya uskunalari, ko'rgazmali qo'llanmalar, didaktik materiallar, texnika vositalaridan oqilona foydalanish ko'zda tutiladi.

Ular quyidagilarni qamrab oladi:

Darsdan tashqari ishiar metodikasi fani va bo'limiga guruh rahbarlarining ishiari, ta'lim muassasasi ma'muriyatining tarbiyaviy ishiari kiritlladi. Bunda o'qituvchilarning o'quvchilar bilan muomalasi, adolatll bo'lishi ta'sir ko'rsata olishi kerak.

O'quvchi atrofini o'rab turgan vositalar, yaxshi-yomon odatlar, o'qituvchilar, ta"lim muassasasining muhiti, o'quvchilar tarbiyasini to'g'ri, ongli ravishda o'rganish va qabul qilish. Darsdan tashqari ishiarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin:

To'garak turlari:

Fan to'garaklari.

Mohir qo'liar.

Duradgorlik.

Sport musobaqalari.

Badiiy havaskorlik va boshqalar

darslik va qo'shimcha adabiyotiar bilan ishiashning xilma-xil

shakilarini qamrab olgan, nazariy bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlovchi;

tajribalar, ijodiy tusdagi ishiarni bajarishni, asbobiarni loyihalashni, maketlar, modellar va hokazolarni tayyorlashni o'z ichiga olgan mustaqil ishiash uchun topshiriqlar tlzimi maqsadga muvofiqdir

O'quvchi yoshiar ongini hozirgi zamon ma'naviyati bilan sug'orish, ya'ni singdirish kerak. O'quvchilarni qadriyatlarimiz, urf-an'analarimiz asosida tarbiyalash har bir o'qituvchining vazifasi.Ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor o'quvchi shaxsiga qaratilishi, yiliar davomida to_plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Tarbiyaning bosh maqsadi yosh avlodni ma'naviy, axloqiy tarbiyalashda xalqning boy, milliy ma'naviy an'analarшga, urf-odatlari hamda qadriyatlariga asoslangan samarali tashkiliy ishiarni amalda ishiab chiqishdir.

Tarbiyaning asosiy vazifasi – shaxsning aqliy-axlooqiy tarbiyalashda erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi, uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir. Tarbiyaviy ishiarni rejalashtirishda quyidagi pedagogik talabiar mavjud. Darsdan tashqari ta'lim muassasalarining to'garak qatnashchilari ongida yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar mujassamlashgan bo'lishi kerak. To'garak qatnashchilarini doimiy ravishda fan va madaniyatning so'nggi yutuqlaridan xabardor qilib turish, ular ongini ijodiy ishlar va tarbiyaviy tadbirlar bilan band qilish asosiy o'rin tutadi. To'garak qatnashchilarida mustaqillik tushunchasi shakllangan bo'lishi, ular davlatimiz ramzlarini, madhiyasini, urf-odatlarimizni yaxshi bilishi kerak.

Darsdan tashqari ta"lim o'qishiari, xohishiariga asoslangan holda darsdan bo'sh vaqtiarda o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi va quyidagi yo'nalishiar bo'yicha to'garak qatnashchilariga talabiar qo'yilishi kerak:

O'quvchilarning mustaqilligi turli darajada bo'lganida mustaqil tayyorgarlik amalga oshirilishi mumkinligini hisobga olish muhim. Bu esa ular shaxsining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ayrim o'quvchilarning ishdagi faol va mustaqil holati tarbiyachining aralashuvini talab etmaydi, chunki o'quvchilarning o'zlari oldilarida turgan vazifalarini va ularni hal etish yo'ilarini ancha yaxshi tushunadilar.

O'quvchilar tarbiyachi yordamisiz ishiaydilar. Bu yerda tarbiyachining aralashuvi maqbul emas. Chunki bunday holat o'quvchilarning mehnatsevarligini, bilish ehtiyojlarini shakilantirishda eng katta imkoniyatga egadir. O'quvchi mustaqil harakat qilib, lekin o'z ishihi tarbiyalashning fikri va bahosiga bog'liq qilib qo'ygan paytda tobe mustaqil holat vujudga keladi. Vatanga muhabbat, komil inson tarbiyasi;

Estetik ta'lim;

Sayyohlik yo'nalishi bo'yicha to'garaklarga qatnashish.

Ekologik ta'lim yo'nalishi bo'yicha to'garaklar;

O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy yo'nalishi bo'yicha;

Huquqiy ta'lim yo'nalishi bo'yicha;

Texnik ijodkorlik yo'nalishi bo'yicha;

Istiqlol o'quvchilari va iste'dodli yoshiar;

Iqtisodiy ta'lim qiziqish va ishtiyoq bilan bajarilsa ham mustaqil ishni bajarayotgan harakatiarida ishonchsizlik jihatiari mavjud bo'ladi.

3. Tarbiyaviy ishiar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi Guruh rahbarining rahbarligi va nazorati ostida harakat qiladigan o'quvchilar orasida majburiy ijro etish holati paydo bo'ladi. Bunda o'quvchilar ishga unchalik qiziqish bildirmaydilar. Ular ko'pincha guruh rahbaridan yordami so'rab, murojaat qiladilar, kuchli o'quvchilarning qo'llab-quvvatiashidan foydalanishga intiladilar, agar bunday qo'llab-quvvatiash bo'lmasa, ishni davom ettirishga irodalarini ishga solmaydilar. Bunday o'quvchilarda tashqaridan majbur qilinsagina harakat qilish odati mustahkamlanadi. Agar bunday holat barqaror bo'lib qolsa, u o'quvchining faqat aqli emas, shu bilan birga, ma'naviy rivojlanishiga ham to'sqinlik qilishi mumkin. Darsdan tashqari ishlarda o'quvchilarning bir-biriga hurmati, axloqiy sifatiari jamoa orasida shakilanib boradi. Bunda o'quvchilarning bir-biriga bo'lgan muomala madaniyati ham shakilanadi. O'quvchi o'qituvchiga taqlid qilishi yoki do'stlarining tarbiyasi muomalasiga ta'sir qilishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilar orasida muomala madaniyatini shakilantirish uchun avvalo o'quvchining o'ziga bo'lgan muomalasiga e'tiborini qaratishi kerak.

O'quvchi ta''lim muassasasi qoidalariga rioya qilish bilan birga, o'qituvchi talabiga ham javob berishi lozim. O'qituvchi talabiariga: Darslarga to'liq qatnashish. O'quv qurollari bilan ta'minlanganligi. O'qituvchini diqqat bilan eshitish. Topshiriqlarni o'z vaqtida bajarish.Tashkiliy ishlarga faol qatnashish.

Guruh intizomiga rioya qilish.

Tozalikka rioya qilish kabilar kiradi.

Darsdan tashqari ishiarni nazoratsiz ijro etish holati rasmiy ijrochilik, ishtiyoq va havas bilan mehnat qilishni istamasligini yashirishga intilayotgan

o'quvchilarda kuzatiladi. Bunday holatning uzoq vaqt mavjud bo'lishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi, aks holda o'quvchilarda ishiga nisbatan rasmiy munosabat jihatlari paydo bo'ladi, bu esa ularni mehnatdagi tashqi faollikni yo'qqa chiqaradi. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqaridagi ishiarda o'quvchilarning hatti-harakatlari oldindan juda qattiq tartibga solib qo'yilganligi xususida e'tirozlar bildirilmoqda.

Mustaqillikni tarbiyalash vazifasi qo'yilmagan, o'quvchining har bir qadami pedagogning irodasiga bo'ysungan joylarda ana shunday holat mavjuddir. Xuddi shuning uchun mustaqil tayyorgarlik samaradorligi, o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirish to'g'risida g'amxo'rlik qiladigan o'qituvchi, guruh rahbari o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish vositalarini puxta o'ylab, tanlaydilar, ularning ishiashi uchun oqilona shart-sharoit yaratishga intiladilar. Ta'lim muassasasi o'quvchilarining mustaqil tayyorgarligiga pedagogik rahbarlik shunday qurilishi kerakki, u o'quvchilarni charchatib qo'ymasin, doim bir xil tusda bo'lmasin, yoki haddan tashqari oson, aqliy va irodaviy kuch-g'ayratini sarflashni talab qilmaydigan bo'lmasin.

Darsdan tashqari ishiarni tashkil etish va o'tkazishda tarbiyachining eng muhim vazifasi o'quvchilarni o'quv vazifalarini hal etishga o'rgatishdan, buning uchun harakat usuilarini to'g'ri tanlashdan, o'z hatti-harakatlariga rahbarlikni faoliyatini nazorat qilishdan, mustaqil ish ko'nikmalarini boshqa muhim hayotiy vaziyatlarga o'tkazishdan kelib chiqishdan lozimligini nazarda tutish lozim. Bunda mustaqillik mazmuniga fikrlash faoliyatining mustaqilligi, intizom, uyushqoqlik va o'z-o'zini nazorat qilish kabi to'rt tarkibiy qism kirishini hisobga olish muhimdir.

O'quvchi bilan shug'ullanishning turli usul va darajalari mavjud.

Birinchidan,talabalar ilm olsih borasida o‟z-o‟zlaridan minnatdor bo‟lishiari lozim. Guruhdagi ayrim talabalar bilan suhbatlashish orqali ular bilan aloqa o‟rnatish muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, darsni boshiashdan oldin talabalar bilan gaplashib oling. Ular dars tugagach, ma‟lum savollar yuzasidan sizga qanday murojaat qilishiarini bllishiari kerak. Ularga do‟stona va iliq munosabatda bo‟ling.

Ikkinchidan,quyida e'tirof etib o‟tiladigan ayrim usuilar, ma‟ruza qiziqarli, ishtiyoq bilan olib borllishi hamda yaxshi tashkil etilishi lozimligi bilan belgilab beriladi. Ma'ruza davomidagi diqqat markazi didaktik usul kabi ma'lum muammoni o'z ichiga olishi mumkin. Ma‟ruza davomlda talabalar 20 daqiqagina muddatda passiv o'rganuvchi sifatida diqqatni jamlashiari mumkinligi ko'p olimlar tomonidan qayd etib o'tilgan (Stuart va Rutherford, 1978). Shu sababli ularni chalg'itish hamda lirik chekinish qilib turish muammoni ijobiy hal etishi mumkin.Uchinchi va ehtimol, eng asosiy jihat, talabalar bilan shug'uilanishni ta‟minlashda ularning ma'ruzada faol ishirok etishiarini shakilantirish lozim. Quyida keitirib o'tiladigan takliflar katta guruhiarda talaba bilan shug'ullanish muammosini hal qiluvchi ayrim yo'nalishiarni aks ettiradi. Bu yo'‟nalishiar keysstadilarda ham namoyon etilgan.

Mazkur jihatlarni shakilantirish ustidan nazoratni amalga oshirish

guruhdan tashqari ishiarga rahbarlik qilayotgan o'qituvchiming muhim va murakkab vazifalaridan biridir. Buming uchun o'quvchi faoliyati natijalarim hisobga olishni va bu jarayonni tahiil etishm uyushtirish zarur. O'qituvchi guruh-dars faoliyati uchun xos bo'lgan shakilarni istisno etib, nazorat qilishning bir qancha usuilarim qo'ilashi mumkin. Eng kuchli va qobiliyatli o'quvchilarga xomaki yozuv bilan ishiash huquqi beriladi. Unda qoida ko'rsatiladi, bu qoidani tasdiqlovchi misoilar keltiriladi, o'quv vazifasi qayd etiladi. Yozuv juda qisqa bo'ladi, lekin u o'quvchiming fikrlashi qanday borganligim ko'rsatadi.

Darsdan tashqari ishiarda o'quvchilarm ayrim ko'nikmalarga o'rgatishni nazorat vositasi deb hisobiash kerak. O'z-o'zim tekshirish, o'zaro tekshirish usuilariga o'rgatish o'qituvchiming o'quvchilar bilan shunday aloqasini talab etadiki, bunda ularning fikrlash ishi jarayoni ravshan bo'ladi. O'quvchilarning o'zlari harakatm taklif etadilar va shu bilan pedagogga muayan ma'lumot beradilar. Darsdan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchining vazifalari ham ko'p qirralidir. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishiar tashkilotchisining vazifalariga quyidagilar kiradi: darsdan tashqari tarbiyaviy ishiarm rejalashtirish va amalga oshirish.

Guruh rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakilantirish markaziy vazifa hisobianadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yetakchi tamoyilidir. O'quvchilar jamoasini shakilantirish metodikasi yangi pedagogikada to'la ishiab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kurslarida bayon etilgan jamoa va jamoada shaxsm tarbiyalash nazariyasiga tayanadi. Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq um yaratish metodikasi ishiab chiqilgan. Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talabiar qo'yish, faollarm tarbiyalash, o'quv-mehnat, ijtimoiy tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi ishiarm kiritish mumkin:

1. Tarbiyaviy ishiar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarm tahiil qilish;
2. Tarbiyaviy ishiarm maqsad va vazifalarim aniqlash.
3. Tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishiarm rejalashtirish va ularning mazmuni hamda shakl usullarini aniqlash.
4. Guruhdan va kollejdan tashqari ishiarni guruhiashtirishni boshqaruvchi shaxslarni aniqlash.

Siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqbollarm tashkil etish, jamoatchilikning sog'lom fikrim shakilantirish, ijobiy an'analarm yaratish va ko'paytirish. Ta'rifiangan bu qoidalar har qanday jamoani shakilantirish va rivojlantirish uchun qo'ilanma hisobianadi. O'rta umumta'lim ta'lim muassasasilarida guruh va ta'lim muassasasidan tashqari ishiar guruh rahbari va tarbiyaviy ishiar tashkilotchisi uyushtiradi. Darsdan tashqari tashkil qilingan ishiar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashi to'g'ri shakilanishiga va axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarm amaliyot ishiab chiqarishi bilan bog'lanishiga zamin yaratadi.Darsdan tashqaridagi ishiarda o'quvchilar jamoaviy ishiashni o'rganadilar.

Ijodkor rahbar hamda ilg'or o'qituvchi tarbiyachilar o'z faoliyatiari jarayonida tarbiyaviy ishiarni tashkil qilishda quyidagi tamoyillarni asos qilib

oladilar.

Ijodkor rahbar hamda ilg'or o'qituvchi tarbiyachilar o'z faoliyatlari jarayonida tarbiyaviy ishiarni tashkil qilishda quyidagi ta moyillarni asos qilib oladilar:

O'quvchilarni darsdan tashqari ko'p qirrali ishiarni pedagogik jamoa, o'quvchilar, tashkilotlar, guruh faollari yordamida yo'lga qo'yish. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishiar yo'nalishiga bevo sita rahbarlik qilgan hoida o'qituvchilar, guruh rahbarlari, ota-onalar o'quvchilar, tashkilotchilar guruh faollariga yordam ko'rsatish. Umumta'lim muassasasi va ta'lim muassasasilararo tarbiyaviy tadbirlarga qatnashish. O'quvchilarning bo'sh vaqtlarini ta shkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish.Bu borada tashkilotchilar faolligini 3 ta asosiy tomonini ko'rish mumkin: tashkilotchilik, umumiy va ma''muriy. Bular o'zaro uzviy bog'langan bo'ladi.

- tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazish;
- ma'naviyatni yosh avlod ongiga singdirishning e'tiqodga aylantirishdan iborat ekanligi;
- tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lab, o'quvchi qalbiga va ongiga ta'sir ko'rsatish;
- tarbiyaviy ishiarni o'quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib, tarbiyaning ta'lim bilan uzviyligini ta'minlash;
- tarbiyaviy jarayonda o'quvchilarni tarbiyalash darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o'stirish;
- o'quvchi shaxsiga hurmat va talabchanlik;
- o'quvchilarning yosh va ruhiy holatini hisobga olish;
- tarbiyaviy ishiarni tashkil qilish qilish barkamol insonni tarbiyalashda keng imkoniyatlarga ega bo'lib, uni qay darajada olib borish guruh rahbari va tarbiyachining pedagogik mohoratiga bog'liq.

Talabalarning ilm olishga bo'lgan ishtiyoqlarini so„ndiradigan asosiy sabablar monologga aylanib qoladigan ma''ruzalar hamda ketma-ketligi va keyingi slaydlar aniq bo„lgan PowerPoint taqdimotidir. Bu holat talabalarning qiziqishiarini so'ndirib, ma''ruza bilan bog'liqlik hislarini kamaytiradi. Talaba bilan shug'ullanib turish esa ularning qiziqtirib, ilm olishga jalb qiladi. Ma''ruzalar talabalar uchun, ularning ilm olishlari uchun xizmat qilishiga ishonch hosil qilish lozim. Shular asosida yangi bilimlar xosil bo'ladi. O'quvchilar ta'lim muassasasidan tashqari ishiarda qatnashib, turli kishilar bilan muayan munosabatga kirishadilar.

Turli vaziyatlarga duch keladilar. Shuning uchun ham ta'lim muassasasidan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy bo'ladi. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishiarni ta'lim muassasasining ma'naviy-ma'rifiy ishiar bo'yicha direktor o'rinbosari o'z ishi rejasi asosida olib boradi va uning bajarilishini ham nazorat qiladi. Tarbiyaviy ishiar rejasida ta'lim muassasasining umumiy rejasi, o'qituvchilar, guruh rahbarlari, yetakchi ota-onalar qo'mitasi ish rejalarini ham e'tiborga olish kerak. Ish reja ta'lim muassasasi direktorli tomonidan tasdiqlangan. Ish

O‘zbekiston Respublikasining istiqlolga erishuvi hamda o‘z mustaqil siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo‘liga ega bo‘lishi xalq xo‘jaligining turli sohalarida, jumladan xalq ta’limi tizimida ham o‘sib kelayotgan yosh avlod ta’lim-tarbiyasi bilan bog‘liq jarayonni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Hozirgi paytda fan va madaniyatning eng so‘nggi yutuqlari asosida kelajagimiz bo‘lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nihoyatda zarur. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma’naviyat va ma’rifat” jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomil-lashtirish va samaradorligini oshirish to‘g‘risida”gi farmonida ko‘rsatilgandek, jamiyatda yuksak ma’naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an’analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g‘oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samara-dorligini oshirish, avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo‘nalishlarini topib joriy etishga bog‘liq. Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo‘lgan barcha g‘oyalar qaytadan ko‘rib chiqilishi, asosiy e’tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to‘plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish lozim.

Tarbiyaviy ishlar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg‘armalari, qo‘mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi. Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida

rejasid a boalalrning yosh xususiyatlariga ta‘lim muassasasiming joylashgan shart-sharoitiga, ijodiy birlashmalariga ilmiy markazlar bilan o’zaro tarqalgan aloqasi kabi ishlarni inobatga olinadi. Direktor o’rinbosarining faoliyati aks etgan hujjatlar ro’yxati Xalq ta‘limi vazirligi tomonidan doimiy ravishda berib boriladi. A. Jo’rayevning «Tarbiyaviy darslarni o’tish» risolasida mustaqillik g’oyasi bilan bog’liq tarbiyaviy tadbirlar qoidalariga asoslangan namuna belgilangan.

Nazorat uchun savollar

1.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning maqsadi.

2.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning vazifalari.

3.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish usullari haqida ma’lumot berish.

14-Mavzu:Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni rejalashtirish metodikasi.

14.1.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning umummaktab rejasi bilan olib bog’liqligini o’rganish

shakllanib boradi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab, mahaila, do‘stiari, jamoat tashkilotiari, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san’at, adabiyot, tabiat va hokazolar bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o‘zaro hamkorlikning ta’sir doirasi orqali shaxsni tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta’minlagan holda, uning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan muhitdan himoya qilish juda muhim. Tarbiyaning bosh maqsadi– yosh avlodni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma’naviy-tarixiy an’analarga, urf-odatiari hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarini ishiab chiqib amalga joriy etishdir.Tarbiyaning asosiy vazifasi – shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi hamda uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun keng imkoniyat yaratishdir.

Xuilas, tarbiyaning negizida quyldagilar yotadi:– yoshiarni erkin fikrlashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishiga ko‘maklashish, o‘z-o‘zini idora va nazorat qila bilishini shakilantirish, o‘z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, ularda reja va amal birligi hissini uyg‘otish;

– o‘quvchilarni milliy, umumiusoniy qadriyatlar, Vataniniizning boy ma’naviy merosi bilan tanishtirish, madaniy hamda dunyoviy bilimlarni egallashga bo‘lgan talabiarini shakilantirish, malaka hosil qiidirish va estetik tushunchalarini shakilantirish;

– har bir o‘smirning bilimdonligini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, ularni rivojlantirish. Inson faoliyatini turli sohalarga yo‘naltirish, bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada qo‘llab-quvvatiash uchun shart-sharoit hozirlash;

– insonparvarlik odobi me’yorlarini shakilantirish (bir-birini tushunish, mehribonlik, shafqatlilik, irqiy va milliy kamsitishiarga toqatsizlik), muomala odobi kabi tarbiya vositalari (nohaqlikka, yolg‘onchilik, tuhmat, chaqimchilikka toqatsizlik) keng qo‘llanishi lozim.

– vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, jamiyatimizda yashayotgan odamlar bilan o‘zaro munosabat-muloqotni o‘rganish, o‘z xalqi, davlati himoyasi uchun hamisha shay bo‘lib turish, O‘zbekiston Respublikasi va boshqa davlatlarning ramz-lariga hurmat bilan qarash, yosh avlodni O‘zbekiston Konsti-tutsiyasiga, Bayrog‘iga, Gerbiga, Madhiyasiga, Prezidentiga sadoqatii qilib tarbiyalash;

– qonuniy jamoa axloqi va turmush qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilovchi fuqarolik va ijtimoiy mas’uliyat hislarini rivojlantirish, o‘zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi, insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlab qolish uchun fidoyilik, ekologik ta’lim-tarbiya;

– mustaqil davlatimiz – O‘zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to‘g‘ri va xolisona baho berishga o‘rgatish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatiarning ichki ishiariga aralashmaslik, oshkora-ochiq tashqi siyosatiga va o‘z xalqining turmush darajasini oshirishga yo‘naltirilgan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to‘g‘ri tushuntirish kerak;

– turmushda eng oliy qadriyat hisobianmish mehnatga ijodiy yondashish fazilatlarini shakilantirish;

– sog'lom turmush tarziga intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila sohibi bo'lish istagini shakilantirish;– yoshiarimizni erkin mustaqil fikrlashga o'rgatish.
Tarbiyaning asosiy tizimi quyidagicha bo'lishi lozim.

– tarbiyalanuvchi shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bir bola, o'smir va yosh yigit-qizning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huquqi va erkinligini e'tiborga olish;

–yoshiarda istak va imkoniyat muvofiqligi tuyg'usini qaror toptirish; –miiliylikning o'ziga xos an'analari va vositalariga tayanish; –shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o'quvchilar o'rtasidagi bir-biriga hurmat munosabatlari, bolalar fikriga e'tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo'lish.Amalda tarbiyaviy jarayonning yaxlit va uzluksiz ishiga turli yoshdagi bolalarni qamrab olishga alohida ahamiyat berish lozim.O'smir yigit va qizlar nafaqat bo'lg'usi katta hayotga tayyorgarlik ko'radilar, balki ana shu haqiqiy hayot bilan yashaydilar. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar o'quv-chilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyangan holda, ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi. U o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbus-korligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishiarning o'ziga xosligi shundaki, to'garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o'smir yigit-qizlarning shaxs sifatida shakilanishiari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar Konsepsiyasi "Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar Konsepsiyasi" Xalq ta'limi vazirligi tomonidan 1993-yili tasdiqlangan edi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni, ular asosida ishiab chiqilgan hukumat va vazirlik qarorlarini hayotga tatbiq etish, ta'lim sohasini tubdan isloh qilish maqsadida mazkur Konsepsiyani qayta ishiashga to'g'ri keldi. Yangi tahrirdagi Konsepsiya Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI olimlari guruhi, Respublika Ta'lim markazi mutaxassislari va Xalq ta'limi vazirligi xodimlari tomonidan ishlab chiqildi.

14.2.Sinf rahbarlari va ota-onalar qo'mitasi hamkorligi ishini o'rganish haqida ma'lumot berish

Shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga yo'naltirilgan ushbu Konsepsiyani tayyorlashda Xalq ta'limi xodimlari va keng jamoatchilik fikrlari inobatga olindi. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar Konsep-siyasining zaruriyati.O'zbekiston Respublikasining istiqlolga erishuvi hamda o'z mustaqil siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy yo'liga ega bo'lishi xalq xo'jaligining turli sohalarida, jumladan xalq ta'limi tizimida ham o'sib kelayotgan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi

bilan bog‘liq jarayonni qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Hozirgi paytda fan va madaniyatning eng so‘nggi yutuqlari asosida yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslubiarini izlash nihoyatda zarurdir. Ayniqsa o‘smirlar orasida axloqiy va ma’naviy jihatdan tarbiyaviy ishiarni kuchaytirish muhimdir. Zero, axloq yo‘q ekan, inson ongli ijtimoiy shaxs bo‘la olmaydi. Shuning uchun ham axloqiy tarbiya shaxsning har tomonlama va erkin shakllanishida asosiy o‘rinni egallaydi. Maktab va maktabdan tashqari ta’lim muassasalari tarbiyachilari (o‘qituvchilar, sinf rahbarlari, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya ishiari bo‘yicha direktor o‘rinbosarlari, bolalar yetakchilari va boshqalar) jamoasi oldida o‘quvchilarga umuminsoniy axloq qoidalari asosida hayot kechirishni o‘rgatishdek muhim vazifa turadi. Fanni o‘rganishga muhabbat uyg‘otish, bilimga tashnalik fazilatiari axloqiy tarbiyaning ajralmas tarkibiy qismidir. Bolalarning o‘qishdagi muvaffaqiyatidan uning guruhdagi o‘rni aniqlanadi, atrofdagilarning u bilan munosabati belgilanadi, o‘qishdagi muvaffaqiyat bolaning axloqiy tarbiyasini yuqori darajaga ko‘taradi.

O‘quvchilar qalbida yuksak ma’naviyatlilikni shakilantirishda kitob va kitobxonlikning ahamiyati beqiyosligini tushuntirish kerak. Kitob yoshiar uchun hayot maktabidir. Bilim manbai bo‘lgan kitobni sevish, uni o‘qish va ko‘z qorachig‘idek saqlay bilish lozim, o‘qish uchun uni tanlay olish va o‘qish madaniyatini bilish kerak. Bu ishda ustoz-u murabbiylar va kutubxona xodimlari yordam berishiari lozim.

Nazorat uchun savollar

1.Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishiarning mohiyati nima

2.Maktabdan tashqari tarbiayviy ishiarga nimalar kiradi

3. ota-onalar qo’mitasining tashkiliy tuzulmasini ayting

15-Mavzu: Jamoa haqida umumiy tushuncha.

15.1.Jamoa va uning turlari.

Jamoa (lotincha «jamoaviyus» so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh) bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh demakdir.

Zamonaviy talqinda «jamoa» tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoa deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvidan iborat tashkiliy guruhi tushuniladi (masalan ishiab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamosi va hokazo). Ikkinchidan, jamoa deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. Chunonchi, o'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisobianadi.

Shaxsning jamoada qaror topishi

Shaxs psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatiari va xattiharakatiari bilan boshqalardan ajralib turuvchi muayyan jamiyat a'zosi bo'lib, uning shakilanishi ijtimoiy munosabatiar jarayonida kechadi.

Mazkur jarayonda qatnashish asosida u jamiyat tomonidan tan olingan ma'naviyaxloqiy, shuningdek, huquqiy me'yorlar mohiyatini o'zlashtiradi. Jamiyatning a'zosi sifatida uning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi mehnat faoliyatini yo'lga qo'yadi. Shuningdek, shaxsiy ehtiyojlari, manfaatiarini qondirish yo'lida ham atrofdagilar bilan munosabatga kirishadi.

Shaxs ijtimoiy muhitdan uzilgan holda mavjud bo'la olmaydi. Buning misoli sifatida R.Kipling tomonldan yaratilgan asardagi Mauglini keltirish mumkin. Garchi, inson o'quvchisi bo'lsada, ijtimoiy munosabatiar jarayonida ishtirok etish ko'nikma va malakalari shakllanmaganligi bois odamlar hayotiga moslasha olmaydi.

O'quvchi yoshligidan o'yin, mehnat va o'qish faoliyatiarini tengdoshlari

bilan birgalikda tashkil etish asosida ijtimoiy muhitga moslasha boradi. Ijtimoiy muhit o'quvchiga borliqni anglash uchungina emas, balki o'zligini anglash uchun ham imkoniyat yaratadi. O'quvchining doimiy ravishda jamoa orasida bo'lishi, uning jamoa ta'sirida shakilanishi unda ijtimoiy faollikni yuzaga keltiradi.

Sharq mutafakkirlari jamoaning shaxs kamolotini ta'minlashdagi o'rni varoliga alohida e'tibor berganlar. Xususan, Abu Ali ibn Sino ijtimoiy muhitning shaxsni shakilantirishdagi rolini yuqori baholaydi. Tashqi muhit va odamlar insonning borliq, unda kechayotgan o'zgarishiar, jarayonlar mohiyatini anglashgagina emas, balki uning xulqida yaxshi va yomon sifatiarning shakllanishiga ham sezilarli ta'sir etishi, shu bois o'quvchilarni tarbiyalashda u mansub bo'lgan mikromuhit xususiyatini inobatga olishni ta'kidlaydi. O'quvchini yomon ta'sirlardan saqlash zarurligini uqtiradi.

Quyida jamoada va jamoa yordamida tarbiyalash haqida berildi. Shuningdek, alloma o'qitish samaradorligini ta'minlashda o'quvchilarga jamoa asosida bilimlarni berish maqsadga muvofiqligini ta'kidlaydi.

Abu Nasr Forobiyning uqtirishicha, inson boshqalar bilan munosabatda bo'lish, ularning yordami va qo'llab-quvvatiashiarini his etish ehtiyojiga ega. Ana shu ehtiyojni qondirish yo'lidagi amaliy harakatiar insonni kamolotga yetaklaydi. Abu Rayxon Beruniy esa shaxsning rivojlanishida o'zaro yordam, hamkorlik, odamlarga hisbatan xayrihohlik uning ijtimoiy muhitdagi roli va o'rnini belgilab beradi, deb hisobiaydi. O'quvchilar jamoasi o'ziga xoslik kasb etuvchi muhim belgilarga egadir.

Quyida jamoa va uning xususiyatiari (belgilari) borasida so'z yuritamiz.

Jamoa ijtimoiy jamiyatning bir qismi hisobianadi, unda ijtimoiy hayot va kishilik munosabatiarining barcha me'yorlari o'z ifodasini topadi. Zero, jamoa jamiyatdagi mavjud munosabatiar tizimida namoyon bo'lar ekan, jamoa va ijtimoiy jamiyat maqsadi, intilishida o'zaro birlik, uzviylik, aloqadorlik yuzaga keladi.Shu bois, jamoa hayotining aniq (yagona) maqsadga qaratilganligi va ijtimoiyg'oyaviy xususiyat kasb etishi uning yetakchi belgisi sanaladi.

Har bir jamoa boshqa jamoalar bilan uzviy aloqadorlikda mavjud bo'ladi.

Muayyan jamoaning har bir a'zosi jamiyat ijtimoiy faoliyatini tashkil etish jarayonida o'z jaomasi bilan birgalikda ishtirok etadi. Jamoa a'zolarini intilishiarini tushunish, jamoa oldiga qo'yilgan maqsad mohiyatini chuqur his etish hamda uning shaxsni shakllantirishdagi o'rni va rolini to'g'ri baholay olish jamoa a'zolarining umumiy va xususiy (shaxsiy) maqsad, qiziqishi, ehtiyoj va faoliyatiari o'rtasidagi birlikni namoyon etadi hamda jamoaning bo'linishga yo'l qo'ymaydi.

Har bir jamoa o'zini-o'zi boshqarish organiga ega va bu umumiy jamoaning uzviy qismi sanaladi. Shuningdek, u maqsadning birligi va tashkil qilish xususiyatiari.

Tarbiya tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillardan biridir. Shaxsni shakilantirishda jamoaning yetakchi rol o'ynashi to'g'risidagi fikrlar pedagogika fanining ilk rivojlanish davrlaridayoq bildirilgan. Jamoada uning a'zolari o'rtasidagi munosabatning alohida shakli yuzaga keladi, bu esa shaxsning

jamoa bilan birgalikda rivojlanshini ta'minlaydi. Lekin har qanday guruhni ham jamoa deb hisobiab bo'lmaydi. Jamoa bir qator belgilarga gadirki, mazkur belgilar jamoani kishilarning yetarli darajada uyushgan har qanday guruhdan ajratib turadi.

Jamoada va jamoa yordamida tarbiyalash orqali umummilliy jamoa bilan bog'lanadi. Ijtimoiy jamiyat ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyat jamoaning navbatdagi muhim xususiyatidir. Jamoa faoliyatining ijtimoiy-g'oyaviy yo'nalishi ham jamoaning faoliyati mazmunida o'z aksini topishi muhim ahamiyatga egadir.

Jamoa xususiyatini aniqlashda kishilar guruhining yagona ijtimoiy tizimini o'rnata olishdagi usul, ya'ni, jamoani tashkil qilish usuli ham muhim hisobiandi.

Pedagogik jihatdan maqsadga muvofiq tashkil etilgan jamoa, xususan, uning a'zolari o'rtasida o'zaro ruhiy yaqinlik, ishchanlik, bir-biri uchun g'amxo'rlik, o'zaro yordam, jamoa manfaati uchun qayg'urish, mazkur yo'ida amaliy harakatlarni tashkil etish hamda javobgarlik hissi qaror topadi.

Demak, jamoa o'zida quyidagi xususiyatiarni namoyon etadi:

Birgalikdagi faoliyat umumjamiyat ishi uchun mas'uliyat hissini uyg'ota borib, jamoa a'zolarini bir-biriga yaqinlashtiradi, a'zolarda jamoaga mansublik hissini paydo bo'lishiga ko'maklashadi, jamoa bilan munosabatda bo_lish ehtiyojini oshiradi. Jamoa a'zolari orasida o'zaro hissiy birlik (bir-birini yoqtirish hissi) yuzaga keladi.

Ushbu munosabat ko'pincha o'z-o'zidan paydo bo'ladi hamda ular o'qituvchining ta'sir ko'rsatishi uchun qo'l keladi. Jamoa a'zolari o'rtasidagi ruhiy birlik mazmuni ular orasida hosil bo'lgan ishchanlik faoliyatining xarakteriga bevosita bog'liqdir.

Jamoaning rasmiy (ishchanlik) va norasmiy (hissiy) tuzilishini bir-biridan farqlash lozim. Jamoaning rasmiy tuzilishi deganda jamoa faoliyatining turli ko'rinishiarini amalga oshirish uchun zarur bo'ladigan tashkiliy jihatiari ko'zda tutiladi. Mazkur jihat bir tomondan, jamoa a'zolari o'rtasida yuzaga kelgan ishchanlik munosabati mazmunini ifoda etsa, ikkinchi tomondan, rahbarlik vazifasini bajaruvchi shaxslar tomonidan jamoa a'zolarining xatti-harakatlari va intilishiarini muvofiqlashtirish yo'lida tashkil etilayotgan boshqaruv faoliyati mohiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Norasmiy tuzilma jamoaning barcha a'zolari o'rtasidagi shaxslararo ma'naviy-psixologik munosabatlarning umumiy tizimi va mikroguruhni tashkil qiluvchi ayrim a'zolar o'rtasidagi tanlash munosabatiari mazmunini ifodalaydi.

Jamoaning har bir a'zosi mavjud munosabatlar tizimida u yoki bu o'rinni egallaydi.

O'quvchining jamoadagi o'rni uning shaxs sifatida shakilanishi va kamolotga erishishiga muhim ta'sir ko'rsatadi.

15.2.Jamoaning o'ziga xos xususiyatlari

Ijrimoiy ahamiyatga ega yagona maqsadning mavjudligi Birgalikdagi

umumiy faoliyatni tashkil etilishi Majburiy, mas‘uliyatlI munosabatning yo‘lga qo‘yilishiSaylangan umumiy rahbarlik kengashiga ega bo‘lishlik jamoa norasmiy tuzilmalar bir-biriga muvoflq bo’lganda, jamoaning rasmiy etakchilari norasmiy munosabatiar tizimida ko’zga ko’ringan o’rinni egallagan holdagina, u chinakam jamoa bo’la oladi. Shuningdek, norasmiy guruhiar (mikroguruhlar) umumjamoa ijtimoiy manfaatiari uchun kurashuvchi guruhiar bo’lgandagina, jamoa o’zini chinakam jamoa tarzida namoyon etishi mumkin.

Yashash joylarida o’zaro birikkan o’quvchilar guruhiari qanchalik ahil va inoq munosabat asosida tashkil topgan bo’lmasin haqiqiy jamoa bo’la olmaydi.

Chinakam jamoa ijtimoiy ahamiyatga moyillik faoliyatini tashkil eta olishi, jamoa a‘zolari o’rtasida o’zaro hamkorlik va ishchanlik xarakteridagi aloqa va munosabatiarni qaror toptirishi lozim. Jamoaning majburiylik belgisi unga o’qituvchiik rahbarligining yo’lga qo’yilishidir.

Shunday qilib, jamoa bir necha (a‘zo) kishidan iborat guruh bo’lib, u ijtimoiyhamiyatga ega bo’lgan umumiy maqsad asosida tashkil topadi. Jamoa tomonidan amalga oshirilayotgan faoliyat uning oldiga qo’yilgan maqsad mazmunini ifoda etadi.

Jamoa a‘zolari o’rtasida qaror topgan o’zaro birlik, shuningdek, ular o’rtasida ta shkil etIluvchi munosabat jarayonidagi tenglik jamoaga rahbarlik qilish, jamoa a‘zolarining guruh yetakchilariga bo’ysunishiari, shuningdek, ular tomonidan jamoa oididagI javobgarlik hissini anglashiari uchun zamin yaratadi.

Jamoa va uni shakilantirish o’qituvchlik faoliyatining maqsadi hisobianadi.

Muhim tarbiyaviy ta‘sir kuchiga ega bo’lgan subyektiarning alohida namuna ko’rsatishiari jamoani shakilantirishning muhim vositasi bo’lib, ushbu vosita yordamida jamoaning barcha yoki muayyan a‘zosini tarbiyalash ijobiy samaralar beradi. Jamoa tomonidan hal etilishi ko’zda tutilgan yetakchi tarbiyaviy vazifa shaxsni har tomonlama tarbiyalash, unda ijobiy sifatiarni tarbiyalash hamda mustahkam hayotiy pozitsiyani qaror toptirishdan iboratdir. Umumiy o’rta ta‘lim hamda o’rta maxsus kasb-hunar ta‘limi muassasalarida jamoani shakilantirish mas‘uliyatli vazifa sanaladi.

Jamoani tashkil etish

Jamoa tashkil etishning samarali shakllaridan biri guruhiy ishdir. bunda mazkur ish o’quvchilarning tarkibiy jihatdan (eng ko’pi bilan besh kishi) guruhlarida amalga oshiriladi. Shunday kichik guruhlarda barcha a‘zolar bir-birlari bilan bevosita muomalada bo’ladilar va bir-birlariga bevosita ta‘sir ko’rsatadilar.

O‘qituvchilarning guruhlarda muammolarning o’ziga xos xusuiyatini o’rganishi guruhlarni o’quvchilar muomalasini tashkil etishning samarali shakliga aylantiriladigan xususiyatiarini aniqlash imkonini beradi.

Ta‘lim muassasa jamoasi tarkibida eng barqaror bo’g’in muayyan sinflar negizida shakllangan jamoalar sanaladi. Sinf jamoasi tarkibida o’quvchilar

tomonidan amalga oshiriluvchi asosiy faoliyat o'qish faoliyati sanaladi. Aynan sinf jamoasida shaxslararo aloqa va munosabatiar tarkib topadi. Shuningdek, sinflar jamoalari negizida ta'lim muassasa jamoasi shakilanadi. Ta'lim muassasa jamoasi ikki muhim bo'g'in – o'qituvchilar jamoasi hamda o'quvchilar jamoasi asosida tarkib topadi.

O'quv yurtlari jamoasi tarkibida o'quvchilar jamoasi asosiy qismni tashkil etadi.

O'quvchilar jamoasi - bu ijtimoiy ahvoli shuningdek, umumiy saylov organlari oldidagi umumiy javobgarlik, barcha a'zolarning huquq va burchiari tengligi asosidagi o'zaro birlikka ega o'quvchilar guruhidir.

O'quvchilar jamoasi unga rahbarlikni olib boruvchi o'qituvchilar hamda o'quvchilardan iborat jamoaning murakkab birlashmasi bo'lib, o'zini-o'zi nazorat qilish hamda o'zini-o'zi boshqarish huquqi, shuningdek, o'ziga xos psixologik muhit va an'analariga ega bo'ladi.

Jamoani shakilantirish muayyan qonuniyatiarga bo'ysunadigan uzoq muddatli murakkab jarayondir.

Oliy ta'lim tizimida repititorlikni o'rganish tadqiqotiari davomida xodimlar bayon qilishdiki, talabalar o'rganilayotgan fan haqida tayyorgarlikka muhtoj, ammo talabalar guruhiarda yangi usulda ishiashga qay darajada tayyorlanishi, ko'mak berilishi kerakligi haqida bayon qilinmadi (Griffiths et al., 1996). Ushbu xulosa isbotga ega: ―O'qituvchilar bizni guruhiarda qanday ishiashni biladi deb hisobiashadi‖ deya ma'lum qiladi talabalar (Griffiths and Partington, 1992).

Talabalarni guruhda ishiashga tayyorlash ma'ruzachilar o'zini-o'zi tayyorlashi kabi muhimdir.

15.3.Jamoada shaxsni tarbiyalash tarbiyaning yyetakchi tamoyili

Guruh rahbari ishida o'quvchilar jamoasini shakilantirish markaziy vazifa hisobianadi, chunki jamoada shaxsni tarbiyalash – tarbiyaning yetakchi qonunqoidalaridir.

O'quvchilar jamoasini shakilantirish metodikasi hozirgi kunda ancha to'liq va mukammal ishiab chiqilgan. Bu metodikaning umumiy asoslari pedagogika kursida bayon etilgan bo'lib, u jamoa va jamoada shaxsni tarbiyalash nazariyasiga tayanadi.

Jamoa nazariyasi qoidalariga muvofiq uni yaratish metodikasi ishiab chiqilgan.

Uning umumiy asoslari quyidagilardan iborat: talabiar qo'yish; faollarni aniqlash, o'quv-mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ommaviy-madaniy faoliyatdagi istiqboilarni tashkil etish; sog'lom jamoatchilik fikrini shakilantirish, ijobiy an'analarni yaratish, va ko'paytirish. Ta'riflangan bu qoidalar har qanday jamoa (ta'lim tizimi, guruh jamoasi, ta'lim tizimidan tashqari o'quvchilar birlashmasi va hokazolar)ni shakllantirish va rivojlantirish uchun qo'ilanma bo'lib hisobianadi.

O'quvchilarning jamoaviy turmush, me'yorlari va qoidalari intizomini

O’quvchilar buni tan olishdan ham uyalishmas, bunday holni o’ziga xos do’stlik jamoatchilik deb hisoblashar edi. Aksincha, savollarga javob olishda «Sen shpargalkaga qanday munosabatdasan?» degan savolga faqat bir o’quvchi – Nargiza bunday deb yozdi: «Aytib turishni va aytib turishdn foydalanishni o’zim ep ko’rmayman». Anketa savollariga javob qaytarish natijalarini muhokama qilish chog’ida ko’pchilik Nargizaning tutgan yo’lidan g’azablanishdi: Qaranglar qanday mag’rurlanib ketibdi! Qadr-qimmat bizda ham bor, lekin u algebra bo’yicha nazorat ishiga nisbatan ancha muhimroq. Guruh rahbariga bu guruhda ishlash juda qiyin edi.

Bu yerda ko’pgina qobilyatli va yaxshi o’zlashtiradigan, ayni paytda, qoloq o’quvchilar ham bor edi.

Darsdan tashqari payitlarda turli tadbirlar-kechalar, uchrashuvlar, ekskursiyalar o’tkaziladi. Lekin, bularning hammasi eng muhim narsaga – o’quvchilarning ta‘lim jarayoniga, munosabatiga va bu jarayondagi o’zaro munosabatiga ta‘sir ko’rsatmasdi.

Ko’pchilik 8-guruh o’quvchilari: O’qish har bir kishining shaxsiy ishi, - degan prinsipga amal qiladilar. Yuqorida bayon etilgan guruh jamoasi rivojlanish darajasining pastligidan dalolat beradi.

Mana shunday holatlar ro’y bermasligi uchun jamoaning rivojlanish usulini aniqlab olishimiz kerak. Buning eng ishonchli usuli – o’quvchilarni ular bilan darsda, darsdan tashqarida o’zaro faol hanıkorlik qilish jarayonida

bo'zilishiga munosabatlarini kuzatib, jamoaning tashkiliy tuzulishi ta'sirchanligi ishonch hosil qilish mumkin. Jamoa riv ojlanishining dastlabki bosqichiarida o'quvchilar tarqoq bo'lib, ularda yakdil fikr va guruh rahbari tayanishi mumkin bo'lgan ta'sirchan faollar bo'lmaydi. Shuning uchun jamoada salbiy hodisalar ochiq muhokama qilinmaydi va mustaqil jamoa qarori qabul qilinmaydi. Agar jamoa rivojlanishning 2-bosqichida bo'lsa, nomigagina emas balki harakatlarini qo'llabquvvatlaydigan haqiqiy harakat qiluvchi faollar bo'lsa, uning ayrim o'quvchilar va jamoa oldiga muayyan talablar qo'yishini kuzatish mumkin.

Jamoaning rivojlanish darajasidan dalolat beradigan muhim belgilardan biri –o'quvchilarning birgalikdagi faoliyatga ishtiyoqi makulatura yoki metallolom to'plash, kechaga tayyorgarlik ko'rish kabi ta'lim tizimi tajribasida muntazam uchrab turadigan ishlarda ko'zga tashlanadi. Jamoaning rivojlanish darajasini aniqlashda o'quvchilarning faqat guruhdan tashqari faoliyatida namoyon bo'ladigan munosabatlarni tahlil etish bilangina cheklanib bo'lmaydi.

Guruh rahbari ishining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u oddiy o'quvchini emas, balki o'quvchilar jamoasini shakllantiradi. O'quvchilarning asosiy vazifasi o'qishdan iborat. Shuning uchun guruh rahbari dastavval o'quvchilarning o'qishga qanday munosabatda ekanliklari, o'zlarini darsda qanday tutishiarini, uy vazifalarini sidqidildan bajarishiari yoki bajarmasliklarini aniqlaydi. Va nihoyat, eng muhimi – ularning o'qishdagi o'zlashtirishiari ijtimoiy mohiyatga molik yoki molik emasligi hisoblanadi.

Bir guruhda shpargalkalar, aytib turishiar, ko'chirib yozishiar avj olgan edi.

kuzatishdan iboratdir.

Maxsus diagnostik usuilar, masalan: anketa tarqatish, pedagogik vaziyatiarni vujudga keltirish, boshqalardan ham foydalamish mumkin.

Lekin bu usuilar guruhda juda ehtiyotkorlik bilan, katta pedagoglik odobi bilan qo'ilamishi lozim. O'quvchilarni o'rgamishning har bir usuli ayni vaqtda tarbiya usuli ham ekanligi o'qituvchilar uchun qonun bo'lishi kerak.

Nazorat uchun savollar

1.Jamoa haqida umumiy tushuncha bering
2.Jamoaning bir maqsadga qaratilganligi
3.Jamoani tashkil etish usullari.
4.O'quvchilar jamoasi o'ziga xos xususiyatiari haqida ma'lumot berish.

16-Mavzu: Ota-onalar bilan ishlash.

16.1.Ota-onalar majlislarini tashkil etish.

Oila – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas'uliyat hamda o'zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi. «Jamiyat» va «oila» tushunchalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Bu bog'liqlik jamiyatning oilalarsiz mavjud bo'lmasligi hamda o'z navbatida, oilaning ma'lum bir jamiyat tarkibida vujudga kelishi va yashovchanligida ko'rinadi. Oila hamda jamiyat o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar ikki tomonlama aloqadorlik xususiyatiga ega. Har bir oila umumjamiyat talabiari asosida faoliyat yuritadi. Quyida oilaviy munosabatiar haqida berildi

Ota-onalar yoki bolaning kamoloti uchun mas'ul bo'lgan shaxslar (buva-buvilar) hamda farzandlar o'rtasida turli yo'nalishiarda tashkil etiluvchi Munosabatiardir Oilaviy munosabatiar farzandlarning aqliy, ruhiy kamolotini ta'minlab, ota-onalarda o'ziga xos faollikni ham yuzaga keltiradi. Xususan, farzandlarning bevosita ta'siri tufayli ularning qiziqish hamda faoliyatiari doirasi kengayadi, o'zaro aloqalari mazmunan boyib boradi, real hayot mohiyatini chuqurroq anglash, ya'ni, farzandlar kamoloti, kelajagi timsolida o'z umri davomiyligini ko'rish holati ro'y beradi Oilaviy Munosabatiar – Jamiyat taraqqiyotining rivoji esa uning bag'rida mavjud bo'lgan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy qiyofasining shakilanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Chunonchi, ijtimoiy borliqning oilalar zimmasiga qo'yadigan talabiari ularning manfaatiariga zid bo'lmasa, aksincha, oilalar farovonligi, tinchiigini ta'minlashga yordam bersa, oilalar tomonidan ijtimoiy ta labiarning qo'ilabquvvatiamishi, ularning amaldagi ijrosini ta'minlash ko'rsatkichi shuncha yuqori bo'ladi.

Ilmiy-pedagogik, psixologik, fiziologik hamda falsafiy asarlarning tahilli shuni ko'rsatdiki, oila bola uchun eng asosiy tarbiya muhiti bo'lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda, xarakter va dunyoqarash shakilanadi. Bola oila timsolida jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy qiyofasini ko'radi, jamiyat talabiari mohiyatini ilk bora shu kichik jamoa orasida, oilaviy munosabati arni tashkil etish jarayonida anglaydi.

Shaxsning ma'naviy sifatiarga ega bo'lishi, unda ma'naviy

bilimlarni egailashga nisbatan ehtiyoj va qiziqishning paydo bo'lishida oila tarbiyasi asosiy rolni bajaradi. Oilada qaror topgan sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit farzandlarning yetuk, barkamol bo'lib voyaga yetishiari uchun beqiyos ahamiyatga egadir.Sharqda azal-azaldan oila tarbiyasiga yuksak baho berib kelingan. Totalitar tuzum davrida esa oilaning shaxs tarbiyasida tutgan o'rni inkor etllib, uni ijtimoiy borliq vositasida tarbiyalashga harakat qilindi. Ota-onaning farzand oididagi burchiari Farzandga chlroyli ism qo'yish, savodini chiqarish, iqtidoriga qarab bilim berish, imkoniyatiga yarasha o'qitish va kasb-hunar o'rgatish.Uylantirish, turmushga chiqarish.Uyli-joyli qilish.Farzandlar orasidagi meros taqsimotida adolatli bo'lish.

Farzandning ota-ona olididagi burchiari Ota-onaning pand-nasihatiariga quloq solish, ularga har doim yordam berish, mehribon, e'tiborli bo'lish, oila ishiariga ham, ma'naviy, ham iqtisodiy yordam berish.

Oila, uning maqsadi va vazifalari Oila jamiyatning bir bo'lagi. Shunday ekan, inson shaxsini shakilantirish oiladan boshianadi.Oila-murakkab ijtimoiy guruh bo'lib, biologik, ijtimoiy, axloqiy, mafkuraviy va ruhiy munosabatiarni birlashuvi natijasida vujudga keladi. Oilada oila a'zolarining huquq va burchiari. Oila mustahkam va totuv bo'lishi uchun oiladagi har bir shaxs o'z huquq va burchiarini yaxshi bilishi va ularga amal qilishi darkor. Oiladagi barcha a'zolarga e'tiborli va mehribon bo'lish. Oilaga berayotgan yordamlarini minnat qilmaslik.Tavallud, bayram va hayit kunlarida yo'qlashni kanda qilmaslik. Ota-ona orzu-niyatiari bilan qiziqish va ularni amalga oshirishda ko'maklashish.Vaqti-soati yetib bandalikni bajo keltirsalar, izzat-ikrom bilan oxirgi manzilga kuzatish. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yiliarida, fuqarolarda milliy o'zlikni anglash tuyg'usining qaror topganligi, o'tmish qadriyatiarini o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortganligi oilaning shaxs kamolotida tutgan o'rni va rolini xolisona baholash imkonini berdi. Oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va qadriyatiari shakilanadi.

O'zbekiston xalqining aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g''risida emas, balki oilaning, qarindosh-urug'lari va yaqin odamlarining, qo'shnilarining omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa eng oliy darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir». Davlatning oilaga nisbatan g'amxo'rligi qabul qilinayotgan qonun va qarorlarda o'z ifodasini topmoqda. Respublikada «Oila» ilmiy-amaliy Markazi tashkil etilganligi buning yorqin dalilidir.Oila va islom. Donishmandlar oila haqida Ma'lumki, Islom dinining muqaddas manbalari – «Qur'oni Karim» va «Hadisi Sharif»da oila, oilaviy munosabatlarga oid qarashiar o'z ifodasini topgan. «Qur'oni Karimda»: «Xotinlaringiz zirotgohingizdir» deyiladi. Buning ma'nosi oila qurishdan ko'zlangan asosiy maqsad – farzand ko'rish, ularning komil insonlar bo'lib voyaga, etishiarini ta'minlash ekanligidir. Shuningdek, islom ma'naviyatida oilani halol, pok saqlash, erkak va ayolning bir-biriga bo'lgan sadoqati, maishiy buzuqlikning katta gunoh ekanligi takror-takror uqtiriladi. Chunonchi, «Agar bir shaharda loaqal bir ayol bir marta buzug'lik ko'chasiga kirib, harom orttirsa, bu shahardan qirq yil fayzu barakat ko'tarilib

ketadi» deyilgan. Shunday ekan, ma'na viy jihatdan kamolotga etishmay turib, iqtlsodiy farovonlikni ta'minlash mumkin emas. Oila qurish balog'atga yetgan har bir yigit-qiz uchun hayotiy zaruriyat bo'lib, ularning o'zaro ahdu paymoni asosidagi ijtimoiy birlik sifatida namoyon bo'ladi. Oilaning mustahkamligi, oila a'zolarining totuvligi, er-xotinning oila yuritish ko'nikma va malakalariga egalik darajasiga bog'liq. Oilaning mustahkamligida ayolning alohida roli bor. Zero, oila tashvishlarining aksariyati uning zimmasida bo'ladi. Bu borada buyuk mutafakkir Alisher Navoiy quyidagilarni qayd etadi: «... Er bilan xotin bir-biriga mos tushsa, o'rtada boylik va saranjomlik bo'lur. Uy bezagi undan va uylanganning tinchligi undan. Husni bo'lsa ko'ngilga yoqimli bo'lur, yaxshillgi bo'lsa jon ozig'idir. Aqlli bo'lsa turmush intizomli va ro'zg'or kerak yorog'i tartibli va saranjomli bo'ladi. Kishi bu xildagi juftga erishsa, balki bunday baxt qo'lga tushsa, yashirin g'am va kulfatda sirdosh va hamdaming bo'lur. Turmushdan har jafo yersa, hasratdoshing ul va aylanuvchi osmondan har balo kelsa, ko'makdoshing ul. Ko'ngling g'amidin ul g'am chekadi, badaning zaifligi horg'inligidan u qiynaladi. ... Nosoz juft uy uchun ham ochiq, ham yashiring qo'rqinchli kasallikdir. Uyatsiz bo'lsa, ko'ngil undan ozorlanadi, yaramas bo'lsa, undan azob tortadi. Till yomon bo'lsa, kuyovning ko'ngli yaralanadi, yomon ishlik bo'lsa erga yuz qoralik keladi. Mayxo'r bo'lsa, uy obodligi yo'qoladi va buzuqi bo'lsa, uy ichi rasvogarchilikka aylanadi‖.

16.2. Oila tarbiyasining mohiyati.

Oila tarbiyasida obyektiv va subyektiv omillarning roli katta. Oilaning moddiy ta'minoti va farovonlik (maishiy turmush) darajasi, oila byudjetining mavjud holati, undan oqilona foydalanish borasidagi tajriba, sog'lom ruhiy muhitning barqarorligi va hokazolar obyektiv omillar sanalsa, oiladagi shaxslararo munosabatlar mazmuni, oila a'zolarining fiziologik, psixologik, madaniy jihatdan komillik hamda ma'lumot darajasi, ularning qiziqish va ehtiyojlari o'rtasidagi mutanosiblik, oilaviy hayotni tartibga solish borasidagi o'zaro yordam, hamkorlik, birlik tamoyillariga tayanish kabilar subyektiv omillar sirasiga kiradi.

Bolalarda ijtimoiy-dunyoviy billmlarni egallashga bo'lgan intilish, ijtimoiy faoliyatning shakllanishida ota-onalarning samarali ishtirok etlshlari hal qiluvchi omil bo'lib, bu oila tarbiyasini muvaffiqiyatli amalga oshirishning zarur shartlaridan biri. Shaxs shakilanishiga ta'sir etishning ijtimoiy-ruhiy asosiga ega oila jamiyatning ajralmas bo'lagi sifatida ijtimoiy vazifalarni bajarish bilan birga o' ziga xos xususiyatlarni ham akslantiradiki, bunday xislat psixologik qarama-qarshilik hamda xarakterlar to'qnashuvidan iborat ijtimoiy munosabatlardan toliqqan inson organizmining ishchanlik qobiliyatini qayta tikiash uchun zarur bo'lgan mo'tadil iqlimni hosil qila oladi. Bu tuyg'u xalqimiz ruhiyatidagi o'ziga xos xususiyatiardan biridir. Oila tarbiyasida bolalar hayotini to'g'ri yuritish ularni vaqtdan to'g'ri va unumli foydalanishlarining asosiy garovidir. Bolalarning oiladagi vaqtini o'yin, mehnat va o'qish faoliyatlari bo'yicha to'g'ri taqsimlash nihoyatda muhimdir. Oila jismoniy va psixologik jihatdan sog'lom, ma'naviy barkamol, mehnat, ijtimoiy hamda

oilaviy hayotga tayyor shaxsni shakilantirib berishi lozim. Oila tarbiyasining mazmuni bolalarga ijtimoiy tarbiyaning mazkur yo'nalishiari –jismoniy, axloqiy, aqliy, estetik, mehnat, ekologik, iqtisodiy, huquqiy, siyosiy g'oyaviy hamda jinsiy ta'lim berish, ularda faoliyat ko'nikma va malakalarini shakilantirishdan iborat. Oila muhitida tashkil etiladigan jinsiy tarbiya o'zida bolani jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'ligi uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishni ta'minlashga qaratilgan harakatlarning mazmunini ifoda etadi. Bolalarning sog'lom bo'lishiarida ularning kundalik hayotiy rejimga amal qilishiari nihoyatda muhimdir. Ota-onalar yoki oilaning katta avlodi vakillari bolalarning mehnat qilishiari va dam olishiarini tartibga solishga ahamiyat berishiari kerak. Organizmning bir maromda ishiashi bola salomatligini saqlash va mustahkmlashgagina yordam berib qolmay, shu bilan birga, uning barcha yumushiarni tartibli va sifatli bajarishi uchun imkon yaratadi. Markaziy asab tizimining mustahkamlanishi uchun yaxshi dam olish talab etiladi. Tiniqib uxlash bosh miya asab hujayralarini to'la orom olishini ta'minlaydi. Bu esa butun organizmning mo'tadil o'sishiga, uning ish qobiliyatini saqlash va qayta tikiashga yordam beradi.

Oila tarbiyasi Inson salomatligini saqlashda ertalabki badan tarbiyaning ahamiyatini bolalarga tushuntirish hamda ularning ertalabki badan tarbiya bilan shug'uilanishga ko'niktirib borish ota-ona nazoratini talab etadi. Badan tarbiya bolani saranjomlik, intizomga ham o'rgatib boradi.Ovqatlanishning to'g'ri tashkil etilishi ham bolaning sog'lom bo'lib o'sishining asosiy omiliaridan biridir. Ota-onalar tomonidan bolaning belgilangan muayyan soatlarda ovqatlanish, ovqatlanishdan avval qo'lni yuvish, ovqatdan keyin og'izni chayish, shuningdek, kuniga ikki marta (ertalab va kechqurun) tish tozalash, haftada bir marta vanna (yoki dush, hammom)da cho'milish, qo'l va oyoq tirnoqlarini olishga odatlantirib borishiari zarur. Ushbu holatlar bolalarda jismoniy madaniyat unsurlarini shakilantiradi. Oila tarbiyasida bolalarni aqliy jihatdan tarbiyalash ham muhim o„rin tutadi. Bu boradagi dastlabki va muhim vazifa ota-ona tomonidan bolaning qiziqish va ehtiyojlarini ko'ra bilish asosida tasavvur, idrok, tafakkur, xotira hamda diqqatni takomiliashtirishga yordam beruvchi mashg'ulotlarga jalb etishdan iborat. Shuningdek, ma'lum yo'nalishiar bo'yicha bolada g'iziqishni uyg'ota olish, uni rivojlantirib borish ham talab etiladi. Bu borada ota -ona yoki oilaning boshqa Oila tarbiyasi, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, ota-onalar yoki shaxs kamoloti uchun mas'ul shaxslar tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama yetuk, sog'lom etib tarbiyalashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon dir. Ota-onalar o'zlarining ijtimoiy burchiarini bajarar ekanlar, farzandlarida mehnatga, uni tashkil etuvchilarga nisbatan mehr-muhabbat, hurmat tuyg'usini shakilantirish, ularni ijtimoiy-foydali mehnatga tayyorlash, turli ko'rinishdagi munosabatlarni uyushtirish vaqtida tartib-intizomga amal qilish, ijtimoiy me'yorlarga og'ishmay rioya etish, sog'lom turmush tarzini yaratish, o'z shaxsiy hayotlari mazmunini belgilashda maqsad, so'z va faoliyat birligini ta'minlash borasida har tomonlama ijobiy ibrat namunasini ko'rsatadi

a‘zolarining dunyoqarashi, ehtiyoj va qiziqishiari doirasi hamda ular tomomidan ko’rsatilayotgan namuna muhim tarbiyaviy omil bo’lib xizmat qiladi. Oila muhitida bolaning aqliy jihatidan tarbiyalab borishda konstruktorlik o’yinlari (kubiklar yordamida uylar qurish, kesmalar asosida fano (tasvir)lar hosil qilish va boshqalar), fikr doirasini kengaytirishga yordam beruvchi sport o’yinlari (shaxmat, shashka)ni tashkil etish, turli mavzulardagi krossvord, chaynvord va rebus topishmoqlarini hal qilish, teatr, muzey va ko’rgazmalarga tashrif buyurish hamda ilm-fan, texnika va texnologiya taraqqiyoti yuzasidan suhbatlarning uyushtirllishi bu borada o’zining ijobiy samarasini beradi.Axloqiy tarbiya oila tarbiyasining o’zagini tashkil etadi. Oilada uyushtirilajak axloqiy tarbiyaning maqsadi bolalarda eng oliy axloqiy sifatlar ota -ona hamda oilaning boshqa a‘zolari, shuningdek, atrofdagilarga nisbatan mehr-muhabbat, kattalarga hurmat, kichiklarga muruvvat, kamtarlik, to’g’ri so’zlik, mehnatsevarlik, sahovat, insonparvarlik, adolat, vijdon, or-nomus, g’urur, intizom, ijtimoiy burchni anglash va hokazolarni shakilantirishdan iboratdir. Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog’lom muhit, oila a‘zolarining psixologik jihatdan o’zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvilaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo’ilab-quvvatlay olishiari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo’yilayotgan talabiar, shuningdek, ularga ko’rsatilayotgan e‘tiborning bir xil bo’lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an‘ananing qaror topganligi, unga oila a‘zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan (garchi u oddiy bo’lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e‘tiqodning shakilanishini ta‘minlaydi.Oilada tashkil etiladigan estetik tarbiya bolalarda go’zallikni his qilish, undan zavqlanish, tabiat go’zalliklaridan bahra olish asosida his-tuyg’u, idrok, tasavvur hamda qarashiarni yuzaga keltirish, ularni hayotni sevishga o’rgatishdek vazifalarning ijobiy hal etilishini nazarda tutadi. Axloqiy va estetik qarashiar mazmuni o’zgargan bir sharoitda oilada axloqiy va estetik tarbiyani to’g’ri va samarali tashkil etilishi ayniqsa, muhimdir. Bolalar juda yoshiigidanoq soxta go’zalliklar (yarim yalang’och yokl yalang’och badan, me‘yoridan ortiq qo’llanilgan pardoz, urfga kirib borayotgan kosmetik operatsiyalar «mahsuli», o’ta darajadagi yaltiroq mato yoki taqinchoqlar) ning timsoli emasligini anglab yetishiari lozim. Oilada tarbiyaviy ishiar haqida. Bola tasavvurida haqiqiy, tabliy go’zallik (yam-yashil tabiat, nafis qor uchquni, nozik gullar, beg’ubor osmon, viqorli tog’lar, tiniq zilol suv, toza, musaffao havo, bepoyon dalalar, qushiarning yoqimli ovozi, sharqiroq suv, «chuchvara»lar hosil qilayotgan yomg’ir tomchilari, kamalak jilosi, shuningdek, ochiq, xushsurat, chiroyli tabassum, shirali ovoz, ta‘sirchan badiiy va san‘at asarlari, yuksak mahorat bilan yaratilgan o’yinchoqlar (bolaning asabini junbushga keltiradigan elektron o’yinchoqlar emas), yarashiqli liboslar va boshqalar)ning namoyon bo’lishi uchun shart-sharoit yaratib berish maqsadga muvofiqdir. Bolalarda haqiqiy go’zallikni his etish tuyg’usi tabiat bag’rida,

muzey, ko’rgazma, kino va teatrlarda bo’hsh tufayli shakilanadi. Shu bois ta‘lim muassasagacha ta‘lim muassasalari hamda boshiang’ich sinf o’quvchilari bilan tabiat bag’riga, muzey, ko’rgazma, kino va teatrlarga uyushtiriladigan ekskursiya va tashriflar katta tarbiyaviy kuchga egadir.

Oilada tarbiyaviy ishiar Oilada, shuningdek, atrof-muhit muhofazasi (ekologiyasi)ga oid tarbiyaviy ishiar ham tashkil etiladiki, bu jarayon bolalarda «inson-tabiat-jamiyat» tushunchalari o’rtasida yuzaga keluvchi o’zaro muvofiqlik borasidagi g’oyalarning qaror topishiga zamin hozirlaydi Mehnat tarbiyasi ham oila tarbiyasining asosiy yo’nalishiaridan biri sanaladi. Shaxsning mustahkam xarakter va qat‘iy iroda egasi bo’lib voyaga yetishida mehnatning roli kattadir. Bolalarni oilada to’g’ri tarbiyalashda oila xo’jaligining odilona tashkil etilishi, bolalarni oila xo’jaligini yuritish ishiga jalb qilish katta ahamiyatga ega. Bolalar tomonidan bajariladigan oilaviy yumushiar ularning jismoniy va aqliy kamoloti darajasidan ortiq bo’lmasligi, ularning tezda toliqishiari yoki mayib bo’lishiariga sabab bo’lmasligi lozim. Bolalar zimmasiga ularning yoshi, rivojlanish darajasi, jismoniy quvvatiga muvofiq yumushiarning taqsimlab berilishi, berilgan topshiriqlarning bajarilishi va ularning sifatini kattalar tomonidan nazorat qilib turish, bajarilgan topshiriqlarning haqqoniy bahosiga ega bo’lgan havasini oshiradi, unda o’z kuchiga bo’lgan ishonchni yuzaga keltiradi. Oilada, mustaqil ravishda, ayrim yumushlarning hamjihatlikka asoslangan holda bajrllishiga erishish katta ahamiyatga ega. Mehnatni tashkil etishda otaonalarning shaxsiy namunasi, aka-opalarning ibrati, shuningdek, ota-onaning bola bilan birga ishiashiari katta tarbiyaviy kuchga egadir. Oilada tashkil etilgan mehnat bolalarni farosatli bo’lish, ishni rejali olib borish, vaqtdan unumli foydalanish, tejamkor bo’lish, shuningdek, o’zgalar mehnati, inson mehnatlning mahsuli bo’lgan ne‘matlarni asrab-avaylashga o’rgatadi. Oila muhitlda tashkil etilayotgan hovli sahnini supirib-sidirish, gulzorlarni tashkil etish, ko’chatlarni o’tqazish va ularni parvarish qilish, maishiy chiqindilarni bartaraf etishga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo’lish kabi harakatlar bolalarda tabiatni asrashga nisbatan mas‘ullik tuyg’usini shakilantiradi.Oilaviy hayotning me‘yorida bo’lishi ko’p jihatdan oila byudjetining holatiga ham bog’liq. Shu bois, oila a‘zolari mehnati evaziga yaratilayotgan moddiy mabiag’larni tejab-tergab, ulardan o’rinli foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bolalarni yoshlikdan pul bilan muomala qilishga o’rgatish, o’zining shaxsiy hamda oila a‘zolarining buyumlari, shuningdek, oila mulkiga nisbatan mas‘uliyatli yondashishga ko’niktirib borish muhim ahamiyatga egadir. Bolalarga pulning inson mehnatiga to’nadigan qiymat ekanligini tushuntirib berish, uni oilaning eng muhim ehtiyojlari uchun ishiatish lozimligini uqtlrish, ular tarbiyasiga ijobiy ta‘sir ko’rsatgan bo’lar edi. Oilada tashkil etiladigan iqtisodiy tarbiya bolalarda iqtisodiy savodxonlik hamda tafakkurning shakilanishida muhim o_rin tutadi. Bolalarda iqtisodiy tafakkurni hosil qilishda ota-ona, oilaning katta yoshli a‘zolarining namunasi tarbiyaviy ta‘sir kuchiga egadir (iqtisodiy tarbiya).

3. Oila tarbiyasini tashkil etish shakl, metod va vositalari Oila sharoitida uyushtirilayotgan suhbatlar alohida diqqatga sazovordir.

Ommaviy axborot vositalari orqali aholi e‘tiboriga havola

etilayotgan huquqiy mavzulardagi maqolalar, ko’rsatuv, eshittirish, shuningdek, ommaviy-huquqiy adabiyotlar hamda ularda ilgari surilgan g’oyalar yuzasidan o’tkaziladigan suhbatlar bolalarda huquqiy tasavvur, idrok, savodxonlik, tafakkur, faollik, mas‘ullik, e‘tiqod va salohiyatni qaror topishiga olib keladi.

Oila muhitida bolalarga ularning burchiari to’g’risidagi ma‘lumotlarni berib borish, o’z navbatida, huquqlaridan foydalanish yo’llarini ko’rsatib berish bu borada yaxshi samara bera oladi. Oila bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg’ularini hosil qiluvchi o’ziga xos maskan sanaladi. Bolalar «Vatan», «xalq» tushunchalarining mohiyatini dastlabana shu maskanda o’zlashtiradilar. Binobarin, oilaning o’zi Vatanning bir bo’lagidir. Oila sha‘nini himoya qilish, uni saqlash to’g’risida qayg’urishning Vatanning sha‘ni,el-yurt manfaati uchun kurashish tuyg’ulari bilan uzviy bog’liq bo’lishiga erishish oilada tashkil etilayotgan ijtimoiy-siyosiy tarbiyaning asosi bo’lishi lozim. Yuqorida qayd etilgan tarzda oila tarbiyasini tashkil etish komil insonni tarbiyalab, voyaga yetkazish muvaffaqiyati uchun poydevor bo’ladi. Farzandlarning har tomonlama yetuk bo’lib voyaga yetishiarida ota-ona, oilaning boshqa a‘zolarining dunyoqarashiari, hayotiy yondashuvlari va ma‘naviy dunyosi o’ziga xos o’rin tutadi. Shuningdek, ota-onalarning muayyan darajada pedagogik bllimlarga ega bo’lishiari ham ahamiyatlidir. Oila va ta‘lim muassasalari o’rtasida tashkil etilgan hamkorlikning bosh g’oyasi ota-onalar uchun pedagogik yordam ko’rsatishdan iboratdir. Farzand dastlabki ma‘lumot va ijtimoiy me‘yorlarga amal qilish borasidagi ko’nikmalarga oilada ega bo’ladi. Chunki oilaviy ijtimoiy munosabatlar, xususan, madaniy-maishiy, iqtisodiy-moliyaviy, mulkiy muosabatlar hamda mehnat faoliyatini tashkil etishda farzandlar o’zlari sezmagan, mohiyatini tushunib yetmagan hoida mazkur munosabatlar jarayonida ishtirok etadilar, demakki, ijtimoiy masalalar bilan to’qnash keladilar, natijada bu tarzdagi muloqotlarning doimiy, qisqa muddatlarda takrorlanib turishi ular uchun ota-onalar, farzandlarning huquq, burch, majburiyat va mas‘uliyatlarini tushunib yetishga yordam beruvchi ijtimoiy obyektiv shartsharoitlarni yaratadi. Shu jihatdan, pedagogika fani oldiga milliy va hududiy xususiyatlarni inobatga olgan hoida tarixan tarkib topgan oila - ta‘lim muassasasi – jamoatchilik tarzidagi uchlikning ijtimoiy-ma‘rifiy roli, ular o’rtasidagi o’zaro birlik, aloqadorligini asoslash, bolalarda idrok va tafakkurni shakilantirishda oila va jamoatchilik imkoniyatlarini aniqlash hamda ulardan unumli foydalanish talabi qo’yilmoqda. Oila tarbiyasining farzandlarga tarbiya berish, ularda ma‘naviy-axloqiy madaniyatni shakilantirish imkoniyatlarini aniqlash yuzasidan bir qator tadbirlar amalga oshiriladi. Bu borada ota-onalar bilan olib borilgan ishiar hamda o’tkaziladigan tadbirlardan ayrimlarini namuna sifatida keltiramiz.

Ota-onalar bilan olib boriladigan ishiar I. Ota-onalar bilan o’tkaziladigan suhbatlar Suhbatlar yakka va umumiy tarzda olib boriladi. Ilk suhbat chog’ida o’quvchilarni ma‘naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda ma‘naviy-axloqiy madaniyat unsurlarini qaror toptirish muvaffaqiyatini ta‘minlash kafolati bo’lgan otaonalar va farzandlarning ijtimoiy onglllik hamda faollik darajasini aniqlashga yordam beruvchi anketa so’rovlarini o’tkazish mumkin.

So'rovnomalar ikki turda bo'lib, ulardan birinchisi har bir o'quvchining umumiy portretini tasvirlovchi, diagnostik tavsifga ega, ikkinchi turdagi so'rovnoma esa ota-onalarning ijtimoiy tarbiyani yo'lga qo'yish, farzandlar ma'naviy madaniyatini shakilantirishga nisbatan ularning shaxsiy munosabatlarini aniqlashga xizmat qiluvchi so'rovnomalardir. Quyida birinchi turdagi so'rovnomaning umumiy mazmunini keltiramiz .

Siz o'z farzandingizni qay darajada bilasiz?

Farzandingiz ushbu o'quv maskanida nechanchi yil tahsil olmoqda?

Farzandingizni so'nggi o'quv yilidagi o'zlashtirish darajasi Sizni qoniqtiradimi?

Farzandingizning fanlarga bo'lgan munosabati qanday?

Uning fanlarga bo'lgan qiziqishini baholay olasizmi?

Ijtimoiy munosabatlar (oila, jamoa hamda keng jamoatchilik o'rtasida tashkil etiladigan munosabatlar) jarayonidagi ishtiroki qanday?

Farzandingiz mansub bo'lgan mikro hamda makro muhitning ma'naviyaxloqiy iqlimi qanday? U kimlar bilan do'stlashgan, ularning ma'naviy qiyofasi sizning talabiaringizga javob bera oladimi?

Siz farzandingizga nisbatan salbiy aloqa yoki ta'sir ko'rsatganliklarining guvohi bo'lganmisiz?

Uning oilada tutgan o'rni qanday?

O'quv yurti yoki oila o'rtasida vujudga kelgan shaxsiy ziddiyatlari bormi?

Dastlabki suhbat hamda ota-onalar tomonidan to'ldirilgan so'rovnomalar natijalarini tahiil etish ular bilan tashkil etiladigan tadbirlar yo'nalishi va mazmunini belgilab beradi.

II. Ta''lim muassasada o'quv yili davomida ota-onalar bilan olib boriladigan ishiari:

1. Sinf ota-onalar majlisi. Majlis o'quv yili davomida besh marta o'tkaziladi,

ya'ni, o'quv yili boshianishi oldidan, I, II, III va IV choraklar yakunida. Majlislarda o'quv yurti ichki-tartib qoidalari, umumjamoa ijtimoiy me'yorlariga rioya etish holatlari, yuzaga kelgan ziddiyatlar tahiil etiladi, navbatdagi davr uchun belgilangan ishiarni rejalashtirish, ularni hal etish yo'ilari, chora-tadbirlari belgilanadi. Ta'lim muassasada ta'lim olayotgan, jamoa hayoti, shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar faoilik ko'rsatayotgan, o'qishda, mehnatda alohida o'rnak bo'layotgan o'quvchilarnmg otaonalariga minnatdorchilik izhor etlladi.Ayrimlarning o'quv yurtida tashkil etilayotgan tadbirlarda faol ishtirok etmasliklari aytib o'tiladi va buning sababiari aniqlanadi, bunday holatlarga barham berish borasida fikrlashib olinadi.

2. Umumta''lim muassasa ota-onalar majlisi. Ota-onalarning umumiy

Yig'ilishida o'quv yili davomida o'quvchilar, ota-onalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishiarning borishi va yakuni muhokama q ilinadi. Ota-onalar ta'lim muassasa hayoti va o'quvchilarning intizomi, xulq-atvori, ijtimoiy me'yorlarga amal qilishiari, o'quvchilarni ma'naviy jihatdan tarbiyalash borasida erishayotgan natijalar bilan tanishtiriladi.O'quv yili yakunida bo'lib o'tgan umumta'lim muassasa ota-onalar majlisida ijtimoiy hayotda faol ishtirok etgan, turli fanlar bo'yicha uyushtirilgan tadbirlarda alohida ibrat ko'rsatgan,

shuningdek, muayyan fanlar bo'yicha olimpiadalarda muvaffaqiyatli qatnashgan o'quvchilar va ularning ota-onalarini rahmatnomalar bilan taqdirlash maqsadga muvofiqdir.

3. Ijtimoiy-ma"naviy mazmundagi suhbat va ma"ruzalar. Bunday ma'ruza va suhbatiar ota-onalarda ijtimoiy, shuningdek, ta'lim-tarbiyaga oid bilimlarni egailash, farzand tarbiyasi ishlga jiddiy e'tibor berish, bu borada ta'lim muassasasi bilan mustahkam hamkorlik o'rnatishda muhlm ahamiyatga ega.

4. Oila muammolari Mustaqillik yiliarida barcha sohalarda bo'lgani kabi ta'lim-tarbiya va oila tarbiyasini tashkil etishda ham muhim o'zgarishlar yuz berdi. Mavjud sharoitda oilada bolalar tarbiyasini tashkil etishda muayyan qiyinchiliklar ko„zga tashlanmoqda. Bular quyidagilardan iborat:

- ota-onalarning pedagogik bilimlardan yetarli darajada xabardor emasliklari;

- o'tish davri sharoitida yuzaga kelgan iqtisodiy qiyinchiliklar natijasida ta'lim -muassasa yoshldagi bolalarning muayyan qismining bozor bilan bog'lanib qolib, o'qishga bo'lgan qiziqishlarining susayganligi;

- zamonaviy axborot vositalari, shu jumladan, kompyuterning ijtimoiy hayotga tobora chuqur kirib borayotganligi, natijada uning ijobiy ta'siri bilan birga bolalarda badliy adabiyotiarni o'qishga bo'lgan qiziqishlarning sezilarli pasayishl;

axborot vositalari sahlfalarida jangari kayfiyatdagi tomoshalar sonining ortib borayotganligi va buning oqibatida bolalarda berahmlik kayfiyatining paydo bo'layotganligi;

o'quvchilarning o'quv adabiyotlari bilan to'la qurollantirilmaganligi;

noto'liq oilalarning mavjudligi hamda ular sonining ortib borayotganligi va hokazolar. Oilaning farzandlar o'quv faoliyatiga g'amxo'rlik qilishi tarbiyadagi bosh masalalardan biridir. Ota-onalar farzandlarining ta'lim jarayonida bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari yo'lida mas'uliyatni chuqur hls etishlari zarur.

Ota-onalarning bu borada quyidagilarga rioya etishlari maqsadga muvofiqdir: bolalarning mashg'ulotlarga kechlklshlari va uyga o'z vaqtida qaytmasliklariga yo'l qo'ymasliklari;

ularning dars tayyorlashlari uchun uyda qulay sharoitni yaratib berishlari;

bolalarda uy vazifalarini bajarishga nisbatan mas'uliyatli yondashuvni qaror toptirishlari;

bolalarga o'quv topshiriqlarini bajarish hayotiy zaruriyat ekanligini uqtirishlari, vazifalarni mustaqil, vijdonan bajarish ko'nikmalariga ega bo'lishlariga ko'maklashlshlari;

bolalarning kun tartibiga amal qilish ko'nikmalariga ega bo'lishlariga e'tibor qaratishlari;

bo'sh vaqtdan unumli foydalanishlarini nazorat qilib borishlari. Oilada bola tarbiyasiga ijodiy yondashlsh, bolalarda ijobiy sifatiarni shakilantirishga erishlsh ularning shaxs sifatida to'laqonli shakllanishlarida muhlm ahamiyatga ega.Tashkilotchining oila va jamoatchilik bilan olib boradigan tarbiyaviy Ishlari Ta'lim muassasasi va ta'lim muassasasidan tashqari muassasalarning tashkiliy shakllarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hlsobga olishlni talab etmoqda.Guruh va ta'lim muassasasidan

tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlar tizimida quyidagilar bo'lishl lozim:

Ulg'ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish,har bir o'quvchl, o'smir va yosh yigitning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, ijtimoiy huquqini e'tiborda tutish zarur. Pedagoglar o'rtasida o'zaro hurmat munosabatlarini shakilantirish. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishlar o'quvchilarni darsdan bo'sh vaqtlardagi o'quv tarbiya jarayonini to'ldiradi va kengaytradi, o'quvchilarni mustaqil bilim olishlari,ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligini oshirishga imkoniyat yaratadi. Guruhdan tashqari tashkil etiladigan tadbirlarda fan o'qituvchilari o'z faniga qiziqqan o'quvchilar bilan mashg'ulot o'tkazib, o'quvchllarning qiziqishlarini o'stiradi. Quyida to'garaklar turlari Guruhdan tashqari ishlarni tola qamrab olgan to'garaklar bir necha

xilda bo'lishl mumkin, masalan:

A) fan to'garaklari

B) —mohlr qo'llar‖ to'garaklari

V) sport to'garaklari

G) badiiy havaskorlik to'garagi va b.

O'rta umum ta'lim ta'lim muassasasilarida bu ishlarni guruh rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchlsi uyushtiradi. Guruh rahbari guruhdan tashqari ishlarni uyushtirishda to'garak rahbarlariga yaqindan yordam beradi. Qiziqishlari, intilishlari bir xil bo'lgan o'z o'quvchilarini biror to'garakka a'zo bo'hshga chorlaydi. Ularni qaysi to'garakda mashg'ul bo'lishlari hlsboga olinadi.

Ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlar o'quvchilarni ijodkorlikka da'vat etuvchl tarbiyaviy maskandir. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, hozirgi sharoitda ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlarni olib boruvchl O'quvchilar uylari, Yoshlar saroylari, Yosh texniklar saroylari, Yosh texniklar uylari ta'lim muassasasi tarbiyasining uzviy davomchlsi bo'lib qolishi kerak. O'zbekiston Respublikasining «Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlar konsepsiyasi» bu ishlarni rejalashtirish va amalga oshlrishda asos bo'ladi.

Ma'lumki, o'quvchilarni g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, mehnat, nafosat va jismoniy jihatdan to'liq shakilangan kishilar qilib tarbiyalash dars jarayonidan boshlanadi. Biroq o'quvchllarning kundalik o'sib borayotgan ehtiyojlari, talabiari va barcha qiziqishlarini faqat dars jarayoni bilangina cheklab bo'lmaydi. Bunday ko'p qirrali qiziqishlarni guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishlarni uzviy bog'lash asosidagina qondirish mumkin. Shu sababli, keyinga davrda o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarini ko'ngilli uyushtirishga alohlda ahamiyat berilmoqda.Darsdan tashqari tashkil qilingan ishlar o'quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to'ldiradi. Ularning dunyoqarashini to'g'ri shakilanishlga, axloqiy kamol topishlga ko'makiashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishlab chiqarish bilan chambarchas bog'lanishlga zamin yaratadi. Guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishlarga rahbarlik qiluvchi tashkilotchlning vazifalari ham ko'p qirralidir.

Guruhdan tashqari tarbiyaviy ishiar tashkilotchisiming vazifalariga quyidagilar kiradi:

- darsdan tashqari tarbiyavity ishiarni rejalashtlrish va amalga oshirishni nazorat qilish;
- o'quvchilarming guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ko'p qirrali ishiarini pedagogik jamoa, o'quvchilar tashkilotlari, guruh faollari yordamida yo'lga qo'yish;
- guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari ishiar yo'nalishiga bevosita rahbarlik qilgan hoida o'qituvchilar, ota-onalar, guruh faollari uslubiy yordam ko'rsatishi;
- umumta'lim muassasasi va ta'lim muassasasilararo o'tkaziladigan eng muhim tarbiyaviy tadbirlarda qatnashish;
- o'quvchilarming bo'sh vaqtlarini tashkil qilishda tarbiya va madaniyat muassasalari hamda jamoatchilik kuchidan keng foydalanish. Bular ko'pincha o'zaro uzviy bog'langan hoida namoyon bo'ladi.

Tashkilotchiming tashkilotchilik faoliyatiga quyidagi bir qator ishiarni kiritish mumkin:

- tarbiyaviy ishiar sohasida erishilgan yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish
- tarbiyaviy ishiarni maqsad va vazifalarini aniqlash
- tarbiyaviy, ommaviy-siyosiy ishiarni rejalashtlrish va ularning mazmuni, shakl va usuilarini aniqlash;
- guruhdan va ta'lim muassasasidan tashqari tarbiyaviy ishiarni guruhiashtirish, boshqaruvchi shaxslarni aniqlash. Milliylikning o'ziga xos an'ana vositalariga tayanish.

Ta'lim muassasasida tarbiyaviy ishiarni aniq rejalashtirmasdan, uning mazmuni, shakl va usuilarini aniqlamasdan, ma'lum bir tizimga solmasdan turib ko'zda tutilgan maqsadga erishish qiyin.

Oila – tarbiya o'cho'gi. Oila – jamiyat negizi. Har bir insonda ilk yoshiigidan boshalb ongida shakilanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyat, maslaklar, qadriyatlar takomil topadigan, mafkuraviy va ma'naviy tarbiya amalga oshiriladigan muhit oiladir. O'zbek oilasi o'zida ko'p asrlik mustahkam ma'naviy qadriyatlarimiz ravnaq topadigan shunday maskanki, uning barqarorligi va mustahkamligi jamiyatimiz rivojining muhim omiliaridan biridir. Agar oiladagi muhit sog'lom bo'lsa, unda kamol topayotgan yosh avlod qalbi va ruhiga ezgu xususiyatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy istiqlol g'oyasini singdirish uchun qulay sharoit yaratilgan bo'ladi.

Oila manfaatlarini ta'minlash borasida 1998 yilda qabul qilingan va muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan tadbirlar to'g'risida Davlat dasturi va ushbu dasturda belgilangan tadbirlarning strategik yo'nalishiariga e'tibor berilsa, ular mamlakatimizdagi oilalarning mustahkam bo'lishiga imkon beruvchi vazifalarni nazarda tutadi.1998 yilning «Oila yili» deb e'lon qilinishi va shu yilning o'zida O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining qabul qilinishi hamda mamlakatimiz tarixda ilk bor tashkil etilgan Respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining maqsadi ham davlatimizning oilani har tomonlama mustahkamlash, himoya etish borasidagi siyosatiga hamohang bo'lib, oilaga

taalluqli boy va sermazmun milliy an'analarni avaylab-asrash, ularni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo'li bilan oilani mustahkamligi, barqarorligini ta'minlash, oila a'zolarining huquqiy savodxonligini oshirish muammolarini ilmiy o'rganish, oilaviy hayotga bog'liq muammolarni tadqiq etish va fuqarolarga bu masalalarda amaliy yordam berishdan iboratdir. Markazning muhim maqsad va vazifalaridan biri oila konsepsiyasini yaratish va uni hayotga joriy etishning uslub va vositalarini joriy etish orqali Bu borada tashkilotchilar faolligini 3 ta asosiy tomonini ko'rish mumkin:

1-tashkilotchilik, 2- usuliy, 3-ma'muriy. Hukumatimizning ijtimoiy sohadagi insonparvar siyosatini amalda har bir fuqaro ongiga oila instituti orqali singdirishdan iboratdir.

1. O'qituvchi muqaddas siymo u sizning maslahatchingiz, uni ardoqlab, obro'- e'tiboriga sadoqatli bo'lish.

2. Guruh va kollej jamoasining ta'lim-tarbiya tadbirlariga faol qatnashib, taklif va mulohazalaringizni aytish.

3. O'quvchingizda nima yaxshi, nima yomon ekanligani uqtirib, sharqona rasm-rusm, udum, an'analarimizdan xabardor qilish o'qituvchiga ko'makdosh bo'lish.

4. O'quvchingizning o'quv ishiariga yordam berib borish. Unga beriladigan topshiriqlarni bajarishda ularga yordamingizni berish.

5. O'quvchingizda kollej, guruh, o'qituvchi va o'rtoqlarga nisbatan yaxshi fikr uyg'otish, chunki 1-guruh o'quvchisining kollej sharoitiga moslashtirish ancha murakkab ruhiy holatdir.

6. Farzandingizdan kundalik ish faoliyatidagi munosabatini kuzatib, so'rab borish. Bunday suhbatda yaxshi, juda yaxshi, marhamat, rahmat, baraka top kabi sehrli so'zlarni, nojo'ya harakat sodir bo'lgan bo'lsa, «chakki ish bo'libdi», «men kutmagan edim» kabilarni ishiatish.

7. Ota-ona kollejning yaqin yordamchisi bo'lishi, ko'makdoshi o'z farzandining kamoli bilan yashashi kabilar G'ulomiddin Akbarzoda «Ilm demak jon. Ilm demak madaniyat «dini odobiga sabib» demak, deb yozgan edi. Bas, shunday ekan ota-ona 1-guruh o'quvchisining ilm dargohidan ko'p bilim va tarbiyaga ega bo'lishi uchun nimalar qilishi kerak:

Taqdim etilgan konsepsiya oila institutini yurtimizda yanada mustahkamlash, u orqali milliy istiqlol g'oyasini fuqarolar ongiga singdirish ishiari uchun dasturilamal bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishiar, yangilanish jarayonlari va islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad ozod va obod Vatan, rivojlangan fuqarolik jamiyati barpo etish, shu tarzda xalq farovonligini ta'minlash, jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallash, oilani ng barqarorligiga erishish ekan, oilaga bag'ishiangan konsepsiyaning vujudga kelishi o'ta dolzarbdir.

Zero, Respublikamiz o'z iqtisodiyotini yangi bosqichga ko'tarish, jamiyatni erkinlashtirish va demokratiyalash siyosatini izchil olib borar ekan, bizga jamiyatning negizi bo'lgan oilalar muammolari va istiqboliga qaratilgan

konsepsiya zarur edi. Darhaqiqat, konsepsiya O'zbekistondagi oilalarning rivojlanishi istiqbolini tasavvur qilish, oila borasidagi ijobiy va muammoli masalalarni oldindan bashorat qilish uchun, mavjud muammolarning sabab va omillarini belgilab olish uchun ham xizmat qiladi.

5. Guruh rahbarining oila va jamoatchilik bilan olib boradigan ishiari

Oila va jamiyat - mohiyatan bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, oilada jamiyatning tub mohiyati va muammolari o'z aksini topadi. Shuning uchun ham oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatiarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatiarni namoyon etadi.

Barkamol insonni shakilantirish, uni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim shartidir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishiarni ko'ngildagiday olib borishda o'sib kelayotgan yosh avlodni yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalashda oila va mahaila hamkorlikda ish olib orishi lozim. Chunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, ahil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarosi bo'lishiari lozim.

Birinchi ota-onalar guruh majlisini tashkil qilish metodikasi Har bir o'quv yilining boshida o'tkaziladigan ota-onalarning guruh majlisini ilmiy, nazariy, ma'naviy va metodik jihatdan namunali tashkil qila bilish ota -onaning bunday majlislarni orziqib kutib, doimiy qatnashuvchi bo'lishiga zamin hozirlaydi.

Bundan majlis o'qituvchidan ko'p bilim va mahorat talab etadi.

Guruh ota-onalar qo'mitasini saylash Birinchi ota-onalar majlisi samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiga bog'liqdir. Uning o'zini tutishi, muomalasi, ishbilarmonligi, har bir o'quvchi va uning oilasi haqida ma'lumotga ega bo'lishi, ota-onalarda ijobiy taassurot qoldiradi.Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, ta'lim muassasasidagi ota-onalar majlisini yuqori saviyada bo'lmasligi ota-onalarni ta'lim muassasasidan sovutadi.Tayyorgarliksiz majlis - bu sizning o'quvchingiz yaxshi, sizniki yomon deyish yoki tabeilarni berib, qo'l qo'ydirishdir. Ayniqsa, «yomon» o'qiydigan o'quvchilarning ota-onalarini jamoa orasida obro'sizlantirishga intilish holatiari, ota-onalarni ta'lim muassasasidan uzoqlashib ketishiga sabab bo'ladi.

O'qituvchi-guruh rahbari sifatida Bunday majlislardan voz kechish kerak. Mustaqil O'zbekiston Respublikasining milliy istiqlol mafkurasini mustahkamlovchi yangicha munosabat: ta'lim muassasasi – ota-onalar munosabatiari yosh avlodning tarbiyasi uchun muhimdir. Majlis maqsadiga ko'ra mavzuning e'lon qilinishi (yuqorida ko'rsatilgan majlis turiga ko'ra uning mazmuni asoslab beriladi). Ota-onalar fikr va mulohazalari eshitiladi. O'quv-tarbiya ishiaridan savol va talabiarni muhokama etiladi. Turli masalalar hal qilinadi. Guruh majlisi qarori chiqarilib, tasdiqlanadi. O'qituvchi kelgusi majlis rejasi bilan tanishtiradi. Majlis o'tkazish tartibi mavzuning o'ziga xos xususiyatiga ko'ra o'zgarib boradi. Ota-onalarga pedagogik bilim berish shakli va rejalari Inson kamoloti shunchalik murakkabki unga hayotiy tajriba yetarli emas u ning uchun o'rganish, bilim, o'qish hihoyatda zarurdir. K.D.Ushinskiy «Ijtimoiy tarbiyada

xalq ruhi» hamda «Pedagogik adabiyot orasida»gi risolalarida ota-ona uchun pedagogik bilim dastlab pedagogik adabiyotlarni o'rganishdan boshianadi. O'quvchi tarbiyasidagi bilim xalq ruhi bilan sug'orilgan-xalqchillik g'oyasiga asoslangandagina, ota-ona bilimdon tarbiyachilik san'atiga ega bo'la oladilar», –O'qituvchi-guruh rahbari, mehribon tarbiyachidir. Kollejning boshiang'ich guruhlaridagi muhim xususiyatlardan biri-biriga qadrdon o'qituvchi rahbarligida 4 yil hamkor, hamdard bo'ladilar. Shu sababdan boshiang'ich guruh o'quvchilarning ota-onalar jamoasi bilan ham ishiash o'ziga xos xususiyatga ega. Birinchi farzandlarini koilejga kuzatadigan ota-onalarning ish shakl va uslubiari ko'p tajribali ota-onalaridan farq qiladi. Bular uchun «1-guruh o'quvchisi», «Yosh ota-onalarga esdahk»larni tavsiya etish talabga muvofiqdir.Bu ish shaklidan maqsad: ota-onaning – o'quvchi ota-onasi nomiga sazovor bo'lish hissini uyg'otib, kollej oldidagi burchini anglatish; ota-onaning pedagoglik, tarbiyachilik faoliyatini faoilashtirish; yosh ota-onalar uchun esdalik.

Har bir inson farzand ko'rish va uni voyaga yetib borishini to'rt ko'zlab, kuzatayotganidan Allohga hamdu sanolar aytib, u buyuk ne'matni qadriga yeta bilishi lozim. Bu ne'mat o'quvchining koilejga birinchi qadamidir deyilgan. Pedagogik bilim ota-onalar uchun nihoyatda zarur. Bu bilim ta'lim muassasasida, mahallada va kundalik axborot vositalari orqali berib boriladi. Lekin hayotimizdagi yangi-yangi muammolar pedagogik bilimni yanada kuchaytirishni, chuqurlashtirishni talab etadi.

Ta'hm muassasasidagi pedagogik bilim turli shakilarda amalga oshiriladi ya''ni:

Pedagogik ma'ruza, ilmiy, metodik kengash.

«Savollaringizga javob beramiz» (ota-onalar kuni).

Ota-onalar uchun ma'ruza.

Ma'ruza ota-onalarga pedagogik bilim beradigan turlardan biridir. Ota-onalar uchun mo'ljallangan ma'ruza ta'limi tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak.

Ma''ruzani ta''minlovchi manbalar:

a) o'tmishdagi ma'rifatparvar va mutafakkirlarning asarlari (Abu Ali Ibn Sinoning «Tadbir al-manozil», Alisher Navoiyning «Mahbubul qulub», Voiz Koshifiyning «Axloqiy Muxsiniy» asarlaridagi oila tarbiyasiga oid g'oyalar

b) ko'rgazmalar-allomalarning rasmlari va kitob namunalari.

v) didaktik materiallar, dono so'zlar yozilgan kartochkalar, faktiar.

Ma'ruzaning kirish qismi

Undagi masalalar yuzasidan tayyorgarlikni bir oy oldin boshlash kerak.

Bular: har bir oila a''zosi va ularning shart-sharoiti haqidagi ma''lumotta ega bo'lish:,oila va atrofdagi ijtimoiy munosabat muhitini soz yoki nosozligini aniqlash; har bir o'quvchi shaxsi haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish; oilada o'quvchini koliejga tayyorlash tartibi kabilar.

Birinchi majlisni o'tkazishdan oldin o'qituvchining tayyorgarligi:

-Majlis mavzusi va maqsadini aniqlash.Majlis o'tadigan joyni jihozlash.

-Majlis o'tkazish metodini tanlash; suhbat, tushuntirish.

-Kollej tarixi va kelajakdagi rejalari haqida qisqa ma'lumot tayyorlash.

-Ota-onalar jamoasi nizomini ko'rgazma tariqasida tayyorlash (koilej rahbariyatining nizom haqidagi chiqishini hozirlash)

Mustaqillik va milliy istiqlol mafkurasi hamda milliy meros haqida tushuncha. Bu boradagi O'zbekiston rahbariyatining olib borayotgan siyosati. Quyida ota-onalar uchun pedagogik bilim beradigan ma'ruzalar mavzulari berildi Ota-onalar uchun tanlangan mavzular quyidagicha rejalashtiriladi.

Mavzu: «Ma'naviy meros va oila».

Ota-onalar uchun pedagogik bilim beradigan ma''ruzalar mavzulari:

– milliy istiqlol mafkurasini shakilantirish va barkamol inson tarbiyasida ota-onalarning o'rni;

– oilada iqtisodiy tarbiya;

– ma'naviy meros va oila;

– siz o'tmish ajdodlaringizni bilasizmi? Oilanoma yaratish masalalari;

– mutafakkirlar ijodiyotida oila tarbiyasi;

– farzand tarbiyasida xaiqimiz qo'llagan usuilar;

– oiladagi adolat to'g'ri tarbiya asosidir;

– farzandingiz saxiy, muruvvatli bo'lsin desangiz...

– oilada iymon-e'tiqod tarbiyasi

Har bir ota-onalar majlisi ma''lum maqsadga qaratilgan bo'lishi uni turli shakilarda tashkil qilish talabga muvofiqdir. Ya''ni:

– «Pedagog maslahatiga amal qilamiz» mavzusidagi majlislar;

– «Uchrashuvchi majlis» (olim, tibbiy xodim, san'at madaniyat arbobiari v.b.);

– bahs majlislari: ta'lim-tarbiyaga doir mummolar yoki pedagogik adabiyotlar yuzasidan; «Merosga ixlos» majlislari;

– o'quvchi tarbiyasiga doir Qur'oni Karim, Hadis va mutafakkirlarning dono fikrlaridan foydalanish;

– guruh ota-onalar majlisini o'tkazish tartibi;

– guruh o'qituvchisi va ota-onalar qo'mitasi a'zolarining oldingi majlislarida qabul qilingan qarorlarining bajarilishi haqida axborotiari eshitiladi. Maqsad: Ota-onalarga o'tmish merosimizdan o'quvchini oilada tarbiyalash haqidagi mutafakkir va ma'rifatparvarlar asarlaridagi ta'limotlar haqida bilim berish.

Ma'ruzaning asosiy qismi

Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy va Voiz Koshifiylarning asarlaridagi davomiylik g'oyalarining bir-biri bilan bog'langanligi, asarlarning yaratilishi haqida ma'lumot beriladi. So'ngra, asardagi oila, ota-onaga hurmat, vazifa, burchiari haqidagi ma'lumotlar. Oilada ayol va erkak fazilatlari qanday qilib farzand burchini anglatlsh muammolari. Axloq-odob tarbiyasidagi dono fikrlar, rivoyat, hikoyat, tanbehiar orqali asoslab, tushuntirib, ta'lim muassasasi hayoti bilan bog'lanadi.

Ma'ruzaning yakuniy qismi milliy merosimizdan qanday foydalanishga doir uslubiy ko'rsatma va tavsiyalar beriladi. Ta'lim muassasasida «Ota-onalar kuni»ni tashkil qilish pedagogik bilim berish turlaridan biridir. Ota-onalarni ta'lim muassasasiga ma'lum kunda taklif etib, turli o'quv-tarbiya ishiaridan xabardor

qilish an'anaviy ahamiyatga ega bo'lib, u «Ta'lim muassasasida ota-onalar kuni» yoki «Ochiq eshikiar kuni» deyiladi. Bu kundagi ish tartibi quyidagicha bo„lishi mumkin:

Pedagogik maslahat burchagani tashkil etish.

O'quvchilar ijodiyotidan ko'rgazmalar uyushtirish.Ochiq darslarga ota-onalarni taklif qilish.

Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish.Ota-onalar uchun konsert dasturini namoyish etish. Ota-ona va ta'lim muassasasi hamkorligidagi ishiar metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilsa, ijobiy natija beradi.

Nazorat uchun savollar

1.Ota-onalar majlisi haqida tushuncha bering

2.Ota –onalar majlisini o'tkazish tartibini ayting

3.Ota –onalar majlisini o'tkazish muddati haqida tushuncha bering

17-Mavzu; Maktabning o'quv ishlari bo'yicha director o'rinbosarining vazifalari

17.1.Maktabning o'quv ishlari boyicha direktor o'rinbosarining o'zaro darsga kirish usullari haqida ma'lumot berish

1.O'quv ishlarining mazmuni

Maktab boshlig'ining o'quv sifatini boshqarish bo'yicha o'rinbosarining kasbiy faoliyatining asosiy mexanizmi o'qituvchilarning o'zaro talabchanligini tashkil etishdir. Masalan, o'rta maktab o'qituvchilari boshiang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyatini, ikkinchisi - boshiang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyatini baholashiari mumkin. Ushbu lavozimni egallagan shaxs barcha darajadagi ta'lim sifatini baholash ustidan nazoratni ta'minlashi kerak. Bu shuningdek, ma'lum bir munozarani yaratish va talabalar bilimlarining ob'ektiv qismi bo'lgan butun ruscha tekshirish ishiarini olib borgandan so'ng o'quv jarayonini o'zgartirish imkoniyatini ham o'z ichiga oladi.

Maktab boshlig'ining o'quvchilarni tarbiyalash va ijtimoiylashtirish bo'yicha o'rinbosari

Ushbu raqam eng kam e'tibor talab qiladi, chunki uning vazifalari doimo mavjud bo'lgan bosh o'qituvchiga hisbatan ozgina o'zgargan. Biroq, yangi maktab standarti talabiari doirasida uning maqsadlari va funktsional imkoniyatlari biroz o'zgargan. Masalan, ushbu deputat qo'shimcha ta'lim bilan bog'liq jarayonlarni tashkil etish va qo'llab-quvvatlash bilan shug'uilanishi mumkin. Maktab boshlig'ining o'quv va ijtimoiylashtirish bo'yicha o'rinbosarlari sinf o'qituvchilari, katta o'qituvchilar, ombudsmanlar, ijtimoiy o'qituvchilar, ota-onalar va boshqalar bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, ta'lim tashkilotining samarali boshqaruv jamoasini shakilantirish uning barcha sohalarda muvaffaqiyatli ishlashi va asosiy, pedagogik, vazifani bajarishining kalitidir. Direktor o'rinbosarining lavozim tavsifi mehnat munosabatlarini tartibga soladi. Hujjatda lavozimga tayinlash va ishdan bo'shatish, xodimni unga bo'ysunish tartibi, malaka talabiari, zarur bilim va ko'nikmalar, uning faoliyati davomida rahbarlik qilinishi kerak bo'lgan hujjatlar ro'yxati, funktsional majburiyatlari, huquqlari, shuningdek uning javobgarligi ko'rsatib o'tilgan.

Direktor o'rinbosarining ish tavsifi namunasi

I. Umumiy holat

1. Direktor o'rinbosari "menejerlar" toifasiga kiradi.
2. Direktor o'rinbosari bevosita direktorga hisobot beradi.
3. Direktorning o'rinbosari direktorning buyrug'i bilan ishga qabul qilinadi va lavozimidan ozod qilinadi.
4. Sanoat tashkilotining tegishli profilida kamida besh yil davomida oliy ma'lumotli va katta rahbar lavozimlariga ega bo'lgan shaxs direktor o'rinbosari lavozimiga tayinlanadi.
5. Direktor o'rinbosari yo'qligida uning huquqlari, funktsional majburiyatlari va majburiyatlari korxona uchun buyruqda ko'rsatilgan boshqa mansabdor shaxsga o'tkaziladi.
6. Direktor o'rinbosari o'z faoliyatida:

- uning faoliyati bilan bog'liq normativ hujjatlar;
- ichki mehnat qoidalari;
- direktorning buyruqlari va ko'rsatmalari;
- Korxonaning ustavi;
- bu ish tavsifi.

7. Direktor o'rinbosari quyidagilarni bilishi kerak:

- tashkilotning ishiab chiqarish, iqtlsodiy, moliyaviy-iqtisodiy faoliyatini belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlar;
- ishiatilgan uskunalar, imkoniyatlar va inson resurslari;
- tashkilot tomonidan ishiab chiqarilgan mahsulotlarni ishiab chiqarish texnologiyasining asoslari
- soliq, fuqarolik, mehnat, biznes to'g'risidagi qonun hujjatlari;
- tashkilotning ishiab chiqarish-xo'jalik va moliyaviy-iqtisodiy faoliyati rejalarini tayyorlash va kelishish tartibi;
- korxonani boshqarish va boshqarishning bozor usuilari;
- shartnomalarni tuzish va bajarish tartibi;
- tashkilot faoliyat ko'rsatadigan bozor segmentiga talab va taklif;
- mehnat va ishiab chiqarishni tashkil etish;
- biznes etikasi va aloqa standartlari;
- ichki mehnat tartibi qoidalari, yong'in xavfsizligi.

17.2.Direktor o'rinbosarining vazifalari

Direktor o'rinbosari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Tashkilotning tarkibiy bo'linmalarining ishi va samarali hamkorligini

o'rnatadi, ularning faoliyatini nazorat qiladi.

2. Korxona direktori bilan blrgalikda rejalarni ishiab chiqadi va kelishadi:

• ishiab chiqarishni rivojlantirish;
• tashkilotning moliyalashtirish bo'limlari.

3. Belgilangan hisobotni direktorga o'z vaqtida taqdim etishni nazorat qiladi.

4. Delegatlar va ba'zi muammolarni hal qilishni boshqa mansabdor shaxslarga - tashkilot bo'limlari rahbarlariga topshiradilar.

5. Shtat jadvalini tasdiqlaydi.

6. Rasmiy ish haqi va nafaqalarni belgllaydi.

7. Xodimlarni rag'batlantirish bo'yicha ishiarni tashkil qilishni nazorat qiladi.

8. Moliya-iqtisodiy va ishiab chiqarish faoliyati bilan bog'liq masalalarni hal qilish choralarini ko'radi.

9. Tashkilotning joriy tashkiliy va ijro etuvchi ishi bilan bog'liq vazifalarni amalga oshirishga yordam beradi.

10. Korxonaning yetkazib beruvchilar, mijozlar, kreditorlar oldidagi majburiyatlari, shuningdek xo'jalik, mehnat shartnomalari to'liq bajarilishini ta'minlaydi.

11. Tashkilotning iqtisodiy ko'rsatkichiarini rejalashtirishni takomiliashtirish, ish haqi, ishiab chiqarish quvvatlaridan foydalanish, tovar-moddiy zaxiralarni sarflash me'yorlarini yaratish va takomiliashtirish bo'yicha choralar ko'radi.

12. Xarajatlar va mablag'larning kelib tushishi, inventarizatsiya buyumlaridan foydalanishni hisobga olishni nazorat qiladi.

13. Moddiy, mehnat va moliyaviy resurslarga befarq munosabatda bo'lish choralarini ko'radi.

14. Moliyaviy intizomga rioya qilinishini nazorat qiladi.

Direktor o'rinbosari quyidagi huquqlarga ega:

1. Belgilangan hujjatlarni imzolash.

2. Tashkilot nomidan ishonchli vakil tomonldan harakat qiling.

3. Ishonchli vakil va direktorning buyrug'i bilan kontragentlar, davlat organlari va boshqa boshqaruv tuzilmalari bilan munosabatlarda korxona manfaatlarini ifoda etish.

4. Korxonaning bo'linmalaridan o'z vazifalarini bajarish uchun zarur bo'lgan materiallarni topshirishni talab qilish.

5. Tashkilot bo'linmalarining iqtisodiyot va ishiab chiqarish nuqtai nazaridan faoliyatini tekshirish, ularga samaradorlikni oshirish bo'yicha tegishli ko'rsatmalar berish.

6. Direktorga bo'linmalar xodimlarini yuqori ko'rsatkichiar uchun mukofotlash va ishiab chiqarishni tashkil etish va iqtisodiyot nuqtai nazaridan belgilangan talablarni buzganlik uchun qoplash to'g'risida takliflar kiritish.

7. Korxona faoliyatiga oid ratsionalizatorlik takliflarini kiritish.

IV. Mas'uliyat

Direktor o'rinbosari:

1. Rahbariyatga, tashkilot xodimlariga yoki boshqa shaxslarga noto'g'ri ma'lumotlar berish.

2. Korxonaga, pudratchilarga, ishchilarga, davlatga moddiy zarar etkazish.

3. Tashkilot rahbariyatining qarorlari va qarorlari qoidalarini buzish.

4. Tijorat sirlarini, maxfiy ma'lumotlarni oshkor qilish.

5. O'z vazifalarini tashkilotda o'rnatilgan norma va qoidalarga zid ravishda bajarish.

6. Faoliyat davomida sodir etilgan huquqbuzarliklar.

7. Mehnat intizomini, xavfsizlik choralarini, yong'indan hlmoya qilishni, ichki mehnat qoidalarini buzish.

8. Korxona faoliyati bilan bog'liq ruxsatsiz uchrashuvlar, muzokaralar o'tkazish.

Direktor o'rinbosarining lavozim tavsifidagi vazifalari va boshqa bo'limlarning mazmuni mutaxassislikka qarab farq qilishi mumkin. Masalan, direktorning umumiy masalalar bo'yicha o'rinbosari korxonaga xizmat ko'rsatish bo'yicha ishlarni tashkil qilish uchun javobgardir. U xo'jalik shartnomalarini tuzishda qatnashadi va ularning bajarilishini nazorat qiladi. Bu quyi bo'g'inlar uchun xavfsiz va qulay ish sharoitlarini yaratishni, xodimlarning yong'in xavfsizligi qoidalariga, sanoat sanitariya me'yorlariga rioya qilinishini ta'minlaydi.

Direktorning ishlab chiqarish bo'yicha o'rinbosarining asosiy vazifasi sifatli mahsulotlarni o'z vaqtida chiqarishdir. U ishlab chiqarishni rejalashtirish va boshqarishning eng yangi tlzimlarini joriy etishga ko'maklashadi.O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'quv jarayoniga rahbarlik qiladi. U talabalar bilan darsdan tashqari va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni tashkiliashtiradi.O'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'quv rejalari va dasturlarining bajarilishini ta'minlaydi, professor-o'qituvchilar ishlni nazorat qiladi.

Nazorat uchun savollar

1.Dars tahlili turlarini ayting

2. Direktor o'rinbosarining vazifalari haqida tushuncha bering

3. Direktor o'rinbosarining ish tavsifini izohlang

18-Mavzu; Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni amalga oshirishda direktor o'rinbosarining ish metodikasi.

18.1.Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qilishni tashkil etish usullari

O`quvchilarning o`quv faoliyati samaradorligini oshirish borasida sinf rahbari olib boradigan ishiar.Bolalarni o`rganish ularga tarbiya va ta`lim berish sifatini oshirishga bo`ysindirmog`i lozim. O`quvchilarni muntazam tarzda o`rganish asosida boshiang`ich jamoaga hamda alohida o`quvchilarga tarbiyaviy ta`sir etishining yanada samarali usul va metodlarini tanlab olishga ijodiy yondashish mumkin bo`ladi. Maktab o`quvchilari shaxsini har tomonlama kamol to`shirish.Bola shaxsining rivojlanishiga irsiyat, muhit va tarbiya kabi omillar ta`sir etadi. Agar bola o`z layoqatiga mos sharoitda o`sib, zarur faoliyat bilan shug`uilansa, layoqat erta ko`rinib, rivojlanishi, aks holda yo`q bo`lib ketishi mumkin. Shuning uchun pedagogik layoqatning namoyon bo`lishi va qobiliyat sifatlda rivojlanishi to`la-to`kis hayot sharoitiga va tarbiyaga bog`liq. Inson kamolotiga ta`sir etadigan omiliardan biri tashqi muhitdir. Muhit deganda kishiga tabliy ta`sir etadigan tashqi voqealar majmui tushuniladi. Bunga tabliy muhit, ijtimoiy muhit, oila muhiti (mikromuhit) kiradi. Sinf rahbarining oila va jamoatchilik bilan olib boradigan ishlari.Inson kamoloti shunchalik murakkabki unga hayotiy tajriba yetarli emas uning uchun o`rganish, bilim, o`qish nihoyatda zarurdir. K.D.Ushinskiy «Ijtimoiy tarbiyada xalq ruhi» hamda «pedagogik adabiyot oraslda»gi risolalarida Ota-ona uchun pedagogik bilim dastlab pedagogik adabiyotlar o`rganishdan boshianadi. Bola tarbiyasidagi bilim xalq ruhi bilan sug`orilgan-xalqchilik g`oyasiga asoslangandagina ota-ona bilimdon tarbiyachilik san`atlga ega bo`la oladilar», – deyilgan. pedagogik bilim ota-onalar uchun nihoyatda zarur. Bu bilim maktabda, mahailada va kundalik axborot vositalari

orqali berib boriladi. Lekin hayotimizdagi yangi-yangi muammolar pedagogik bilimini yanada kuchaytirishni, chuqurlashtirishni talab etadi. Sinf rahbari ishini rejalashtirish va hisobga olish.Sinf rahbari o`z ishiarini maktab ma`muriyati rahbarligi va bolalar tashkilotlari bilan hamkorlikda olib boradi. SHuning uchun uning faoliyatini rejalashtirish umummaktab hamda bolalar va o`smirlar, «Kamolot» jamg`armasi ishining rejalashtirilishi bilan uzviy ravishda bog`langandir.Sinf rahbari ishini rejalashtirishning o`ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o`quvchilarning o`zlari faol ishtirok etadilar, biroq unga sinf rahbari boshchilik qiladi. Sinf rahbarlari oldida juda qiyin vazifa – tarbiyaviy maqsadlarda o`ylangan har bir narsani bolalar o`zlarining shaxsiy fikr va g`oyalari sifatida qabul qilishiariga erishish vazifasi turadi.Reja – o`quvchilarga tarbiya berish jarayonini muvaffaqiyatli tashkil etlshning zaruriy shartidir. Rejasiz ish olib borish sinfdagi tarbiyaviy ishiar mazmuni, shakilari va uslubiari o`lda-jo`lda, tarqoq, noaniq, tasodifiy holatlarda bo`ladi va ko`r-ko`rona harakat qilishga olib keladi. Bunday taqdirda tarbiyaning asosiy vazifalarini hal etish qiyinlashadi, ba`zan esa butunlay samarasiz bo`ladi. Reja sinf rahbariiing tarbiya berish faoliyatini to`g`ri tashkil etish uchun juda katta imkoniyatlar ochib beradi. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar kursining `redmeti, maqsadi va vazifalari.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yo`nalishiarini to`ib joriy etishga bog`liq. Ushbu Konse`psiya ham xuddi shu maqsadda, shaxs kamoloti bosqichiarini belgilab olishga yo`naltirilgan.Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo`lgan barcha g`oyalar qaytadan ko`rib chiqilishi, asosiy e`tibor bola shaxsiga qaratilishi, yiliar davomlda toplangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi.Tarbiyaviy ishiar huquq-tartibot organlari, ijodiy uyushmalar, Davlat va nodavlat jamg`armalar, qo`mitalar va tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi.Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar o`quvchilarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyangan holda ularning darsdan bo`sh vaqtlarida o`quv-tarbiya jarayonini to`ldiradi. U o`quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorligani oshirishga imkoniyat yaratadi. Sinfdan tashqari ishiarning o`ziga xosligi shundaki, to`garak, klub dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o`smir yigit-qizlarning shaxs sifatida shakilanishiari uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiarni tashkil qilishning ilmiy va nazariy asoslari.Maktabning o`quvchilar bilan olib boradigan o`quv mashg`ulotlaridan tashqari xilma-xil ta`lim-tarbiya ishiari sinfan tashqari ishiar nomini olgan. Sinfdan tashqari ishiar maktab ta`lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismi o`quvchilarning bo`sh vaqtlarini yo`lga qo`yish formalaridan biridir.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilingan ishlar o`quvchilar hayotidagi tarbiyaviy faoliyatni to`ldiradi. Ularni dunyo qarashini to`g`ri shakilanishiga, axloqiy kamol to`ishiga ko`maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyot, ishiab chiqarish bilan chambarchas bog`lanishiga zamin yaratadi.Sinfdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta`siri ko`p darajada o`quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o`quvchilar jamoachining xilma-xil ishiarni qanday yo`lga qo`yishga bog`liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki

yoshiari har xil o`quvchilarni ihtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularhing tashabbusi asosida ishiarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqhing madaniy hayoti muhitiga olib kiradi. Tarbiyaviy ishiarni rejalashtirish va unga qo`yilgan pedagogik talabiar. Boshiang`ich sinf o`quvchilarining dars va darsdan tashqari tarbiyaviy faoliyatini rejalashtirish o`ziga xos qoidalarga egadir:Har bir sinf jamoasining tarbiyalangan darajasini o`rganish.O`quvchilarning oilavny hayoti, ota-onaning farzand tarbiyalashdagi burchi va vazifasini qanday his etishi.Kundalik o`zgarishiarga o`quvchilarshshg munosabati.O`quvchilarning sharqona milliy urf-odat, an`analar haqidagi bilim darajasi.Qomusiy ma`rifat`arvar, mutafakkirlar hamda hozirgi zamon shoir, yozuvchilarning ijodiyotidan namuna bilishiari. Mazkur qoidalar bog`chada sodda hoida qo`llaniladi. Sinfdan va maktbdan tashqari ishiarni tashkil qilishda tashkilotchining ish metodikasi.Tarbiyaviy ishiarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo`lgan barcha g`oyalar qaytadan ishiab chiqiladi.Sinfdan tashqari ishiarni tashkil etishda o`qituvchihing yo`naltiruvchi ta`siri ostidagi o`quvchilarning o`z-o`zini nazorat qilish asosiga qurilgan va fan kabinetlarida, kutubxonada va uyda yakka tartibdagi reja asosida o`tkaziladigan mustaqil mashg`ulotlar yetakchi shaklga aylanishi kerak. Bunda sinfdan tashqari ishda ta`limning moddiy bazasi: qo`shimcha va ma`lumotnoma adabiyotlari laboratoriya uskunalari, ko`rgazmali qo`llanmalar, didaktik materiallar, texnika vositalaridan oqilona foydalanish ko`zda tutiladi.

Tashkilotchi va o`quvchilarning o`z-o`zihi boshqarish ishiarining metodikasi. O`quvchilarning o`z-o`zini idora qilish organlari faoliyatida qatnashuvi ularning ijtimoiy faoilik sifatlarini shakllantirishning ta`sirchan vositasidir. Bu bolalar va o`smirlarning fuqarolik, demokratiya borasidagi tushunchalarini kengaytiradi,O`z-o`zini idora qilish – tashabbuskorlik va mustaqillik maktabidir. O`quvchilar o`z-o`zini boshqaruvi o`quvchilar tomonidan fan va mashg`ulotlarning to`liq o`zlashtirilishiga, biror kasb o`rganishiga, Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalanishiga, Vatan himoyachisi bo`lishiga maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiarda, Davlat, jamoat mulkini ko`z qorachig`iday asrashga, tabiatni muhofaza etishga ko`maklashadi. Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiarni rejalashtirish metodikasiSinfdan va maktabdan tashqari ishiarning umummaktab rejasini ma`naviy va ma`rifat bo`yicha direktor o`rinbosari rahbarligida, sinf rahbarlari, metodik birlashmasi, tajribali o`qituvchilar, maktab kutubxonasi, o`quvchi-yoshiar tashkiloti, o`quvchilar uyushmasi, ota-onalar qo’mitasi hamda to`garak rahbarlarining faol ishtirokida tuzish hamda uni maktabning yig`ilishida muhokamadan o`tkazib tasdiqlash maqsadga muvofiqdir.Sinf rahbarining tarbiyaviy ish rejasi bu majburiy pedagogik hujjatdir. Ish reja choraklik, yarim va bir yillik tuzilishi mumkin. Hozirgi sharoitda tajribalarning ko`rsatishiga binoan yarim yillik rejasidan foydalanish ancha samara bermoqda. Rejalashtirishda quyidagilar nazarda tutilsa, uning samarasi oshadi. Tashkilotchining oila va jamoatchilik bilan hamkorlikdagi tarbiyaviy ishiar metodikasi.Sinf va maktabdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishiar shaxs kamoloti bosqichiarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi. Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishiar tizimida quyidagilar bo`lishi lozim:
- ulg`ayayotgan inson shaxsini tarbiyada oliy ijtimoiy qadriyat deb tan

olish, har bir bola, o`smir va yosh yigitning betakror va o`ziga xosligini hurmatiash, ijtimoiy xuquqini e`tiborda tutish zarur.

-milliylikning o`ziga xos an`ana vositalariga tayanish.

-pedagoglar o`rtasida o`zaro hurmat munosabatiarini shakilantirish. Oila va mahallaning yuksak tarbiyaviy imkoniyati bolalar va ota-onalarning o`ziga xos xususiyatlari:qon-qarindoshligi, qo`ni-qo`shniligi, muhabbati, yaqinligi, ishonchi, burch hissi, obro`ligi va hokazolar bilan ta`minlanadi. Tarbiyaviy ishiarni amalga oshirishda pedagogik mahorat va uning asosiy tamoyillari.Ijodkor ilg`or o`qituvchi-tarbiyachilar o`z faoliyatiari jarayonida tarbiyaviy ishiarni tashkil qilishda quyidagi mahorat tamoyillarini asos qilib oladilar: tarbiyaviy tadbirlar o`tkazishdan maqsad milliy ma`naviyatni yosh avlod ongiga singdirish va e`tiqodiga aylantirishdan iborat ekanligi; tarbiya jarayonining milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog`lab bola qalbiga va ongiga ta`sir ko`rsatish; tarbiyaviy ishiarni o`quvchilar jamoasini jipslashtiruvchi omillar bilan boyitib, tarbiyani ta`lim bilan uzviyligini ta`minlash; tarbiya jarayonida bolalarni tarbiyalangan darajasini aniqlash va ijobiy tomonlarini o`stirish; bola shaxsiga hurmat va talabchanlik, kabi. Tarbiyaviy ishiarni tashkil qilish tamoyillari barkamol insonni tarbiyalashda keng imkonta ega bo`lib, uni qaydarajada olib borish tarbiyachining pedagogik mahoratiga bog`liqdir.Tarbiyaviy ishiar samaradorligini ta`minlovchi muhim omil pedagogik mahoratdir.Tarbiyachining pedagogik mahorati ko`p qirrali bo`lib u: mehribon bolalar hamkorligida; o`quv-tarbiya jarayonidagi hamkorlikda; bolalarning qayg`u-hasrati, g`ami va omadsizligiga hamdard bo`lishda; muomala madaniyatida; chuqur billm egasi bo`lishida; o`qituvchining ruhiy holatida (samimiylik xayrixohligi, oliyjanobligi); jamoa bilan ishiashda vaziyatni ijobiy tomonga san`atkorona yo`naltirishda namoyon bo`ladi.

Nazorat uchun savollar

1. Sinfdan va maktabdan tashqari ishiar mohiyatini yoriting

2. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarga rahbarlik qilish xususiyati nimalardan iborat

3. Sinfdan va maktabdan tashqari ishiarning tarbiyaviy ahamiyatini ayting

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.Mirziyoyev Sh.M. Tanqid tahiil,qat'iy tartib-imtizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollariga bag'ishilangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi./Xalq so'zi gazetasi.2017 yil yanvar; 11-son.

2.Mirziyoyev Sh.M.Buyuk kelajgimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz "O'zbekiston" 2017

3.O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni.O'zbekiston Respublikasi qonuni.Hujjatlar to'plami.2017 yil,6-son,76-modda

4. Mirziyoyev Sh.M "Qonun ustuvorligi-inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi" "O'zbekiston".2017

5.R.A.Mavlonova,D.Abdurahimova "Pedagogik mahorat" O'quv qo'ilanma.T.Fan va texnologiya.2012 yil

6.S.Nishonova.M.Imomova, R.Hasanov.Pedagogika tarixi.Do'stlik T.O'qituvchi 1996 yil.

7.S.Nishonova,M.Imomova,R.Hasanov. Pedagogika tarixi. Darslik. T.O'qituvchi.1996 yil.

8.M.Ochilov Muailim qalb me'mori.O'quv qo'llanma.T.O'qituvchi.2004 yil.

9..N.Egamberdiyeva. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. A.navoiy nomidagi O'zMKN.T.2009 yil. 4.R.A.Mavlonova, N.Rahmonqulova,B.Normurotova, K.Matnazarova.Tarbiyaviy ishiar metodikasi. Darslik.Nizomiy nomidagi TDPI Rizografida nashr qilindi. Toshkent. 2014 y.

10..R.A.Mavlonova,B.Normurotova.Tarbiyaviy ishiar metodikasi. O'quv qo'ilanma.Toshkent. "Fan" 2008 y.

11.K.Xoshimov,S.Ochilov.O'zbek pedagogikasi antologiyasi.O'quv qo'llanma.Toshkent.O'qiyuvchi 2010 y.

12.R.A.Mavlonova,K.H.Vohidova.N.H.rahmonqulova.Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik. Toshkent.fan va texnologiyalar.2010 y.

13.Pedagogy and Practice. Teaching and Learning in Secondary Scholls.

14.Michael Uljens. School didactlcs and Learning: A School Didaktik Model Freaning and Analises of Pedagogical impilicftions of Learning Theary.2008-y.

15.John Dovey. How we think.(1910) Martin Jay.The education of John Dowey (2003) Columbia University Press Gultek Gerald L.(2009) New Perspectives on Philisophy and education Pearson Education Inc.

XULOSA

Tarbiya davomida tarbiyalanuvchiming qarashiari,hayotiy nuqtai-nazari asta-sekin tarkib topib boradi. U tarbiyalanuvchiming xulq-atvori hamda tarbiyalanuvchiming tevarak-atrofdagi muhitning xilma-xil ta'sirlariga uning munosabatlarini belgilaydi. Shaxsning bu tutgan yo'li qancha anlq va izchil bo'lsa, tevarak-atrofdagi hayot sharoitlarining turlicha salbiy ta'siri shuncha kuchsiz bo'ladi.

Maktab sharoitida tarbiyaviy ishiar o'qituvchi tarbiyachilar, sinf rahbarlari tomonidan amalga oshiriladi. Ular tarbiyani jamiyatning maqsadi hamda vazifalariga muvofiq ravishda tashkil etadilar. Boshiang'ich sinf o'quvchisining hatti-harakatidagi ayrim kamchilikiarini tuzatishga to'g'ri keladi.Bu kamchiliklar avvalgi tarbiya jarayonida, ko'pincha oilada tarkib topgan bo'ladi. O'qltuvchi o'z harakatlarini va ota-onalarining harakatlarini bu kamchilikiarini bartaraf etishga qaratishi lozim. Odatda, buning uchun bolalarning oiladagi hayot sharoitlarini o'zgartirish, tarbiyalanuvchilarda noto'g'ri hatti-harakatni keltirib chiqaruvchi sababiarni yo'qotish talab etiladi.

Shunday qilib, tarbiyalash, o'z-o'zini tarbiyalash va qayta tarbiyalash jarayonlari o'zaro mustahkam bog'langan bo'lib, inson shaxsini tarkib toptirishning bir butun jarayonida doimo bir-biriga ta;sir o'tkazadi.

Har bir ishning o'ziga xos, ma'lum qonun-qoidalari bo'lganidek, bola tarbiyasining ham o'ziga xos bir qator muhim qoidalari borki, ularga amal qilish tarbiya ishining samarali bo'lihini ta'minlaydi, chunonchi:

- tarbiyaning bir maqsadga qaratilganligi:
- tarbiyaning hayot, mehnat bilan, O'zbekistonimizning mustaqilligi, gullab-yashnashi yo'lida qilinayotgan fidoyi ishiar bilan bog'lanishi;
- shaxsni jamoada,jamoa orqali tarbiyalash;
- tarbiyada bola shaxsini hurmat qilish va unga talabchanlik;
- tarbiyaviy ishiarning izchiiligi, muntazamligi hamda birligi;
- tarbiyada o'quvhilarning Yoshi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish.

Bu qoida tarbiyaviy ishiarning mazmuni va tashkil etilishini doimo yangilab turishini talab etadi. O'qituvchilar o'quvchilar tarbiyasini hayot bilan bog'lar ekanlar, ualrga o'zlarida imon-e'tiqodni tarbiyalash imkonini beradilar.

Tarbiyaviy ishiar shunday tashkil qilinganda yoshiar jamiyat hayotiga faolroq jalb qilinadi,bu esa o'quvchi shaxsining tarkib topishiga yordam beradi.

MUNDARIJA

Kirish……………………………………………………………………….4

1-Mavzu: Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining maqsad va vazifalari…………....5

2-Mavzu: Milliy tarbiyaning mazmuni va ahamiyati…………………………11

3-Mavzu: Tarbiya usuilari va shakilari………………………………………..15

4-Mavzu: Tarbiya jarayonini tashkil etish shakilari……………………………..23.

5-Mavzu: Sinf rahbarining maktab jamoat tashkilotlari bilan olib boriladigan ishlar…………………………………………………………………….39

6-Mavzu:Maktabdagi tarbiyaviy ishlar tizimida sinf rahbarining faoliyati……56

7-Mavzu:Sinf rahbarining o'quv faoliyati samaradorligini oshlrish yo'ilari……..61

8-Mavzu: O'quvchilar bilim sifatini oshlrish va sinfda intizomni mustahkamlash………………………………………………………………….65

9-Mavzu: Sinf rahbarining tarbiyaviy faoliyati samaradorligini oshlrish usuilari…………………………………………………………………………….79

10-Mavzu: Sinf rahbari ishini rejalashtirish usuilari…………………………..91

11-Mavzu: Sinf tarbiyaviy soatlari haqida umumiy tushuncha………………..97

12-Mavzu: Sinf rahbarining namunaviy yillik ish rejasini tuzish metodikasi…………………………………………………………………..…….105

13-Mavzu: Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning maqsadi va vazifalari……………………………………………………………………114

14-Mavzu:Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni rejalashtirish metodikasi…………………………………………………………………..121

15-Mavzu: Jamoa haqida umumiy tushuncha. …………………………...125

16-Mavzu: Ota-onalar bilan ishlash……………………………………….131

17-Mavzu; Maktabning o'quv ishlari bo'yicha director o'rinbosarining vazifalari…………………………………………………………………147

18-Mavzu; Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarni amalga oshlrishda direktor o'rinbosarinimg ish metodikasi……………………………………………..151

XULOSA
FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI